

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

MODERN BANKACILIK FONKSİYONLARI
AÇISINDAN ÖZEL FİNANS KURUMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

86274

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof.Dr. Osman OKKA

Hazırlayan
Mikail ALTAN

KONYA - 1998

TE. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖNSÖZ	ix
TABLOLAR LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK VE FONKSİYONLARI

1.1. Finansal Sistem	4
1.2. Finansal Kurumlar	6
1.2.1. Mevduata Dayalı Olmayan Finansal Kurumlar	6
1.2.2. Mevduata Dayalı Finansal Kurumlar	7
1.3. Para, Kredi, Faiz ve Finansal Sistem İlişkisi	9
1.4. Modern Bankacılık	13
1.5. Merkez Bankacılığı	20
1.5.1. Merkez Bankalarının Ekonomideki Fonksiyonları	21
1.5.2. Merkez Bankalarının Finansal Pazarlar ile Bankacılık Sistemi Arasındaki Koordinasyon Sağlama Fonksiyonu	23
1.6. Modern Bankacılık Sınıflaması	26
1.6.1. Toptancı Bankacılık	26
1.6.1.1. Toptancı Bankacılık Fonksiyonları	28
1.6.1.2. Toptancı Bankacılık Türleri	29
1.6.1.2.1. Tacir Bankalar	30
1.6.1.2.2. Yatırım Bankaları	30
1.6.1.2.3. Kıyı Bankaları	31
1.6.1.2.4. Uluslararası Bankalar	32
1.6.2. Perakendeci Bankacılık	35
1.6.2.1. Perakendeci Bankacılık Fonksiyonları	37
1.6.2.2. Perakendeci Bankacılık Türleri	37
1.6.3. Toptancı ve Perakendeci Bankacılığın Birleştirilmesi	39

1.7. Modern Bankacılık Fonksiyonları	39
1.7.1. Finansal Aracılık Fonksiyonu.....	40
1.7.2. Dış Ticareti Fonlama ve İhracatı Teşvik Fonksiyonu	42
1.7.3. Uluslararası Mali Piyasalarda Risk Yönetimi Fonksiyonu	43
1.7.4. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama Fonksiyonu.....	43
1.7.5. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu	44
1.7.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu.....	46
1.7.7. Para ve Maliye Politikalarının Yürütülmesine Yardımcı Olma Fonksiyonu.....	47
1.7.8. Ekonomiyi Yönlendirme, Enflasyonu Kontrol Altında Tutma ve Tam İstihdam Sağlanmasına Yardımcı Olma Fonksiyonu	49

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK İŞLEMLERİ

2.1. Modern Bankaların Fon (Kaynak) Oluşturma İşlemleri	52
2.1.1. Sermaye.....	52
2.1.2. Yedek Akçeler.....	53
2.1.3. Mevduatlar	53
2.1.4. Merkez Bankası Kredileri	56
2.1.5. Repo (Geri Satınalma Anlaşmaları).....	57
2.1.6. Eurodolar Borçlanmalar	57
2.1.7. Tahvil İhracı	58
2.1.8. Varlığa Dayalı Menkul Kıymet (VDMK)	58
2.1.9. Diğer Kaynaklar.....	59
2.2. Modern Bankaların Fon (Kaynak) Kullanırma İşlemleri	59
2.2.1. Likit Kıymet Bulundurma (Mecburi Yükümlülükler)	60
2.2.2. İştirakte Bulunma	60
2.2.3. Leasing.....	61
2.2.4. Proje Finansmanı, Kıymetli Maden Ticareti ve Ticari Emtia Piyasası İşlemleri	65
2.2.5. Kredi Verme	67
2.2.5.1 Açık Krediler	69
2.2.5.2. Cari Hesap Kredileri	69

2.2.5.3. İskonto ve İştirak Kredisi	70
2.2.5.4. Senet Karşılığı Kredi	70
2.2.5.5. Mal Karşılığı Kredi	71
2.2.5.6. Pay Senedi ve Tahvil Karşılığı Kredi	71
2.2.5.7. Ticari Vesaik Mukabili Kredi	71
2.2.5.8. Kabul Kredisi	72
2.2.5.9. Kefalet Mukabili Kredi	72
2.2.5.10. Teminat Mektubu (Banka Kefaleti)	72
2.2.6. Kredi Sınırları	73
2.3. Hizmet İşlemleri	73
2.3.1. Piyasayı Ödeme Araçları İle Teçhiz Etmek	74
2.3.1.1. Çek Ödemeleri ve Takaslaşma	74
2.3.1.2. Kredi Kartları	75
2.3.1.3. Havale ve Seyahat Çekleri	77
2.3.2. Bankaların İthalat-İhracat ve Kambiyo Üzerine Yaptığı İşlemler	77
2.3.2.1. Belge Karşılığı Ödeme	77
2.3.2.2. Peşin Ödeme	78
2.3.2.3. Alıcı Firma Prefinansmanı	78
2.3.2.4. Banka Teminatı	79
2.3.2.5. Akreditif	80
2.3.2.6. Forfaiting	82
2.3.2.7. Factoring	85
2.3.2.8. Swap	89
2.3.2.9. Opsiyon	95
2.3.2.10. Forward ve Future İşlemleri	98
2.3.3. Modern Bankalarda Elektronik Bankacılık Hizmetleri	100
2.3.3.1. Otomatik Vezne Makinaları (ATM)	101
2.3.3.2. Satış Noktasında Elektronik Fon Transferi (EFTPOS)	102
2.3.3.3. Ev ve Büro Bankacılığı	102
2.3.3.4. Bankalararası Mali Telekomünikasyon Birliği (SWIFT)	104
2.3.3.5. Elektronik Nakit Yönetimi	104
2.3.4. Bankaların Menkul Kıymet Plasmanları ve Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler	105
2.3.4.1. Bankaların Menkul Kıymetler Üzerindeki Aracılık İşlemleri ..	106

2.3.4.2. Bankaların Menkul Kıymet Plasmanları	112
2.3.4.3. Bankaların Menkul Kıymetleri Teminat Olarak Kabul Etmesi ..	113
2.3.4.4. Bankaların Müşterilerin Menkul Kıymetlerini Saklaması ve İdaresi	113
2.3.4.5. Banka Garantili Bonolar	115
2.3.4.6. Banka Bonoları	115
2.3.5. Şirket Devir ve Birleşmelerinde Aracılık	116
2.3.6. Diğer Hizmetler	117
2.4. Modern Bankacılık Alanındaki Diğer Gelişmeler	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE FONKSİYONLARI

3.1. Faizsiz Ekonomide Finansal Sistem	122
3.1.1. Faizsiz Ekonominin Genel Yapısı.....	122
3.1.2. Faizsiz Ekonomide Para, Kredi ve Faiz	125
3.1.3. Faizsiz Finansmanın Prensipleri.....	129
3.1.3.1. İlk Dönemlede Faizsiz Finansman Prensipleri.....	129
3.1.3.2. Faizsiz Finansman Prensiplerindeki Son Gelişmeler	133
3.1.3.2.1. Faizsiz Bankalar Öncesindeki Teorik Katkılar	134
3.1.3.2.2. Faizsiz Bankaların Finansman Prensipleri Uygulamaları ..	139
3.1.3.2.3. Politika Oluşturma Çalışmaları.....	143
3.1.3.2.4. Sahip-Yönetim Yaklaşımı	144
3.1.3.3. Kâr, Kira, Ücret ve Faiz Arasındaki Fark	147
3.1.4. Faizsiz Finansman Tekniklerin Ekonomik Özellikleri	149
3.1.4.1. Fonların Kullanımında Finansman Sağlayanların Rolü	150
3.1.4.2. Finans Sağlayanların Taşıdığı Risk	150
3.1.4.3. Finans Sağlayanlar İçin Sermayenin Getiri Oranının Belirsizliği	152
3.1.4.4. Finans Kullanıcısı İçin Sermaye Maliyeti	153
3.1.4.5. Sermayenin Getiri Oranı İle Sermaye Maliyeti Arasındaki İlişki	154
3.2. Faizsiz Bankacılık	155
3.2.1. Faizsiz Bankacılık Modelleri.....	158

3.2.2. Faizsiz Bankacılığının Uygulanabilirliği	167
3.2.3. Dünya'da Faizsiz Bankacılığın Yasal Statüsü ve Genel Bir Değerlendirme.....	169
3.2.3.1. Mısır	171
3.2.3.2. Kuvety ve Diğer Körfez Ülkeleri	172
3.2.3.3. Suudi Arabistan	173
3.2.3.4. Suriye, Irak, Libya	175
3.2.3.5. İran ve Pakistan	176
3.2.3.6. Sudan, Ürdün ve Malezya.....	176
3.2.3.7. ABD ve Batı Ülkelerinde	177
3.2.4. Faizsiz Bankacılığın Güçlü ve Zayıf Yanları.....	179
3.2.5. Faizsiz Bankacılığının Geleceği	181
3.3. Faizsiz Bankacılık Fonksiyonları	182
3.3.1. Tasarruf ve Yatırımları Etkileme Fonksiyonu	182
3.3.2. Finansal Aracılık Fonksiyonu.....	187
3.3.3. Ekonomik Büyüme ve Gelişmeyi Etkileme	191
3.3.4. İstikrar Sağlama Fonksiyonu.....	192
3.3.5. Enflasyonu Kontrol Etme ve İstihdam Sağlama Fonksiyonu.....	194
3.3.6. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu	195
3.3.7. Sosyal İhtiyaçları Karşılama ve Sosyal Yardımlaşmayı Sağlama Fonksiyonu.....	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK İŞLEMLERİ VE TÜRKİYE'DE ÖZEL FİNANS KURUMLARI

4.1. Faizsiz Bankaların Fon (Kaynak) Oluşturma İşlemleri	202
4.1.1. Cari Hesaplar	202
4.1.2. Tasarruf Hesabı	203
4.1.3. Yatırım Hesapları	205
4.2. Faizsiz Bankaların (Fon) Kaynak Kullandırma İşlemleri.....	208
4.2.1. Murabaha.....	210
4.2.1.1. Murabahanın Akreditif Uygulaması	212
4.2.1.2. Diğer Murabaha Uygulamaları	213
4.2.2. Vadeli Satış (Deferred Sale, Bey-i Müeccel)	214

4.2.3. Muşaraka	215
4.2.3.1. Devamlı ve Azalan Muşaraka (Permanent And Diminishing Muşaraka)	216
4.2.3.2. İç Ticarete Muşaraka Uygulamaları	217
4.2.3.3. Mal İthalatında Muşaraka Uygulamaları.....	217
4.2.3.4. Muşaraka Temelinde Akreditif	218
4.2.3.5. Tarımda Muşaraka Uygulamaları	218
4.2.4. Mudaraba	218
4.2.5. İcara (Leasing)	219
4.2.6. Direkt Yatırımı	222
4.2.7. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç)	223
4.3. Faizsiz Bankaların Diğer Kaynak Kullandırma İşlemleri	224
4.3.1. Geliştirme Masrafları (Development Charges)	224
4.3.2. Ticari Senet Alımı	225
4.3.3. Taşınır ve Taşınmaz Mal Geri Satın Alma (Anlaşmaları)	225
4.3.4. Özkaynağa Katılma	227
4.3.5. Katılma Senedi ve Mudaraba Sertifikası Satınalma	227
4.3.6. Kira Paylaşımı	228
4.3.7. Hizmet Maliyetli Borç	228
4.3.8. Selef İşlemler	228
4.3.9. Taksitli Satış	229
4.3.10. Cuala.....	229
4.3.11. Muzaraa	229
4.3.12. Musakat	230
4.4. Türkiye’de Özel Finans Kurumları	230
4.4.1. Tarihi Gelişim	231
4.4.2. Yasal Düzenlemeler	232
4.4.2.1. Kuruluş ve Örgütlenme	232
4.4.2.2. Fon Toplama ve Fon Kullandırma	233
4.4.3. Özel Finans Kurumlarının Bankacılık İşlemleri	234
4.4.3.1. Özel Finans Kurumlarının Kaynak Oluşturma İşlemleri ...	234
4.4.3.1.1. Özkaynaklar	234
4.4.3.1.2. Cari Hesaplar	235

4.4.3.1.3. Katılma Hesapları.....	236
4.4.3.2. ÖFK Kaynak Kullandırma İşlemleri.....	238
4.4.3.2.1. Üretim Desteği	238
4.4.3.2.2. Kâr Zarara Katılma Yöntemi İle Fon Kullandırma ...	241
4.4.3.2.3. Finansal Kiralama	242
4.4.3.2.4. Mal Karşılığı Vesaikin Alım Satımı Yoluyla Fon Kullandırma.....	243
4.4.3.2.5. Karşılıksız Borç Verme	243
4.4.3.2.6. Diğer Kaynak Kullandırma İşlemleri.....	243
4.4.3.3. ÖFK Hizmet İşlemleri	243
4.4.3.4 ÖFK'ların Faizsiz Bankacılık Açısından Değerlendirilmesi.....	246

BEŞİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK FONKSİYONLARI AÇISINDAN ÖZEL FİNANS KURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Bankacılık Fonksiyonları Açısından Değerlendirme	252
5.1.1. Özel Finans Kurumlarının Ekonomik Amaçlar ve Sermaye Birikimine Etkileri Yönünden Değerlendirilmesi	253
5.1.2. Tasarruf ve Yatırımları Etkileme Açısından Değerlendirme	256
5.1.3. Finansal Aracılık Açısından Değerlendirme	257
5.1.4. Maliye Politikalarının Yürütülmesine Aracılık Açısından Değerlendirme.....	257
5.1.5. Kaydi Para Oluşturma Açısından Değerlendirme	259
5.2. Bankacılık Sistemi Açısından Değerlendirme	260
5.3. Banka İşlemleri Açısından Değerlendirme.....	268
5.3.1. Kaynak Oluşturma Açısından Değerlendirme.....	269
5.3.2. Kaynak Kullandırma İşlemleri Açısından Değerlendirme	270
5.3.3. Hizmet İşlemleri Açısından Değerlendirme	272
5.3.3.1. Piyasayı Ödeme Araçları ile Teçhiz Etmek Açısından Değerlendirme	273
5.3.3.2. İthalat-İhracat ve Kambiyo Hizmetleri Açısından Değerlendirme	273
5.3.3.3. Elektronik Bankacılık Hizmetleri Açısından Değerlendirme	275

5.3.3.4. Menkul Kıymet Plasmanları ve Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler Açısından Değerlendirme	276
5.3.3.5. Diğer İşlemler Açısından Değerlendirme.....	277
5.4. Performansları Açısından Değerlendirme.....	277
5.4.1. Pazar Payları Açısından Değerlendirme	278
5.4.2. Sermaye Yeterliliği Açısından Değerlendirme.....	280
5.4.3. Aktif Kalitesi Açısından Değerlendirme	281
5.4.4. Likidite Açısından Değerlendirme	282
5.4.5. Kârlılık Açısından Değerlendirme	284
5.4.6. Gelir Gider Yapısı Açısından Değerlendirme.....	285
TABLolar	286
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	293
KAYNAKLAR	305

ÖNSÖZ

Faizsiz bankacılık alanında yapılan çalışmalar karmaşık bir inceleme gerektirmektedir. Çünkü para modern ekonomilerin kanı, bankalarda damarları gibidir. Günümüzde, faiz ekonomilerin ve bankaların temel unsuru haline gelmiştir. Faizsiz bankacılığın uygulanabilirliği bir bütün olan banka ve ekonomik sistem için tartışmaya açık bir konudur. Bankaların faizsiz çalışarak modern (faizli) bankaların bütün fonksiyonlarını ve bankacılık işlemlerini ifa edebilmesi ise ayrı bir tartışma konusudur. Çalışma, bu tartışmalara bir nebze olsun çözüm getirmek amacıyla Türkiye'deki faizsiz bankalar, Özel Finans Kurumları esas alınarak yapılmıştır.

Çalışmada bilgi ve tecrübelerinden büyük çapta yararlandığım ve kıymetli zamanlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof.Dr. Osman OKKA Bey'e, faizsiz bankaların yaptığı işlemlerin hukuki boyutunun incelenmesinde görüşlerine başvurduğum Prof.Dr. Orhan ÇEKER Bey'e şükran ve minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Mikail ALTAN

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.: Uluslararası Bankacılığın Globalleşme Süreci ve Sonuçları	35
Tablo 1.2.: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Bankacılık Sistemi İçinde Oluşan Faiz Hacmi Arasındaki İlişki	45
Tablo 1.3.: Banka Sisteminde Kaydi Para Oluşumu	46
Tablo 1.4.: Para Politikası Araçlarının Etkileri	50
Tablo 2.1.: Opsiyon İşlemlerinde Bankanın Rolü ve Gelir-Gider İlişkisi.....	98
Tablo 2.2.: Bankaların EFT Sisteminden Sağladığı Faydalar	105
Tablo 3.1.: Faizsiz Finansman Şekilleri ile Faizli Finansmanın Mukayesesi	146
Tablo 3.2.: Faizsiz Finansman Tekniklerinin Karşılaştırmalı Özellikleri	154
Tablo 4.1.: Faizsiz Bankalarda Kullanılan Temel Finansman Teknikleri.....	209
Tablo 4.2.: ÖFK’nın Mudaraba Sistemindeki Rolü (Çift Katlı Mudaraba).....	241
Tablo 4.3.: Faizsiz Bankacılık İşlemleri	245
Tablo 5.1.: Toplanan Fonların Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması	287
Tablo 5.2.: Fon Kullanımlarının Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması	287
Tablo 5.3.: Aktif Toplamlarının Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması	288
Tablo 5.4.: Aktif Yapıların Karşılaştırılması.....	288
Tablo 5.5.: Pasif Yapıların Karşılaştırılması	289
Tablo 5.6.: Özkaynak+Dönem Kârı/T. Aktifler Karşılaştırması	289
Tablo 5.7.: Özkaynak+Dönem Kârı/Toplam Fonlar Karşılaştırması	289
Tablo 5.8.: Net çalışma Sermayesi/Toplam Aktif Karşılaştırması	289
Tablo 5.9.: Fon Kullanımları/Toplam Aktif Karşılaştırması	290
Tablo 5.10.: Takipteki Krediler/Toplam Krediler Karşılaştırması	290
Tablo 5.11.: Likit Aktifler/Toplanan Fonlar Karşılaştırması.....	290
Tablo 5.12.: Likit Aktifler/Toplam Aktifler Karşılaştırması	290

Tablo 5.13.: Likit Aktiflerin Ortalama Dağılımı	291
Tablo 5.14.: Net Kâr/Özkaynak Karşılaştırması	291
Tablo 5.15.: Net Kâr/Toplam Aktif Karşılaştırması	291
Tablo 5.16.: Toplam Gelir/Toplam Gider Karşılaştırması	291
Tablo 5.17.: Faiz Geliri-Kârpayı ve Komisyon Geliri/Toplam Gelir	291
Tablo 5.18.: ÖFK Gelirlerinin Dağılımı	292
Tablo 5.19.: Banka Faiz Gelirlerinin Dağılımı	292

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.: Merkez Bankası Politikası Araçları ve Ekonomiyi Etkilemeleri	22
Şekil 1.2.: Makroekonomik Finansal Akış	42
Şekil 2.1.: Finansal Kiralamanın İşleyişi.....	63
Şekil 2.2.: Akreditifli Ödemenin İşleyişi.....	81
Şekil 2.3.: Forfaiting İşleminin İşleyişi	84
Şekil 2.4.: Yerel Factoring İşleminin İşleyişi	87
Şekil 2.5.: Uluslararası Factoring İşleminin İşleyişi	87
Şekil 2.6.: Faiz Swapının İşleyişi	92
Şekil 2.7.: Faiz Swapının İşleyişi	93
Şekil 2.8.: Döviz Swapının İşleyişi	95
Şekil 2.9.: Döviz Opsiyonunda Bankanın Aracılık Rolü	96
Şekil 2.10.: Bankanın Taraf Olması Halinde Opsiyon İşleminin İşleyişi.....	97
Şekil 3.1.: Faizsiz Bankacılık Sisteminin Genel Çerçevesi	166
Şekil 4.1.: Üretim Desteği Şeklinde Fon Kullandırmanın İşleyişi	240

KISALTMALAR LİSTESİ

T.C.M.B.	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
Bank.Kn.	: Bankalar Kanunu
VDMK	: Varlığa Dayalı Menkul Kıymet
BK	: Borçlar Kanunu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
R.G.	: Resmi Gazete
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
ÖFK	: Özel Finans Kurumu
DİK	: Devlet İhale Kanunu
TL	: Türk Lirası
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GAO	: United State General Accounting Office
CTB	: Chicago Board of Trade
CME	: Chicago Mercantile Exchange
LİFFE	: London International Financial Future Exchange
INEX	: International Future Exchange
SIMEX	: Singapore International Monetary Exchange
EFT	: Elektronik Fon Transferi
ATM	: Otomatik Vezne Makinası
EFTPOS	: Satış Noktasında Elektronik Fon Transferi
SWIFT	: Bankalararası Mali Telekomünikasyon Birliği

İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
KPP	: Kâr Paylaşımı Prensibi
KZP	: Kâr-zarar Paylaşımı Prensibi
OIC	: İslam Konferansı Teşkilatı
IKB	: İslam Kalkınma Bankası
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
DMİ	: Dar Al Mal Al İslami Grup
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NCB	: The National Commercial Bank (Suudi Arabistan)
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
IRTI	: İslamic Research and Training Institutes
KZOB	: Kâr-Zarar Ortaklığı Belgesi
A.Ş.	: Anonim Şirket
s.	: Sayfa
Ed.	: Editör

GİRİŞ

Bankacılığın doğuşu ile ilgili bilgiler M.Ö. 3.500 yılına kadar uzanmaktadır. Yapılan kazılarda Eski Mısır ve Yunan'da bankacılık yapıldığını gösteren yazılı belgeler bulunmuştur. Ancak bugünkü anlamda modern bankacılığın doğuşu, 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kurulmasıyla gerçekleşmiştir¹.

Bugün, finansal sistem içerisinde yer alan bankalar ekonominin en önemli unsuru haline gelmişlerdir. Ekonomide iç ve dış dengenin^{*} sağlanmasında, bankalar, önemli roller üstlenmiştir. Bankalar, tasarrufları toplayarak fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere aktarmak suretiyle iç dengeyi sağlarken, dış ticareti finanse etmek suretiyle döviz geliri sağlanmasına aracılık ederek dış dengenin sağlanmasına yardım etmektedirler. Ayrıca, bankalar, ülkelerin para, sermaye ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak, ekonomik istikrar sağlamak, gelir ve servet dağılımını etkilemek gibi çok önemli fonksiyonları da icra etmektedir.

Ekonomide modern bankalar, paranın neması olarak tanımlanan faiz sistemi üzerine bina edilmiştir. Faiz, orjinal bütün ilahi dinlerde yasaklanmış ve kınanmıştır. Ancak, 13. yüzyılda Hıristiyan dünyasında İtalyan din bilgini Papaz Saint Thomas d'Aquin ile başlayan faize karşı ılımlı yaklaşım, 1545 yılında İngiltere Kralı VII. Henry'nin faiz yasağını kaldırmasıyla sonuçlanmıştır². Böylece Batı'da, ekonomi ve bankacılık alanında, faiz, temel unsur haline gelmiş ve Batı bankacılığı tüm dünyada egemen mali güç konumuna ulaşmıştır. Ancak bu gelişme, faizin yasak kabul edildiği müslüman toplumlarda, moral değerler açısından bazı rahatsızlıklar doğurmuştur. Bu rahatsızlığı gidermek ve müslüman toplumların ekonomilerini faizsiz bankacılık sistemi üzerine bina etmek amacıyla yapılan, çalışmalar arasında faizsiz bankacılık önemli bir yer tutmuştur.

Faizsiz bankacılığın temelleri, 1940'ların sonunda, 1950'lerin başında atılmıştır. İlk modern faizsiz banka 1963 yılında Mısır'da kurulan Mit Ghamr Saving

---

¹ Tezer Öçal, *Para Teorisi ve Banka, Kredi, Para*, Gazi Üniversitesi Yayınları, KO: 157, Ankara: 1990, s.91.

^{*} İç Denge: Harcamaların tasarruflar ile karşılanması.
Dış Denge: Döviz giderlerinin döviz gelirleri ile karşılanması.

² Erol Zeytinoglu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Faiz", *Para Faiz ve İslam*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi 4, İlmi Neşriyat, İSAV Yayınları, İstanbul: 1987, s.93-96.

Banktır. Faizsiz bankacılığın kurumsallaşması 1975 yılında 22 müslüman ülkenin katılımıyla kurulan İslam Kalkınma Bakası ile sağlanmıştır. Dünyada yaşanan genel İslami uyanışın bir parçası olarak doğan faizsiz bankacılık, bugün modern bankalarla yanyana ve onlarla rekabet içerisinde dünyanın her yerinde kendi prensiplerine uygun tekniklerle hizmet vermektedir.

Faizsiz bankacılığın Türkiye yansıması; kurulmasına 1983 yılında Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile izin verilen Özel Finans Kurumlarıdır. Bu kurumlar, yeterince gelişmeyen ve derinliği olmayan Türk mali piyasasına, inancı nedeniyle bankalara yatırmak yerine tasarrufların yastık altında tutan ve fonların atıl kalmasına neden olan tasarruf sahiplerini çekmek amacıyla oluşturulmuştur. Türk mali piyasasının yeterince gelişmemiş ve derinleşmemiş olmasının temelinde, halkın moral değerlerinin yanısıra 1924 yılına kadar Türk bankacılığında yabancıların ağırlıkta olması da yatmaktadır. Ülkemizde bankacılık, 1847 yılında yabancı sermayeli İstanbul Bankası'nın kurulması ile başlamıştır. Mithat Paşa'nın 1868 yılında kurduğu İstanbul Emniyet Sandığı 1907 yılında Ziraat Bankası'na bağlanmasıyla ilk milli sermayeli banka kurulmuştur. 1924 yılında özel yerli sermayeli banka olarak Türkiye İş Bankası, bunu takiben 1943'te Akbank, 1944'te Yapı Kredi Bankası, 1953'te Şekerbank gibi bankalar kurularak, banka sayısı hızla artmıştır. 1997 yılı sonu itibarıyla 17 yabancı sermayeli, 55 yerli sermayeli olmak üzere toplam 72 banka 6819 şubesiyle faaliyet göstermektedir. Türk bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin GSMH'ya oranı %66'ya yaklaşmıştır.

1980'li yılların başında yapılan ekonomik ve sosyal incelemeler neticesinde, faizsiz çalışan bankaların kurulmasına karar verilmiştir. Buna istinaden 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi çıkarılmıştır.

Özel Finans Kurumları, faizsiz bankacılık veya İslam bankacılığı olarak isimlendirilen bankacılığın Türkiye'ye yansımasıdır. Bu çalışmada faizsiz bankacılık ve İslam bankacılığı kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Türkiye'de ilk faizsiz bankalar 1984 yılında Arap sermayesi ile kurulan, AL Baraka Türk A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş.'dir. 1997 sonu itibarıyla ikisi yerli sermayeli, dördü yabancı sermayeli toplam altı özel finans kurumu 112 şubesiyle faaliyet göstermektedir. Bu kurumların toplam aktiflerinin GSMH'ya oranı %5.3'e ulaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı; ülkemizde faaliyet gösteren Özel Finans Kurumlarını modern bankacılık fonksiyonları açısından değerlendirmek, Özel Finans Kurumlarının oluşumuna temel teşkil eden faizsiz bankacılık sistemini çağımız Finans Sektörü açısından incelemek ve Özel Finans Kurumlarının faizsiz bankacılığın hangi yönlerini gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde modern bankacılığın tanımını, türleri, fonksiyonları incelenmiştir.

İkinci bölümde, modern bankacılık işlemleri; kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve hizmet işlemleri olmak üzere üç grupta incelenerek, bu işlemlerin çeşitleri işleyişleri, avantaj ve dezavantajları, bankaların bu işlemlerin yürütülmesinde üstlendiği sorumluluk ve görevleri üzerinde durularak, modern bankacılık alanındaki gelişmelere yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm faizsiz bankacılık ve fonksiyonlarına ayrılmıştır. Bu bölümde, faizsiz ekonominin genel yapısı, özellikleri, faizsiz finansmanın prensipleri ve ekonomik özellikleri, faizsiz bankacılık modelleri ve uygulanabilirliği, dünyada faizsiz bankacılığın konumu üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Dördüncü bölümde faizsiz bankacılık işlemleri, kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve diğer kaynak kullandırma işlemleri olarak ele alınmıştır.

Beşinci bölümde Özel Finans Kurumları, modern bankacılık fonksiyonları ve modern bankacılık işlemleri açısından değerlendirilerek bu kurumların modern bankaların fonksiyonlarını ve işlemlerini faizsiz finansman prensipleri çerçevesinde icra edip edemeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca bu bölümde Türkiye’de 1990-1997 dönemi için, modern bankalar ile Özel Finans Kurumlarının performans analizi karşılaştırılmalı olarak yapılmış, Özel Finans Kurumlarının Türk mali piyasasındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesine yer verilmiş ve ulaşılan sonuçlar vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK VE FONKSİYONLARI

Günümüzde Batı ekonomik sistemi faizle çalışan bankacılık faktörü üzerine tesis edilmiştir. İlk banka 1609 yılında Amsterdam'da "Amsterdam Bankası" adıyla kurulmuş ve dört yüz yıllık bir gelişmeyle bugünkü modern bankacılık sektörü meydana gelmiştir.

Finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren modern bankalar, ekonomide önemli fonksiyonlar ifa etmektedirler. Bu sebeple bankaların fonksiyonlarını ele almadan önce finansal sistem üzerinde durulacaktır.

1.1. Finansal Sistem

Finansal sistemin merkezinde kredi hacmini, tasarruf miktarını, faiz oranlarını, menkul kıymet fiyatını belirleyen; yatırımcılar, tasarruf sahipleri ve hükümetlerden meydana gelen finansal pazarlar bulunmaktadır¹. Finansal sistemin temelinde ise mevcut geliri gelecekteki gelire, üzerinde mutabakata varılan bir getiri karşılığında, değiştirme ve tasarrufu yatırıma dönüştürme güdüsü bulunmaktadır².

Finansal sistem içerisinde yer alan finansal pazarlar fonksiyonlarına ve finansal özelliklerine göre, para pazarı-sermaye pazarı, açık pazar-aracı pazar, birincil pazar-ikincil pazar, spot pazar-future forward pazar olmak üzere çeşitli şekillerde bölümlendirilebilirler³. Yatırımcı tercihleri, yasal düzenlemeler ve kapsam bakımından birbirinden farklılaşan bu pazarlar, finansal sistem içerisinde vade, spekülasyon, arbitraj, rekabet şartları ve asimetrik bilgi akışı nedeniyle birbirlerine bağlıdırlar. Bu nedenle finansal pazarların herhangi birinde meydana gelen bir değişim bütün finansal sistemi etkilemektedir⁴. Dolayısıyla finansal sistem; dinamik bir yapıya sahip olup, toplumun ve kamunun talep ettiği fon toplama hizmeti, kredi

¹ Christina Pavel, John N. McElraney, "Globalization in the Financial Services Industry", *Economic perspectives*, Federal Reserve Bank of Chicago, May/June 1990, s. 10.

² Donald J. Mullineaux, "Efficient Markets, Interest Rates and Monetary Policy", *Business Review*, Federal Reserve Bank of Philadelphia, May/June, 1981, s. 6.

³ Lowell Bryan, "The Credit Bomb In our Financial System", *Harvard Business Review*, January/February 1987, s. 45-51.

⁴ Scott Pardee, "Internationalization of Financial Markets", *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, February 1987, s. 3-7.

hizmeti, sigorta hizmeti ve aracılık hizmeti gibi hizmetleri üreten, dağıtan ve bunları satan finansal hizmet birimlerinin para ve sermaye pazarlarında biraraya gelmesinden oluşmaktadır⁵.

Modern ekonomilerin temel unsurlarından olan finansal sistemin; tasarruf, likidite, ödeme, politika oluşturma, servet biriktirme ve kredi fonksiyonu olmak üzere altı fonksiyonu icra ettiği söylenebilir⁶.

Tasarruf Fonksiyonu: Finansal sistem, tasarrufları riski az ve kâr potansiyeli yüksek finansal araçlara yönlendirerek tasarrufu özendirmekte böylece üretimin artmasına katkıda bulunarak hayat standardının yükselmesine yardımcı olmaktadır.

Likidite Fonksiyonu: Finansal sistemin temel katılımcılarından olan finansal kurumlarda, finansal araçlar kolayca nakte çevrilebilmektedir.

Ödeme Fonksiyonu: Finansal sistem içerisinde mal ve hizmet alımları için aracı kurumlar tarafından geliştirilen mekanizmalardır. Bankalar tarafından geliştirilen kredi kartları, ATM'ler vb. buna örnek teşkil etmektedirler.

Politika Oluşturma Fonksiyonu: Hükümetler ekonomiyi dengelemek, istihdamı artırmak ve enflasyonu aşağı çekmek için finansal pazarlarda birtakım operasyonlar yaparlar. Hükümetler faiz oranlarına merkez bankaları aracılığı ile müdahale ederek fiyatlar, üretim, istihdam, borçlanma ve harcama planlarını ve politikalarını uygularlar.

Servet Biriktirme Fonksiyonu: Tasarruf sahipleri servet oluşturmak amacıyla sermaye pazarlarından finansal araçlar satın alabilirler. Özellikle hisse senedi, tahvil, hazine bonusu vb. menkul kıymetler satın alarak gelecek için servet biriktirme amaçlarını gerçekleştirebilirler.

Kredi Fonksiyonu: Finansal pazarlar tasarrufları yatırıma yönlendirme ve likidite sağlamanın yanı sıra, tüketim ve yatırım harcamalarının finansmanı için kredi sağlarlar. Tüketiciler ev, araba gibi ihtiyaçlarını, işletmeler eşitli yatırımlarını ve hükümetler ise kamunun finansmanında kredi kullanmaktadırlar.

---

⁵ James C. Van Horne, *Financial Market Rates and Flows*, Second Edition, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1984, s. 20-34.

⁶ Peter S. Rose, *Money and Capital Markets*, The Financial System In an Increasingly Global Economy, Fifth Edition, Richard D. Frwin Inc., 1994, s. 9-12.

Finansal sistem pazardaki talep kaynaklarından, yeni teknolojilerden, yasal düzenlemelerden, finansal pazarlardaki rekabetten etkilenmek suretiyle daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Sistem içerisinde fon transferi, direkt finansman, yarıdirekt finansman ve dolaylı finansman olmak üzere üç aşamalı bir gelişme göstermiştir⁷. Direkt finansman aşamasında, fon fazlası olanlar ile fon açığı olanlar, aralarında hiçbir aracı olmadan finansal varlık (para, hisse senedi, tahvil vb.) alış-verişinde bulunurlarken, yarıdirekt finansman aşamasında, finansal varlık alış-verişi bilgi maliyetini azaltmayı amaçlayan ve alıcı ile satıcıyı bir araya getiren broker, dealer ve yatırım bankalarının aracılığı ile yapılmaktadır⁸. Dolaylı finansman aşamasında ise alıcı ve satıcının alım-satım konusundaki hacim, vade, yasal özellikler, pazarlanabilirlik, likidite, bölünebilirlik, itfa edilebilirlik ve risk konularında farklı istek ve beklentilerinin olması finansal araçların doğmasına neden olmuştur. Örneğin küçük tasarruf sahipleri tasarruflarını kısa vadeli ve kolayca nakte çevrilebilen araçlara yatırmak isterken, fon talep edenler büyük hacimlerde ve uzun vadeli fona ihtiyaç duyabilmektedirler. İşte bu zıt istekleri karşılamaya çalışan araçlara finansal kurum, bu şekildeki finansmana da dolaylı finansman denilmektedir⁹. Bu tür finansman içerisinde yer alan finansal kurumlar, mevduata dayalı olmayan ve mevduata dayalı olan finansal kurumlar olmak üzere iki grup olarak incelenebilir¹⁰.

1.2. Finansal Kurumlar

1.2.1. Mevduata Dayalı Olmayan Finansal Kurumlar

Finansal pazarlarda fon kaynakları mevduat dışı kaynaklardan oluşan ve finansal aracı gibi işlev gören kurumlar bu kapsamda incelenirler. Bunlar; finansman şirketleri yatırım ortaklıkları, yatırım bankaları, emeklilik fonları ve sigorta şirketleridir.

Finansman Şirketleri : Tüketicilerin ve işletmelerin kısa ve orta vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, kaynakları banka kredileri, ticari kağıtlar, tah-

⁷ Douglas W. Diamond, "Monitoring and Reputation: The Choice Between Bank Loans and Directly Placed Debt.", *Journal of Political Economy* 99, No: 4, 1991, s. 689-721.

⁸ Janet Napoli, Herbert L. Baer, "Disintermediation Marches On", *Chicago Fed Letter*, Federal Reserve Bank of Chicago, January, 1991, s. 1-3.

⁹ George H. Hempel, Donald G. Simonson, Alan B. Coleman, *Bank Management*, Fourth Edition, John Wiley and Sons, Inc., Singapore, 1994, s. 4-5.

¹⁰ Jeff Madura, *Financial Market And Institutions*, Second Edition, West Publishing Company, 1992, s. 8-11.

viller ve sermayeden oluşan ve bu kaynaklarını, tüketici kredisi, işletme kredisi, leasing ve ipotek kredisi, olarak kullanan finansal kurumlardır.

Yatırım Ortaklıkları : Fon kaynakları; ihraç ettikleri hisse senetleri, fon kullanımları; finansal pazarlardaki menkul kıymetlere plase edilebilen, faiz oranı riskini ve pazar riskini hadge edebilen finansal kurumlardır.

Yatırım Bankaları : Gelişmekte olan ülkelerde yatırımı hızlandırmak ve sermaye açığını kapatmak amacıyla sermaye piyasalarında garantör ve aracı olarak faaliyette bulunan, danışmanlık yapan, yatırımcı ve birikimci arasında eşgüdümü sağlayan, füzyon ve devir işlemlerinde aracılık eden ve halka açılmayı özendiren, uzun ve orta vadeli krediler açabilen bankalardır.

Emeklilik Fonları : Kamu kurum ve kuruluşları ile özel firmalarda çalışanlar için çalıştığı kurum ve çalışandan veya herikisinden birden kesilen ücret ve maaş kısımlarının finansal piyasalara plase edilmesi, bunlara finansal kurum özelliğini kazandırmaktadır. Ülkemizde SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığında toplanan fonlar bu statüdedirler.

Sigorta Şirketleri : Sigorta şirketleri anlaşmaya dayalı olarak hayat, varlık ve kaza sigorta poliçeleri karşılığında topladıkları primleri değişik finansal araçlara plase ederek finansal pazarlara katılmaktadırlar.

Mevduata dayalı olmayan finansal kurumların ortak özelliği bilinen bankacılık hizmetlerini yürütmeleri, finansal pazarlarda fon transferinde aracılık hizmetini yerine getirmeleri ve ekonominin ihtiyaç duyduğu bir kısım fonları doğrudan sağlamalarıdır¹¹.

1.2.2. Mevduata Dayalı Finansal Kurumlar

Finansal kurumların esasını mevduata dayalı kurumlar oluştururlar. Bu kurumlar, fon fazlası olanlardan mevduat olarak topladıkları fonları, fon açığı olanlara kredi olarak veya menkul kıymetlerini satın alarak plase ederler. Mevduata dayalı finansal kurumlar beş nedenden dolayı daha popülerdirler. Bunlar¹²;

¹¹ Mustafa Çıkrıkçı, **Finansal Kurumlar ve Piyasalar, Teori Uygulama**, Derya Kitabevi, 1. Baskı, Trabzon: 1995, s. 116.

¹² Madura, a.g.e., s. 9.

- * Fon açığı olanların arzuladıkları likit özellikte ve miktarda fon sunabilmeleri,
- * Fon açığı olanların arzuladıkları hacimde ve vadede fon sunabilmeleri,
- * Riski üstlenmiş olmaları,
- * Kredi değerliliğini ölçmede daha tecrübeli ve profesyonel olmaları,
- * Kredi çeşitlendirmesi yaparak geri ödememe riskini azaltmalarınıdır.

Mevduata dayalı finansal kurumlar, ticari bankalar, tasarruf kurumları ve kredi kooperatifleri olarak sınıflandırılabilir.

Ticaret Bankaları : Genel anlamda mevduat kabul eden kredi kurumları olarak tanımlanabilen ticaret bankaları, ticaret ve sanayi işletmelerine kısa vadeli kredi açarak para piyasasında faaliyet gösteren finansal kurum niteliğindedirler¹³.

Ticaret bankaları hem özel hem de kamu sektörüyle ilişkileri olan toplumda fertler, işletmeler ve hükümet yararına çalışan finansal kurumlardır¹⁴. Ticaret bankaları müteakip bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tasarruf Kurumları : Fon kaynakları açısından ticaret bankaları ile benzerlik gösteren ancak fon kullanımlarında farklılaşan finansal kurumlardır. Ticaret bankaları ticari borç verirken, tasarruf kurumları ipotek karşılığı fon kullandırarak faiz oranı riskine daha fazla maruz kalırlar. Bu nedenle bu kurumların performansları büyük çapta faiz hareketlerine ve bu hareketlere uyum kabiliyetine bağlıdır. Bu da hedging işlemi ile yapılabilmektedir

Kredi Kooperatifleri: Kredi kooperatifleri ticari bankalar ve tasarruf kurumlarından iki noktada ayrılır. Bunlar; 1) Genellikle kâr amacı ile çalışmıyor olmaları ve 2) Sadece kooperatif üyelerine kredi imkanı sağlamalarıdır. Daha çok kısa ve orta vadeli kredi kullandıkları için faiz oranı riski çok azdır. Ancak geri ödememe riski, ağırlıklı olarak kooperatifin kredi kullanan üyesine bağlıdır. Bu kurumların avantajı ise üyelerine ucuz kredi sağlayarak onları memnun etmesidir.

Finansal kurumlar, ülkelerin ekonomik yapılarına ve finansal pazarların gelişmişlik düzeylerine göre farklı ağırlıklarda hizmet görürler.

¹³ Tezer Öçal, **Para Teorisi: Banka, Kredi, Para**, Gazi Üniv. Yay. No: 157, Ankara, 1990, s. 33.

¹⁴ Özcan Ertuna, **Finansal Kurumlar, Teori Yayınları, İkinci Baskı**, Ankara, 1986, s. 11-12.

Ülkemizde ise finansal kurumlar başlıca dört ana grupta toplanmaktadır. Bunlar¹⁵ ;

A- Para yaratan finansal kurumlar

- T.C. Merkez Bankası,
- Özel yasalarla kurulmuş bankalar,
- Ticaret Bankaları,
- Özel finans kurumları.

B- Para yaratmayan finans kurumlar

- Yatırım ve Kalkınma Bankaları,
- Kredi ve kefalet kooperatifleri,
- Posta çekleri sistemi,
- Toplu konut ve kamu ortaklığı fonları.

C- Yarı finansal kurumlar

- Sosyal Sigortalar Kurumu,
- T.C. Emekli Sandığı,
- Bağ-Kur,
- OYAK,
- Toplu Tasarruf Kuruluşları (Banka vakıfları).

D- Hizmet gören kurumlar

- IMKB,
- Borsa Şirketleri,
- Borsa Komisyoncuları.

Türkiye de finansal sistemin düzenlenmesini üstlenen yetkili kurumların başlıcaları; Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, T.C. Merkez Bankası ve Sermaye Piyasası Kuruludur. Hazine, Ticaret Müsteşarlığı bütün mali kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlarken, T.C. Merkez Bankası para piyasası ve bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemelerde yer alır. T.C. Merkez Bankası yetki ve görevleri ileride anlatılacaktır. Sermaye piyasası Kurulunun görevi ise menkul kıymet piyasalarında gerekli düzenlemeleri yapmaktır.

1.3. Para, Kredi, Faiz ve Finansal Sistem İlişkisi

Finansal sistem içerisinde çok çeşitli sayıda finansal varlık bulunmaktadır. Bu varlıklar para, hisse senetleri, tahvil, borç senetleri ve tasarruf mevduatı olarak üç ana

¹⁵ Servet Eyüpgiller, **Banka ve Mali Kuruluşlar**, Yargı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1988, . 21-22.

grupta toplanırlar. Çalışmanın özünü teşkil eden banka ve bankacılıkta en fazla kullanılan finansal varlık para olduğu için bu bölümde para, paranın özellikleri ve fonksiyonları üzerinde kısaca durulmaktadır.

Bir ekonomide en önemli finansal varlık paradır. Çünkü, bütün finansal varlıklar para ile değerlendirilmekte ve borç alan ile borç veren arasındaki fon akışını para sağlamaktadır. Toplumda mal ve hizmet alımında kullanılan ve borç ödeme aracı olan "Şey" olarak tanımlanan paraya değişik amaçlar için ihtiyaç duyulmaktadır¹⁶. Paranın icra ettiği klasik fonksiyonlar;

- Değer ölçüsü olmak,
- Değişim aracı olmak,
- Tasarruf aracı olmaktır.

Bundan başka paranın modern fonksiyonları olarak, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde destek olmak veya engel olmak, gelir dağılımını yeniden düzenlemek ve nüfuz aleti olmak gibi fonksiyonları da icra ettiğini söyleyebiliriz¹⁷.

Para, finansal sistem içerisinde en çok likit olan finansal bir varlıktır. Likit varlıkların, finansal piyasalarda bir getiri sağladığı da gerçektir¹⁸.

Finansal sistem içerisinde yer alan para ve sermaye pazarları, tasarruf sahiplerine çok geniş bir yelpazede getiri imkanı sağlayarak tasarrufu artırabilir ve bunları yatırıma yönlendirerek ekonominin büyümesini sağlayabilirler. Bu sistemin parçaları olan tasarruf sahipleri ile borç alarak yatırım yapanları birbirine bağlayan en önemli etken faiz oranlarıdır. Faiz oranı, borç alanın borç verene anlaşılan süre sonunda ödemek zorunda olduğu bir fiyattır. Diğer bir deyişle faiz kredinin fiyatıdır.

Faiz oranları borç alana, borç verene, tasarruf sahibine ve yatırımcıya birtakım sinyaller verir. Örneğin; faiz oranlarının yüksek olması tasarrufu artırarak borç vermeyi teşvik ederken, borç almayı ve sermaye yatırımlarını azaltmakta, faiz oranlarının düşük olması tasarrufu aşağı çekerek borç verme aktivitelerini azaltırken

¹⁶ Eugene S. Klise, *Money and Banking*, Fifth Edition, South-Western Publishing Co. s. 6-11.

¹⁷ İlker Parasız, *Banka, Para ve Finansal Piyasalar*, Bursa Haset, Genişletilmiş 3. Baskı, Bursa, 1985, s. 7-8.

¹⁸ Rose, a.g.e., s. 38.

borçlanmayı ve yatırım harcamalarını özendirilmektedir. Faiz oranlarındaki bu farklılaşma finansal kurumların politikalarını ve performanslarını etkiler. Bu nedenle finansal kurumların yöneticileri faiz oranlarındaki değişimin nedenlerini iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Bu nedenler başlıca dört ana grupta toplanabilirler¹⁹.

- (1) Kullanılan aracın vadesi,
- (2) Borç alanın kredibilitesi,
- (3) Değişik sektörlerdeki fonlar için oluşan arz ve talep,
- (4) Kullanılan aracın pazarlanabilirliğidir.

Genellikle borç verenler uzun vadeli kredileri için daha yüksek faiz talep ederler ve bunu geleceğin belirsiz olması nedenine dayandırırılar. Diğer taraftan borç alanın borcunu geri ödeyememe riski arttıkça faiz oranı da aynı paralelde risk primi kadar artacaktır. Kısa vadeli fona ihtiyaç duyulması, bu tür fonlara olan talebi artırarak kısa vadeli faiz oranının artmasına uzun vadeli faiz oranının düşmesine neden olabilir veya bunun tersi gerçekleşebilir²⁰. Kullanılan aracın alış ve satış fiyatı arasındaki fark, aracın pazarlanabilir olmasına bağlıdır. Eğer aracın ikincil pazarlarda satılma imkanı zayıf ise yatırımcı bunu yüksek getiri talebiyle telafi etmeye çalışır, bu da faiz oranının artmasına neden olur.

Faizin niçin ödendiği ve faiz oranlarının nasıl belirlendiği konularında henüz görüş birliğine ulaşılmamıştır²¹. Bu konuda ekonomik literatürde, iktisatçılar arasında farklı ve karmaşık görüşler bulunmaktadır. Net veya risksiz faiz oranının belirlenmesinde ortaya atılan bu görüşler, Klasik Faiz Oranı Teorisi, Likidite Tercihi Teorisi, Borç verilebilir Fonlar Teorisi ve Rasyonel Beklentiler Teorisi olmak üzere dört grupta toplanmaktadır.

Klasik teoriye göre faiz; cari tüketimin, gelecekteki daha fazla tüketim için tehir edilmesinin bir ödülüdür. Faizin ölçüsü ise yatırım sermayesi talebi ile tasarruf hacminin kesiştiği noktada oluşur ve buna denge faiz oranı adı verilir.

¹⁹ Eli Shapiro, Ezra Solomon, William L. White, *Money And Banking*, Fifth Edition, Holt, Rinehart and Winston, Inc. New York, s. 327.

²⁰ Rose, a.g.e., s. 181.

²¹ İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, Nil Yayınları, İzmir, s. 31.

Likidite tercihi teorisinde faiz, likiditeden vazgeçmenin veya kıt kaynak olan paranın kullanımının bedelidir. Faizin ölçüsü değişik amaçlarla elde tutulan paralar (toplam para talebi) ile hükümetin piyasaya sürdüğü paraların (para arzı) kesiştiği noktada oluşur ve buna denge faiz oranı adı verilir.

Borç verilebilir fonlar teorisinde ve rasyonel beklentiler teorisinde faiz paranın neması olarak görülmektedir. Borç verilebilir fonlar teorisinde faizin ölçüsü bu fonlara olan talep ile arzın kesiştiği nokta iken rasyonel beklentiler teorisinde faizin ölçüsü sabit değildir. Toplumda ortaya çıkan yeni bilgilere bağlı olarak her an değişmektedir.

Faiz teorilerinin hemen hepsinin ortak noktası, faizi ekonomik hayatın temel parçalarından biri olarak görmeleridir. Bunun nedeni ise batı iktisatçılarının parayı (sermayeyi) üretim faktörleri arasında göstererek kendisine potansiyel bir nema yüklemiş olmalarıdır. Bu nedenle faiz teorileri, faizin niçin ödenmesi gerektiği sorusuna cevap bulmak yerine, faiz oranlarının nasıl belirlenmesi gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışmışlardır. Diğer bir deyişle faiz teorileri faizi veri olarak kabul etmiş makul faiz oranını belirlemeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de herbir teoride isimleri ve özellikleri farklı olmakla birlikte esas itibarıyla arz-talep prensiplerinden hareket etmişlerdir. Gelişmiş finansal sistemlerde para arzı, kredi arzı, para talebi, kredi talebi ve yatırım talebi gibi unsurların işletilmesinde finansal araçların doğrudan veya dolaylı olarak faiz oranlarının belirlenmesinde taraf olabileceği söylenebilir. Özellikle ekonomik sistemlerin merkezinde yer alan ekonomik ve mali politikaların yürütülmesinde araç olarak kullanılabilen bankaların bu konudaki etkisi yadırganamaz.

Buraya kadar para, faiz ve finansal kurum kavramları üzerinde durularak, finansal sistemin bu üç unsuru arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Böylece modern bankaların çalışma prensiplerinin dayanakları belirlenerek, bir finansal kurum olan ancak modern bankalardan para ve faiz konularında farklı prensiplerden hareketle çalışan Özel Finans Kurumları ile mukayese imkanı sağlanmaya çalışılmıştır. Özel Finans Kurumlarının dayandığı para ve faiz prensipleri çalışmanın üçüncü bölümünde incelenmektedir.

1.4. Modern Bankacılık

Daha önce belirtildiği gibi, tarihte bankacılık faaliyetlerinin başlangıcı, M.Ö. 3500 yıllarına kadar uzanmaktadır. Mezopotomya'da yapılan kazılarda Sümer ve Babillerin bankacılık yaptığını gösteren belgeler bulunmuştur.

Bankacılığın ilk ve orta çağlardaki en büyük temsilcileri Romalılar ve Yunanlılar olmuş, Avrupa'da ise Lombard'lar bankacılığın öncülüğünü ve öğreticiliğini yapmışlardır.

Modern bankacılığın başlangıcı 1609 yılında Amsterdam Bankası'nın kurulması ile başlamış, 1694 yılında kurulan İngiltere Bankası ve 1907'de ABD'de kurulan Federal Reserve Bank ile olgunluğa ulaşarak modern banka sisteminin iskeletini oluşturmuşlardır.

Modern ulusal banka sisteminde, finansal istikrarı sağlamayı amaçlayan ve bu konuda çeşitli işlevler icra eden merkez bankaları ve merkez bankaları ile zorunlu yasal ilişkileri olan, kaydi para yaratan ve çeşitli piyasa işlemleri gerçekleştiren diğer bankalar ve yasal düzenlemeler yer almaktadır²².

Yüzyılımızda banka sistemi giderek ulusal olma özelliğini kaybederek uluslararası nitelik kazanmıştır. Özellikle I ve II. Dünya savaşlarından sonra ortaya çıkan ekonomik buhranlar, toplumların ekonomik refaha ulaşmasında ortak hareket etmeleri gerektiği firki, o dönemlerin ünlü iktisatçıları M.Keynes ve H.White tarafından ortaya atılarak, yüzyılımızın banka sisteminin temel taşlarının Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonunun olduğu belirtilmiştir²³.

Bankacılığın Batıda gösterdiği tarihi gelişime İslâm dünyasında rastlanmamıştır. Batıdaki bankacılık prensiplerinin, İslâmi anlayışa uygun olmaması bundaki en büyük etkendir. İslâmda faizli kredi avansları ve faizli mevduat oluşturmak yasak olduğu için, "Bir şahsın başkasına, kârın aralarında paylaşılması veya belirli bir kâr payının verilmesi şartıyla sermaye vermesi" anlamına gelen Mudaraba uygun gö-

²² David King, *Banking and Money* Edward Arnold Inc. s. 44-54.

²³ Selim Tarlan, *Tarihte Bankacılık*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 283, Başbakanlık Basımevi, Ankara: 1986, s. 79-91.

rülmüştür²⁴. Bu anlamda "şahbaz" denen müslüman tacirler halktan para toplayarak yatırım yapmışlardır. İslâmî Bankacılığın rağbet gördüğü ilk dönem Abbasiler dönemi olmuştur. İslâm dünyasında bugünkü anlamda bilimsel manada ilk faizsiz bankacılık araştırmalarını 1955 yılında Muhammed Üzeyir yapmış, 1975 yılında Kral Faisal'ın desteği ile İslâm Kalkınma Bankası kurulmuştur.

Bugün karşımıza dünya görüşleri ve hayat felsefeleri farklı olan iki inanç sisteminin ortaya koyduğu; farklı prensiplerle çalışan iki ayrı banka sistemi çıkmaktadır. Yüzyılımızın modern batı banka sisteminden farklı olarak, İslâm banka sisteminde faizin olmaması, bu kurumların da farklılaşmasını gerektirmektedir. İslâm Banka sistemi ve kurumları üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Bankacılık tarihi incelendiğinde bankaların ekonomide geçerli ve etkin kurumlar olduğu, geçirilen her ekonomik aşamada üstlendiği her görevi dönemin özelliklerine uyum sağlayarak yerine getirdiği görülür²⁵. Bu görevleri yerine getirirken de para kavramı ile karşılıklı etkileşim içerisinde olmuştur²⁶. Bankacılığın, hiç değişmeyen; her zaman geçerliliğini koruyan fonksiyonu bir "şey" in emanet olarak alınıp, verilmesi veya saklanması olmuştur²⁷.

Bunun ötesinde bankacılık faaliyetleri, içinde bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Bankacılık faaliyetlerinin değişiklik göstermesi esas itibariyle üç nedene dayandırılabilir. Bunlar²⁸;

- 1- Yasal düzenlemeler,
- 2- Bankacılık endüstrisindeki trend,
- 3- Para ve sermaye pazarlarındaki değişimin etkisidir.

²⁴ Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayihan Yayınevi, İstanbul: 1986, s. 110-113.

²⁵ Arslan Yüzcün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)*, Der Yayınevi, İstanbul: 1982, s. 10.

²⁶ Servet Eyüpgiller, *Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No: 286, Beşinci Baskı, Ankara: 1994, s. 6.

²⁷ Hikmet Urgancı, *Para ve Banka*, Önder Matbaası, Adana: 1982, s. 6.

²⁸ George H. Hempel, Donald G. Simonson, Alan B. Coleman, *Bank Management: Text and Cases*, Fourth Edition, John Wiley and Sons, Inc; Toronto: 1994, s. 19.

Teknolojinin gelişmesi ve bankacılığın giderek uluslararası nitelik kazanması bankaların sunduğu finansal hizmetlerin yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Örneğin factoring, forfaiting, swap, vb. yeni finansal hizmetlerin sunulması, bu kavramların kanunlar ile tanımlanmasını gerektirmekte, yapılan bu düzenlemeler ile bankaların faaliyetleri de değişmektedir. Diğer taraftan para pazarları, komisyoncu firmalar ve mevduata dayalı olmayan finansal kurumlar arasındaki artan rekabet yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ayrıca rezervler üzerinden yapılan faiz ödemeleri, bankaların kliring zaman limitleri ve aktif-pasif yapısına ilişkin ortaya konan kurallar, bankaların faaliyetlerinin zaman içinde yasal düzenlemeler çerçevesi düzenlenmesini gerektirmektedir.

Bankacılık endüstrisinin gösterdiği gelişme trendi ve içinde bulunduğu durum, bankacılık faaliyetlerini değiştirebilir. Bankacılık sistemin ekonomik ve yasal düzenlemeler karşısındaki esnekliği, teknolojik yeniliklerin banka sistemi üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri (maliyet ve rekabet artarken, hız ve verimliliğin yükselmesi gibi), kamuoyunun bankacılık sistemine bakış açısı, bankacılığın faaliyetlerini ve çalışma biçimini değiştirebilmektedir. Örneğin II. Dünya Savaşından sonra bankalar kamuoyunun gözünde sadece paralarını güvenle sakladıkları kasa gibi görülmekte, bankacıların prestiji ise sağladıkları güvence ile ölçülebilmekteydi. Oysa günümüzde 1990'lardan itibaren bankaların saygınlığı; düşük komisyon ve ücretlerle, yüksek kaliteli kredilerle, eğitilmiş personel ve temiz hizmetlerle ve banka yönetiminin risk yönetimindeki başarısı ile ölçülmektedir.

Banka faaliyetlerinde değişikliğe neden olan diğer bir gelişme ise para ve sermaye pazarlarındaki değişimdir. Para ve sermaye pazarlarındaki globalleşme, orta ve büyük boy firmaların finansman ihtiyaçlarını banka kredileri yerine kendi özkaynaklarından karşılamaya yöneltmiştir²⁹. Bu da bankaların para ve sermaye pazarlarından bu tür firmaların finansmanında kullanılan fonlardan aldığı payı azaltarak bankaların faiz spreadini azaltmıştır. Diğer taraftan para ve sermaye piyasalarında yeni geliştirilen menkul kıymetler ve oluşturulan yeni ikincil pazarlar, banka faaliyetlerinin değişmesinde etken olmuştur. Örneğin, bankaların hisse senedi ve tahvil üzerine yaptığı işlemlerin yanısıra, bankanın varlığa dayalı menkul kıymet

²⁹ Hempel, Simonson, Coleman, a.g.e., s. 34.

ihraç ederek kendisini finanse etmesi ve ikincil pazar oluşturması, bankaların yeni bir anlayışla idare edilmesini gerektirmiştir.

Bankacılık faaliyetlerinin, çeşitli nedenlerle, dönemler itibariyle farklılıklar göstermesi, bankacılığın temel ilkelerinde hiçbir değişiklik yapmamıştır. Bankalar her dönemde bankacılık faaliyetlerini yürütürken, likidite, emniyet ve karlılık olmak üzere üç temel ilkeye uymuşlardır.

Bankacılıkta likidite bir bankanın minimum zarar ile, olabilecek mevduat çekimlerini ödeyebilme ve aynı anda piyasanın kredi ihtiyacını karşılayabilme gücüdür³⁰. Diğer bir deyişle likidite bankanın borçları ile alacakları arasında vade bakımından uygunluk sağlayarak bankanın kamuoyundaki güvenilirliğini korumak ve bu arada da, fazla likidite tutmayarak doğabilecek alternatif maliyetleri minimuma indirmektir³¹. Bankaların ilişki içinde oldukları ekonomik birimlere karşı sorumluluklarını yerine getirememesi, mevduat sahiplerinin taleplerini karşılayamaması veya yüksek alternatif maliyetlere maruz kalma ihtimali likidite riski olarak tanımlanır.

Bankacılıkta emniyet; özsermayenin yeterli ve aktiflerinin kaliteli olması şeklinde iki yönlüdür. Özsermayenin yeterli olması mudilerin bankaya olan güvenlerini, bankanın kredi müşterisinin kalitesi ise bankanın emniyetini ilgilendirir. Bankaların kredi verirken, kredi müşterisinin, özelliklerini araştırarak, kredininin geri dönmesini garanti altına almaya çalışması; mudinin ise tasarrufunun batmaması için bankanın mali gücünü incelemesi, emniyet prensibinin gereğidir. Bankaların verdiği kredinin geri dönmeme ihtimali kredi riski olarak tanımlanır. Kredi riski ile bankaların karlılığı arasındaki negatif yönlü ilişki nedeniyle, kredi müşterilerinin sağlıklı analiz edilmesi gerekmektedir.

Bankalar birer ticari işletmedir ve kâr amacıyla çalışırlar. Bankanın karı, kredi müşterisinden aldığı faiz ile mudisine ödediği faiz arasındaki farktır. Bu nedenle bankalar, karlılıklarını artırmak için faiz gelirleri ile faiz giderleri arasındaki farkı maksimum yapmak zorundadırlar. Ancak yüksek enflasyon ve sürekli müdahaleler nedeniyle faiz oranlarının değişkenlik göstermesi, bankayı muhtemel bir za-

³⁰ Gonca Kılınc, "Aktif-Pasif Yönetimi", *Bankacılar* 6, TBBY, Ekim, 1991, s. 50.

³¹ Refii Şükrü Suvla, *Para ve Kredi*, Güven Basımevi, İstanbul, 1963, s. 75.

larla karşı karşıya bırakabilir ve bu faiz oranı riski olarak tanımlanır. Faiz oranı riski swap vb. tekniklerle etkisiz hale getirilebilir³².

Piyasa kuralları çerçevesinde faaliyet gösteren ve ticari bir işletme olan bankaların nihai amacı, emniyet ve likidite sağlayarak karını maksimum yapmaktır³³. Ancak bu üç prensibin birbiri ile kolayca bağdaşmadığı da bir gerçektir.

R.S. Sayers'e göre modern bankacılık, bazı ulusal farklılaşmalar olmasına rağmen, bankacılık sisteminin müşterek noktalarda dünya çapında bir araya getirilmesidir. Bu anlayış 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de rağbet görmüş ancak yapısal değişimler yarım yüzyıl sonra yapılmaya başlamıştır.

1960 öncesi geleneksel bankacılık yapısında üç temel özelliğin baskın olduğu görülmektedir. Birincisi, tıpkı İngiltere Bankacılığında olduğu gibi, Almanya, Japonya ve Fransa gibi dönemin gelişmekte olan ülkelerinde yoğun bankacılık anlayışının hakim olmasıdır*. İkincisi, bankacılığın ulusal anlamda gelişmesi ve organize olması, üçüncüsü ise bankacılık prensiplerinin beynelmînel nitelik kazanmaya başlamasıdır.

Bu üç özellik çerçevesinde işleyen 1960 öncesinin bankacılık sistemi, bu tarihten sonra yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Değişim; banka bilanço kalemleri açısından, bilanço dışı kalemler açısından ve bankacılık endüstrisi açısından olmak üzere üç şekilde oluşmuştur³⁴.

Bilanço Kalemleri Açısından Meydana Gelen Değişim : 1960'lardan sonra büyük hacimli finansal işlemlerin gerçekleştirilerek, Marshal Planı çerçevesinde Avrupa'nın teknolojik gelişmesini sağlama gayreti; Euro-Para Piyasası, Euro-tahvil piyasası, Euro-hisse senedi piyasası, Interbank para piyasası, offshore piyasalar ve son zamanlarda ortaya çıkan Yankee piyasası, Samurai piyasası, Shogun piyasası gibi toptancı piyasaların doğmasına neden olmuştur³⁵. Toptancı piyasaların doğuşu

³² Kılınç, a.g.m., s. 57.

³³ Rıfat Esen, "Ticari Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi", *Bankalar*, 7, TBBY, Ocak 1992, s. 41.

* Yoğun bankacılık; büyük bankaların ülkenin belli başlı ticaret merkezleri başta olmak üzere yaygın bir network kurarak birçok branşta faaliyet göstermesidir. Yoğun bankacılık anlayışı Avrupa'da rağbet görürken ABD'de bunun tersi bir bankacılık anlayışı, hakim durumdadır.

³⁴ M.K. Levis, K.L. Davis, *Domestic and International Banking*, First Published, Philip Allen, London: 1987, s. 5-14.

³⁵ Şenol Babuşcu, *Toptancı Bankacılık ve Türkiye Uygulaması*, Türkiye Halk Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1991/2, s. 4-22.

bankaların bilanço kalemlerinin dağılımında ve yönetiminde farklılaşmanın doğmasına neden olmuştur. Özellikle 1960'lara kadar Avrupa ve ABD'de bankalar topladıkları mevduatın büyük bir kısmını devlete borç vererek, bir nevi mudilerini garantiye almak gayreti içinde olmuşlardır. Oysa toptancı piyasaların gelişmesiyle, banka bilançolarında bu piyasada işlem gören menkul kıymetlerin yer aldığı görülmüştür. Bu bağlamda toptancı piyasalarda çalışan ve yaptığı finansal işlemin hacmine göre "toptancı bankacılık" ve "perakendeci bankacılık" şeklinde iki bankacılık anlayışı ortaya çıkmıştır. Çalışma bu iki bankacılık anlayışı çerçevesine oturtulduğu için, bu iki bankacılık anlayışı ileride modern bankacılık türleri olarak incelenmektedir.

Bilanço Dışı Kalemler Açısından Meydana Gelen Değişim: Bankacılık alanındaki gelişmelerin en önemlisi ve önemli olduğu kadar da belgelenebilmiş olanı bilanço dışı kalemler açısından meydana gelen gelişmedir. Banka bilançolarında henüz yer almayan ancak, taahhütler (repo, overdraf işlemler vb.) garantiler (banka kabulleri, kredi mektupları, vb.), yabancı para ve faize ilişkin işlemler (forward, future, opsiyon ve swap) ve menkul kıymet taahhütleri olarak dört ayrı grupta incelenebilen bu değişim "bankacılığın pazarlanması" kavramını doğurmuştur³⁶. Bu kalemler çalışmanın ileriki bölümlerinde incelenmektedir.

Bankacılık Endüstrisi Açısından Meydana Gelen Değişim: "Bankacılığın Pazarlanması" kavramı bankacılığın uluslararasılaşmasını doğurmuştur. Bankacılık endüstrisindeki bilanço dışı kalemlerin (faaliyetlerin) artması bankacılık sisteminin ulusal sınırlar içerisinde faaliyette bulunmasını zorlaştırmış ve bankacılığın hem ulusal sisteme hem de uluslararası sisteme uyumlu olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu çerçevede 1960'lı yılların ortalarından itibaren Avrupa ve ABD bankaları, dış ülkelerde; bir yandan yeni şube ve temsilcilikler açarak yaygın bir hizmet ağına ulaşmayı hedeflerken, bir yandan da yabancı bankalarla bir araya gelerek büyük hacimli uluslararası projeleri konsorsiyum şeklinde finanse etmeyi amaçlamışlardır. Bankaların uluslararasılaşma eğilimi göstermelerinin başlıca göstergesi, yabancı para işlemlerinin önemli ölçüde artış göstermiş olmasıdır.

---

³⁶ Levis ve Davis, a.g.e., s. 10.

Uluslararası bankacılığın gelişme sistemi incelendiğinde, daha önce belirttiğimiz, Keynes ve White'ın banka sistemi anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Uluslararası likidite talebinde bulunanlar ihtiyaçlarını direkt olarak uluslararası finans kurumlarından sağlayabilecekleri gibi, toptancı piyasa işlemleri yapan bankalardan da karşılayabilirler. Uluslararası bankacılık sisteminin katılımcıları; uluslararası finans kurumları, ülkelerin merkez bankaları, ülkelerin ticari bankaları (perakendeci bankalar), toptancı bankalar (tacir bankalar, yatırım bankaları, kıyı bankaları vb.), uluslararası fon arzedener ve fon talep edenler olmak üzere altı grupta toplanabilirler³⁷.

1960'lardan sonra bankacılığın uluslararası nitelik kazanmasını etkileyen başlıca faktörlerin; uluslararası ticaret hacminin genişlemesi, interbank para piyasalarının gelişmesi, Euro-para ve sermaye piyasalarının ortaya çıkması, offshore piyasalarının doğması, elektronik bankacılığın önem kazanması ve konjonktürel nedenler olduğu söylenebilir³⁸. Bu nedenlere bağlı olarak dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler, uluslararası bankacılık faaliyetlerinde; yoğunlaşma, işbirliği, şube ağını genişletme ve uzmanlaşma şeklinde dört temayülün ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁹.

Kanaatimizce; bankacılık anlayışındaki bu değişime bağlı olarak, klasik anlamda yapılan banka sınıflanmasının (ticaret bankalarının özel, kamu karma, ulusal, uluslararası, ihtisas bankalarının; halk bankaları, ziraat bankaları ve yatırım ve kalkınma bankaları) değiştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmada modern bankacılık üç kategoride ele alınmıştır. Bunlar;

1. Toptancı Bankacılık,
2. Perakendeci Bankacılık,
3. Faizsiz bankacılıktır.

³⁷ Carlo Flenda, "The Internationalization of Banking and Its Economic Advantages", *Banco di Roma, Review of Economic Conditions In Italy*, September-December, 1984, s. 367-368.

³⁸ David T. Llewellyn, "International Banking In the 1970 s: An Overview", *A Framework of International Banking*, Guilford Educational Press, London: 1979, s. 40-43.

³⁹ J.R.S. Revell, "Measures Taken To Strengthen the Guarantees of Solvency and of Liquidity of various Financial Institutions", *Paper for the Development of Financial Institutions in Europe Collociom*, April 29 May 1, 1976, s. 1.

Bu bölümde, toptancı bankacılık ve perakendeci bankacılığın temel özellikleri, türleri ve fonksiyonları incelenmektedir. Modern bankacılık türlerine geçmeden önce daha öncede belirtildiği gibi finansal sistemin merkezinde yer alan ve özellikle bankacılık sisteminin uyumlu ve koordineli çalışmasını sağlayan ve bu arada ekonomik işlevleri de bulunan merkez bankacılığı üzerinde durulacaktır.

1.5. Merkez Bankacılığı

Başlangıçta banknot ihraç ederek devletin bankerliğini yapmak üzere ihdas edilen Merkez Bankaları, günümüzde modern ekonomilerin en önemli finansal kurumlarından birisi haline gelmiştir. Merkez bankası, bir ekonomide finansal sistemin faaliyetlerini gözetmek ve bu sistemin para arzını kontrol etmek gibi önemli kamu politikası oluşturma fonksiyonları bulunan bir devlet birimidir. Merkez bankalarının direkt olarak kamu politikası oluşturmaktan çok, finansal sistemin parçaları olan ticaret bankaları arasındaki koordinasyonu sağlayarak ve birtakım araçlar kullanarak politika üretmeye yardımcı olduğu görülmektedir⁴⁰.

Bugün her ülkede bir merkez bankası vardır. Bu bankaların işlemleri, yetki ve görevleri buldukları ülkenin şartlarına göre farklılık göstermekle birlikte; benzer amaçları ve benzer işlevleri bulunduğu söylenebilir.

1930 ekonomik depresyonundan sonra, hükümetlerin ekonomik istikrarı sağlamada etkili olabileceği ve bunun da merkez bankaları aracılığı ile yapılabileceği görüşü hakim olmuştur. Merkez bankaları dört temel amacı gerçekleştirmek için faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu amaçlar⁴¹;

- Tam istahdamı sağlamak,
- Enflasyonu kontrol etmek,
- Ekonomik büyümede süreklilik sağlamak,
- Ödemeler dengesini sağlamaktır.

⁴⁰ Rose, a.g.e., s. 550.

⁴¹ George G. Kaufman, *The U.S. Financial System, Money Markets and Institution*, New Jersey; 1989, s. 51-89.

Ancak bu amaçlara ulaşmak; aralarındaki çatışmadan dolayı uzlaşmanın sağlanamaması nedeniyle oldukça zordur. Örneğin; fiyat istikrarının ve ödemeler dengesinin sağlanması; işsizliği artıran ve ekonomik büyümeyi yavaşlatan yüksek faiz ve sınırlı kredi politikasını gerektirebilir. Çatışan bu dört amacın birlikte gerçekleştirilebilmesi için üç farklı görüş bulunmaktadır.* Friedman ve Schwart'ın savunduğu "Moneterist Görüş", "Neo-Keynesiyen Görüş" ve 1981'de ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından geliştirilen "Arz Ekonomisi (Supply-Side Economics)" görüşüdür.

Merkez bankaları modern ekonomilerde birçok önemli fonksiyon üstlenmiş durumdadırlar. Bu fonksiyonlar iki başlık altında toplanabilir. Bunlar;

1. Merkez bankalarının ekonomideki fonksiyonları,
2. Merkez bankalarının finansal pazarlar ile bankacılık sistemi arasındaki koordinasyon fonksiyonudur.

1.5.1. Merkez Bankalarının Ekonomideki Fonksiyonları

Merkez bankalarının ekonomideki fonksiyonları; para arzını kontrol etmek, para ve sermaye piyasalarında istikrarı sağlama, finansal kurumlara ilikidite sağlama ve ödeme mekanizmaları oluşturmaktır.

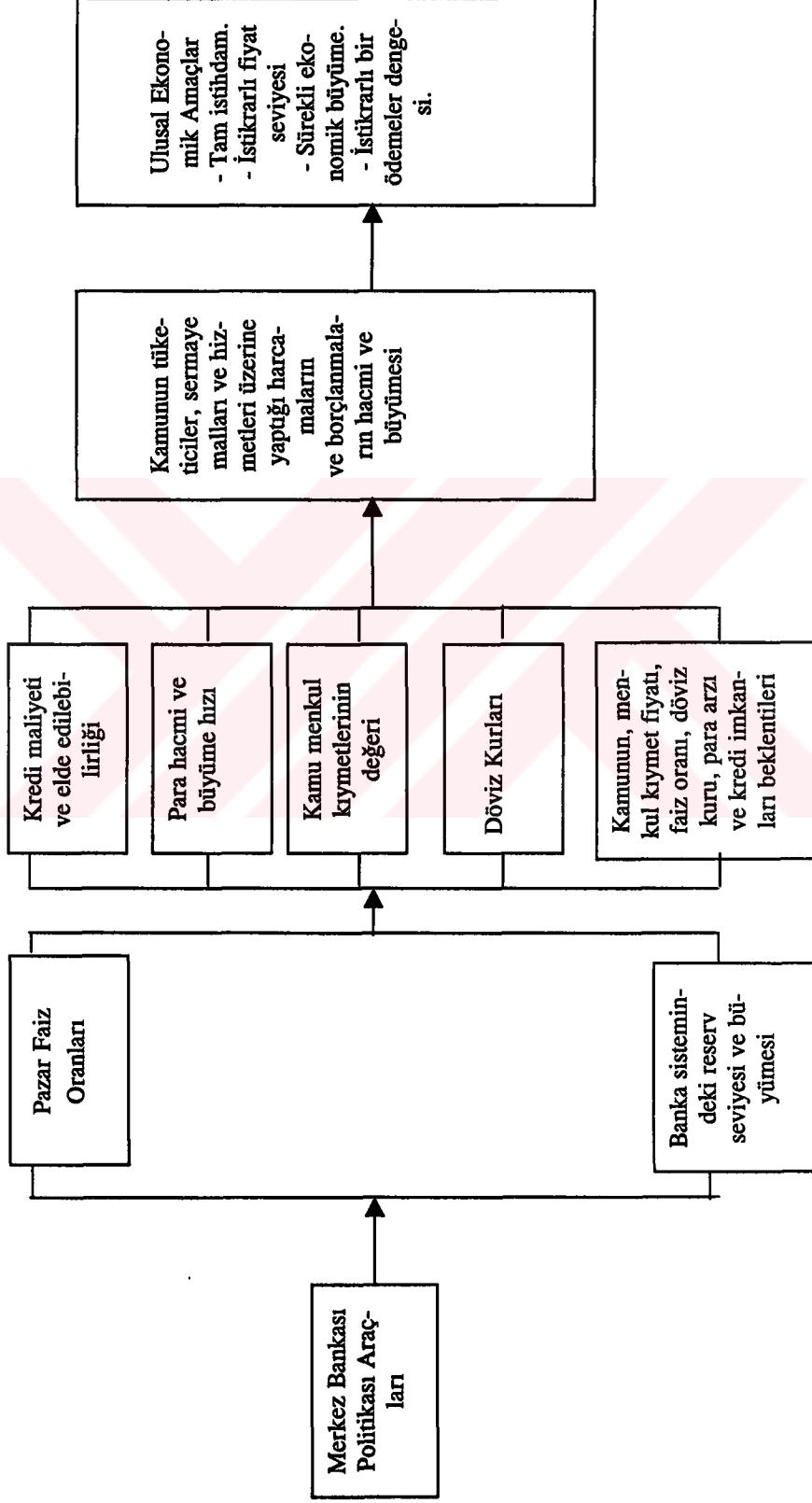
Merkez bankaları bir ülkenin ekonomisini etkilemek üzere beş değişik kanaldan işlemlerini yürüterek, merkez bankası amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu kanallar⁴²;

1. İşletmeler, tüketiciler ve hükümetler için kredi temin maliyetlerini değiştirmek,
2. Para arzının hacmini ve büyüme hızını değiştirmek,
3. Menkul kıymet pazar değerlerini etkileyerek yatırımcıların finansal varlıklarını değiştirmek,
4. Döviz kurlarını değiştirmek,
5. Kamunun para, kredi ve dövizle ilişkin beklentilerini değiştirmektir.

Merkez bankalarının ekonomiyi etkilemek üzere kullandığı kanallar ile ulaşılmak istenen hedefler şekil 1.1. deki gibi özetlenebilir.

* Detaylı bilgi için bkz., Rose, a.g.e., s. 615-619.

⁴² Nevzat Alptürk, *Merkez Bankacılığı*, Türkiye Bankalar Birliği Yay., No: 49, Bilgi Basımevi, Ankara: Mayıs, 1972, s. 38.

Şekil 1.1.: Merkez Bankası Politikası Araçları ve Ekonomiyi Etkilemeleri

Kaynak: Rose, a.g.e., s. 554.

1.5.2. Merkez Bankalarının Finansal Pazarlar ile Bankacılık Sistemi Arasındaki Koordinasyon Sağlama Fonksiyonu

Merkez bankalarının finansal pazarlar ile bankacılık sistemi arasındaki koordinasyon fonksiyonu; çekleri ve diğer ödeme araçlarını bir araya toplama ve kliring merkezi oluşturma, para basma ve bağlı hizmetleri sunma, bankacılık ve finansal sistemin devamlılığını sağlama, hükümetlerin mali büro hizmetlerini görme, para ve kredi politikasını oluşturma, kamuya bilgi sağlama olmak üzere altı başlık altında toplanabilir. Bu fonksiyonlar finansal sistemin gelişmesine büyük katkı sağlarlar⁴³.

Ödeme araçlarını biraraya toplama ve kliring merkezleri oluşturma:

Piyasada çok sayıda bankanın bulunması, başka bankalar üzerine çekilmiş çekler, başka bankalar tarafından ödenmesi gereken senetler veya banka kabulleri, virman emirleri gibi işlemlerin yapılması bankalar arasında efektif para hareketlerini artırmaktadır. Merkez bankaları takas odaları (clearing house) oluşturarak farklı bankalara ait olan bu ödeme araçlarını bir merkeze toplayıp bankaların merkez bankası nezdindeki hesaplarına mahsup ederek veya aktararak, bankalar arası nakit akımını minimuma indirmekte ve piyasanın daha hızlı çalışmasını sağlamaktadır.

Para basma ve bağlı hizmetleri sunma:

Merkez bankaları kanunla belirlenmiş yetkilerine dayanarak, kamunun ihtiyaç duyması halinde finansal kurumlardan gelecek para talebini karşılamak üzere, karşılığı olmak şartıyla (altın, döviz, hazine bonusu reeskontu, her türlü senet, tahvil teminatı gibi) para basmaktadırlar. Ya da bunun tersi, mevduat kurumlarının kamudan topladığı paralar piyasanın ihtaycından fazla olduğu zaman, fazlalık kısım tekrar merkez bankalarına geri dönerek, mevduat kurumlarının merkez bankalarındaki yasal rezerv hesaplarına aktarılmaktadır.

Bankacılık ve finansal sistemin devamını sağlama:

Merkez bankaları, mevduat kurumlarına ihtiyacı olan ancak bulmakta zorlanılan fonları, reeskont kredisi şeklinde temin ederek bu kurumların finansal sistem

⁴³ Belgin Akçay, "Finansal Sektörün Gelişmesinde Merkez Bankasının Rolü", (Çeviri), İktisat İşletme ve Finans, Sayı: 127, Ekim, 1996, s. 36-51.

içerisindeki yerlerini korumalarına katkı sağlamaktadırlar. Reeskont kredisi geçici bir süre için paraya ihtaycı olan ve kısa vadeli alacaklarından bir kısmını paraya çevirmek isteyen bankaların, merkez bankasına verdiği senetlere mukabil verilen kredilerdir. Bankalar bu krediye son merci olarak müracaat eder, likidite sağlayarak varlıklarını sürdürürler. Diğer taraftan merkez bankaları bankacılık sisteminde yer alan bankaların sermaye yapılarını ve miktarlarını, aktif kalitesini ve diğer özelliklerini kanunlar çerçevesinde kendisine verilen yetkilere dayanarak denetler ve bankacılık sisteminin sağlıklı çalışmasını sağlarlar.

Hükümetlerin mali büro hizmetlerini görme

Merkez bankaları devletin bütün tahsilat ve ödemelerini yaparak kamu görevini yerine getirirken, devletin dönemsel para ihtiyacını karşılamak için hazineye avans şeklinde düşük faizli nakit sağlamaktadırlar. Ayrıca devletin bankası olarak görev yapan merkez bankaları, hükümet kurum ve kuruluşlarının banka hesaplarını ve ülkenin kıymetli maden ve döviz gibi uluslararası ödeme araçlarını muhafaza etmektedirler.

Para ve kredi politikası oluşturma

Para politikası oluşturma merkez bankalarının en önemli fonksiyonudur. Para politikası; merkez bankalarının, hedeflenen ekonomik amaçlara⁴⁴ ulaşmak için, ödünç verilebilir fonların elde edilebilirliğini kontrol etmek üzere değişik araçların kullanılması olarak tanımlanabilir⁴⁵. Merkez bankalarının kullandığı başlıca araçlar;

- Zorunlu karşılıklar (mevduta munzam karşılığı)
- İskonto oranları,
- Açık piyasa işlemleridir.

Zorunlu Karşılıklar: Bankaların banka mevduatları dışında topladıkları vadedeli vadesiz ve döviz tevdiatlarının, vadelerine göre, belli bir oranını merkez ban-

⁴⁴ Ekonomik amaçlar: Tam istihdama ulaşmak, üretimi artırmak, fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler dengesini düzenlemek, gelir ve servet dağılımını düzenlemek, faktör dağılımını sağlamak, kamusal ihtiyaçları karşılamak ve sektörel öncelikler tanımak, özel tüketim alışkanlıklarını düzenlemek, temel mallar arzını güvence altına almak, nüfus büyüklüğünü düzenlemek ve çalışma saatlerini azaltmaktır.

⁴⁵ John A. Cochran, Money, Banking And The Economy, The Macmillan Company, New York, s. 258.

kaları nezdindeki bir bloke hesapta (mevduat munzam karşılıkları) tutmalarına zorunlu karşılık denmektedir. Bu karşılık oranları merkez bankaları tarafından kanuni yetkilerine dayanılarak belirlenir. Merkez bankaları, zorunlu karşılık oranlarını değiştirmek suretiyle, ihtiyaca göre piyasaya para sürebilir veya piyasadan para çekebilir. Zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi bankacılık sisteminde üç temel etki meydana getirir. Birincisi; bankacılık sisteminde mevduatı ve krediyi etkileyen bankaların para yaratma katsayısını* ve dolayısı ile para çoğaltanını etkileyerek para arzını artırmak yada azaltmak**; ikincisi; zorunlu karşılık oranlarının artırılması ile bankalarda oluşacak rezerv (likidite) açıklarının bankanın menkul kıymet satmak yoluyla kapatmaya çalışmasıyla para arzını kontrol etmek, üçüncüsü; faiz oranlarını değiştirmektir. Zorunlu karşılık oranının yükseltilmesi faiz oranlarının yükselmesine ve kredi maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır.

İskonto Oranları: İskonto oranı, diğer finansal kurumların merkez bankalarından ellerindeki vadeli senet karşılığı almak istedikleri kredilere uygulanan oran olarak tanımlanmaktadır. İskonto şeklinde kullanılan krediler bankacılık sistemindeki toplam rezervi artırırken, bunun geri ödenmesi toplam rezervi azaltmaktadır. Bu nedenle iskonto oranlarının değiştirilmesi etkin bir para politikası aracı olarak kullanılmakta ve üç etki meydana getirmektedir. Birincisi; maliyet etkisidir. İskonto oranının yükseltilmesi merkez bankası kredi maliyetini artırmaktadır. Anacak uygulanan oran piyasa faiz oranının altında kalırsa, bankalar bu tür bir krediye daha fazla başvurarak para arzının azalmasını sağlayabilirler.

İkincisi; ikame etkisidir. İskonto oranlarının değiştirilmesi, piyasa faiz oranlarının da değişmesini sağlar. İskonto oranının yükseltilmesi finansal kurumların merkez bankası dışından borçlanmalarını daha cazip hale getirirken, iskonto oranlarının düşürülmesi finansal kurumların merkez bankalarından borçlanmalarını cazip hale getirmektedir. İskonto oranlarının değiştirilmesi ile faiz oranları kontrol edilebilmektedir.

Üçüncüsü; psikolojik etkidir. Merkez bankalarının iskonto oranlarını değiştirmesi, piyasa gözlemcileri tarafından ileriye dönük bir takım sinyaller verebileceği şeklinde yorumlanması, piyasayı olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir.

* Para Yaratma Katsayısı = $1 / \text{Zorunlu karşılık oranlar toplamı}$

** Para çoğaltanı ve para arzının hesaplanmasına ilişkin detaylı bilgi için bakınız; Rose, a.g.e., s. 572-575 ve Öçal, a.g.e., s. 228-235.

Açık piyasa işlemleri: Merkez bankalarının devlet tahvillerini, diğer menkul kıymetleri ve dövizleri, tedavüldeki para miktarını ve büyümesini, bankaların rezervlerini ve kredi şartlarını etkilemek üzere piyasadan alıp satması açık piyasa işlemleri olarak tanımlanabilir. Merkez bankaları açık piyasa işlemlerini; doğrudan menkul kıymet alım-satımı, geri satınalma anlaşmaları (repo), hazine bonusu alım-satımı ve itfası ve acenta faaliyetleri şeklinde gerçekleştirmektedir. Bu işlemler sonucunda faiz oranları ve banka rezervleri kontrol altına alınarak para politikası oluşturulmaktadır.

Kamuya bilgi sağlama

Merkez bankaları, dünyadaki ve ülkedeki ekonomik gelişmeleri yakından izleyerek bunları belli aralıklarla (aylık, üç aylık, altı aylık, yıllık) kamuya rapor etmektedirler. Edinilen bu bilgiler doğrultusunda ekonomik sorunların aşılması için yeni politikalar ve çözüm yolları geliştirilmekte, merkez bankalarının topladığı bu bilgiler, hükümetlerin kararlarında veri olarak kullanılmaktadır.

1.6. Modern Bankacılık Sınıflaması

1.6.1. Toptancı Bankacılık

Toptancı - perakendeki bankacılık ayırımının II. Dünya Savaşı öncesinde ABD' de Wall Street para pazarlarında yapıldığı görülürken, Avrupa' da bu ayırım İngiliz profesör J.R.S. Revell tarafından 1968 yılında yazılan makalesinde ortaya atılmıştır. Buna göre mevcut banka sistemi; perakendeci bankacılık ve toptancı bankacılık sistemi olarak isimlendirilmiştir. Toptancı bankacılığın ekonomik ve hizmet fonksiyonlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve tanımlanabilmesi için toptancı piyasa kavramı üzerinde durulması gerekmektedir.

Toptancı piyasa, bir ülkedeki finansal işlemlerde kullanılan ortalama büyüklüğün en yukarisındaki işlemleri yapan şirketlerin oluşturduğu piyasalardır. Ancak büyüklüğün miktarı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Toptancı piyasalardaki şirketler kredi değerliliği en yüksek yada "prime-rate" müşteriler olarak görülmektedir⁴⁶.

⁴⁶ Mary Masterson, *Wholesale Non-Credit Bank Services in an Era of Change*, Seattle First National Bank, Seattle: May 1978, s. 5.

Euro-para piyasası, Euro-tahvil piyasası, Euro-Hisse senedi piyasası, Interbank para piyasası ve offshore piyasalar gibi toptancı piyasalarda faaliyet gösteren bankalar, yaptıkları işlemlerin finansal hacimlerinin büyüklüklerine ve diğer finansal özelliklerine göre toptancı ve perakendeci bankacılık şeklinde ayırma tabi tutulabilir⁴⁷.

Toptancı bankacılık; müşterilerinden gelen büyük montanlı kredi taleplerini karşılamak üzere, başka şirketlerden ve uluslararası para ve sermaye piyasalarından (toptancı piyasalardan) büyük hacimli fonlar temin eden, müşterileri ile yakın ilişkileri bulunan, az sayıda şube ve uzman personel ile çalışan ve müşterilerini daha çok büyük şirketler, hükümetler ve hükümet kuruluşlarının oluşturduğu bankacılık olarak tanımlanabilir⁴⁸.

Bu tanıma bağlı olarak toptancı bankacılığın başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir⁴⁹.

- Toptancı bankalar müşterilerine sadece finansman imkanı sunmaz bunun yanında şirketin gelişmesine yardımcı olacak, swap, hedgin vb. hizmetleride sunmaktadır.
- Toptancı bankacılık esnek ve girişimci bir yapıya sahip olduğu için her geçen gün yeni bankacılık hizmetlerinin geliştirilmesine ve kontjoktürel dalgalanmalara uyum sağlamaktadır.
- Toptancı bankacılık, risk sermayesi uygulamasını gerçekleştirerek, yüksek riskli sermaye yatırımlarının gerçekleşmesini sağlamaktadır.
- Toptancı bankaların müşterileri az sayıda ve büyük montanlı olduğu için riskleri daha fazladır.
- Toptancı bankaların plasmanları içinde mevduatın payı daha azdır.
- Fon temini uluslararası para piyasalarından kısa sürede ve düşük maliyetle gerçekleştirilir.
- Basit bir organizasyon sistemi ile çalışırlar ve hızlı karar alırlar.

⁴⁷ Babuşcu, a.g.e., s. 22.

⁴⁸ Neil Murphy, *A Study of Wholesale Banking Behavior*, Federal Reserve Bank of Boston, Boston: February 1969, s. 1.

⁴⁹ Ellen L. James, "Merchant Banking", *Institutional Investor*, September 1989, s. 234-240.

- Büyük finans ve ticaret merkezleri başta olmak üzere az sayıda şube ve az sayıda uzman personel ile çalışırlar, ancak dış şube, temsilcilik ve muhabirlik ilişkileri ile geniş bir örgüt ağı kurarlar.
- Bu geniş örgüt ağı sayesinde bankacılık hizmetleri yaygınlaşmakta, iş teklifleri çoğalmakta ve yatırım fırsatları artmaktadır.
- Toptancı bankaların müşterileri, çok uluslu şirketler, büyük yatırımcılar ve hükümetlerdir.
- Toptancı bankaların mevduatları içinde vadesiz ve kısa vadeli mevduatlar ağırlıkta olduğu için daha düşük maliyetle çalışırlar ve piyasaya daha elverişli fon sağlarlar⁵⁰.
- Toptancı bankalar, mudileri için yazdıkları sigorta poliçesi nedeniyle onlara güvence sağlayarak bir nevi likidite üretirler⁵¹.
- Toptancı bankacılıkta sigorta işlemlerinin reasürans ve koasürans yollarıyla dağıtılarak temerrüt riski yönetilirken, interbank piyasası işlemleri ile likidite riski yönetilir⁵².
- Toptancı bankacılıkta likidite riski yönetiminde kullanılan diğer yöntemler ise pasif yönetimi* ve varlığa dayalı menkul kıymet ihracıdır.
- Faiz marjı (alınan ve verilen faiz arasındaki fark) daha küçüktür.
- Toptancı bankalar belirli konularda uzmanlaşırken buna bağlı birtakım yan hizmetler de sunabilmektedirler.

1.6.1.1. Toptancı Bankacılık Fonksiyonları

Toptancı bankacılık fonksiyonları bilanço içi ve bilanço dışı olmak üzere iki kategoride incelenebilir. Bilanço içi fonksiyonları, toptancı bankaların toptancı piyasalardan, özellikle İnterbank piyasalarından veya tasarruf sahiplerinden fon toplayarak, yine bu piyasalara veya yatırımcılara bu fonları plase etmesiyle gerçekleştirilir.

⁵⁰ Lewis ve Davis, a.g.e., s. 90.

⁵¹ Alfred Brittain, "The New Drive into wholesale Banking", *Euromoney*, October 1981, s. 60-61.

⁵² Michael Blanden, "Why Merchant Bankers Are Different", *The Banker*, August 1981, s. 38-45.

* Bankanın kendi inisiyatifi kullanarak çeşitli pasif kalemlerini pazarlayarak ihtiyacı olan likiditeyi sağlamasıdır.

Diğer bir deyişle yatırımcı ile tasarruf sahibi arasında bir nevi aracılık yaparlar. Bu aracılık işleri toptancı piyasanın türüne göre farklılaşabilmektedir. Toptancı bankalar Euro-para piyasalarından mevduat kabul edip yine bu piyasalara kredi vererek aracılık fonksiyonunun icra ederken, Euro-bond ve Euro-hisse senedi piyasalarında ikincil piyasa işlevi görmek suretiyle bu görevini yerine getirmektedir. Ayrıca Interbank para piyasasından bir gecelik 6 aylık veya bir yıllık faiz karşılığı fon sağlayarak ve bu fonları başka yerlere (banka veya diğer yatırımcılara) satarak toptancı bankalar aracılık fonksiyonunu icra etmektedirler⁵³. Toptancı bankalar bilanço içi fonksiyonlarını icra ederken, likidite riski, fon riski ve konsolidasyon riski ile karşılaşabilmektedirler⁵⁴.

Toptancı bankaların icra ettiği bilanço dışı faaliyetler, koşullu taahhütleri içeren ve alışlagelmiş muhasebe sisteminde aktif veya pasifte yeralmayan faaliyetler olarak tanımlanmakta ve zaman zaman buna "gizli bankacılık (invisible banking)" denmektedir⁵⁵. Bilanço dışı toptancı bankacılık hizmetleri; leasing, faktoring, forfaiting, forward ve future piyasa işlemleri, swap, opsiyon, akreditif, vesaik karşılığı ödeme, banka teminatı, şirketlerin devir ve birleşmelerinde aracılık, proje finansmanı, menkul kıymet ihracında aracılık, yatırım yönetimi, geri satın alma anlaşmaları (repo), kıymetli maden ticareti ve diğer derivativ işlemler olarak sıralanabilir.

1.6.1.2. Toptancı Bankacılık Türleri

Toptancı bankalar birçok ortak özelliği olmasına rağmen, çalıştıkları alanlara göre farklı kategorilere ayrılmaktadır. Bunlar;

- Tacir bankalar,
- Yatırım bankaları,
- Kıyı bankaları,
- Uluslararası bankalardır.

⁵³ James, a.g.m., s. 238.

⁵⁴ Lewis ve Davis, a.g.e., s. 113-115.

⁵⁵ Murphy, a.g.m., s. 12.

1.6.1.2.1. Tacir Bankalar

Finans tarihine ilişkin literatür incelendiğinde, tacir bankaların onsekizinci yüzyılın sonlarında İngiltere' de ortaya çıktığı, 1763 yılında Baring Brothers ile başlayan tacir banka oluşumunun, Rotschild, Schroder Wagg, Brown Shipley, Kleinwort-Benson, ve Hill Samuel gibi ülkedeki İngiliz, Anglo-German, Yahudi ve Amerikan asıllı ailelere ait bankalar tarafından geliştirildiği ve özellikle deniz aşırı ticaret, sanayi ve tarımın finansmanında önemli bir yer tuttuğu görülür⁵⁶.

Tacir Bankacılık işlemleri; önceleri Londra' da Lombard Street'in büyük ve tanınmış tüccarlarının, deniz aşırı mal ticaretinde küçük tüccarların garantörlüğünü üstlenmek şeklinde başlamış, daha sonra bu büyük tüccarların poliçe üzerine kabul damgası basmasıyla "kabul kurumları (Accepting hous)" oluşmuş ve bu poliçeler piyasada para gibi işlem görmüşlerdir. Lombard Street tüccarlarının poliçe kabulü konusunda uzmanlaşmasıyla, dış ticaretin ve endüstrinin finansmanında, yabancı hükümetlere borç verme, ithalat ve ihracatta pazar araştırması ve menkul kıymet işlemleri yapma konularında uzmanlaşmış ve bugünkü anlamda tacir bankaları (Merchant Bank) oluşturmuşlardır⁵⁷.

Bugün tacir bankalar, toptancı bankaların bütün özelliklerini taşımaktadırlar. Bu anlamda tacir banka, toptancı piyasalarda büyük şirketlerle çalışan, kredi sağlamanın yanı sıra müşterilerine krediye bağlı hizmetleri sunabilen, az şube ve uzman personeli olan, geniş bir örgütlenmesi bulunan, esnek bir yapıya sahip olan ekonomik ve konjektürel değişimlere uyum sağlayabilen, büyük riskleri üstlenebilen banka olarak tanımlanabilir⁵⁸.

1.6.1.2.2. Yatırım Bankaları

1950' li yıllarda ortaya çıkan yatırım bankaları, büyük hacimli işlemler yapan, başlıca iş alanlarını endüstriyel kuruluşlara uzun vadeli sabit sermaye temini ve underwriting işlemlerinin oluşturduğu bankalardır. Yatırım bankaları genel anlamda tacir banka gibi çalışmakta olup, bunun yanında, şirket birleşme ve devirlerine aracılık, emtia ticareti, portföy yönetimi ve yatırım danışmanlığı, finansal kiralama,

⁵⁶ Stanley Chapman, *The Rise of Merchant Banking*, George Allen and Unwin, London: 1984, s. 34-89.

⁵⁷ C.C.J. Clay, B.S. Wheble, *Modern Merchant Banking*, Woohead-Faulkner, Cambridge: 1983, s. 12-15.

⁵⁸ Levent Varlık, "Tacir Bankalar Nasıl Çalışır", *Dış Ticarete Durum Dergisi*, Mayıs, 1987, s. 8-11.

proje finansmanı, nakdi ve gayri nakdi kredi verme, şirketlere mali ve idari danışmanlık yapmak gibi hizmetleri de sunmaktadırlar.

Yatırım bankalarının az şube ve yaygın hizmet anlayışı, dinamik bir yapıya sahip olmaları ve şirket bünyesine yakın bir yapıya sahip olması, bu bankaların çabuk karar alma ve yeni ürünleri piyasaya sürme imkanlarını artırmaktadır⁵⁹.

1.6.1.2.3. Kıyı Bankaları

1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisindeki hızlı gelişme doğu ile batı bloku ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri daha karmaşık hale getirmiştir. Bu karmaşıklık Euro-pazarların ortaya çıkmasıyla ve bu pazarlarda faaliyet gösteren finansal kurumların kurulmasıyla giderlimeye çalışılmış ve kıyı bankacılığında bu gayretlerin sonucunda ortaya çıkmıştır⁶⁰.

Kıyı bankacılığı ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında kullanılmasını amaçlayan bir bankacılık türüdür. Diğer bir deyişle kıyı bankacılığı, yerli veya yabancı kişi ve kuruluşların yabancı para ile yaptıkları bankacılıktır.

Kıyı bankacılığına ilişkin temel özellikler şöyle sıralanabilir;

- Kıyı bankaları, işlemleri gerçekleştirdikleri ülkenin banka sisteminin dışındadırlar,
- İşlemler milletlerarası geçerliliği olan paralarla yapılır,
- Milletlerarası bankacılık hizmetlerini hızlı ve düşük maliyetle gerçekleştirirler,
- Kıyı bankaları buldukları ülkede mevduat toplayamazlar,
- Kıyı bankaları liberal ekonomilerde var olabilir⁶¹,
- Kıyı bankacılığı merkezleri olan "kâğıt merkezler" de vergi avantajı nedeniyle sadece yapılan işlemlerin muhasebesi tutulurken, "fonksiyonel merkezler" de fon toplama ve kredi verme işlemleri yapılmaktadır,

⁵⁹ Alparlan Varol, "Yatırım Bankacılığı", *Bankacılar*, 14, Temmuz 1994, s. 47.

⁶⁰ İhsan Ersan, "Dünyada ve Türkiyede Kıyı Bankacılığı", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Şubat 1986, s. 45-52.

⁶¹ İhsan Fevzibeyoğlu, "Kıyı Bankacılığında Neler Bekleniyor, Uygulamadaki Durum", *İTO Kıyı Bankacılığı Semineri*, 24 Eylül 1991, s. 19-20.

- Kıyı bankaları büyük hacimli işler yaparak, yaygın örgütlenerek, yüksek riskler alarak ve vasıflı personel istihdam ederek toptancı bankacılık anlayışına uygunluk göstermektedirler⁶²,
- Kıyı bankacılığı serbest bölgelerin konusu ile doğrudan bağlantılıdır⁶³,
- Kıyı bankaları daha çok petrol geliri olmayan veya çok az olan ülkelerin toplam gelirlerini artırmak amacıyla oluşturdukları finans merkezleridir⁶⁴.

Kıyı bankacılığının yapıldığı başlıca finans merkezleri, Angola, Bahama Adaları, Bahreyn, Barbados, Bermuda, İngiliz Virjinya Adaları, Cayman Adaları, Güney Kıbrıs, Guernsey, Jersey, Maderia, Hollanda Antilleri, Portorico, Hong-Kong, Singapur, İsviçre, Lüksemburg, Monako, Malta ve Türkiyedir.

1.6.1.2.4. Uluslararası Bankalar

Uluslararası bankacılık, uluslararası para siteminin bir parçası niteliğinde olup, bu sisteme likidite sağlayarak, ülkelerarasındaki gelişme dengesizliğini finanse etmeyi amaçlayan bankacılıktır⁶⁵. Bu anlamda uluslararası finans merkezlerinde faaliyet gösteren, yabancı para veya kendi ülke parasıyla işlem yapan, kontrolü ülkenin kendi vatandaşlarına veya yabancılara ait olan, yerli veya yabancı işletmelerle işlem hacmi itibariyle toptancı veya perakendeci bankacılık hizmetleri sunabilen bankalar uluslararası banka olarak tanımlanabilir⁶⁶.

Bu tanıma bağlı olarak uluslararası bankaların faaliyetleri şöyle sıralanabilir⁶⁷:

- Ulusal para ile mevduat toplamak ve bunları yabancı hükümetlere, kuruluşlara ve bireylere kredi olarak vermek,

⁶² Çiğdem Tiryaki, "Kıyı Bankacılığı", *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, TCMB, Ocak 1990, s. 37-52.

⁶³ İlhan Baltacıoğlu, "Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı" *İTO, a.g.s.*, s. 43, ve Raymond Unamum, "Dünyadaki Önemli Kıyı Bankacılığı Merkezleri ve Özellikleri", *İTO a.g.s.*, s. 46.

⁶⁴ Hasan Selçuk, "Kıyıötesi Finans Merkezlerine Genel Bir Bakış ve Bahreyn Kıyıötesi Finans Merkezleri", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 314, 22 Nisan 1992, s. 25.

⁶⁵ Rita M. Rodriguez, E. Eugene Carter, *International Financial Management*, Third Edition, Prentice-Hall, International, Inc., New-Jersey: 1984, s. 61.

⁶⁶ Davis ve Lewis, a.g.e., s. 19-21.

⁶⁷ Nazım Ekrem, *Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1986, s. 5-25.

- Yabancı para ile mevduat toplamak ve bunları yerli ve yabancılara kredi olarak vermek,
- Döviz işlemleri yaparak, kıymetli metal ve altın ile çalışarak uluslararası para transferi yapmak,
- Banka kabullerini finanse etmek,
- Akreditif işlemleri ile ithalat ve ihracatı finanse etmek,
- Yerli ve yabancı müşterilerinin sermaye birikimlerini artırmak için, Euro-tahvil, Euro-hisse senedi ihracında garantörlük yapmak,
- Uluslararası şirket birleşmelerine ve katılımlara yardımcı olmak,
- Fon kaynağı olarak varlığa dayalı menkul kıymet ihraç etmek.
- Müşterilerine dış pazarların analiz edilmesi, muhtemel müşterileri değerlendirmek, fabrika kuruluş yeri seçiminde yardımcı olmak ve dış düzenlemeler konusunda danışmanlık yapmak gibi yaygın hizmet sunmak,
- Müşterilerinin nakit yönetimine yardımcı olmak ve sermaye varlıklarını kiralamak (leasing),
- Uluslararası ticaret ve projelerin finansmanına katılmak,
- Forward, future, opsiyon ve swap işlemlerini gerçekleştirmek,
- Müşterilerine; kredi kartı, ipotek komisyonculuğu ve sigorta hizmetleri sunmak.

Uluslararası bankacılık ağı beş değişik şekilde oluşturulabilmektedir. Bunlar⁶⁸;

- Bütün bankacılık hizmetlerinin sunulduğu yabancı şubeler şeklinde,
- Tacir bankalar şeklinde,
- Konsorsiyum bankalar şeklinde,
- Temsilcilik şeklinde,
- Muhabir bankacılık şeklindedir.

⁶⁸ Hempel, Simonson ve Coleman, a.g.e., s. 683-684.

Bütün bankacılık hizmetlerinin sunulduğu şube şeklindeki ve tacir bankacılık şeklindeki organizasyonlarda daha çok interbank para piyasası işlemleri yapılarak toptancı bankacılık hizmetleri sunulmaktadır.

Konsorsiyum şeklinde yapılan organizasyonlar, bir ülke bankasının büyük bir projeyi finanse etmek veya büyük fonları idare etmek için başka bir ülkenin bankası ile anlaşması ile oluşturulur.

Temsilcilik büroları, bir bankanın ulusal kredi üretim bürolarının dışardaki personel sayısı az, mevduat toplayamayan ancak bölgesel krediler verebilen parçalarıdır.

Muhabir bankacılık ise, bankaların mütekabiliyet esasına dayalı olarak aralarında kalıcı ilişkiler kurarak uzun vadeli gelir elde etmeyi amaçlayan ve bütün bankacılık hizmetlerinin yapılabilirdiği bir sistemdir⁶⁹.

Uluslararası bankacılık, bankalar için kaynaklarını ve kârlılığını artırmaya yönelik bir şans olarak görülebilir. Ancak, bankaların, kur riski, faiz oranı riski, kredilerin geri dönmeme riski ve ülke riski gibi risklere maruz kalacağıda bir gerçektir⁷⁰.

Uluslararası toptancı bankacılık, büyük hacimli kurumsal bankacılık hizmetlerinin ulusal sınırlar ötesinde gerçekleştirilmesidir. Bu hizmetler fon şeklinde ve ücret karşılığında olabilir. Fon şeklindeki uluslararası toptancı bankacılık hizmetleri; döviz cinsinden mevduat toplayıp, kredi vermek ve büyük miktarda İnterbank para piyasası işlemlerini gerçekleştirmek, ücret karşılığı yapılan uluslararası toptancı bankacılık hizmetleri ise; finansal ve ekonomik bilgi brokerliği yapmak, döviz hizmetleri gerçekleştirmek, global fon transferleri yapmak (akreditif) ve global menkul kıymet korumacılığı gerçekleştirmektir⁷¹.

Uluslararası toptancı bankacılığın giderek global hale gelmesi, bu bankaların elektronik teknolojilerinden yararlanmasını gerektirmiş ve bunun sonucunda ücrete dayalı hizmetlerin daha hızlı, ekonomik ve hatasız olarak gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

⁶⁹ TBB Araştırma ve Yayın Grubu, "Uluslararası Bankacılık Ağına Girmek", Bankacılar, 2, Temmuz, 1990, s. 27.

⁷⁰ R. Harrington, *Assets And Liability Management by Banks*, Fransa: 1987, s. 23-24; Madura, a.g.e., s. 557-559.

⁷¹ Ajay S. Mookerjee, James I. Cash, Jr. *Global Electronic Wholesale Banking*, Graham and Trotman Ltd., First Published, London: 1990, s. 1-2.

Uluslararası toptancı bankacılığın globalleşme süreci ve sonuçları şöyle özetlenebilir⁷².

Tablo 1.1.: Uluslararası Bankacılığın Globalleşme Süreci ve Sonuçları

	(II. Dünya Sav. Kadar) Uluslararası Departman	Çokuluslu Banka (1974'e kadar)	Global Banka (1974'ten sonra)
Ürünler	Sendikalanmış kredilere katılım, ticaretin finansmanı ve döviz işlemleri.	Sendikalanmış kredilerin yönetimi, ticaretin finansmanı ve döviz işlemleri	Riskli sektörlere özel krediler, nakit yönetimi, danışmanlık hizmetlere aracılık.
Pazarlar	İç pazarlar ve dış pazarlara kredi katılımcısı olarak pasif yaklaşım.	Şubelerin oluşturulduğu denizaşırı pazarlar.	Görelî çekiciliklerine bağlı olarak seçici bir yaklaşım.
Müşteriler	Mevcut ve yeni iç müşteriler.	Şubelerin oluşturulduğu denizaşırı pazarlar ve çokuluslu pazarlar.	Çok uluslu, ulusal ve perakendeci müşteriler olarak bölümlendirici yaklaşım.
Organizasyonel Yapı	Uluslararası departmanların fonksiyonel olarak toplanmış olması.	Fonksiyonel bölünmenin başlaması. Coğrafik desentralizasyon.	Müşteri veya ürünlerin matris yapılandırılması.
Branş Ağı	Fon toplamak ve kullanmak için az sayıda kıyı bürolarının açılması.	Denizaşırı pazarlarda daha fazla şubeleşme.	Uzmanlaşma ve rasyonelleşme.
Kârlılık	Payı artırmak öncelikli, kârlılık ikinci dereceden önemli.	Pay önemli ancak kârlılıkta önemli.	Uluslararası kârlılıktan çok müşteri ve ürünler üzerinde yoğunlaşma.
Global Bilgi Sistemi	Posta, telefon, telgraf dökümanların çoğu mal ile beraber hareket eder.	Posta, telefon, telgraf, mekanik telgraf.	Global bilgi sistemi, telerate, bankalararası otomatik haberleşme (SWIFT).

1.6.2. Perakendeci Bankacılık

Perakendeci piyasa, bir ülkedeki finansal işlemlerde kullanılan ortalama büyüklüğün aşağısındaki işlemleri yapan ekonomik birimlerin oluşturduğu piyasalardır. Bu piyasalarda faaliyet gösteren bankalar perakendeci bankalardır. Toptancı ve perakendeci piyasa kavramları arasındaki farklılık, şirketlerin finansal ihtiyaçlarının küçük hacimli olması veya finansal kurum ile müşteri arasındaki kredi dışı ilişkilerin, çok sayıda ve değişik özellikte yeni hizmetlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış olmasından doğmuştur. Aslında perakendeci piyasaların doğması, toptancı piyasalardan daha eskidir. Bankacılığın doğuşundaki birebir ve basit ilişkiler perakendeci piyasaların başlangıcıdır. Ancak gelişen teknoloji ve daha karmaşık hale gelen global bankacılık, ipotek kre-

⁷² Mookerjee ve Cash, a.g.e., s. 20.

dileri, kredi kartları, tüketici kredileri gibi yeni perakendeci piyasaların oluşmasına neden olmuştur⁷³.

Perakendeci bankacılık, bilanço dışı işlemlerin önemli olmadığı, toptancı bankacılığın aksine faaliyetlerini küçük hacimli olarak küçük işletmeler ve bireyler için gerçekleştiren ve çok geniş bir toplum kesiminin finansal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bankacılıktır⁷⁴. Bu tanıma istinaden perakendeci bankacılığın özellikleri şöyle sıralanabilir;

- Perakendeci bankalar büyük ölçüde yurt içi kaynaklar ile çalışırlar, Euro-piyasalara fazla girmezler,
- Perakendeci bankaların şube sayısı fazladır, bu nedenle kasalarında atıl fon kalabilir,
- Kredi talepleri büyük ölçüde bankanın kendi kaynaklarından karşılanır,
- Geniş bir örgütlenmenin olması bu bankaların karar mekanizmalarının yavaş işlemesine ve dolayısı ile fırsatların kaçmasına neden olabilir,
- Personel başına düşen birim maliyet yüksek olmamakla birlikte, çok sayıda personel istihdam edildiği için toplam personel gideri fazladır,
- Çok çeşitli mevduat türü ve çok sayıda mudi bulunmaktadır,
- Çok çeşitli kredi türü ve çok sayıda müşteri bulunmaktadır. Bu nedenle perakendeci bankalar riski dağıtarak daha güvenli çalışırlar,
- Perakendeci bankalar kaldıraç etkisinden daha fazla yararlanırlar,
- Perakendeci bankaların ücret ve komisyon gelirleri, faiz gelirlerinden daha azdır,
- Faiz marjı daha büyüktür,
- Ödeme servisleri için yapılan giderler toplam giderlerin önemli bir bölümünü oluşturur,

⁷³ Melike Alparslan, "Perakendeci Bankacılık Piyasaları", Bankacılar, 14, Temmuz 1994, s. 54.

⁷⁴ Davis ve Lewis, a.g.e., s. 54-55.

- Perakendeci bankalar, geri ödeyememe riski faiz oranı riski, yönetim riski, sermaye yeterliliği riski, kredi riski ve bilanço dışı faaliyet riskleri ile karşılaşabilirler.

1.6.2.1. Perakendeci Bankacılık Fonksiyonları

Perakendeci bankacılıkta müşteri ile banka arasındaki ilişki genellikle borçlu- alacaklı düzeyinde olması nedeniyle bu bankaların asıl fonksiyonu yatırımcı ile tasarruf sahibi arasında aracılık yapmak, diğer bir deyişle mevduat toplayıp kredi vermektir.

Toplanan mevduat; vadeli, vadesiz, ihbarlı veya döviz tevdiatı şeklinde, verilen krediler, üretim, tüketim, şahsi, uzun vadeli, kısa vadeli v.b. şekillerde olabilir. Tüketici piyasalarındaki ve elektronik teknolojisindeki gelişmeler perakendeci bankaların yeni hizmet fonksiyonları ihdas etmesini gerektirmiştir. Kredi kartları, hesaptan hesaba nakil, çek tahsil ve ödemeleri, teminat mektubu, cari hesap kredileri (overdraft), otomatik vezne makinaları, ev ve ofis bankacılığı, hesaba erişme kartları, akıllı kartlar, elektronik fon yönetimi, telefon bankacılığı, menkul kıymet plasmanı ve müşteriler adına menkul kıymet alım satımı bunlardandır. Ayrıca bilanço dışı faaliyetler olarak küçük hacimli olmak şartıyla, akreditif, forfaiting, factoring, leasing, swap, opsiyon, forward-future işlemlerini de yapmaktadırlar.

1.6.2.2. Perakendeci Bankacılık Türleri

Yerel ve Euro-piyasalarda küçük hacimli işlemler yapan perakendeci bankalar; şube bankaları, mevduat bankaları veya ticari bankalar olarak da isimlendirilmektedir⁷⁵.

Ticari bankacılık kavramı 19. yüzyılda İngiltere' de daha büyük bankaların bireysel tasarruflarla ilgilenmesinin yanında ticari tasarruflarla da ilgilenmesi ile ortaya atılmıştır. O dönemde topladığı vadeli ve vadesiz mevduatları daha çok kısa vadeli ticari kredilerde kullanan ticari bankalar, hızla gelişen ticaret hayatı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çok geniş bir müşteri ve hizmet ağı kurmak zorunda kalmışlar, hem ulusal hemde uluslararası platformlarda faaliyet göstermeye başla-

⁷⁵ Charles R. Geisst, A Guide To Financial Institutions, Macmillan Press Ltd., First Published, London: 1988, s. 22.

mırlardır⁷⁶. Bu anlamda ticari bankalar çok geniş bir finansal hizmet sunmanın yanı sıra çok güçlü bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedirler⁷⁷. Ticari bankalar kamunun talep ettiği mevduat toplayıp kredi verme şeklindeki finansal hizmetlerin yanında; çek tahsil ve ödemeleri, menkul kıymet ihracında aracılık ve taahhüt, emanetçilik, kambiyo işlemleri, kredi mektupları, teminat mektupları, havale işlemleri v.b. gibi çok sayıda hizmetleri de sunmaktadır. Diğer bir deyişle ticari bankalar "Ful hizmet" kurumlarıdır. Yani, diğer finansal kurumlar her müşterisine sadece o müşterinin ihtiyacı olan hizmeti sunarken, ticari bankalar bütün müşterilerine her hizmeti sunabilmektedirler⁷⁸.

Ticari banka; vadeli ve vadesiz mevduat toplayarak, bunları değişik formlarda kredi olarak veren, müşterilerine farklı hizmetler sunabilen, sermaye piyasası işlemlerini yürüten, ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilen, ekonomilerde üretim, tüketim ve bölüşüm sürecine katılan ve kaydi para oluşturan banka olarak tanımlanabilir⁷⁹.

Yukarıda ticari banka tanımı esas alınarak, ticari banka fonksiyonları şöyle sıralanabilir⁸⁰;

- Ekonomide öncülük ve teşebbüs,
- Ekonomik ve mali politikaların yürütülmesinde aracılık,
- Yatırımcı ile tasarruf sahibi arasında aracılık,
- Piyasayı ödeme araçları ile teçhiz etmek, (çek, havale, kredi mektubu v.b.)
- Mal ve hizmet alımlarında kredilerin yaygınlaşmasını sağlamak,
- Müşterilerine finansal planlama hizmetleri sunmak,
- Ulusal ve uluslararası ticareti finanse etmek (factoring, akreditif, leasing v.b.)

⁷⁶ Richard H. Timberlake, *Money Banking and Central Banking*, Harper Row Publisher, New York: 1965, s. 79.

⁷⁷ Edward W. Reed, *Commercial Bank Management*, Harper and Row Publisher, London, s. 1.

⁷⁸ American Banker Association, *Principles of Banking*, Third Edition, Washington: 1988, s. 27.

⁷⁹ Duane B. Graddy, Austin H. Spencer, William H. Brunsen, *Commercial Banking And The Financial Services Industry*, Reston Publishing Company, Inc., Virginia, s. 20.

⁸⁰ Ramazan Geylan, *Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının Temel Yönetim Sorunları*, Anadolu Üniv. Yay. No: 86, Eskişehir 1985, s. 20.

- Müşterilerin üçüncü şahıslardan olan alacaklarını tahsil etmek,
- Menkul kıymet ihracına ve portföy yönetimine aracılık yapmak,
- Kiralık kasa ve serbest depo hizmetlerini sunmak,
- İştiraklerde bulunmak,
- Müşterilerine bilgi işlem hizmeti sunmak.

Ticari bankalar her ülkenin banka sistemine uygun olarak farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Örneğin örgütlenmelerine göre ticari bankalar ABD' de tek şubeli, çok şubeli ve grup bankaları olarak sınıflandırılırken, Japonya'da şehir ve yöresel bankalar olarak sınıflandırılmaktadır⁸¹. Ülkemizde ise ticari bankalar sermaye kaynaklarına göre; devlet bankaları, özel sermayeli bankalar, yabancı bankalar, karma bankalar olarak sınıflandırılabilir. Bu bankaların hepsi ticari banka fonksiyonlarının tamamını icra edebilmektedirler.

1.6.3. Toptancı ve Perakendeci Bankacılığın Birleştirilmesi

Bir banka sistemi içerisinde her ne kadar toptancı ve perakendeci bankacılık faaliyetleri üzerinde uzmanlaşmış ayrı ayrı bankalar olmuş olsa da, bu iki bankacılık sistemini birbirinden tamamen ayırmak oldukça zordur⁸². Birçok büyük banka global faaliyetlerinde toptancı faaliyetler veya büyük bankalar toptancı faaliyetlerine perakendeci faaliyetler eklemektedirler. Böylece bankanın karşılaşılabileceği risk toptancı ve perakendeci piyasalardaki farklılaşmalardan dolayı biraz daha azalabilecek bu da bankaya yarar sağlayacaktır⁸³. Bankalar hangi sahada faaliyet gösterirlerse gösterirler, toptancı veya perakendeci bankacılık yapanlar bunların modern bankalar olarak yerine getirmekle yükümlü oldukları fonksiyonları vardır.

1.7. Modern Bankacılık Fonksiyonları

Tasarrufları toplama ve kredi olarak ekonomiye aktarma, kaynaklara akışkanlık sağlama, para politikası etkinliğini artırma, etkin kaynak dağılımını sağlama, kısa vadeli fonları uzun vadeli fon haline dönüştürme gibi önemli fonksiyonları bu-

⁸¹ The Bank of Japan Economic Research Department, *The Japanese Financial System*, 1978, s. 63.

⁸² W.H. Steiner, Eli Shapiro, Ezra Solomon, *Money And Banking An Introduction to the Financial System*, Holt, Rinehart and Winston, Inc. Fourth Edition, s. 86-94.

⁸³ Lewis ve Davis, a.g.e., s. 122.

lunan bankacılık sistemi, ekonominin temelini teşkil eder. Bankacılık sistemi merkez bankaları, ticaret bankaları ve bunlara ilişkin yasal çerçeveden oluşur. Çalışmanın 1.4 bölümünde merkez bankaları ve fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ticaret ve kalkınma ve yatırım bankalarının fonksiyonları birlikte ele alınacaktır.

Modern bankaların fonksiyonlarını sekiz başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar⁸⁴;

1. Finansal aracılık fonksiyonu,
2. Dış ticareti fonlama ve ihracatı teşvik fonksiyonu,
3. Uluslararası malî piyasalarda risk yönetimi fonksiyonu,
4. Kaynakların etkin kullanımını sağlama fonksiyonu,
5. Gelir ve servet dağılımını etkileme fonksiyonu,
6. Kaydi para yaratma fonksiyonu,
7. Para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olma fonksiyonu,
8. Ekonomiyi yönlendirme, enflasyonu kontrol altında tutma ve tam istihdam sağlanmasına yardımcı olma fonksiyonudur.

1.7.1. Finansal Aracılık Fonksiyonu

Ekonomik hayat içerisinde fertler, firmalar ve kurumlar elde ettikleri gelirlerin tamamını harcamayarak bir kısmını tasarruf edebilirler, tamamını harcayabilirler veya gelirinden daha çoğunu harcayabilirler. Eğer bu birimler gelirinden daha fazlasını harcamışlarsa menfi tasarrufta bulunmuşlar (borçlanmışlar) demektir. Gelirleri harcamalarına eşit ise bir problem yoktur. Gelirleri harcamalarından büyükse ΔX_i kadar bir miktar harcamayıp biriktirirler. Biriktirilen ΔX_i miktarlarını kendi kasalarında saklarsa bir artı değer elde edemezler. Bu ekonomik birimler hem tasarruflarını çalınma, kaybolma vb. risklere karşı korumak hem de bir gelir elde etmek üzere bankalara yatırır. Yatırılan miktar kadar fertler, firmalar, devlet alacaklı hale gelir ve ayrıca bir faiz geliri de beklemeye başlar. Banka açısından ise bir mevduat oluşmuş, kredi verebileceği bir kaynak doğmuştur.

⁸⁴ Öztin AKGÜÇ; Yüz Soruda Türkiye'de Bankacılık, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara 1987, s.5-7

Fertler, firmalar ve devlet Keynes'e göre üç saikle parayı ellerinde tutarlar.⁸⁵ Fertler, firmalar ve devlet gelirlerinin bir bölümünü günlük harcamalar, tüketim ve üretim giderlerini karşılamak için para olarak ellerinde bulundururlar. Tutulan paranın miktarı, gelirin elde edilmesi ve harcamanın yapılmasıyla geçen süre ile doğru orantılıdır. Süre uzadıkça tutulan paranın miktarı artar. Bu para faize karşı duyarlı değildir. Ekonomik birimler, faiz oranı ne olursa olsun işlem saikiyle tutulan para miktarını değiştirmeme eğiliminde olurlar.

Bununla birlikte çok yüksek faiz oranları işlem saikiyle de tutulan paraların bir kısmının tasarruf kurumlarına, özellikle bankalara aktığını göstermektedir. Çek, bono, poliçe telekard ve ATM bankacılığının gelişmesi işlem saikiyle tutulan paraların önemli bir bölümünün bankalara kaymasını sağlamıştır.

İhtiyat saikiyle tutulan para miktarı, ekonomik birimin gerektiğinde para bulabilme imkanına, gelir seviyesine ve faiz oranına bağlıdır. Fert ihtiyat saikiyle tasarruf ettiği paranın önemli bir bölümünü bankaya depo eder. Aynı işlemi firmalar da yapar.

Keza ekonomik birimler spekülasyon amacıyla da tasarruf ettikleri gelirlerinin bir bölümünü bankalarda saklamayı tercih ederler. Bu üç saikin dışında gelir elde etmek, faiz oranlarının değişmesinden yararlanmak, emekliliğini garanti altına almak gibi saiklerle de fertlerin tasarruf ettikleri paraların gidecekleri en önemli adres bankalar olmaktadır.

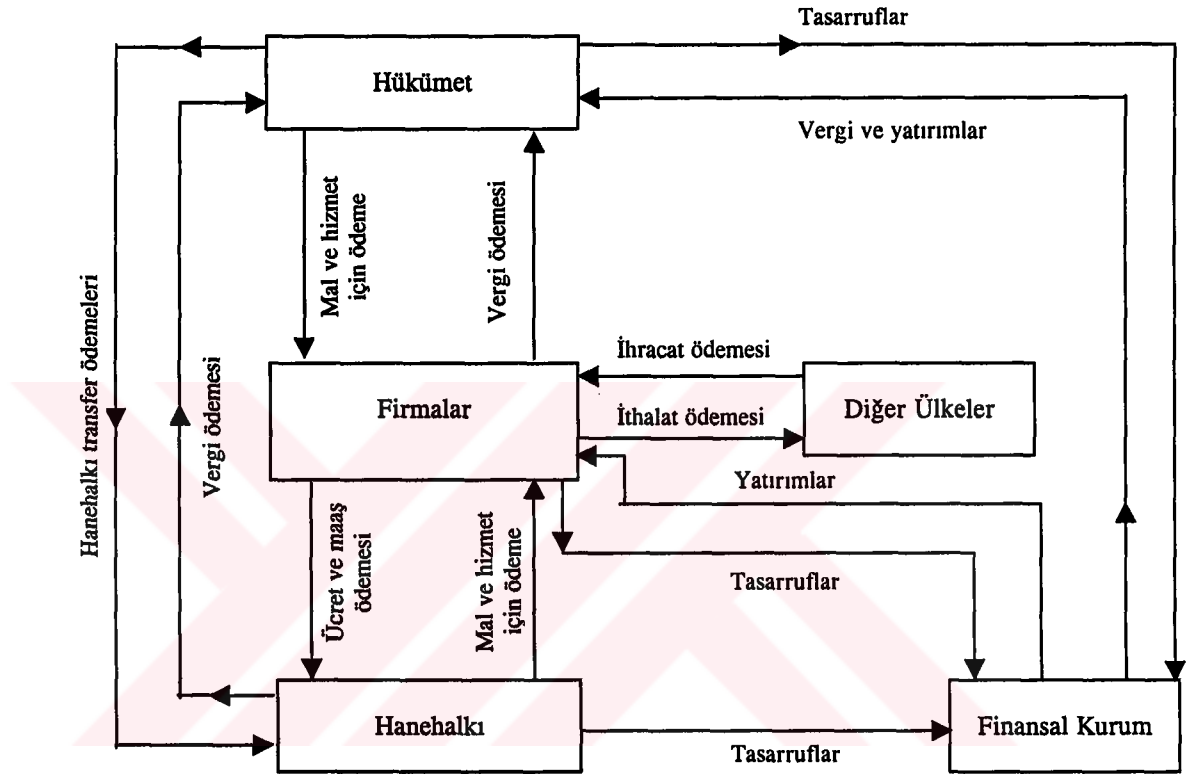
Burada bankaların fonksiyonu tasarrufların toplandığı, nemalandırıldığı ve kredi olarak tekrar ekonomiye döndürüldüğü bir havuz görevini üstlenmeleridir. Görevlerini iyi ifa ettikleri ölçüde ülke bazında optimal bir birikim fonksiyonunu yerine getirebileceklerdir.

Bankalarda muhtelif vesilelerle toplanan fonlar yine bireylere, firmalara ve devlete belirli bir faiz karşılığında belirli bir sürede kullanılır. Böylece ekonominin ihtiyaç duyduğu ve bankalarda toplanmış fonlar yeniden ekonomiye pompalanır. Bu fonlar kredi alanlar tarafından tüketim ve yatırım amacıyla kullanılır. Firmalar

⁸⁵ İlker Parasız, *Makro Ekonomi, Teori ve Politika*, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa: 1993, s. 161-162.

da işletme sermayesi ve sabit sermaye olarak ya da borçlarını ödemek için kullanır. Devlet ise vergi gelirleri ve giderleri arasındaki zaman süresindeki açığı bu fonlarla kapatır. Aşağıdaki şekil-1.2 bize bankaların mevduat toplama ve kredi dağıtma fonksiyonunun nasıl işlediğini göstermektedir.

Şekil-1.2: Makroekonomik Finansal Akış

Kaynak: Raghendra Jha, *Macroeconomics For Developing Countries*, First Published, Routledge, London: 1994, s.10

1.7.2. Dış Ticareti Fonlama ve İhracatı Teşvik Fonksiyonu

Tasarruf yetersizliği ve döviz gelirlerinin ekonomik gelişmeyi takip edememesi, hedeflenen kalkınma hızına ulaşma konusunda darboğazlar oluşturur. Yatırımların yapılamaması, yatırım malları ve hammadde ithalatını artırır. Artan ithal talebini karşılamak için gerekli döviz kaynağı, ihracat ve dış borç olmak üzere iki kaynaktan sağlanabilir⁸⁶. Dış borç şeklinde sağlanan kaynak, ülkeye faiz yükü getir-

⁸⁶ Erdoğan Alkin, *İktisat*, İstanbul Üniv.Yay. No: 2256, Elektronik Ofset, İstanbul: 1977, s.223

diği için tercih edilmez. Döviz yetersizliğinin giderilmesi geniş ölçüde ihracat imkânlarına dayanmalıdır. İhracatın gelişmesi ise, ülkenin takip ettiği dış ticaret politikasına ve ihracat işlemlerinin hızlı, güvenli ve daha kolay yürütülmesini sağlayacak ve ihracatı finanse edecek bir sistemin bulunmasına bağlıdır. Ülkede bulunan bankacılık sistemi bu ihtiyaca cevap verir. Bankacılık sistemi içerisinde geliştirilen, belge karşılığı ödeme, peşin ödeme, alıcı firma prefinansmanı, banka teminatı, akreditif, forfaiting ve factoring gibi bankacılık işlemleri dış ticareti finanse ederek, firmaların ithalat-ihracat işlemlerinin daha kolay, hızlı ve güvenilir bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır ve ihracatı teşvik etmektedir.

1.7.3. Uluslararası Mali Piyasalarda Risk Yönetimi Fonksiyonu

1970’li yılların başlarında Bretton-Woods anlaşmasının yürürlükten kaldırılması ile sabit kur sistemine son verilerek dalgalı kur sistemine geçildi. Döviz kurlarının dalgalanırılığı döviz kuru risklerinin yönetilmesi gereğini gündeme getirdi. Çünkü kur riski gelişmekte olan ülkelerin ithalatını, para değerleri düşük olduğu için, büyük ölçüde azaltmıştı. Bu da dünya ticaretinde durgunluğa neden olmuştu. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticarete etkin katılımını sağlayarak, dünya ticaretinin rayına oturmasını sağlamak için, ihtiyaca uygun finansal teknikler geliştirildi⁸⁷. Risk yönetim aracı olarak geliştirilen bu teknikler, literatürde türev ürünleri olarak isimlendirilen; future ve forward anlaşmaları, opsiyonlar, swaplar ve bunların türevleridirler. Dünya para piyasalarında finansal ihtiyaç sahiplerinin yanısıra spekülâtorlerde bu ürünleri kullanarak piyasanın derinleşmesine olanak sağlamışlardır.⁸⁸

Türev ürünlerinin, etkin bir risk yönetim aracı olarak kullanılmalarında, bankalar, hem taraf olarak hem de aracı olarak katılmaktadırlar.

1.7.4. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama Fonksiyonu

Modern refah ekonomisinin temelini; 1909 yılında ünlü İtalyan iktisatçı tarafından ortaya atılan; “mal veya hizmete esas girdilerin ya da tüketiciler arasında

⁸⁷ Kenneth A.Froot, David S.Schftstein, Jeremy C. Stein, “Risk Managemenet: Coordinating Corporate Investment and Financing Policies”, *The Journal of Finance*, Vol: XLVIII, December 1993, s.1629-1631.

⁸⁸ Sandy Mc Kenzie, *Risk Management With Derivatives*, Macmillan Publishers, Ltd., New York: 1992, s. 187-188.

malların yeniden tahsisi ile bir başkasının durumunu kötüleştirmeksizin bazı insanların durumunu iyileştirmek mümkündür” şeklindeki Pareto etkinlik kuralı oluşturur. Bir ekonomide, mevcut kaynaklar kullanılarak maksimum hasıla elde etmek ise iktisadi etkinlik olarak tanımlanır.⁸⁹

Bankalar, topladıkları ve transformasyona tabi tuttıkları kaynakları ekonominin ve toplumun ihtiyaç duyduğu öncelikli alanlara aktararak kaynakların yeniden tahsisine aracılık ederken, mevcut atıl fonları ekonomiye aktararak, hem mudilerin hem de kreditorlerin maksimum hasıla elde etmelerine olanak sağlamaktadır.⁹⁰

Kaynakların atıl kalması, fon ihtiyacı olan ekonomik birimlerin dolayısıyla da toplam ekonominin gelişmesine önemli bir engel teşkil eder. Bankalar, fon fazlası olan birimlerden fon açığı olan birimlere kaynak aktararak atıl fonlara akıcılık kazandırır. Böylece makro düzeyde etkinlik sağlanır. Bankalar, topladığı tasarrufları kredi olarak kullanırken, kredi talep edenler arasında seçici davranarak da, kaynakların etkin kullanımını sağlarlar. Hükümetlerin takip ettiği, para, maliye ve ekonomik politikalar da kaynakların etkin kullanılmasında belirleyici rol oynar. Bu politikaların uygulanmasında ise bankalar aracılık görevi üstlenerek, gelir ve servet dağılımı üzerinde de etkili olurlar.

1.7.5. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu

Adil gelir dağılımı, iktisat politikalarının amaçları arasında yer alır. Fonksiyonel gelir dağılımında; özel mülkiyete ilişkin yasalar, serbest piyasa ekonomisi, teknolojik ilerlemeler, uygulanan para ve maliye politikaları ve bankaların kredi politikaları etkin rol oynar⁹¹

Servet ile tasarruf, tasarruf ile gelir seviyesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik alt gelir grupları için tasarrufu imkansız hale getirir. Tasarrufun olmaması da servet oluşturma imkanını ortadan kaldırır. Böylece adil olmayan gelir dağılımı; yeniden, adil olmayan bir servet dağılımına yol

⁸⁹ Recep Kök, *Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik: Bir Uygulama*, Atatürk Üniv. Yayın No: 680, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum: 1991, s. 46.

⁹⁰ Akgüç, *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*, s. 5.

⁹¹ Ömer Aksu, *Gelir ve Servet Dağılımı*, İ.Ü. Basımevi, İstanbul: 1993, s. 47-73.

açar. Küçük gelir grupları, ellerindeki tasarruflarını yatırıma yönlendiremeyeceklerinden, bankalara, yönlendirmek suretiyle, faiz geliri elde ederek refah seviyesini artırmaya çalışırlar. Faiz gelirleri bankalara plase edilen tasarruflara göre belerleneceğinden yüksek faiz oranları gelir dağılımını ve refah seviyesini bozucu bir etki yapar⁹².

Bankaların gelir ve servet dağılımını etkilemelerine ilişkin en belirgin örnek Türkiye’de yaşanmaktadır. Tablo 1.2’de yer alan, ülkemizde 1987 ve 1994 yıllarındaki gelir dağılımı ile banka sistemi içerisindeki faizlerin GSMH içindeki payı bunu en iyi açıklamaktadır.

Tablo 1.2: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Bankacılık Sistemi İçerisinde Oluşan Faiz Hacmi Arasındaki İlişki

Nüfusun %	Milli Gelirden Aldığı Pay %		
	1987	1994	1997
80	50.06	45.13	
20	49.94	54.87	
Bankacılık Sistemindeki Faiz Hacmi*/GSMH	14.94	22.64	27.48

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi 1987 yılında nüfusun % 20’si milli gelirden % 49.94 pay alırken, % 80’i milli gelirden % 50.06 pay almaktadır.⁹³ 1994 yılında ise nüfusun % 20’si milli gelirden % 54.87 pay alırken, % 80’i % 45.13 pay almaktadır.⁹⁴ Görüldüğü gibi 1987’den 1994’e gelindiğinde gelir dağılımı daha da bozulmuştur.

Yine Tablo 1.2 incelendiğinde bankacılık istemi içerisindeki faiz hacminin GSMH’ya oranının 1987’de % 14.94 iken, 1994’de % 22.64’e yükseldiği görülmektedir.⁹⁵ Diğer bir deyişle ekonomideki toplam faiz hacmi/GSMH oranı 7.7 puan artarken, nüfusun üst gelir grubuna sahip % 20’lik dilimin milli gelirden aldığı pay da 4.93 puan artmıştır. Bu rakamlar, Türkiye’de bankacılık sisteminin gelir dağılımına olan etkisini açıkça göstermektedir.

⁹² Nur Serter, Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme, İ.Ü., Basımevi, İstanbul: 1993, s. 30-40.

* Faiz hacmi bankaların faiz gelirleri ile faiz giderlerinin toplamı olarak alınmıştır.

⁹³ 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları, DİE, s. 345.

⁹⁴ 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları, DİE, s. 5.

⁹⁵ Temel Ekonomik Göstergeler, Haziran 1998, Ağustos 1997 ve Bankalarımız, 1987, 1994, 1997 yararlanılarak hesaplanmıştır.

Bankacılık sistemi, izlediği kredilendirme politikaları ile de ekonomide gelir ve servet dağılımı üzerinde etkili olabilmektedir. Bankaların öncelikli sektörler veya yörelere sağlayabileceği düşük faizli krediler neticesinde oluşan istihdam alanları alt gelir gruplarının gelirlerinin nisbi olarak yükselmesine yol açarak daha adil bir gelir dağılımına olanak sağlayabilir.

1.7.6. Kaydi Para Yaratma Fonksiyonu

Para arzı, ticari bankalar ve Merkez Bankası'ndan oluşan banka sistemi içerisinde, sürekli yenilenen, hacim ve yapısını değiştiren, yaratma ve yoketme süreçlerine bağlandı. Ekonomide para, biri bankalar tarafından yaratılan kaydi para, diğeri Merkez Bankası tarafından piyasaya sürülen kağıt ve ufaklık paralardan oluşan asli paralardan oluşur. Kaydi para, asli paranın icra ettiği, değişim aracı olmak, değer ölçüsü olmak, tasarruf aracı olmak ve ödeme aracı olmak gibi fonksiyonlarını yerine getirebilir.⁹⁶

Bankalar aktiflerine aldığı reel kıymetleri parasallaştırarak para yaratırlar⁹⁷. Para yaratma gücü banka sisteminin elindedir. Özel kişiler kendi aralarında borç-alacak ilişkisi kurarak para yaratamazlar. Kaydi para yaratmadaki temel belirleyici; zorunlu karşılık oranıdır. Zorunlu karşılık oranı yükseldikçe para yaratma katsayısı, dolayısı ile kaydi para azalır. Karşılık oranı % 20 olan bir bankacılık sisteminin kaydi para yaratmasına ilişkin bir örnek tablo 1.3'de görülmektedir.

Tablo 1.3.: Banka Sisteminde Kaydi Para Oluşumu

Banka	Mevduat Tutarı (TL)	Kredi Tutarı (TL)	Karşılık Tutarı (TL)
A	1.000	800	200
B	800	640	160
C	640	512	128
D	512	410	162
Bankacılık Sistemindeki Toplam Tutar	5000	4000	1000

Tablo 1.3'de görüldüğü gibi bankacılık sistemine 1.000 TL olarak giren para, ekonomide iş yapabilen 5.000 TL'ye ulaşmıştır.

⁹⁶ Alkin, İktisat, s. 177-178.

⁹⁷ İlker Parasız, Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi, Beşinci Baskı, Bursa: 1994, s. 217.

Bankaların kaydi para yaratmalarında, munzam karşılık oranının yanısıra, dispo­nibilite oranı, olağanüstü ihtiyatlar, vadeli tasarruf hesapları için ayrılan zorunlu karşılıklar da belirleyici rol oynar. Bankaların kaydi para yaratma katsayısı aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanabilir.⁹⁸

$$(1) \quad KPY = \frac{1}{RR_D + DSP_o + EXR + RR_T}$$

Formülde, KPY kaydi para yaratma katsayısını ifade ederken, DSP_o dispo­nibilite oranını, EXR olağanüstü ihtiyat oranını, RR_T vadeli tasarruf hesapları için ayrılan zorunlu karşılık oranını, RR_D vadesiz tasarruf hesapları için ayrılan zorunlu karşılık oranını, diğer bir deyişle kaydi para yaratımında meydana gelen kayıpları ifade eder. Hükümetler zorunlu karşılık oranında ayarlamalar yaparak ekonominin ihtiyaç duyduğu para arzını ayarlarlar. Bugün, bütün ekonomilerde toplam para arzının büyük bir kısmı kaydi paradan oluşmaktadır. Örneğin, Türkiye’de toplam para arzının % 80’i kaydi paradan meydana gelmektedir.⁹⁹

1.7.7. Para ve Maliye Politikalarının Yürütülmesine Yardımcı Olma Fonksiyonu

Ekonomilerde, para ve maliye politikaları ile hedeflenen amaçlara ulaşmak için, para ve maliye politikası araçlarının en etkin şekilde kullanılması gerekmektedir. Para politikasının amacı; ekonomide optimal para miktarını belirlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, yüksek istihdam oluşturmak, direkt kredi programları geliştirerek ekonomik büyümeyi sağlamaktır.¹⁰⁰ Bu amaca ulaşabilmek için kullanılan başlıca para politikası araçları şunlardır:

- Mevduat zorunlu karşılık oranı,
- Reeskont oranı,
- Açık piyasa işlemleri,

⁹⁸ Rose, a.g.e., s. 573.

⁹⁹ TCMB Aylık İstatistik Bülteni, Haziran, 1996, s. 22-23.

¹⁰⁰ Akhtar Hossain, Anis Chowdhury, *Monetary and Financial Policies In Developing Countries: Growth and Stabilization*, First Published, London: 1996, s. 101.

- Disponibilite oranı,
- Mevduat faiz oranı,
- Bankaları ikna yolu,
- İthalat teminat oranı veya süresi,
- Selektif kredi kontrolü,
- Asgari ödeme oranı.

Para politikası araçlarının uygulayıcısı ise Merkez Bankaları, bankalar ve ülkenin kendine mahsus diğer para organlarıdır. Hükümetler parasal taban ve para çoğaltanını değiştirmek suretiyle ekonomide ihtiyaç duyulan para arzını istenilen yönde değiştirebilirler. Para arzı aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanır.

$$(2) \quad PA = \text{Para Çoğaltanı} \times \text{Parasal Taban} \\ = \frac{1 + DSP_o}{RR_D + DSP_o + EXR + RR_T} \times C + TR$$

Formülde PA para arzını, C piyasaya sürülen banknot ve ufaklık para miktarını, TR ise karşılıkları ifade etmektedir. Diğer notasyonlar formül (1)' dekilerle aynıdır.

Merkez Bankası, para arzının daralmasını istediği zaman; zorunlu karşılık oranını, disponibilite oranını ve reeskont oranını yükseltir, hazine bonusu ve devlet tahvili ihracı ile bankaların kredi hacmini daraltır, para arzının genişlemesini istediği zaman tersi uygulamalara başvurur. Ayrıca Merkez Bankası, faiz oranlarına müdahale ederek tasarrufların bankalara akmasını veya bankalardan çekilmesini sağlayarak, bankaları kredi verme veya vermeme konusunda ikna ederek, bankaların kredi konusunda seçici davranmalarını sağlayarak para arzını kontrol altında tutar.

Maliye politikası; devletin kamu adına vergi alarak, harcama yaparak ve borçlanarak ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmesidir. Maliye politikası araçları; vergi politikası, harcama politikası ve borç yönetimi olmak üzere üç tanedir.¹⁰¹

¹⁰¹ Sadun Aren, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, Savaş Yayınları, 10. Baskı, Ankara: 1992, s. 220-221.

Hükümetler etkin bir vergi politikası ile fertlerin harcama ve tasarrufa yönelme eğilimlerini etkiler. Harcamaları azaltmak ve tasarrufları artırmak istendiğinde hükümet vergileri artırır. Vergi gelirleri artan hükümetlerin borçlanma gereksinimi azalır. Eğer borçlanma ihtiyacı doğarsa, tasarrufları toplayan bankalardan borçlanma imkanına kavuşur.

Para ve maliye politikalarının ortak amacı, enflasyonu ve banka faiz oranlarını kontrol altında tutmak, bankaların kaydi para yaratma işlevini kontrol altına almak, yatırımları artırmak, vergi gelirlerini artırmak, ekonomik istikrar sağlamak, istihdam oluşturmak, borçlanma ve harcamaları kontrol etmek ve bütçe açıklarını azaltmaktır.¹⁰² Bu ortak amaçlara rağmen para ve maliye politikası araçları ekonomide doğurduğu sonuçlar ve uygulama süreci açısından birbirinden ayrılırlar. Maliye politikası araçları, ülkenin parlamentosundan çıkarılan yasalar ile uygulamaya konur ve daha kesin sonuçlar doğurur. Ancak yasalaşma süreci uzun olduğu için hükümetler bu araçları fazla kullanmazlar. Bunun yerine çok daha kısa sürede uygulanabilen ve geçici çözümler üreten para politikası araçlarının kullanılması tercih edilir.

1.7.8. Ekonomiyi Yönlendirme, Enflasyonu Kontrol Altında Tutma ve Tam İstihdam Sağlanmasına Yardımcı Olma Fonksiyonu

Ekonomik büyümenin, istikrarın ve istihdamın sağlanmasında; uygulanan para ve maliye politikasının etkisi büyüktür. Para ve maliye politikası araçları bölüm 1.7.7'de incelenmişti. Bu bölümde bankaların ekonomiyi yönlendirme, enflasyonu kontrol altında tutma ve tam istihdam sağlanmasına yardımcı olma fonksiyonu para ve maliye politikası araçlarının sonuçları ile birlikte ele alınacaktır.

Ekonomide uygulanan para politikası araçları; banka faiz oranı etkisi, servet etkisi ve mali etki olmak üzere üç etki meydana getirir.¹⁰³ Bu etki tablo 1.4'de görülmektedir.

¹⁰² D. Seck, Y.H. Nil, "Financial Liberalization In Afrika", *World Development*, Vol: 21, No: 11, 1993, s. 1867-1881.

¹⁰³ P.J. Montiel, "The Transmission Mechanism For Monetary Policy In Developing Countries", *IMF Staff Paper* 33, 1991, s. 83-108.

Tablo 1.4: Para Politikası Araçlarının Etkileri

Para Politikası Aracı	Faiz Etkisi	Servet Etkisi	Mali Etki	Toplam Etki
Banka Kredileri	+	+	+	+
Karşılıklar	-	-	+	Bilinmiyor
Faiz oranı	Bilinmiyor	+	+	Bilinmiyor

Para politikası araçlarının servet etkisi, banka sistemi içerisinde yer alan kreditorler ve borç alanlar üzerine ihdas edilen vergiler veya sübvansiyonlara bağlıdır. Eğer faiz oranları, enflasyonun altında belirlenir ise, servet sahiplerinin servetleri bir taraftan vergi, diğer taraftan yüksek enflasyon nedeniyle erezyona uğrar. Bu da ekonomik gelişmeyi önler. Faiz oranlarındaki artış ise serveti artırır.

Banka kredilerinin artması, formal kredi pazarlarında faiz oranlarını düşürerek servetin artmasına olanak sağlar. Banka kredilerinin artması ise; faizlerdeki düşüşün yatırım harcamalarını artırmasına, servetin artmasının tüketim harcamalarını artırmasına ve ticari bankaların kredi arzının merkez bankası kârını artırmasına bağlıdır.¹⁰⁴ Diğer taraftan banka kredilerindeki artış ekonomide toplam çıktının artmasını sağlar. Çünkü, kredi talebindeki artış sermaye stoklarının kullanım kapasitesini ve yatırımları artırır.¹⁰⁵ Ayrıca, kredi seviyesindeki artış kısa vadede çalışma sermayesi taleplerini karşılar ve üretim sürecinin aksamasını sağlar.¹⁰⁶

Faiz oranlarının, toplam arz ve toplam talep üzerindeki etkisi büyüktür. Mevduat faizlerinin artırılması kısa vadede toplam arzı artırır. Çünkü faizlerdeki artış, yatırımlarda kullanılmak üzere tekrar ekonomiye dönen, tasarrufları artırır. Ancak, kredi maliyetleri üretim maliyetlerinde önemli bir yer tuttuğu için, faiz oranlarındaki artış, uzun vadede toplam arzı azaltır. Çünkü banka faiz oranlarının artması, fonların informal pazarlardan formal pazarlara akmasını sağlarken, sermayenin marjinal maliyetini artırarak, toplam arz ve talebin daralmasına neden olur.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Montiel, a.g.e., s. 83-108.

¹⁰⁵ Akthar Hossain, *Inflation, Economic Growth and Balance of Payment: A Macroeconomic Study*, La Trobe University, PhD Thesis, 1989, s. 85.

¹⁰⁶ M. Fry, "Inflation and Economic Growth In Pasific Basin Developing Economics", *Federal Reserve Bank of San Fransisco Economic Review*, Fall 1981, s. 8-18.

¹⁰⁷ J. Lim, "The New Structuralist Critique of The Monetarist Theory of Inflation: The Case of Philippines", *Journal of Development Economics*, Vol: 25, 1987, s. 45-61.

Merkez bankaları, para politikası araçlarını, fiyat istikrarı sağlamak amacıyla arz ve talep yönlü olarak kullanılırlar. Çünkü para talebi, reel getirinin artmasıyla birlikte artarken, enflasyon beklentisiyle birlikte azalır.¹⁰⁸ Reel faiz oranı enflasyona bağlı olarak yükselir veya düşer. Bu nedenle tasarruf sahiplerinin beklentileri reel mevduat faizlerinden çok enflasyon oranından etkilenir. Diğer bir deyişle reel mevduat faiz oranı ile tasarruf arasındaki ilişki enflasyon oranına bağlıdır. Enflasyon oranının yükselmesinde ise para arzının genişlemesi önemli bir yer tutar. Para arzının kontrol altına alınmasında, bankalar aracılığı ile uygulanan para politikası araçları kullanılır.

Hükümetler, para politikalarını merkez bankası aracılığı ile uygulayarak, düşük enflasyon, sürekli büyüyen GSMH ve yüksek istihdam sağlamayı amaçlarlar. Ancak, enflasyon ile istihdam arasındaki ters yönlü ilişki bu üç amacın birlikte gerçekleşmesini engeller. Çünkü merkez bankalarının; zorunlu karşılık oranlarını artırarak, açık piyasa işlemlerine alıcı olarak girerek ve reeskont oranlarını yükselterek uyguladığı sıkı para politikası ekonomik büyümeyi yavaşlatarak işsizliği artırırken, bunun tersi olarak uygulanan gevşek para politikası enflasyonu artırırken işsizliği azaltır.

Çalışmada, buraya kadar olan bölümde, modern bankacılık ve fonksiyonları incelendi. Çalışmanın ikinci bölümünde modern bankaların yaptığı ticari işlemler incelenecektir.

---

¹⁰⁸ R.J. Barro, "Rational Expectation and the Role of Monetary Policy", (Edited by R. Lucas, T. Sargent) *Rationals Expectations and Econometric Practice*, Allen and Unwin, London: 1981, s. 74.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK İŞLEMLERİ

Bankaların fonksiyonları, içinde bulunduğu ekonominin yapısına ve özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde bankalar hükümetlerin bir acentası gibi çalışırken, gelişmiş ülkelerde bankalar finansal sistemin temel dinamikleri olarak faaliyet göstermektedirler. Bu farklılaşmaya rağmen, bankalar; farklı ürünler ve finansal paketler kullanarak; mevduat toplayıp kredi vermek, müşterilerine itimada dayalı hizmetler sunmak, ekonomik politikaların yürütülmesinde araç olmak gibi genel bir çizgide birleşmektedirler¹. Modern bankacılık fonksiyonları çalışmanın birinci bölümünde incelenmişti. Bu bölümde modern bankaların yaptığı işlemler incelenmektedir. Modern bankacılık işlemleri kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve hizmet işlemleri olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

2.1. Modern Bankaların Fon (Kaynak) Oluşturma İşlemleri

Diğer ekonomik amaçlı işletmelerde olduğu gibi banka işletmelerinde de kullanılan fonlar; özkaynak ve yabancı kaynak olmak üzere iki kaynaktan sağlanmaktadır. Özkaynaklar; sermaye, yedek akçeler ve devreden kârlardan oluşurken, yabancı kaynaklar; mevduatlar, kısa vadeli borçlanmalar (merkez bankası kredileri, repo, Eurodolar borçlanmalar) ve uzun vadeli borçlanmalardan (tahvil ihracı vb.) oluşurlar.

2.1.1. Sermaye

Bankaların kuruluş esnasında ortakların iştirak olarak koydukları, banka faaliyetlerinin sürdürülmesi için gerekli olan, banka mudilerine güvence sağlayan ve asgari miktarı kanunlarda belirlenen özkaynak sermayedir.

Sermayenin fonksiyonları altı başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- Kuruluş için gerekli olma,
- Bankanın iş hacmini sınırlandırma,
- Kâr dağıtımını belirleme,
- Zararları karşılama,
- Mudiye güvence sağlama,
- Fon kaynağı olmadır.

---

¹ Elbert V. Bowden, *Revolution in Banking*, Robert F. Dame, Inc., Virginia, s. 189-192.

Bir bankanın kurulup faaliyete geçebilmesi için kanunlar asgari ödenmiş sermaye şartı getirmişlerdir*. Diğer taraftan bankaların sermayeleri ve yedek akçeleri bankanın açabileceği şube sayısını ve verebilecekleri kredinin toplamını belirlemede; ortakların kâr paylarının tesbitinde, bankanın zararı halinde bu zararı karşılamada kullanılmaktadır.

Sıkı para politikasının izlendiği dönemlerde bankanın yabancı kaynak/sermaye oranı büyük ise merkez bankasından borçlanmaları çok yüksek maliyetli olabilir. Bu nedenle bankalar muhtemel kredi taleplerini karşılamak için sermayelerini yüksek tutmak zorundadırlar².

2.1.2. Yedek Akçeler

Yedek akçeler, bankaların bünyesini sağlamlaştırmak, gelişimini, devamlılığını ve banka ortakları ile alacaklılarının haklarının korunmasını sağlamak, ayrıca muhtemel zararlar nedeniyle doğabilecek özsermaye azalmalarını engellemek amacıyla, elde edilen karın yasal zorunluluk veya isteğe bağlı olarak dağıtılmayıp banka bünyesinde alıkonulan kısmıdır. Bankalar tarafından emniyet fonu olarak ayrılan ve bankanın diğer bir kaynağını oluşturan yedek akçeler, ancak zararların mahsubunda kullanılır.

Bankalar TTK'nın ve banka anasözleşmesinin ayrılmasını zorunlu kıldığı yedek akçelerden başka, yıllık safi karlarının % 5'ini ödenmiş sermayeleri tutarına ulaşana kadar "muhtemel zararlar karşılığı" olarak ayırmak zorundadırlar (Bn.K. md. 32). Ayrılan bu karşılıklar Merkez Bankasında Hazine adına açılacak "Kanuni Yedek Akçeler Karşılığı Devlet Tahvili Hesabına" yatırılır, zararların kanuni yedek akçelerle karşılanması gerektiği hallerde, zarar kadar yedek akçe ilgili bankaya MB tarafından aktarılır (Bn.K. md. 33).

2.1.3. Mevduatlar

Para ekonomisinin hakim olduğu toplumlarda paranın en önemli işlevlerinden birisi tasarruf aracı olarak kullanılmasıdır. Tasarruf işlemleri toplumun her kesimi tarafından gerçekleştirilebilir. Bireyler aileler, işletmeler ve hükümetlerin

* 3182 sayılı Bankalar Kanunumuzun 5. maddesinde asgari ödenmiş sermaye şartı 1 trilyon lira olarak belirlenmiştir.

² Öçal, a.g.e., s. 48.

tasarrufları finansal sistemin bir parçası olan bankalar tarafından, hem muhafaza edilmekte hem de sahiplerine gelir (faiz) sağlamaktadır. Bankaların tasarruf sahiplerinden, topladığı bu paralar mevduat olarak isimlendirilmektedir³.

Bankalar Kanununun 34. maddesinin 1. fırcasına göre bankalar mevduatlarını vade ve türlerine göre sınıflandırmak zorundadırlar. Bankaların bilançolarında yer alan mevduat türleri; tasarruf mevduatı, ticari mevduat, resmi kuruluş mevduatı, mevduat sertifikası, döviz tevdiatı ve diğer mevduat olarak altı başlık altında incelenmektedir. Ayrıca türlere göre yapılan bu ayarım vaade itibarıyla vadeli, vadasız ve ihbarlı olarak herbiri kendi içinde sınıflandırılabilir.

Tasarruf mevduatı: Gerçek kişiler ile vakıf, dernek, birlik, sendika ve firmaların ihtiyat saiki ile ayırdıkları ve faiz geliri sağlamak amacıyla dönük olarak bankalara yatırdıkları mevduat, tasarruf mevduatıdır.

Ticari mevduat: Her tür ortaklıklara, tüccarların ticarethane ve firmalarına, kooperatif ve birliklerin ticari işletmelerine, iktisadi devlet teşekkülü halindeki işletmelere ve bankalara bağlı teşebbüs ve müesseselere, devlet veya mahalli idarelerin koydukları sermaye ile kurulmuş şirketlere ve bunlara bağlı teşebbüs ve işletmelere ait mevduat ticari mevduattır.

Resmi kuruluş mevduatı: Genel bütçeli daire ve katma bütçeli daire ve kurum, kanunla kurulmuş döner sermayeli daireler, yerel yönetimler (köy, belediye v.b.) adli merciler (mahkeme, savcılık v.b.), kanunla kurulmuş sosyal sigorta kurumları gibi devlet hazinesi ve devlete ait kamu kuruluşları tarafından bankalara yatırılan mevduattır. Bu tür mevduatların şubeleri bulunduğu yerde Merkez Bankasına, bulunmayan yerlerde T.C. Ziraat Bankasına yatırılma zorunluluğu vardır.

Mevduat sertifikası: Bankaların sabit vadeli ve belli bir faize bağlayarak çıkardıkları menkul değerlerdir. Mevduat sertifikasının tutarı yatırılan para ile bu paranın vadeye göre peşin hesaplanmış faizinin toplamına eşittir.

Ülkemizde 29.07.1987 tarih ve 1952 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan T.C. Merkez Bankasının mevduat sertifikaları hakkındaki tebliğinde konuya ilişkin esaslar

³ Öçal, a.g.e., s. 50.

düzenlenmiştir. Buna göre mevduat sertifikaları TTK hükümlerine göre çıkarılan kıymetli evrak niteliğinde olup birtakım şekil şartlarına uygun olarak hamiline yazılı olabilirler. Bankalar mevduat sertifikalarını 1 milyon, 5-20 milyon, 50 milyon ve 100 milyon TL küpürlü olarak düzenlerler. Tutarı 10 milyon liradan az olan mevduat sertifikalarının vadeleri 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 12 ay, faiz oranı mevduata uygulanan oran; tutarı 10 milyon liradan çok olan mevduat sertifikalarının vadeleri 30 gün, 91 gün, 182 gün ve 365 gün, faiz oranı banka ile mudi arasında serbestçe belirlenir.

Döviz tevdiatı: Mudilerin yabancı para cinsinden bankalara yatırdıkları mevduatlarıdır. Döviz tevdiat hesapları nakten veya yurtdışında en az altı ay çalışmış ve oturma izni almış olmak şartıyla, mektupla açtırılarak çalıştırabileceği gibi, Türkiye'de ve dışarıda oturan gerçek ve tüzel kişilerin, Türkiye'ye getirilmesi zorunlu olmayan dövizleri karşılığında açtırabilecekleri Döviz Çevrilebilir Mevduat olarak da çalıştırılabilir.

Mevduatın türü ve vadesi ne olursa olsun genel anlamda birtakım ortak kurallar çerçevesinde işlerlik kazandığı kesindir. Bu nedenle mevduatla ilgili yürürlükte bulunan genel kuralları şöyle sıralayabiliriz.

- 3182 sayılı Bankalar Kanununun dışında kalan hiçbir kurum mevduat toplayamaz (Bnk. kn. md. 13)
- Mevduat sahipleri mevduatlarını, mudi ile banka arasında yapılan vade anlaşması hükümleri saklı kalmak kaydı ile her an çekme hakkına sahiptirler (Bnk. kn. md.35).
- Mevduatta zaman aşımı 10 yıldır. Zaman aşımına uğrayan mevduatın tutarı 250.000 lirayı aşarsa para T.C. Merkez Bankasına; 250.000 liradan az ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna aktarılır. (Bnk. kn. md. 36.)
- Bankalar, bankalararası mevduat hariç topladıkları Türk lirası mevduatların % 32'sini, 1.7.1987 gün ve 19504 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 9 sayılı "Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğ" hükümlerine göre kasalarında likit veya likite çevirebilir değer olarak tutmak zorundadırlar.

- Bankalar, bankalararası mevduat çıkarıldıktan sonra kalan TL ve döviz mevduatlarından belli bir oranı T.C. Merkez Bankası nezdindeki bir bloke hesaba yatırarak mevduat munzam karşılığı oluştururlar. Mevduat munzam karşılık oranları Merkez Bankasınca belirlenir ve etkin bir para politikası aracı olarak kullanılır.
- Mevduata verilecek faiz oranlarının serbest bırakılıp bırakılmayacağı Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır. Bankalar, Bakanlar Kurulunun bu yetkisini kullanması halinde aykırı hareket edemezler (Bnk. Kn. md. 37). Mevduata tahakkuk ettirilen faizler, Gelir Vergisi Kanununun 75 ve Kurumlar Vergisi Kanununun 11. maddesine göre vergilendirilir ve banka vergi sorumlusu sıfatıyla gerekli vergi ve fon kesintilerini yapar.
- Mevduat kabul eden bütün bankalar tasarruf mevduatlarını sigorta ettirmek zorundadırlar. Bankalar Bakanlar Kurulunun belirleyeceği sigorta prim oranını yine Bakanlar Kurulunun belirleyeceği zaman ve şekle bağlı olarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna yatırmak zorundadırlar (Bnk. Kn. md. 65, 66, 67)*.
- Bankalarda açtırılan vadeli veya vadesiz tasarruf hesapları, iki veya daha fazla gerçek kişi tarafından ortaklaşa kullanılmak amacıyla müşterek hesap olarak da çalıştırılabilir⁴.

2.1.4. Merkez Bankası Kredileri

Merkez Bankalarının, bankalara kısa vadeli fon gereksinimlerini karşılamak için reeskont ve avans şeklinde açtıkları kredilerdir. Vadesi bir gün ve birkaç hafta olan bu kaynağın maliyeti reeskont oranlarıdır. Merkez bankası kredisi başlıca üç şekilde sağlanabilir. Bunlar;

* Tasarruf mevduatı Sigorta Fonu, bankacılıkta güven ve istikrarı korumak, bankaların mali bün-yelerini güçlendirmek, gerektiğinde yeniden yapılandırmak ve bankalardaki tasarruf mevduatını sigorta etmek amacıyla kurulmuştur. Bu fonla ilgili düzenlemeler Bankalar Kanunumuzun 65-69. maddelerinde yapılmıştır.

⁴ Turgut Sungur, *Bankacılar İçin Banka Tekniği*, 3. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay. No: 275, Ankara: 1993, s. 60-62.

- İskonto edilmiş senetlerin reeskontu,
- Senetler karşılığı kredi,
- Tahvil ve kıymetli maden rehni karşılığında avanslardır.

2.1.5. Repo (Geri Satınalma Anlaşmaları)

Repo, taraflardan birinin menkul değerlerini diğerine, belirlenen bir tarihte belirlenen bir fiyattan geri satınalma garantisine satma anlaşmasıdır. Bankalar birkaç günlük fona ihtiyaç duydukları zaman repoya fon kaynağı olarak müracaat ederler. Genellikle bankalar ellerindeki hazine bonolarını firmalara çok kısa bir süre sonra geri almak kaydıyla satarak kaynak ihtiyaçlarını karşılarlar. Repo işlemleri büyük bankalar, büyük şirketler ve hükümet kuruluşları arasındaki telekomünikasyon ağı ile gerçekleştirilmektedir. Reponun maliyeti merkez bankası kredi maliyetinden daha düşüktür.

Repo işlemleri ülkemizde ilk kez yabancı bankalar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren T.C. Merkez Bankası tarafından açık piyasa işlem aracı olarak kullanılan repoya ilişkin yasal düzenlemeler Sermaye Piyasası Kurulunca 31 Temmuz 1992 tarihinde yayınlanan "Menkul Kıymetlerin Geri Alma ve Satma Taahhüdü ile Alım Satımı Hakkında" ki Seri V. No: 7 Tebliği ile yapılmıştır. Repo işlemlerini Sermaye Piyasası Kurulu'nun 34. maddesi uyarınca faaliyet izni almış bankalar ile sermaye piyasası mevzuatına uygun faaliyet gösteren ödenmiş sermayesi 10 milyar lira olan aracı kurumlar yapabilmektedirler. Repo işlemi yapılırken taraflardan birinin bu şartlara haiz olması yeterlidir. Bankalar için repo işlemleri mevduat olarak yorumlanabilir⁵.

2.1.6. Eurodolar Borçlanmalar

Kısa vadeli fona ihtiyaç duyan bir ulusal banka, bu gereksinimini ülke dışından herhangi bir banka veya kurumdan veya Eurodolar piyasalardan karşılaması halinde Eurodolar borçlanmış olacaktır. Özellikle toptancı piyasalarda faaliyet gösteren bankaların sıkça başvurdukları bir finansman kaynağıdır⁶.

⁵ Emel Ak, "Repo-Ters Repo", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, 1, Mart 1993, s. 38.

⁶ Ian H. Giddy, "The Blossoming of The Eurobond Market", *The Columbia Journal of World Business*, Winter-1975, s. 64-71.

2.1.7. Tahvil İhracı

Diğer firmalarda olduğu gibi bankalarda arazi, bina, araç-gereç v.b. gibi sabit yatırımlar yaparlar. Bu yatırımların finansmanı için uzun vadeli fonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bankalar sabit yatırımlarının finansmanı için tahvil ihraç ederek uzun vadeli fon sağlayabilirler. Ancak bankalarda sabit yatırımın daha az olması bu kaynağa sıkça başvurmayı gerektirmemektedir⁷.

Ülkemizde bankaların fon kaynakları incelendiğinde, tahvil ihracı ile sağlanan fonların olmadığı, özellikle yatırım ve kalkınma bankaları tarafından daha yoğun olarak kullanıldığı görülür. Bunun nedeni yatırım ve kalkınma bankaları dışında kalan mevduat bankalarına mali hukukumuzda bir engel olmamasına rağmen, tahvil ihracına izin verilmemiş olmasıdır. Bunun nedeni ise; bankaların mevduat kabulü sınırını aşma ihtimali, mevduat faizi hükümlerinin uygulanamaması ve munzam karşılık yükümlülüğünün yerine getirilememesidir.

2.1.8. Varlığa Dayalı Menkul Kıymet (VDMK)

Bir finansal kurumun bazı alacaklarını teminat göstererek veya devrederek karşılığında çıkardığı menkul kıymetler varlığa dayalı menkul kıymet olarak tanımlanmaktadır. Bu para kaynağı ülkemizde 3794 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile ihdas edilmiş, bu amaçla 31 Temmuz 1992'de "Varlığa Dayalı Menkul Kıymetlerin Kurul Kaydına Alınması Genel Finans Ortaklıklarının Kuruluş ve Faaliyet İlkelerine Dair Esaslar Tebliği"⁸ çıkarılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bankalar ve banka garantisi olmak şartıyla genel finans ortaklıkları ve finansal kiralama şirketleri, varlığa dayalı menkul kıymet ihraç edebilmektedirler Bankalar, tüketici kredileri, konut kredileri, leasing sözleşmesi alacakları, ihracat kredileri, bireysel tarım kredilerinden doğan alacaklarını karşılık göstermek suretiyle VDMK ihraç ederek fon temin edebilmektedirler.

Bankalar alacaklarını menkul kıymetleştirmek suretiyle bilanço dışına çıkararak, sermaye yeterliliği oranını güçlendirmekte, karşılığında sağladığı fonlar için munzam karşılık ayırma mecburiyetinden kurtularak fon maliyetini azaltmaktadır.

⁷ Kürşat Aydoğan, "Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ve Yurtdışı Uygulamaları", İşletme ve Finans, Sayı: 84, Mart 1993, s. 27.

⁸ SPK'nın Seri: III, no: 14 tebliği.

lar⁹. Ancak özellikle tüketici kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi tüketici kredisi hacminin sun'i olarak yükselmesine neden olabilecek ve bu da makro ekonomi açısından enflasyonun yükselmesinde etken olacaktır¹⁰.

2.1.9. Diğer Kaynaklar

Bankaların faaliyetleri süresince bir yandan gelip bir yandan iade veya sevk edilen birtakım paraları vardır. Bu paralar kısa aralıklarla da olsa bankada kaynak olarak kullanılmaktadırlar. Bu kaynakların belli başlıları; muhtelif alacaklılar, tediye emirleri ve talep olunmamış kıymetlerdir. Bu hesaplar içerisinde, müşteri havaleleri, bekletilen faizler, vadesi sona ermiş mevduatlar yer alırlar.

2.2. Modern Bankaların Fon (Kaynak) Kullanırma İşlemleri

Bankaların topladıkları fonları kredi ve yatırım alanlarında kullanmaları banka için önemli olduğu kadar toplum için de oldukça önemlidir. Toplum bankanın elinde tuttuğu varlıkların kalitesi ve yapısı açısından, bankaya plase edeceği mevduatların güvenliğinin sağlanması ve bankanın bu fonları kullanma şekli (kredi verme ve yatırım) konularında bankalardan etkilenmektedir. Bu anlamda bankaların portföy yapısı bankanın ihtiyacı olan, güven likidite ve kârlılık ile toplumun finansman ihtiyacı arasında denge sağlaması gerekmektedir¹¹.

Bankaların belirli bir maliyetle sağladıkları özkaynak veya yabancı kaynaklarını, belirli bir gelir karşılığında kullanmaları fon kullanma fonksiyonu olarak tanımlanır¹². Bankalar topladığı fonları şöyle kullanırlar.

a. Normal para çekilişlerini karşılamak amacıyla kanunlarla ve özel politikalarla belirlenen miktarda likidite bulundurmak, (Kasa, T.C. Merkez Bankasındaki serbest ve bloke hesaplar, yabancı paralar, bankalar hesapları),

⁹ Aydoğan, a.g.m., s. 28.

¹⁰ Güven Sak, Erdinç Yeldan, "Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulamalarında Türkiye Deneyimi Üzerine Bazı Gözlemler", İşletme ve Finans, Sayı: 87, Haziran 1993, s. 8-9.

¹¹ Steiner, Shapiro ve Solomon, a.g.e., s. 124.

¹² Salih Duruer, Türkiye'de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği, Yapı Kredi Bankacılık Araştırma Dizisi No: 8, İstanbul 1988, s. 28.

b. 3182 sayılı Bankalar Kanununun 50. maddesinde belirtilen esaslara göre faaliyetlerini sürdürmeleri için gerekli olan sabit varlıklar edinmek,

c. 3182 sayılı Bankalar Kanununun 47. maddesinde belirtilen hükümler doğrultusunda çeşitli sahalardaki işletmelere iştirakte bulunmak.

d. 3182 sayılı Bankalar Kanununun 37-46 maddelerinde belirtilen hükümler doğrultusunda kredi vermek.

2.2.1. Likit Kıymet Bulundurma (Mecburi Yükümlülükler)

Bankalar 1211 sayılı Merkez Bankası Kanununun 40/II. maddesi gereğince, yurtiçi bankalararası mevduatı hariç olmak üzere toplam mevduatlarının belli bir oranını likit kıymet olarak tutmak zorundadırlar. Bu likit kıymetler disponibile kıymet, oran da disponilite oranı olarak tanımlanmaktadır. Bu kanuna göre disponibile kıymetler;

- Kasadaki Türk ve yabancı paralar,
- Merkez Bankasındaki serbest ve bloke hesaplar,
- Devlet iç borçlanma tahvilleri ve hazine bonolarıdır.

1.7.1987 gün ve 19504 sayılı resmi gazetede yayınlanan 9 sayılı "Umumi Disponibilite Hakkında Tebliğ" hükümlerine göre, bankaların taahhütlerine karşı bulduracakları disponibilite oranı % 32 dir. Bu oranı oluşturan hesaplardan kasa ve merkez bankası serbest tevdiatının taahhütlere oranı da % 5'ten az olmamalıdır. Örneğin toplam mevduatı 32.170×10^9 lira bankalararası mevduatı 1.100×10^9 lira olan bir bankanın bilançosunda buldurmak zorunda olduğu disponibile kıymetlerin tutarı $9.942.4 \times 10^9$ lira olmalıdır. Bunun $1.553.5 \times 10^9$ lirası da kasa ve Merkez Bankası serbest tevdiat hesabında bulunmalıdır. Bu rakamlar kanunen belirlenen minimum tutarlardır. Banka takip edeceği özel politikalarla bu tutarların üzerinde nakit tutabilir.

2.2.2. İştirakte Bulunma

Bankaların, kaynaklarını iştirak olarak kullanmalarının yasal bir çerçeveye oturtulması; rekabetin korunması, sinai yatırımların banka sahipleri tekeline geçmesini önlemek ve tasarruf sahibinin güvenini kazanmak açılarından gereklidir. Bu

* $(32.170-1100) \times \% 32 = 9.942.4 \times 10^9$ TL

** $(32.170-1100) \times \% 5 = 1.553.5 \times 10^9$ TL

nedenle 3182 sayılı Bankalar Kanununun 47. maddesinde bankaların iştiraklerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bankalar, ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan ve bu konularda özel kanunlarına göre izin ve ruhsat ile faaliyet gösteren mali kurumlar dışındaki bir ortaklığa, bedelsiz hisseler dahil, özkaynaklarının en fazla % 15'i oranında iştirak edebilirler ve toplam iştirakleri özkaynakların % 60'ını aşamaz. Bu düzenlemedeki amaç sanayide tekelleşmeyi engelleyerek rekabeti artırmak ve sanayiye geliştirmek, ayrıca banka mudilerini kısa vadede güvence altına almaktır. Ancak burada üzerinde önemle durulması gereken nokta; bankaların sinai işletme iştirakleri sınırlarınken para ve sermaye piyasası şirketleri ile sigorta şirketlerine iştirakleri konusunda herhangi bir sınırlamanın olmamasıdır.

Banka iştiraklerinin amaçları özel ve kamu bankaları açısından farklılık göstermektedir. Kamu bankaları sosyal faydayı ön planda tutarken, özel bankalar karlılığı ön planda tutmaktadırlar. Örneğin 1993 yılında kamu bankalarının toplam iştiraklerinden aldığı kâr % 4,7 iken özel bankaların kâr payı ortalama % 9,7 olmuştur.

Ülkelerin kalkınması açısından sermaye birikiminin önemi herkesçe bilinmektedir. Bu nedenle kalkınmada lokomotif sektörlerin geliştirilmesi, kâr amacını ikinci planda tutan ve sosyal faydayı temel alan kamu bankalarının bu sektörlerde yatırım yapacak girişimcilere iştirak şeklinde katkıda bulunması gerekmektedir. Ancak bu katkının rantable ve yerinde kullanılmasını sağlamak için etkin bir denetim mekanizmasının kurulması zorunludur¹³.

2.2.3. Leasing

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik kriz nedeniyle oluşan finansal darboğazları aşmak amacıyla, uygulanmasına ABD'de başlanan leasing işlemleri, daha sonraları teknolojik gelişmeler nedeniyle işletmelerin karşılaştığı makina teçizatın demode olma ve verimsiz çalışma risklerini ortadan kaldırmak amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır.

Yatırımcıya daha az özkaynakla daha likit çalışma olanağı sağlayan leasing şeklindeki finansman yöntemi için tek bir tanım olmamakla birlikte, her ülkenin hukuk düzeni içerisinde aynı prensiplere bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır¹⁴.

¹³ Öçal, a.g.e., s. 108-109.

¹⁴ Aydın Ahıska, "Finansal Kiralamada Vergi ve Muhasebe Sorunları", Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Finansal Kiralama Semineri, 5-6 Aralık 1985, s. 1-3.

Ancak herbir hukuk sistemi içerisinde yapılan tanımlar için ortak prensipler içeren leasing tanımı şöyle yapılabilir.

Leasing, yatırım ve finansman amacıyla bir menkul veya gayrimenkulün sahibi tarafından bir edim karşılığı kullanma hakkını kiracıya devrini öngören bir sözleşmedir¹⁵.

Konusu maddi (makina, teçhizat, bina, arazi) ve gayri maddi (patent, lisans) kıymetler olabilen leasing işlemleri fonksiyonları açısından; faaliyet kiralaması, finansal kiralama ve bu iki kiralamanın değişik versiyonları olarak, doğrudan - detaylı leasing, brüt - net leasing, yerel-uluslararası leasing, kaldırıcı leasing, tam ödemesiz - tam ödemesiz leasing, satış ve geri alma, satışa yardımcı kiralama, yüzde kiralama, kapalı ve açık uçlu kiralama gibi değişik şekillerde sınıflandırılabilir*.

Faaliyet kiralamasında, leasing kuruluşu ile kiracı arasında yapılan anlaşma ile kiraya konu olan mal, tüm ekonomik ömrü boyunca kiracıda kalmak ve kiracının sorumluluğu sadece anlaşma boyunca tahakkuk ettiği kirayı ödemediği ibarettir. Malın bakım - onarım giderleri ve diğer riskler tamamen leasing kuruluşuna aittir. Ancak leasing kuruluşunun bu malı ekonomik ömrü boyunca birden fazla kiracıya vererek gelirini artırma olanağı bulunmaktadır. Daha çok taşıt araçları ve büro malzemelerinin kiralanmasında kullanılan bu yöntem, bu malların üretimini veya dağıtımını yapan firmalar veya bağlı kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir.

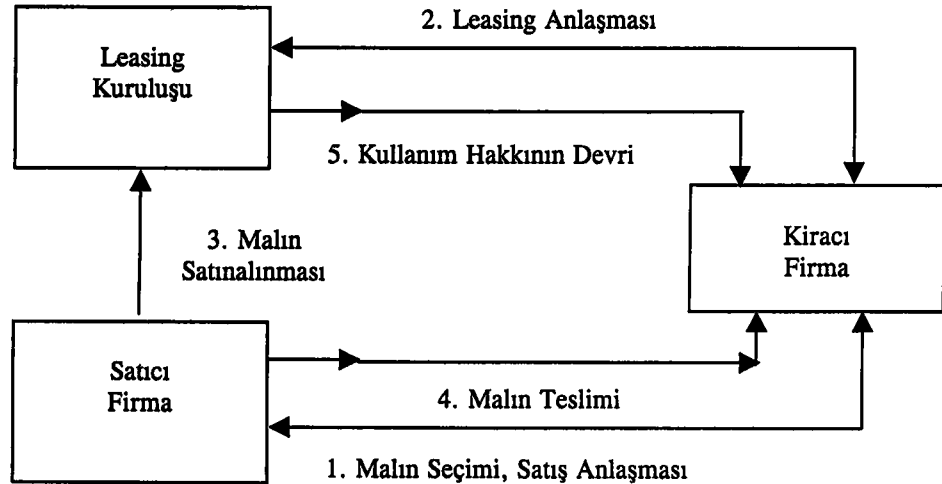
Finansal kiralama, kiralanılan varlığın mülkiyet hakkının yasal olarak leasing kuruluşlarında kalmasına rağmen, kiraya konu olan varlığın ekonomik açıdan kontrolünün kiracıya bırakıldığı kiralama dönemi sonunda malın mülkiyetinin bedelsiz olarak veya sembolik bir bedelle kiracıya bırakıldığı uzun süreli (malın ekonomik ömrünün tamamını kapsayacak şekilde) bir leasingdir¹⁶. Finansal kiralamada bakım onarım ve diğer giderlerin tamamı kiracıya bırakılırken, kira miktarları malın itfa edilmesini sağlayacak miktarda belirlenmektedir.

¹⁵ Tom Clark, *Leasing*, Euromoney Publication, 1985, s. 51.

* Detaylı bilgi için bkz. Ceylan, a.g.e., s. 73-84; Erdoğan, a.g.e., s. 196-202; Babuşçu, a.g.e., s. 38-47.

¹⁶ Senan Uyanık, *Proje Finansmanında Finansal Kiralamanın Rolü*, Türkiye TOBB Yayını, Ankara: 1990, s. 7-9.

Sermaye kiralaması olarak da adlandırılan finansal kiralama işlemlerinin işleyişi şekil 2.1’de gösterilmiştir.

Şekil 2.1. Finansal Kiralamanın İşleyişi

Leasing işlemlerinin yürütülmesinde taraflardan biri olan leasing kuruluşları uzmanlaşmış mali kuruluşlar veya üretici firmanın bağlı kuruluşları olabilmektedir. Bu bağlamda uzmanlaşmış mali kuruluş niteliğinde olan bankalar leasing işlemleri içerisinde altı değişik şekilde yer almaktadırlar¹⁷.

1. Bankalar leasing işlemlerini kurdukları bir bağlı şirket (leasing şirketi) aracılığı ile gerçekleştirebilirler.
2. Bankalar doğrudan doğruya malı alarak kiraya verebilirler.
3. Bankalar mevcut bir leasing şirketini satın alarak leasing işleminde taraf olabilirler.
4. Bankalar birleşerek çok yüksek tutardaki malların temininde konsorsiyum kurarak leasing işlemine girebilirler.
5. Başkalarının sahip olduğu leasing şirketini yöneterek veya danışmanlık yaparak leasing işlemine girebilirler.
6. Leasing şirketlerine kredi açarak dolaylıda olsa leasing işleminde yer alabilirler.

¹⁷ Babuşcu, a.g.e., s. 55-56.

Bankalar ilk dört leasing işleminde leasing anlaşmasının getirdiği bütün avantaj ve riskleri yüklenirken, son ikisinde sadece komisyon ve faiz geliri elde edebilmektedirler.

Leasing işlemine iş alanlarını genişletmek ve daha fazla müşteri edinmek, amortisman avantajından yararlanmak ve karlılığını artırmak amaçlarını gerçekleştirmek için giren bankaların bu alanda karşılaşabileceği birtakım riskler de bulunmaktadır¹⁸. Bankalar uzun vadeli fon temin etmekte zorlanırken, leasing işleminde uzun vadeli fona ihtiyaç duyulması, bankaların kısa vadeli fonlarını uzun vadeli olarak kullanması riskini artırmaktadır. Ayrıca bankanın yeni bir organizasyona gitme zorunluluğu, hem kiracılarının ve hem de leasing kuruluşlarının kredibilitésinin tesbiti diğer bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası leasing işlemlerin de ise kur riskinin bulunması ayrı bir sorun olarak belirtilebilir.

Finansal kaynakların doğrudan yatırım mallarının finansmanında kullanılması, leasing işleminin ekonomiye olan doğrudan ve olumlu katkısını ortaya koymaktadır. Bankaların sağladığı kredilerin nerede kullanıldığının denetimi oldukça zordur. Halbuki leasing şeklinde sağlanan finansman imkanında bu sorun yoktur. Bu anlamda bankaların leasing işlemine girmesi ile ekonomiye sağlayacağı katkılar şöyle sıralanabilir¹⁹.

- Leasing sisteminin, yatırımın sağlayacağı nakit akışına dayanması, küçük firmaların enflasyonun yüksek olduğu ve bu nedenle orta ve uzun vadeli fon sağlamlarının zor olduğu dönemlerde yatırıma yönelmesini sağlar.

- Teknolojik yenilenme sağlanır, üretim miktarı ve kalitesi artarak üreticilerin uluslararası rekabet güçleri artar.

- Kısa vadeli fon arzı temayülü ile uzun vadeli fon talebi temayülü arasındaki boşluğu doldurarak finansman maliyetini azaltmakta ve yatırımlar için gerekli olan sabit oranlı fon kaynaklarını temin etmektedir. Ülkemizde halen 42 finansal kiralama şirketi faaliyet göstermekte olup, bunlardan 14 tanesi bağımsız finansal kiralama şirketi, 14 tanesi Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların kurdukları finansal kiralama şirketi, 14 tanesi de finansal kiralama işlemi yapan banka ve özel finans ku-

¹⁸ Ertuğrul Şenay, “Finansal Kiralama”, *Tarihsel ve Güncel Ekonomide Diyalog Dergisi*, Aralık 1986, Ocak 1987, Sayı: 28-29, s. 52.

¹⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 203.

rumlarıdır. Bütün bunların aktif büyüklükleri toplamı 1994 yılında 45.892 milyar TL, 1995 yılında 105.787 milyar TL ve 1996'nın ilk dokuz aylık döneminde 192.286 milyar TL, kârları ise sırasıyla 1.108 milyar TL, 2.992 milyar TL ve 8.503 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçi finansal kiralama işlemlerinde en büyük payı % 55 ile imalat makineleri, ikinci sırayı % 25 ile kara ve deniz ulaşım araçları, üçüncü sırayı % 20 ile bilgisayar ve büro malzemeleri alırken, yurtdışı finansal kiralama işlemlerinde hava ulaşım araçlarının payı % 53, tıbbi cihazların payı ise % 47 olarak gerçekleşmiştir²⁰. 3.226 numaralı Finansal Kiralama Kanunu 10.06.1985 tarihinde kabul edilerek 18.795 numaralı Resmi Gazete'de 26.06.1985 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2.2.4. Proje Finansmanı, Kıymetli Maden Ticareti ve Ticari Emtia Piyasası İşlemleri

Proje finansmanı, bir kredi kurumunun petrol, doğalgaz ve maden üretimi gibi büyük montanlı bir yatırımın finanse edilmesi için verdiği kredinin projenin gelecekteki nakit akışıyla karşılanması esasına dayanan bir finansman şeklidir²¹. Proje finansmanının özü bir bankanın riski yüksek ancak potansiyel geliri fazla olan bir projeyi mümkün olan en az miktarda krediyle katılmak ve riskin büyük bölümünü diğer finansman kuruluşlarına satarak projeyi finanse etmek esasına dayanmaktadır²². Genellikle orta vadeli bir kredi türü olarak kabul edilen proje finansmanını diğer kredilerden ayıran en büyük özelliği; riskinin yüksek olması ve bu riskin en küçük ayrıntılarının bile banka tarafından çok iyi bir şekilde analiz edilerek diğer finans kuruluşlarına dağıtılmasıdır. Riskin dağıtımını uluslararası finans piyasalarında euro-krediler euro-tahviller şeklinde sağlanan fonlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Proje finansmanı uluslararası bankacılığın en karlı ve en fazla potansiyeli olan faaliyet alanlarından birisidir. Zira, gelişmekte olan ülkelerin büyük projelerinin finansmanının bu ülkelerin kendi kaynakları ile gerçekleştirilmesi oldukça zordur. Bu nedenle uluslararası arenada faaliyet gösteren bankaların konsorsiyum şeklinde projelerin finansmanına katılmaları halen ve gelecekte en karlı iş alanı olarak görülebilir²³.

²⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Hazine Aylık İstatistikleri, Kasım-Aralık 1996, s. 79-82, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Aralık 1994, s. 83-88.

²¹ Richard Radez "Opportunities in Project Financing", *The Banker*, August 1978, s. 53.

²² Tony Bush, "What is Project Finance", *Euromoney-Trade Finance*, March 1984, s. 35.

²³ Rosamund Leaper, "Project Finance - A Term to Conjure With", *The Banker*, August 1978, s. 67-68.

Toptancı bankalar altın, gümüş, platin palladium gibi değerli madenlerin hem ticaretini yaparak hemde finansmanına katılarak kıymetli maden ticaretinde taraf olabilmektedirler.

Bankaların kıymetli maden ticaretine taraf olmaları, bu madenleri üreticiden işlenmiş olarak satın alıp, ihtiyaç duyan sanayi işletmelerine satmasıyla gerçekleşmektedir. Bankaların finansman konusunda yardımcı olmaları ise, riski yüksek olan bu madenlerin riskini azaltmak amacıyla hedging işleminde aracı olarak faaliyet göstermeleri ile olmaktadır. Bankalar kıymetli maden ticareti yaparak bunların finansmanına katkı sağlarken, risk yönetim aracı olarak forward işlemlerini yoğun olarak kullanarak hem kendilerini hem de bu alanda çalışan banka müşterisi yatırımcıları ve sanayicileri riske karşı korumuş olmaktadır.

Toptancı bankaların ve sanayi kesiminin yanı sıra; bir ülkenin kredibilitesini etkileyen gerektiğinde para piyasasında kullanılan ve rezerv olarak tutulan altın, gümüş v.b. kıymetli madenler, merkez bankaları tarafından da talep edilmektedir²⁴.

Toptancı bankaların, diğer önemli bir işlevi ise ticari emtia piyasalarındaki mal ticareti işlemlerinin finansmanına katkıda bulunmalarıdır. XX. yüzyıla kadar ticari emtia piyasalarında bizzat alım-satım yapan toptancı bankaların bu dönemden sonra işlevleri farklılaşmıştır²⁵. Bunun nedeni ise bu piyasalarda "future market" işlemlerinin yoğunluk kazanmasıdır. Bu nedenle tacir bankalar gelişen yeni finansman tekniklerine paralel olarak işlevlerini de yeniden düzenlemişlerdir. Toptancı bankaların bu piyasalardaki işlevleri şöyle sıralanabilir²⁶:

- Future market işlemlerine finansal deste sağlamak,
- Borsaları izleyerek müşterilerine istedikleri bilgileri sağlamak,
- Ticareti yapılan emtiayı sigorta etmek,
- Yükleme boşatma ve kontrol gibi diğer hizmetleri sunmak.

Toptancı bankalar bu işlemler karşılığında müşterilerinden ücret ve komisyon geliri sağlamaktadırlar.

²⁴ D.P. Whiting, *Elements of Banking*, Second Edition, Mc Donald and Evans, Great Britain, 1979, s. 9.

²⁵ Robert Perlman, "Changing Role In World Commodities", *The Banker*, February 1976, s. 171.

²⁶ Terry Jones, "The Role of Banks In Financing Commodity Markets", *The Banker*, January 1982, s. 47.

2.2.5. Kredi Verme

Kredi, bankanın kaynaklarını bir bedel karşılığında (faiz ve komisyon v.b.) daha sonra geri almak üzere girişimcilere aktarmasıdır²⁷. Bankanın bir kimseye kredi vermesi o kimse için hem mali imkan olurken aynı zamanda itibarını da artırmaktadır. Çünkü bankalar kredi verirken müşterinin güvenilir olmasını ve verdiği kredinin geri dönmesini temel kriterler olarak alırlar. Bu arada verilen kredinin veriminin yüksek olmasına da dikkat edilir.

Banka kredileri ekonomik faaliyet seviyelerini iki şekilde etkiledikleri için ekonomik sistem içerisinde önemli bir yer tutar. Birincisi, banka kredilerinin genişlemesi ile ulusal para arzının değişmesi, ikincisi; banka kredileri ile desteklenen ekonomik faaliyetler, neyin, ne kadar, nerede ve nasıl üretileceğini etkilemesidir²⁸.

Krediler, vadelerine göre kısa; orta ve uzun, kullanıldıkları sektörler göre; ticari, tarım, endüstriyel, ihracat, konut, kullanan kişilere göre; özel ve kamu, veriliş yerlerine göre; tüketim, üretim, teminatlarına göre; teminatl, teminatsız niteliğine göre; nakdi, gayrinakdi, izin açısından; şube yetkili ve otorize, kaynaklarına göre; banka kaynaklı, dış kaynaklı ve reeskont kredileri olmak üzere çeşitli şekillerde ayırma tabi tutulabilir. Krediler için yapılan ayırım hangi kritere göre yapılırsa yapılsın temelde bütün krediler aynı fonksiyonları icra ederler. Bu fonksiyonlar²⁹;

1. Kısa ve orta vadeli ticari fonksiyon,
2. Tüketim fonksiyonu,
3. Ekonomik fonksiyondur.

Kısa ve orta vadeli ticari fonksiyon: İşletmeler yeni yatırımlar yapmak için sermayelerini borç ve özkaynak olarak iki şekilde sağlarlar. Özkaynak ile finansman (yani hisse senedi ihracı) her zaman kolay olmayacağından, işletmenin uzun vadeli yatırımlarını finanse etmek için kredi kullanması, ortakların hisse başına karını yükseltici etkisi olabilir. Diğer taraftan krediler, işletmelerin ihtiyaç duydukları çalışma sermayesinin finansmanı için kullanılarak (özellikle stokların finansmanı) işletmenin kısa dönemde ticari işlemlerinin yürütülmesine katkı sağlarlar.

²⁷ Klise, a.g.e., s. 109.

²⁸ Steiner, Shapiro, Solomon, a.g.e., s. 134.

²⁹ Klise, a.g.e., s. 126.

Tüketim fonksiyonu: Ekonomik durgunluk dönemlerinde mali durumu sarılabilecek birçok işletme, bankalar tarafından tüketicilere aktarılan, mal ve hizmet alımına katkı sağlayan krediler neticesinde ayakta kalabilmekte, bankalar da ticari kredilerdeki durgunluğun olumsuz etkilerinden korunabilmektedirler³⁰. Uygulamada, aile bireylerinin değişik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harcama yapma imkânı sağlayan ve tüketici kredileri olarak tanımlanan bu tür krediler, talebi artırarak yatırım ve istihdamın gelişmesine de katkı sağlayabilmektedir³¹.

Ülkemizde tüketici kredilerine ilişkin ilk yasal düzenleme, 1990 yılında çıkarılan Ödünç Para Verme İşleri Hakkında 90 sayılı KHK'nin hükümlerinde değişiklik yapan 545 sayılı KHK ile yapılmıştır. Buna dayanarak 26.7.1994 tarih ve 22002 sayılı Resmi Gazetede, Hazine Müsteşarlığı bu alanda çalışacak finansman şirketlerinin kuruluş ve çalışma esaslarına ilişkin yönetmeliği çıkarmıştır. Daha sonra ise 23.2.1995 tarihinde kabul edilen 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile de tüketici kredileri yasal bir çerçeveye oturtulmuştur.

Ekonomik fonksiyon: Ekonomik hayatın öğeleri olan bireylerin satın alma güçleri, krediler neticesinde yükselerek, ekonominin canlanmasına, yatırımların ve istihdamın artmasına imkân sağlar³². Ancak diğer taraftan kredi, insanlar için sonucu felaket olabilecek tehlikeli bir servet niteliğindedir. Bu nedenle kredi işlemleri bir otoritenin kontrolü altında gerçekleştirilmelidir. Zira krediler kontrol edilemez ise enflasyonun hızla yükselmesine ve depresyonun başlamasına imkan sağlanmış olur. Enflasyonist baskıların yüksek olduğu dönemlerde bankacılık sistemi kredi genişlemesini durdurarak enflasyonun kontrol altına alınmasına katkı sağlarken, ekonomide resesyon dönemlerinde kredi işlemlerini daha kolaylaştırarak ve kredileri adil bir şekilde bölüştürerek ekonominin canlanmasına katkı sağlayabilir³³. Kredinin ekonomi alanındaki diğer bir işlevi ise dolaşım aracı hizmeti görerek ticari işlemlerin daha güvenli ve hızlı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamasıdır³⁴.

³⁰ Ergün Özsunay, "Türkiye'de Tüketici Kredileri: Hukuki Çerçeve ve Uygulama Üzerine Bazı Düşünceler", İTO Tüketici Kredileri ve Batı Ülkelerindeki Uygulamalar Paneli, Yayın No: 1992-3, İstanbul: 1991, s. 6.

³¹ Cevat Sarıkamış, "Taksitli Satışlar; Tüketici Kredisi ve ABD Tecrübesi", İTO Taksitli Satışlar Finansman Ortaklıkları ve Tüketici Kredileri, Seminer, İstanbul: 1988, s. 31.

³² Öçal, a.g.e., s. 61.

³³ Klise, a.g.e., s. 128.

³⁴ Vecdi Ünay, Bankalarca İç Ticaretin ve Sanayinin Finanse Edilmesi Usulleri, Es Yayınları, İstanbul: 1985, s. 59.

Banka kredilerinin değişik şekillerde sınıflandırılabilceği daha önce belirtilmişti. Kredi konusunda yapılacak herhangi bir çalışmada bu sınıflamalardan biri veya birkaçı esas alınabilmektedir. Çalışmamızın amacına en uygun kredi sınıflaması kredilerin veriliş biçimlerine göre yapılan ayırımdır. Buna göre;

1. Açık krediler,
  2. Cari hesap kredileri,
  3. İskonto ve iştirah kredileri,
  4. Senet karşılığı kredi,
  5. Pay senedi, tahvil ve altın karşılığı kredi,
  6. Mal (Emtia) karşılığı kredi,
  7. Ticari vesaik mukabili kredi,
  8. Kabul kredisi,
  9. Kefalet mukabili kredi,
  10. Teminat mektubu (Banka kefaleti),
- olmak üzere banka kredileri on başlık altında incelenebilir.

2.2.5.1 Açık Krediler

Kişisel veya maddi bir teminata dayanmayan, kredi alanın, aldığı krediden dolayı bankaya karşı tüm mal varlığı ile sorumlu olduğu, güven esasına dayanan, riski ve faizi yüksek kısa vadeli nakdi krediler açık kredilerdir.

Bankalar bu tür kredileri, çok iyi bildikleri, güvenilir, itibar sahibi ve sürekli müşterilerine açarlar. Böylece müşteri ihtiyacı olan parayı kısa sürede alırken, banka da yüksek gelir elde etmektedir.

2.2.5.2. Cari Hesap Kredileri

Bankaların, kendileri ile sürekli ilişki halinde bulunan tüccar, sanayici ve diğer güvenilir gerçek ve tüzel kişilere açtığı kredilerdir. Cari hesap kredisi, açılan kredinin firma tarafından işin durumuna ve ödeme ihtiyacına göre kullanılmasını, yapılacak tahsilatın faiz ve zaman kaybı olmadan bankaya tevdiini mümkün kılan bir kredi şeklidir. Cari hesap kredisi kullanan firma, belirlenen kredi sınırları çerçevesinde istediği zaman, istediği miktarda bankadan para çekebilir veya bankaya para

yatırabilir. Dönem sonunda çekilen ve yatırılan paralar mukayese edilir ve gerekli faziler hesaplanarak kapatılır.

Cari hesap kredileri, işletmelerin çalışma sermayesinin finansmanında kullanılan kısa vadeli nakdi kredi niteliğindedir³⁵. Cari hesap kredileri ile işletmeler maddi para kullanmadan ödemelerini yapabilirler. Bu da banka parasının arzını artırır³⁶.

2.2.5.3. İskonto ve İştirâ Kredisi

İskonto belli özellikteki alacak haklarının paraya çevrilmesini mümkün kılan bir işlemdir. Bankalar vadesi gelmemiş ticari senetleri devralarak vade tarihine kadar geçecek süre için, faiz, komisyon, para nakil ücreti ve gider vergisinin düşülmesinden sonra peşin değerleri üzerinden müşteriye ödemede bulunarak iskonto kredisi vermiş olurlar³⁷. İskonto kredisine en uygun senetler emre muharrer senet niteliğinde olan poliçe ve bonolardır. Bu senetler bankaya temlik cirosu ile devir ve teslim edilirler. İskonto şartları (faiz ve komisyon oranları) kararname ile belirlenir.

Borçlusu aynı kentte olan senetlerin bu işleme tabi tutulması "iskonto", senet borçlusunun işlemin yapıldığı kentin dışında olması "iştirâ" olarak adlandırılmaktadır.

2.2.5.4. Senet Karşılığı Kredi

Vadeleri gelmemiş senetlerin bankaya rehnedilmesi karşılığında verilen kredilerdir. Kişisel teminata dayanan ve uygulamada iskonto kredisinde olduğu gibi, çokça kullanılan bu tür kredinin iskonto kredisinden farkı, iskontoya alınan senetlerin bankanın mülkiyetine geçerken, senet karşılığı kredide senedin bankanın elinde rehin olarak kalmasıdır. Diğer taraftan teminat olarak verilen senetler, banka tarafından T.C. Merkez Bankası nezdinde reeskonta tabi tutulabilir. Senet karşılığı kredi işlemi hem kredi hem de senet tahsilinde aracılık işlemi gibidir. Bu hesabın para hareketleri TTK ve Medeni Kanun hükümlerine göre takip edilir. Buna göre³⁸;

³⁵ Ali Sait Yüksel, *Özel Finans Kurumları ile İlgili Düzenlemeler ve Bankacılık Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi*, Emet Matbaacılık, 5. Baskı, İstanbul: 1986, s. 211.

³⁶ Öçal, a.g.e., s. 68.

³⁷ Seyfullah Çevik, *Bankacılık ve Mali Kurumlar*, D.E.Ü.Z.T.B.F. Resmi Teksir Yay. No: 241, İzmir, 1987, s. 85.

³⁸ Eyüpgiller, a.g.e., s. 129-130.

- Bir ticari ilişkiden doğmayan,
  - Şartlı olan yada ciroları teselsül etmeyen,
  - İbraz ve kabule arzı, belli bir tarihten önce olmayacağı notu bulunan,
  - "Protestosuz" notu bulunan,
  - Damga pulu bulunmayan,
  - Bankalardan kredi alması yasak kişilerin imzası bulunan,
- senetler karşılığında kredi verilmez.

2.2.5.5. Mal Karşılığı Kredi

Sanayi hammadde ve mamül maddeleri, tarım ürünleri yada ticari malların bankaca rehin alınması suretiyle açılan kredilerdir. Kredinin şartları bir sözleşme ile belirlenir ve banka tarafından müşterisinden bir "rehin bordrosu" alınır.

Mal karşılığı kredinin açılabilmesi için, malların dayanıklı türden olması ve satışı Tekel'in elinde olmaması, sigorta ettirilmesi ve saklamaya uygun depolarda yed'i emin aracılığı ile depolanması gerekmektedir³⁹.

Mal karşılığı verilen krediler, ürettiği malı hemen satmayana satış için belirli mevsimleri bekleyen tüccarlara açılan nakdi kredilerdir.

2.2.5.6. Pay Senedi ve Tahvil Karşılığı Kredi

Anonim ve sermayesi paylara bölünmüş komandit ortaklıkların pay senetleri ile çeşitli ortaklık ve kamu kuruluşları tarafından çıkarılıp Menkul Kıymetler Borsası'na kota ettirilmiş tahvillerin rehin alınması suretiyle açılan kredilerdir. Ancak Bankalar Kanununun 48. maddesine istinaden Bankalar iştiraklerinin pay senetlerini rehin alamazlar ve kredi veremezler.

2.2.5.7. Ticari Vesaik Mukabili Kredi

Ticari vesaik mukabili kredi, işleyişi bakımından mal karşılığı kredi gibidir. Aralarındaki tek fark rehin alınan şeyin malın kendisi olmayıp malı temsil eden kağıtların olmasıdır⁴⁰. Bu tür krediler, umumi mağazalara tevdi edilmiş emtiaya ait

³⁹ Eyüpgiller, a.g.e., s. 131.

⁴⁰ Mübin Dikel, *Banka İşletmesi*, Sevinç Matbaası, Ankara: 1967, s. 165.

rehin senedi (varant) mukabilinde ve yolda bulunan emtiayı temsil eden (ithalat ve ihracat vesikası) vesika mukabili olmak üzere iki şekilde verilebilmektedir.

2.2.5.8. Kabul Kredisi

Bankanın üzerine çekilecek poliçeyi kabul ederek firma itibarı yerine kendi itibarını koyması ile gerçekleştirilen bir kredileşmedir. Banka üzerine imza ettiği poliçenin bedelini, poliçe borçlusu ödemediği zaman ödemek zorunda kalır. Bu itibarla kabul kredisi nakdi kredi olmayıp sadece bankanın, imzasını borç vermesi niteliğinde olan kısa vadeli bir kredidir.

2.2.5.9. Kefalet Mukabili Kredi

Kefalet karşılığı kredi, kredi alanla birlikte başka bir kişinin bankanın açtığı krediye kişisel olarak sorumluluğu kabul etmesi karşılığında açılan kredilerdir. Bu tür krediler daha çok maddi teminatı bulunmayan ve kısa vadeli krediye ihtiyaç duyan küçük esnaf, çiftçi, memur ve işçiler tarafından kullanılmaktadır. Özellikle küçük esnaf ve çiftçiler kredi kooperatifleri aracılığı ile bu tür krediye sıkça başvur- maktadırlar⁴¹.

2.2.5.10. Teminat Mektubu (Banka Kefaleti)

"Teminat mektubu", resmi daire ve kuruluşlara, özel teşekküllere veya kişilere hitaben belli bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesinin, belirtilen şartlar içinde yerine getirileceğinin taahhüdü, bu taahhüdün yerine getirilmemesi halinde işi yüklenenin tazminat olarak ödemesi gerekli belli bir meblağın banka tarafından muhataba ödeneceğine dair garanti verilmesidir⁴². Teminat mektubu vermekle banka kasasından herhangi bir şekilde nakit çıkmamaktadır. Bu nedenle teminat mektupları kısa vadeli gayri nakdi kredilerdir. Teminat mektupları bir tür banknot gibidirler. Bankalar bu banknotlar mukabilinde müşterisinden komisyon alırlar, bu banknotları elinde tutarlarda banknot tutarını anında nakte çevirebilirler.

Teminat mektupları kıymetli evrak olmadığı için haczedilemez, ayrıca gecikme faizi uygulanamaz. Teminat mektupları çelişti konularda artırma, eksiltme ve ihalelere

⁴¹ Öçal, a.g.e., s. 65.

⁴² Mahmut Usta, Teminat Mektupları, Pamukbank T.A.Ş. Eğitim Böl. Yayını, II. Baskı, Şubat 1992, s. 1.

giren firma ve kişilere verilir, bankalar kendilerine hitaben teminat mektubu veremezler⁴³. Teminat mektuplarına ilişkin yasal düzenlemeler 3182 sayılı Bankalar Kanununda, Borçlar Kanununda ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanununda yapılmıştır.

2.2.6. Kredi Sınırları

3182 sayılı Bankalar Kanunumuzun 38. maddesi bankaların verebilecekleri nakdi ve gayri nakdi kredi tutarının azami sınırını belirlemektedir. Buna göre;

- Bir bankanın verebileceği nakdi ve gayri nakdi krediler toplamı, bankanın özkaynaklarının 20 katını aşamaz.
- Bir banka gerçek yada tüzel bir kişiye nakdi ve gayrinakdi kredi olarak özkaynaklarının % 20'sinden fazla kredi veremez. Bu oran ihracat ve yurtdışı nüteahhitlik hizmetleri için % 25'tir.
- Bir bankanın dolaylı kredi ilişkisi* içinde bulunduğu gerçek veya tüzel kişilere açabileceği krediler toplamı özkaynaklarının % 25'ini aşamaz.
- Gayrinakdi krediler Bankalar Kanununun 38. maddesinin uygulamasında % 50 olarak dikkate alınır.

2.3. Hizmet İşlemleri

Bankaların fon sağlama ve fon kullandırma gibi temel işlemlerinin yanısıra, günümüzde giderek daha fazla önem kazanan ve özellikle gelişmiş ülkelerin banka sistemlerinin en önemli işlemi olarak "hizmet işlemleri" karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik hayatta ve ticaret alanında meydana gelen gelişmeler bankaların yeni hizmetler üretmesini zorunlu hale getirmiştir. Bankalar müşterilerine sunduğu bu hizmetler mukabilinde gelir elde ederken rekabet gücünü de artırabilmektedir⁴⁴. Bankalar müşterilerine para gönderiminde, para tahsil ve ödemelerinde, menkul kıymet alım-satımı ve ihracında, kambiyo işlemlerinde, ithalat ve ihracat konularında ve

⁴³ Turgut Sungur, **Banka Tekniği**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enst. Yay. No: 275, Üçüncü Bası, Adalet Matbaası, Ankara 1993, s. 101-102.

* Dolaylı Kredi: Lehlerine ayrıca kredi açılıp açılmadığına bakılmaksızın bir gerçek kişinin eş ve velayeti altındaki çocuklarına kendisinin veya eş ve velayeti altındaki çocuklarına, kendisinin veya eş ve velayeti altındaki çocuklarının % 25'inden fazlasına sahip oldukları ortaklıklara açılan kredilerdir. Bu oran tüzel kişiler için de geçerlidir.

⁴⁴ John Walker, R., **Bankaların Karar İşlemlerinde Maliyetler, Banka Hizmetlerinin Fiyatlanmasında Maliyet Yöntemleri**, (Çev: Feryal Orhan), Yapı ve Kredi Bankası İktisadi Araştırmalar Müd. Bankacılık Araştırmaları Dizisi No: 1, İstanbul, s. 49.

para saklama işlemlerinde hizmetler sunmaktadırlar⁴⁵. Hizmet kalitesinin yüksekliği, bankanın, müşterisinin alışkanlıklarını ve bu alışkanlıkları etkileyecek dış faktörleri iyi tanımasına bağlıdır⁴⁶.

Bankaların hizmet fonksiyonları, aşağıda açıklanmaktadır.

2.3.1. Piyasayı Ödeme Araçları İle Teçhiz Etmek

Bankaların en önemli hizmetlerinden birisi, banka ile müşterisi, banka müşterilerinin kendi aralarında veya banka müşterisi ile üçüncü şahıslar arasında meydana gelen ödeme işlemlerini kolaylaştıracak ödeme araçlarını üretmesi ve bu işlemleri kolaylaştırmasıdır.

2.3.1.1. Çek Ödemeleri ve Takaslaşma

Çek, emre yada hamiline yazılı olarak düzenlenebilen, üzerinde yazılı meblağın hamiline veya ismi yazılı olan şahsa ödenmesi konusunda bankaya talimat veren, ticari hayatta para dolaşımını kolaylaştıran, hızlandıran ve para yerine ödeme aracı olarak kullanılabilen kıymetli evraktır. Çekler TTK'ya göre kambiyo senedi niteliğinde olup düzenlenmesi biçim şartlarına bağlıdır. Bu şartlar TTK'nın 692. madesinde belirlenmiştir.

Çek, banka mudisinin mevduat hesabından belli bir meblağı bir başkasına aktarma yapabilmesi için, bankaya talimat ve yetki veren kambiyo senedir. Ayrıca çek kayıtsız şartsız belli bir bedelin ödenmesi için yapılan; keşideci tarafından muhatap bankaya ödeme, lehdara ise bedeli tahsil etme yetkisi veren havale olarak da görülebilir⁴⁷.

Çekin ödeme aracı olarak kullanılması ve para yerine ikame edilmesi bu ödeme aracının kullanıcılar tarafından suistimal edilmesi ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu nedenle ülkemizde 1985 yılında çıkarılan 3167 sayılı "Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkındaki Kanun" ile banka-

⁴⁵ Graddy Spencer, Brunson, a.g.e., s. 559, American Bankers Association, a.g.e., s. 241.

⁴⁶ Nihal İnağ, "Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Kontrolü", Standart, Yıl: 3, Sayı: 408, Aralık 1995, s. 65.

⁴⁷ Alpay Antmen, "Bankaların 1367 Sayılı Kanun Açısından Çek ile İlgili Yükümlülükleri", Uzman Gözüyle Bankacılık, Yıl: 1, Sayı: 1, Mart 1993, s. 72.

ların kimlere hangi şartlarda çek karnesi verebileceği, bankaların yükümlülükleri, Merkez Bankasının yükümlülükleri ve ilgili cezalar belirlenmiştir.

Piyasada çok sayıda bankanın bulunması ve herbir bankanın çok sayıda müşterisinin olması, başka bankalar üzerine çekilmiş çekler veya başka bankalar nezdinde ödenmeleri gereken emre muharrer senetler nedeniyle poliçelerin ödenmesi veya tahsili esnasında bankalar arasında nakit para akımı çok fazla ve çok yavaş olabilmektedir⁴⁸. Bankaların müşterileri vasıtasıyla birbirleri ile olan alacak ve borçlarını para nakli olmadan mahsup yoluyla çözmeleri "takas" sistemiyle olmaktadır. Dünyanın bütün mali merkezlerinde bulunan ve ilgili ülkenin Merkez Bankaları marifetiyle çalıştırılan takas odaları (Clearin House) nakit akışı olmadan bankalararası borç ve alacak hesaplarını mahsup etmektedirler. Bankalar nezdinde, keşide edilen çekler takas odalarında karşılıklı olarak değiştirilerek ödeme ve tahsilat işleri bankaların Merkez Bankası hesaplarından yapılmaktadır.

2.3.1.2. Kredi Kartları

Kredi kartları, ödeme aracı olarak ilk kez 1914 yılında ABD'de Western Union tarafından kullanılmaya başlanmış, 1970'li yıllarda ise Avrupa ülkelerinde (Fransa, İngiltere, Almanya) kredi kartı uygulaması başlatılarak, kredi kartlı ödeme sistemleri daha yaygın hale getirilmiştir.

Kredi kartı kullanımı, ekonomik hayatta iki önemli kolaylık sağlamıştır. Bunlar⁴⁹;

1. Ödeme kolaylığı: Bireyler yanlarında nakit taşıma ihtiyacı duymadan alışverişlerde anında ödeme yaparak ve kullandıkları mal ve hizmetlerin bedellerini ödemede süre kazanarak kendilerine fayda sağlarlar.

2. Döner kredi imkanı: Kredi kartı sahipleri alışverişlerde geri ödeme süresini uzatarak, kredi süresini ve miktarını daha esnek hale getirebilirler.

Günümüzde kullanılmakta olan kredi kartları, bankalar tarafından çıkarılabileceği gibi, perakende satış yapan büyük mağazalar tarafından da çıkarılabilmektedir.

⁴⁸ Eyüpgiller, a.g.e., s. 164.

⁴⁹ Pelin Alpergin, **Bireysel Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 160, Ankara: 1990, s. 19.

Bankalar tarafından müşterisine verilen kredi kartları; banka, banka müşterisi ve üye işyeri arasında yapılan üçlü bir anlaşma ile uygulamaya konulur ve muhasebe işlemleri açısından hem banka hem de işyeri için oldukça güvenli bir ödeme aracıdır⁵⁰. Bankalar kredi kartı uygulamasına çok çeşitli nedenlerden dolayı girerler. Bunlar;

- Devamlı müşterilere yeni hizmetler sunmak ve bu arada bankaya yeni müşteriler çekmek,
- Bankanın diğer hizmetlerinin tanıtılmasına katkı sağlamak,
- Faiz (kredi kartı hamilinden) ve komisyon (üye işyerinden) geliri elde etmek,
- Bankacılık sektöründeki ulusal rekabete dayanmak için yeni teknolojilerden yararlanmak,
- Uluslararası kredi kartı gruplarıyla (VISA, Mastercard vb.) anlaşarak uluslararası müşteri hizmetleri sunarak, kazanç elde etmektir.

Diğer taraftan bankaların kredi kartı hamillerinin alış veriş yapmaları konusunda anlaşmaya vardıkları üye işyerleri kredi kartı uygulaması içerisinde şu nedenlerden dolayı yer almak istemektedirler.

- Satış hacmini artırarak bankaya ödediği komisyondan daha fazla kâr elde etmek,
- Nakit akışlarını düzenli hale getirmek ve tahsilat güçlüklerini ortadan kaldırmak,
- Kırtasiye giderlerini azaltmak ve karı artırmak,
- Kredi kartı sahibi bankanın reklam ve tanıtımından dolayı fayda sağlamak.

Ülkemizde ilk kredi kartı uygulaması 1960'lı yılların sonunda başlatılmış, ancak yaygın uygulama 1980'li yılların ortalarında gerçekleşmiştir. Halen kredi kartlarına ilişkin yasal bir düzenleme olmamakla birlikte, uygulama bankaların kendi içlerinde müşterisi ile oluşturduğu kredi kartı üyelik sözleşmesi ile gerçekleştirilmektedir.

⁵⁰ Savaş Aydın, *Kredi Kartları*, Ankara: 1994, s. 21.

2.3.1.3. Havale ve Seyahat Çekleri

Bankacılıkta havale başka bir yerde ödenmek üzere bir banka şubesine yatırılan paranın, gönderenin isteğine göre ödenmesi veya hesabına alacak yazılmasıdır. Hukuki anlamda havale bir kimsenin kendi hesabına diğer bir kimseye nakit yada kıymetli evrak yada buna benzer şeyler vermeye üçüncü bir kişiyi yetkili kılmasıdır. Bu tanıma göre banka havaleyi ödeme emri verilen aracıdır. Banka yapmış olduğu bu hizmet karşılığında komisyon geliri elde etmenin yanısıra, havale sırasında yapılan posta telefon, telgraf masrafları ile çeşitli vergi resim ve harçları da havale sahibinden tahsil eder. Havale işlemleri telefon, telgraf, teleks, faks veya on-line şeklinde yapılabilir. Havale işlemi ile bir alacak tahsilinde aracılık veya gönderilene kredi sağlamak gibi ekonomik işlevler yerine getirilebilir⁵¹.

Seyahat çeki, banka veya seyahat acentaları tarafından yine kendi üzerlerine ve çekte adı yazılı kimse lehine emre yazılı olarak düzenlenen bir ödeme aracıdır. Bankalar ulusal ve uluslararası piyasalarda para gibi kullanılabilen, ancak üzerinde ismi yazılı olan şahsın imzası ile kullanılabilen çekler çıkarabilir ve karşılığında komisyon geliri elde edebilirler. Çeke ilişkin bir defterde muhabir bankaların adı yazılıdır. Veriliş sırasında lehtar sol üst köşeye imzasını atar. Ödeme sırasında da aynı imzanın alt köşede tekrarlanması gerekir.

2.3.2. Bankaların İthalat-İhracat ve Kambiyo Üzerine Yaptığı İşlemler

2.3.2.1. Belge Karşılığı Ödeme

Belge karşılığı ödemede banka, ihracat işleminin gerçekleştirilmesi sırasında alıcı ile satıcı arasında aracılık yapmaktadır⁵². Bu işlem beş aşamada oluşmaktadır. Bunlar;

1. İhracatçı tarafından satış sözleşmesi hazırlanarak mal bedelinin tesbit edilmesi,
2. Malların, ithalatçıya veya mal bedelini tahsil edecek olan ithalatçı bankaya gönderilmesi,
3. İhracatçının satışla ilgili belgeleri toplayarak, ihracat bedelinin tahsili emriyle kendi bankasına göndermesi,

⁵¹ Ataamaç Güvendik, **Banka Hizmetleri**, 4. Baskı, Ekim 1990, s. 67.

⁵² Erkut Onursal, **Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulama**, Ankara: 1996, s. 279.

4. İhracatçının bankasının bu belgeleri ithalatçının bankasına göndererek ödeme talimatında bulunması,

5. İthalatçının bankasının, müşterisine malların geldiğini bildirerek ödeme talebinde bulunması ve bu ödemenin gerçekleşmesi halinde parayı ihracatçının bankasına transfer etmesidir.

Bu işlemler sonucunda ithalatçının bankası ithalatçıdan, ihracatçının bankası ihracatçıdan komisyon almaktadırlar.

Belge karşılığı ödeme biçiminde yapılan ihracatta sürenin akreditif işlemlerinden uzun olması ve ödemenin tamamen ithalatçının insiyatifinde olması dezavantaj iken, ödemelerdeki bu esneklik alıcı ve satıcıya geniş bir hareket alanı bırakmakta ve maliyetleri azaltarak avantaj da sağlayabilmektedir.

2.3.2.2. Peşin Ödeme

Peşin ödeme, ihracat bedelinin fiili ihracattan önce konvertibl döviz veya TL cinsinden tahsil edilmesidir. Peşin ihracat bedelleri bankalarca ve özel finans kurumlarınca havale şeklinde, ithalatçı, ihracatçı veya bunlar adına hareket eden üçüncü şahıslarca hernevi çek veya efektif olarak getirilebilir. Peşin bedeller bankalar tarafından bir defada tahsil olunmaktadır⁵³. Bu şekilde yapılacak bir satış ihracatçı açısından oldukça yararlıdır. Peşin ödeme ihracatçı için tedarik kredisi olma niteliği taşıırken, ithalatçı açısından üretim maliyetine katılma gereğini ortaya koymaktadır⁵⁴. Peşin ödeme yönteminde ithalatçı mal bedelini milli parası cinsinden kendi bankasına yatırır, bankada ihracatçı ülkedeki muhabinine ödeme talimatı vererek işlemi tamamlar.

2.3.2.3. Alıcı Firma Prefinansmanı

İhracatla ilgili malın finansmanında kullanılmak üzere, firmalar tarafından ithalatçıdan sağlanarak getirilen, bankalar veya özel finans kurumları tarafından alışı yapılan veya garanti verilen en çok bir yıl vadeli kredilerdir. İthalatçının ihracatçısı,

⁵³ Sedat Özcan, *Kambiyo Kalemleri Kurs Notları*, Türk Ticaret Bankası A.Ş. Yayını, Ankara, 1991, s. 49.

⁵⁴ Kemal Baral, *İhracat El Kitabı*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982, s. 16.

ihracat öncesi finanse etmesi anlamına gelen prefinansman, konvertible dövizlerle yapılmaktadır⁵⁵. Prefinansmanda ithalatçı ihracatçının bankasından garanti istemek suretiyle, mal sevk edilmediği takdirde, ihracatçının bankasını libor faizi ile birlikte anaparayı geri ödemek zorunda bırakır. Böylece banka ihracatçının kefil durumunda olmaktadır. Bankanın kefil olması ise ihracatçının bankanın kredi müşterisi olmasını gerektirir. Banka, sağladığı bu garanti karşılığında ihracatçıdan komisyon almakta, ihracat gerçekleşmediği takdirde banka anapara ve faizini satıcıdan tahsil etmektedir. Prefinansman ile ilgili teminat, ihracatın gerçekleşmesi halinde dövizlerin iadesi ve faiz oranı gibi hususlar taraflar arasında belirlenir. Bankalar ve özel finans kurumları bu esaslar çerçevesinde, döviz kaybına sebebiyet vermeden işlemleri cari kur üzerinden yürütür. Döviz kurlarındaki dalgalanmadan kaynaklanan lehte ve aleyhte kur farkları taraflara aittir.

2.3.2.4. Banka Teminatı

Banka teminatları, müşterilerin üçüncü şahıslara karşı girdikleri çeşitli taahhütlerde firmaların itibarı yerine bankaların itibarının geçmesi esası üzerine kurulmuş olup, garanti edilen müşterinin belirli bir taahhüdünü yerine getirmemesi halinde, garanti lehdarının bu durumu beyan etmesi üzerine garanti konusu meblağın, ilk yazılı talepte banka tarafından ödenmesini gerektiren taahhütlerdir⁵⁶.

Ticari faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde hem ithalatçı hem de ihracatçı açısından itici güç olan banka garantilerinde, bankanın garantörlüğü ödemenin gerçekleştirilmesi ile sınırlıdır. Bankalar üstlendikleri teminat ile ihracatçının sözleşme koşullarına uyacağı konusunda teminat verdikleri için, bankalar ihracatçının mali durumu konusunda bir ön araştırma yaparlar⁵⁷.

⁵⁵ Onursal, a.g.e., s. 273.

⁵⁶ Haluk Erdemol, *Bankalarda Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulama*, Akbank Ekonomi Yay., İstanbul: 1990, s. 87.

⁵⁷ Babuşçu, a.g.e., s. 123.

Banka garantileri; teklif senedi, performans senedi ve avans ödeme teminatı olmak üzere üç şekilde olabilmektedir⁵⁸.

Teklif senedi; ithalatçının talebi üzerine düzenlenen ve ihracatçının satıştan vazgeçmesi halinde belli bir tazminat ödemesini gerektiren anlaşmadır.

Performans senedi; talep edilen mal ve hizmetin sözleşmede belirtilen süre içerisinde ithalatçıya ulaştırılmaması halinde ithalatçının uğrayabileceği zararın ihracatçı tarafından tazmin edileceğini garanti altına alan anlaşmadır.

Avans ödeme teminatı; ihracatçıya satacağı mallar ve bununla ilgili araç gerecin temini konusunda, ihracatçının iyi niyetine binaen ödenen avanslardır.

2.3.2.5. Akreditif

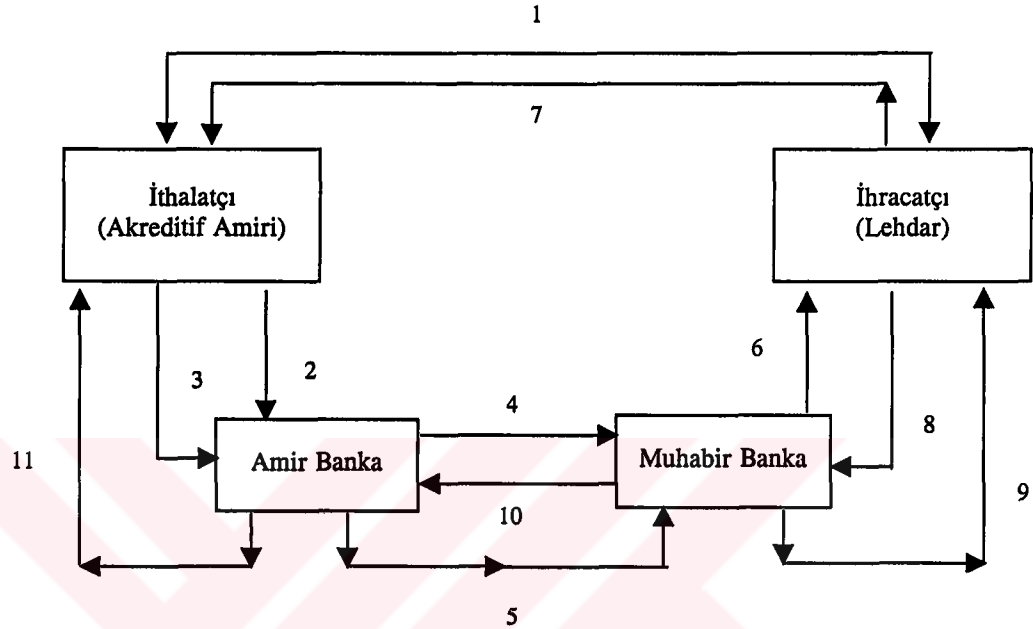
Akreditif, bir bankanın müşterisinin talimatı üzerine, üçüncü bir kişi lehine belirli bir zaman içinde ve belirli dökümanları kendisine iletmesi halinde, tesbit edilen bir para birimi üzerinden, belirli bir meblağın ödenmesi için muhabiri nezdinde açtığı kredidir. Esas itibariyle koşullu bir uluslararası havale niteliğinde olan akreditif işleminde; akreditif amiri, amir banka, muhabir banka ve lehdar olmak üzere dört esas taraf, ihbar bankası, teyit bankası, iştirak bankası ve rambursman bankası olmak üzere dört de muhtemel taraf yer almaktadır. Akreditif şartlı bir banka garantisi olup, akreditif şartlarına uyulduğu takdirde mal veya hizmet bedelinin ödeneceğini taahhüt eder⁵⁹.

Akreditif amiri; ithalatçı firma olup bankasına akreditif açma emri veren taraf, amir banka; ithalatçının ihracatçıya ödeme yapmakla görevlendirdiği aracı kuruluş, muhabir banka; amir banka tarafından yazılan akreditif mektubu uyarınca lehdara ödemedede bulunacak olan ihracatçının kendi ülkesindeki bankası, lehdar; akreditif şartlarına uygun vesaiki muhabir bankaya ibraz ederek vesaik bedelini tahsil eden ihracatçıdır.

⁵⁸ J. Ackerman R. Locher, F. Jolidon, A. Rechsteiner, *Documentary Credits, Documentary Collections, Bank Guarantees*, Switzerland: s. 131-150.

⁵⁹ Onursal, a.g.e., s. 306.

Akreditif işlemleri Milletlerarası Ticaret Odası'nın yayınladığı 400 sayılı Broşür Konusu Kurallara göre yürütülmektedir. Bir akreditif işleminin işleyişi şekil 2.2'de gösterilmektedir.

Şekil 2.2.: Akreditifli Ödemenin İşleyişi

1. Satış Sözleşmesi	7. Malların sevki
2. Akreditif açma teklifi	8. Dökümanlar
3. Ödeme	9. Ödeme
4. Akreditif mektubu	10. Dökümanlar
5. Transfer	11. Dökümanlar
6. Akreditif ihbarı	

Akreditif işleminde bankalar hem ithalatçıya karşı hem de ihracatçıya karşı sorumludurlar. Bu sorumluluk ithalatçının verdiği akreditif talimatının gereği gibi yerine getirilmesi ve ihracatçının akreditif şartlarına uygun ve süresi içinde ibraz ettiği belgelerin kabulü ve bedellerinin ödenmesi şeklindedir. Ancak bankaların akreditif işlemleriyle ilgili sorumluluğu, belgeler bazında işlem yapma ve bağımsızlık prensibi gibi iki temel prensibe dayandırılmıştır⁶⁰.

⁶⁰ Babuşçu, a.g.e., s. 112.

Bankalar, akreditif işlemlerinde malları değil, malları temsil eden belgeleri makul ölçüler içerisinde şekil ve uygunluk açısından incelemektedirler. Buna göre bankalar, kendi kusurlarından ileri gelmedikçe malların belgelerde gösterilenden farklı çıkmasından sorumlu tutulamazlar.

Diğer taraftan, ithalatçı ile ihracatçı arasındaki sözleşme, akreditif açılışı ile ilgili sözleşmeden bağımsızdır. Buna göre, ithalatçı ile ihracatçı arasındaki satış sözleşmesi hükümlerinin sahtecilik yoluyla ihlal edilmemesi şartıyla, banka akreditiften doğan borcunu ihracatçıya ödemek zorundadır. Bu prensip akreditif işleminin güvenilirliğini artırmaktadır.

Akreditif işlemi ile ihracatçıya, alacağını garanti altına almak, transfer riskinden korunmak ve finansman imkanı sağlamak gibi avantajlar sağlanırken, ithalatçı için de, kredi sağlama ve istediği şartlara uygun mal temini konularında avantajlar sağlamaktadır⁶¹.

Akreditifler, açan bankanın akreditifi iptal edip edememesine göre; kabili rüçû-gayrikabili rüçû, lehdar bankanın ödeme garantisi verip vermemesine göre; teyitli-teyitsiz, kullanılma süresine göre; adi-rotatif, ödeme yöntemlerine göre görüldüğünde ödemeli, vadeli, kabul iştirâ, devredilebilir, karşılıklı, peşin ödmeye imkan veren, garanti akreditif, açan bankanın bedelini kredilendirip kredilendirmemesine göre; finansmanlı-finansmansız olmak üzere çok çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir.

Bankalar uluslararası ticarete aracılık işlevlerinin en önemlilerinden biri olan akreditif karşılığında komisyon geliri elde ederken, bir noktada teminatı yüksek kredi açmış gibi kendilerini güvence altına almış olabilirler. Ancak banka için teminat gibi görünen malların piyasa riski yüksek ise, banka, nezdinde yeterli hesabı bulunan ithalatçı müşterisine, akreditif açarak bu sorunu çözebilir⁶².

2.3.2.6. Forfaiting

Forfaiting, Fransızca'da götürü anlamına gelen "a forfait" kökenli bir kelime olup, uluslararası ticaret işlemlerinden doğan emre yazılı senetlerin, iskonto edilme-

⁶¹ Turhan Tümay, *Dış Ticaret Banka Tekniği*, Kambiyo Yayınları, İstanbul: 1987, s. 43.

⁶² Babuşçu, a.g.e., s. 111.

si esasına dayanan bir finansman tekniğidir⁶³. Ancak forfaiting basit bir kambiyo senedinin iskonto işleminden ayrılması gerekmektedir. Çünkü iskonto işlemi forfaiting işleminin sadece bir parçasıdır⁶⁴. Forfaiting işlemine tabi tutulacak senetlerin satıcıları, genellikle, bu senetleri; sattıkları malların karşılığı olarak alan ve acil nakit ihtiyaçları durumunda kırdırarak, senetlerin tüm risklerini forfaitere geçiren ihracatçılardır. Forfaiting konu olan mallar çoğunlukla yatırım malları olmakla birlikte, 1980 sonrası her türlü mal ve hizmetin de forfaiting konu olduğu görülmektedir⁶⁵.

1950'lerden itibaren yatırım mallarında meydana gelen aşırı talep nedeniyle ihracatçılar ile ithalatçılar arasında oluşan nakit sıkıntısını gidererek, ihracatçılar için bir finansman imkanı sağlayan forfaiting şöyle tanımlanabilir⁶⁶. Forfaiting; mal ve hizmet ihracatından doğan ve belli bir ödeme planına bağlı bir kambiyo senedi, garanti mektubu veya alacağın devrine izin veren başka bir araç ile belgelenmiş alacakların, ihracatçıya veya belge lehdarına rücu hakkı olmaksızın bir banka veya finansman kuruluşu tarafından satın alınmasıdır⁶⁷.

Forfaiting işleminin işleyişi şekil 2.3'de gösterilmektedir. Buna göre, mal veya hizmet ithal etmek isteyen ile ihraç etmek isteyen taraflar arasında fiyat ve ödeme planını kapsayacak şekilde bir anlaşma yapılmaktadır. Bunun ardından ithalatçı firma malları teslim alarak, bunun karşılığında banka garantisi de sağladıktan sonra borç senetlerini bankası aracılığı ile ihracatçıya iletmektedir. Daha sonra ihracatçı alacağını hemen nakte dönüştürmek istediğinde, bir forfaiting şirketi ile belli bir iskonto haddi üzerinden anlaşmaya varmaktadır. İhracatçı banka garantili alacak belgelerini forfaiting kuruluşuna teslim ederek nakit almaktadır. Bundan sonraki

⁶³ Ernst Hug, "Forfaiting-An Alternative Inexport Financing", *Prospects Swiss Bank Corporation*, August-September 1984, s. 5.

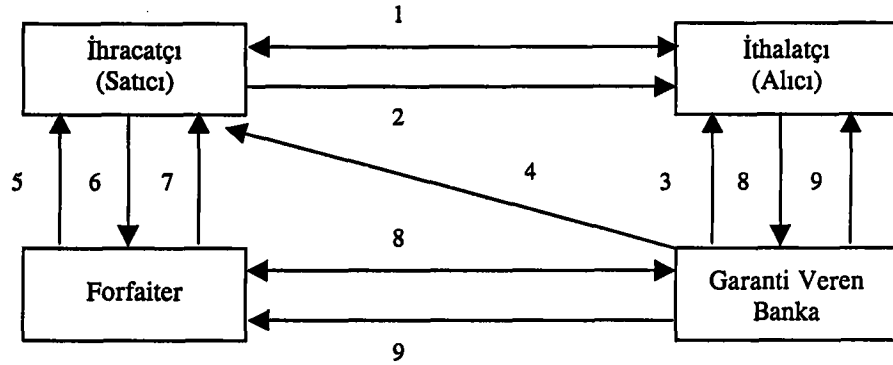
⁶⁴ Niyazi Erdoğan, *Uluslararası İşletmelerde Mali Risk Yönetimi ve Çağdaş Finansman Teknikleri*, Mü-Ka Matbaacılık Ltd. Ankara: 1993, s. 169.

⁶⁵ Ian Guild, "Forfaiting Widens Its Appeals", *The Banker*, April 1984, s. 45.

⁶⁶ Ian Guild, "Forfaiting as a Tool for International Bankers", *The Banker*, May 1982, s. 131.

⁶⁷ Ahmet Alpay Dikmen, "Forfaiting, Risk ve Riskten Kaçınma", *A.Ü. SBF. Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 3-4, Haziran-Aralık: 1992, s. 113.

aşamada forfaiting şirketi, senetleri vadesi geldikçe garantör bankaya ibraz ederek alacağını tahsil etmektedir.

Şekil 2.3. Forfaiting İşleminin İşleyişi

1. Ticari anlaşma.
2. Malların teslimi.
3. Ödeme araçlarının garanti edilmesi için teslim.
4. Garanti edilmiş ödeme araçlarının teslimi.
5. Forfaiting anlaşması.
6. Garanti edilmiş ödeme araçlarının teslimi.
7. İskonto yapıldıktan sonra naktin ödenmesi.
8. Ödeme araçlarının vadesinde tahsil için teslimi.
9. Vadesinde ödemelerin yapılması.

Bankalar forfaiting işlemine dört şekilde katılabilmektedirler. Bunlar⁶⁸;

1. Filyal işletmeler kurarak,
2. Kendi bünyelerinde departman oluşturarak,
3. Garantör olarak,
4. Forfaiting kuruluşlarına danışmanlık yapmak şeklindedir.

Bankalar gerek filyal işletmeler kurarak gerekse kendi bünyelerinde departmanlar oluşturarak forfaiting işlemine girmesi halinde komisyon ve iskonto geliri olmak üzere iki tür gelir elde ederler⁶⁹. Komisyon geliri, ithalatçının bankaya öde-

⁶⁸ Babuşçu, a.g.e., s. 71.

⁶⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 182-183.

yeceği aval veya garanti komisyonudur. Eğer banka forfaiting işlemini kendi bünyesinde oluşturduğu departman veya filyal işletme aracılığı ile sürdürüyor ise, banka başka bir banka garantisine ihtiyaç duymadan, iskonto gelirinin yanısıra ithalatçının senetlerini garanti ettirmesi halinde ödeyeceği komisyon kadar ücret talep ederek daha fazla gelir elde edebilir. Diğer taraftan banka sadece garantör olarak senetlere aval veriyor ise geliri sadece ithalatçının bankaya ödeyeceği komisyondan oluşmakta, iskonto gelirini forfaiyer elde etmektedir. Banka forfaiting kuruluşu için danışmanlık sunarsa, geliri, forfaiyerin ödeyeceği danışmanlık ücreti kadar olabilecektir⁷⁰.

Forfaiting işleminde bankalar ithalatçının borcunun tamamını veya bir kısmını ödemeyi taahhüt ederek piyasada güven oluşturmakta ve forfaiyerin, elindeki senetleri ikincil piyasada satmasını kolaylaştırarak sermaye piyasasının gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Ancak aval veren bankanın güvenilirliği ve bulunduğu ülkenin risk derecesi belirleyici bir etkidir⁷¹.

2.3.2.7. Factoring

Factoring, tüketim mallarının büyük miktarlarda kredili satışını yapan firmaların bu satışlardan doğan alacak haklarının "factor" veya "factoring şirketi" olarak adlandırılan finansal kuruluşlar tarafından satın alınması esasına dayanan bir faaliyettir⁷². Bir factoring anlaşması ile factoring şirketi, satıcı firmanın yaptığı kredili satışlarla ilgili olarak; her türlü muhasebe kayıtlarının tutulması, alacaklarının tahsil ve takip edilmesi, alacaklarının tahsil edilememesi halinde muhtemel kayıpların karşılanması, satıcı firmaya satış tutarının belli bir oranında finansman imkanı sağlanması, müşteriler hakkında bilgi toplanması ve piyasa araştırmalarının yapılması gibi yükümlülükleri üstlenmektedir. Buna karşılık satıcı firma, üstlenilen riskin ve yapılan çeşitli harcamaların karşılığı olarak factoring şirketine gerçekleştirilen kredili satış miktarının belli oranında ücret ve komisyon öder⁷³.

⁷⁰ Deniz Balak, "Dış Ticarete Forfaiting Uygulamaları", D.E.Ü., İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, 1992, s. 56-57.

⁷¹ Dikmen, a.g.m., s. 116-117.

⁷² Kreditebank, "Factoring" Weekly Bulletin, January 2, 1981, s. 1.

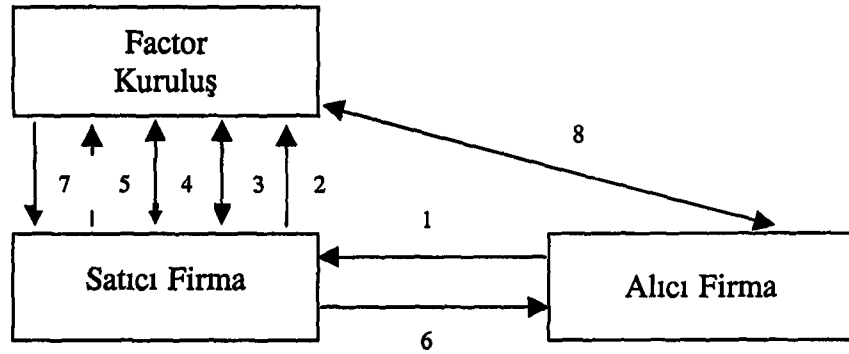
⁷³ Baring Brothers and Company Limited, Merchant Banking Today, London: 1970, s. 18.

İlk olarak 1300'lü yıllarda İngiltere'de özellikle yün ve yün mamulleri ihracatında kullanılan factoring şeklindeki finansman sistemi günümüzde yerel-uluslararası, açık-gizli, geleneksel-zahiri, vadeli-iskontolu olmak üzere çok çeşitli şekillerde yapılmaktadır⁷⁴. Factoring işleminin işleyişi şöyledir.

- Satıcı firma factoring şirketine hizmetlerinden yararlanmak üzere başvurur.
- Başvuru esnasında satıcı firma, müşterilerinin ticari ve mali konulardaki bütçelerini factör kuruluşuna bildirir.
- Factoring şirketi bu bilgiler ışığında satıcı firmanın müşterileri ve piyasanın genel durumu hakkında araştırma yaparak bu başvuruyu kabul veya reddeder.
- Başvurunun kabul edilmesi halinde, satıcı firma ile factoring kuruluşu arasında yapılan bir anlaşma ile, satıcı firma alacak senetlerini factor kuruluşuna devrederek, vadesi gelmemiş senetlerini factor kuruluşundan tahsil eder.
- Factor kuruluş ise sunduğu bu hizmetin karşılığında satıcı firma ile yapılan sözleşme çerçevesinde yıllık kredili, satış tutarı üzerinden belli bir oranda komisyon ve iskonto geliri elde eder.

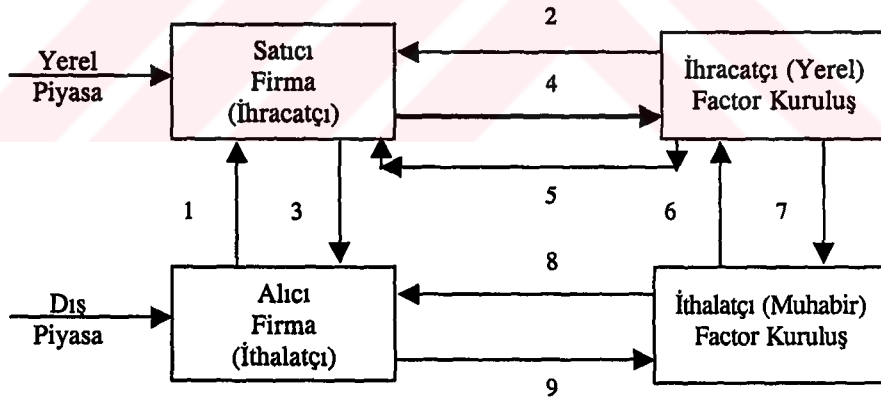
Factoring işleminin türü ne olursa olsun işleyiş süreci hepsi için aynıdır. Ancak yerel ve uluslararası factoring işleminde, işlemin tarafları açısından bir farklılık bulunmaktadır. Yerel factoring de üretici (satıcı) → Factor kuruluş → Borçlu üçlüsü bulunurken, uluslararası factoringde üretici (satıcı) → Yerel Factor Kuruluş → Muhabir Factor Kuruluş → Borçlu olmak üzere dört taraf bulunmaktadır. Şekil 2.4'de yerel factoring şekil 2.5'de uluslararası factoring işlemlerinin işleyişi gösterilmektedir.

⁷⁴ D.P. Whiting, *Finance of Foreign Trade and Foreign Exchange*, s. 167.

Şekil 2.4. Yerel Factoring İşleminin İşleyişi

1. Mal siparişinin verilmesi,
2. Factor kuruluşu başvuru,
3. Siparişin onaylanması,
4. Factoring anlaşması,
5. Alacak hakkının devri,
6. Mal sevkiyatı,
7. Ödeme (komisyon ve iskonto geliri karşılığında),
8. Ödeme.

Şekil 2.5. Uluslararası Factoring İşleminin İşleyişi

1. Mal siparişinin verilmesi,
2. Siparişin onaylanması,
3. Malların sevkiyatı,
4. Alacak hakkının devri,
5. Ödeme (Komisyon ve iskonto geliri karşılığında),
6. Fatura teslimi,
7. Ödeme,
8. Bilgi verme,
9. Ödeme.

Bankalar factoring işlemine iki şekilde girmektedirler. Bunlar;

1. Bankaların bağlı kuruluşları aracılığı ile,
2. Bankaların bünyesinde oluşturulan departmanlar ile.

Özellikle bankalararasında rekabetin artması, bankaların yeni müşteriler edinmesini, iş hacimlerini artırmasını ve yeni alanlara girmesini gerektirmiştir⁷⁵. Bunun sonucunda bankalar gerek yerel, gerekse uluslararası factoring işlemine girerek hem iş hacimlerini genişletmiş, hem de yeni komisyon ve iskonto geliri elde ederek karlılıklarını artırmışlardır.

Factoring işlemi bankacılıkta bilanço dışı işlemler olarak nazım hesaplarda takip edilmektedir⁷⁶. Yerel factoring işleminde bankanın bağlı kuruluşu veya banka departmanı factor kuruluş olarak çalışırken, uluslararası factoring işleminde, dış piyasada faaliyet gösteren muhabir factor kuruluş (banka) yerel factor kuruluşun (bankanın) dış temsilciliği olabileceği gibi başka bir banka veya factor kuruluş da olabilmektedir. Muhabir factor kuruluş olarak uluslararası piyasalarda tanınmış First National Bank of Boston'un iştiraki olan International Factor Group ve merkezi Amsterdam'da bulunan Factors Chain International faaliyette bulunmaktadır.

Factoring işlemi bankaların vermiş olduğu senet karşılığı kredi ve kabul kredili ihracatta Merkez Bankası reeskont kredisi ile benzerlik göstermektedir. Ancak senet karşılığı kredi factoringe göre çok daha dar amaçlı olup, bankalar alacakların rehni karşılığında, belli bir limit dahilinde müşterilerine kredi vermektedirler. Ayrıca senet karşılığı kredide bütün riskler (ticari, tranfer ve kur riskleri) satıcının üzerinde iken, factoringde factor kuruluş ticari riski üstlenmektedir⁷⁷. Bankaların factoring işlemiyle satıcıya bir nevi kredi vermesi, senet karşılığı krediden daha güvenlidir. Çünkü banka factoring ile satış gerçekleşmeden, satıcının müşterisini araştırma imkanına sahipken, senet karşılığı kredide bu imkan yoktur⁷⁸.

⁷⁵ Ömer Bayatlı, "Türev Amaçları ve Bunların Kullanımı", *Finans Dünyası Dergisi*, Sayı: 164, Nisan 1995, s. 84-86.

⁷⁶ Kuter Ataç, "Bir Finansman Yöntemi: Factoring", *H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 9, 1991, s. 64.

⁷⁷ Peyami Sefa Çakıroğlu, "Factoring, Türkiye Uygulamasındaki Son Yasal Düzenlemeler ve Sorunlar", *Yönetim*, Yıl: 6, Sayı: 20, Ocak 1995, s. 23.

⁷⁸ Ataç, a.g.m., s. 60-61.

Kabul kredili ihracatta, Merkez Bankası reeskont kredisi, factoringde olduğu gibi ihracat bedeli iskonto edilerek vadesinden önce ihracatçıya ödenmektedir. Ancak verilen hizmetin factoringde olduğu gibi süreklilik göstermemesi ve sadece yurtdışı işlemleri kapsamaması, bankaların factoring işlemine girmesi halinde elde edebilecekleri üstünlükleri ortaya koymaktadır.

Factoring işlemiyle bankanın elde ettiği komisyon geliri; kredi ve piyasa araştırmaları, alacak kayıtlarının tutulması ve alacakların tahsilatı gibi işler için yapılan harcamalar ile kredi riskinin üstlenilmesinin karşılığı olarak satışların % si şeklinde hesaplanmaktadır. Bankanın ikinci gelir kaynağı ise vadesinden önce çekilen paranın faizidir. Uluslararası piyasalarda faiz oranı ABD'de uygulanan prime-rate'e (temel faiz oranı) bağlı olarak değişmektedir. Borçlunun kredi değerliliği ile uygulanan iskonto oranı ters orantılıdır.

2.3.2.8. Swap

Para piyasası işlemleri arasında yer alan ve faiz oranları ile döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların neden olduğu riski minimize etmek amacıyla geliştirilen tekniklerden biri de swaptır⁷⁹. Swap işlemi ilk kez 1923 yılında Avusturya Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilmiş ancak 1970'li yılların başından itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır⁸⁰.

Swapın kullanım alanları, aktif getiri oranlarını yükseltmek, kaynak kullanım maliyetini düşürmek, riski yönetmek, arbitraj yapmak ve alım-satım yapmak olarak sayılabilir⁸¹.

Döviz kuru ve faiz oranı riskini azaltmak amacıyla yapılan swap işlemleri bu iki amaç çerçevesinde "faiz swapı" ve "para swapı" olmak üzere iki kategoride incelenmektedir.

Para (döviz) swapları, farklı birimlerden oluşan aynı büyüklükteki iki ayrı paranın vade tarihinde orjinal para birimleri üzerinden ve daha önce üzerinde anla-

⁷⁹ Latha Shanker, "Derivative Usage And Interest Rate Risk of Large Banking Firms", *The Journal of Future Markets*, Vol: 16, No: 4, June 1996, s. 473.

⁸⁰ David Shirreff, "Swaps: Managing the Future", *Euromoney*, October 1984, s. 202.

⁸¹ Arman Kırım, "Döviz ve Faiz Swapları", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, Temmuz 1991, s. 30.

şılmış belirli bir kur hesabıyla geri ödenmek üzere tarafların bir aracı (banka ve bir mali kurum) vasıtasıyla anlaşmaya vardıkları mali bir işlemdir. Para swapı ile firmalar birbirlerine, kırtasiye işlemleri biraz daha azaltılmış, bir nevi kredi sağlamaktadırlar⁸². Para swapı uygulamada çok fazla rastlanmamakla birlikte, sabit faizli para swapı, sabit faizden değişken faize para swapı ve değişken faizden değişken faize para swapı olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. Para swapı, vadeli döviz piyasasının olmadığı durumlarda orta ve uzun vadeli finansman kaynağı olarak kullanılmakta olup, fiyatlama işlemi, paralar arasındaki faiz oranı farkı esas alınarak görüşmeler yoluyla yapılmaktadır⁸³.

Para swapı uygulamalarında beş temel risk ortaya çıkmaktadır. Bunlar⁸⁴;

1. Temel risk (Basis risk),
2. Kredi riski (Credit risk),
3. Politik risk (Sovereign risk),
4. Likidite riski (liquidity risk),
5. Yasal risktir (Legislative risk).

Temel risk; swapa sokulan paraların faiz oranlarında ve döviz kurlarında meydana gelecek artış veya azalmaya bağlı olarak ortaya çıkan risktir. Kredi riski; swapa sokulan paraların ödenmemesi karşılığında tarafların uğrayacağı risktir. Politik risk; swap işleminin farklı ülkelerde yapılması ile ülkelerin genel ekonomi politikalarına bağlı olarak ortaya çıkan risktir. Likidite riski, swap işleminin ikincil pazarlarda fazla likit olmamasından kaynaklanan risktir. Yasal risk, swap işlemlerine ilişkin henüz tam bir yasal düzenlemeye ülkeler bazında rastlanmamış olmasından kaynaklanan risktir.

Faiz swapı, kredi değerliliği farklı iki firmanın, aynı tutarda fakat faiz koşulları farklı olan borçlarının gerektirdiği faiz ödemelerini belli bir süre için değiştirmeleridir⁸⁵. Diğer birdeyişle, faiz swapı, sabit faizi değişken faize, değişken faizi

⁸² J. Orlin Grapple, *International Financial Market*, Elsevier Science Publishing Co., Inc., 1991, s. 349.

⁸³ Ali Ceylan, *Finansal Teknikler*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa: 1993, s. 166.

⁸⁴ United State General Accounting Office (GAO), *Financial Derivatives, Actions Needed to Protect The Financial System Report to Ceneressional Requesters*, Washington: May 1994, s. 9. Madura, a.g.e., s. 313.

⁸⁵ Öztin Akgüç, *Finansal Yönetim*, 5. Basım, Avcıol Matbaası, İstanbul: 1989, s. 503.

sabit faize, liboru prime-rate'e veya prime rate'i libor'a çevirmek şeklinde faiz ödemelerinin niteliğini değiştirerek borç ödemelerinin yapısını değiştirmektedir. Faiz swapında sadece faiz ödemeleri eldeştirmekte olup hiçbir şekilde ana paralar el değiştirmemektedir. Kredi değerliliği düşük olan firma, kredi değerliliği yüksek olan firmaya hem kendi kredi maliyetini hem de diğer firmanın kredi maliyetini azaltacak oranda prim ödemektedir⁸⁶.

Temel amacı kredi değrliliği farklı firmaların karşılaştığı faiz oranı riskini yönetmek olan faiz swapları; kupon swapı, sıfır kupon swapı, forward swap, Callable swaps (swaptions), puttable swap, extendable swaps, rate-capped swaps, olmak üzere çok çeşitli şekillerde yapılabilmektedir*. Faiz swapı, istenen vadeyi ve esnekliği sağlayamayan vadeli piyasalarda kullanılmakta olup fiyatlama işlemi; piyasa faiz oranları, swap işlemine girmek isteyenlerin sayısı, kredi değerliliği ve ülke riski dikkate alınarak yapılmaktadır⁸⁷.

Bankacılıkta bilanço dışı işlemler olarak takip edilen swap işlemleri, iki banka arasında yapılabileceği gibi firmalar ile banka arasında veya Merkez Bankası ile bankalar arasında bir aracı (banka) vasıtasıyla yapılabilmektedir. Bu anlamda bankalar swap işlemine (i) son kullanıcı ve (ii) aracı olmak üzere iki şekilde girmektedirler.

⁸⁶ Richard J. Rendleman, "How Risks are Shared in Interest Rate Swaps", *Journal of Financial Services Research*, vol: 7, issue: 1, s. 9.

* **Kupon Swapı:** Birbirinden bağımsız iki tarafın faiz ödeme yükümlülüklerini bir aracı (banka) yardımıyla birbirlerine devretmeleridir.

Sıfır-Kupon Swapı: Değişken faiz ödemeleri dönemsel olarak, sabit faiz ödemesi swap anlaşmasının sonunda yapılan swaptır.

Basis Swap: Değişken faizden-değişken faize (libordan primerate veya primearate'den libora) yapılan swaptır.

Forward Swap: Faiz ödemelerinin gelecekte bir tarihte yapılması esasına dayanan swaptır.

Callable Swaps: Sabit ödeme yapan tarafa swap vadesinden önce swap anlaşmasını belli bir prim ödeme karşılığında feshetme hakkı veren swap anlaşmasıdır.

Puttable Swaps: Değişken ödeme yapan tarafa swap vadesinden önce swap anlaşmasını belli bir prim karşılığında feshetme hakkı veren swap anlaşmasıdır.

Extendable Swaps: Taraflara swapın vadesini uzatma hakkı veren swap anlaşmalarıdır.

Rate-Capped Swaps: Değişken ödeme yapana, ödemeleri için taban ve tavan oranı belirleyen swap anlaşmalarıdır.

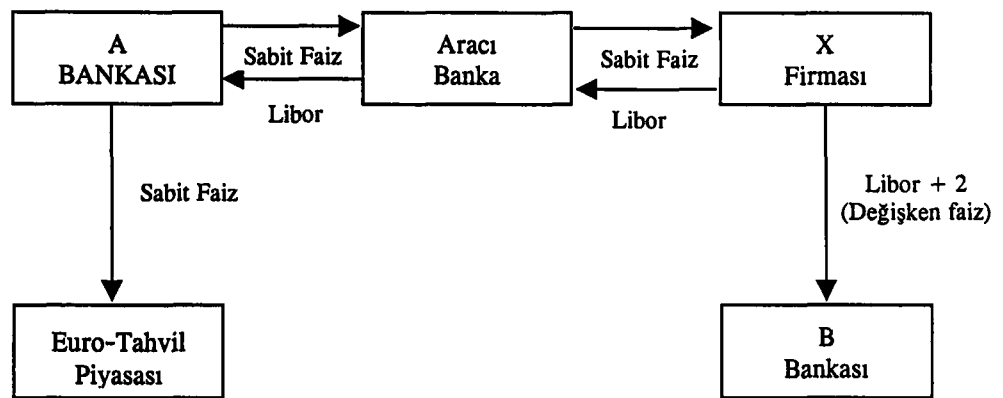
⁸⁷ Madura, a.g.e., s. 314.

Ceylan, a.g.e., s. 166.

Bankaların swapta son kullanıcı olarak çalışması:

Toptancı piyasaların genişlemesi ticaret ve yatırım bankalarının swap piyasalarına girerek faiz oranı riskinden korunmalarını gerektirmiştir. Ulusal bazda ticaret ve yatırım bankaları, Merkez Bankalarının zorlamaları nedeniyle değişken faizli borçlanmak zorundadırlar. Zira Merkez Bankaları faiz oranlarını etkin bir para politikası aracı olarak kullanmaktadırlar⁸⁸. Bankalar tahvil ihracı ile ulusal veya uluslararası toptancı piyasalardan sabit faizli borçlanabilir ve bu borçlarını faiz swapı işlemine sokarak değişken faizli hale getirerek, tam rekabetin olmadığı piyasalarda meydana gelebilecek faiz oranı riskinden korunabilmektedirler⁸⁹.

Faiz oranları yükseldiği zaman, değişken faizli borç ödemelerinin maliyeti sabit bir faiz spreadi ile yükselirken, faiz oranları düştüğü zaman değişken faizli borç ödemelerinin maliyeti de düşmektedir. Eğer banka faiz swapını kullanmaz ise bankanın faiz spreadi, bankanın sabit faizli nakit girişleri ile fonlarının maliyeti arasındaki fark kadardır. Eğer faiz oranları yükseliyor ise bankanın faiz spreadi negatif, faiz oranları düşüyor ise bankanın faiz spreadi zaman içinde artan oranda pozitifdir. Banka swapı kullanarak hedging yapmak isterse, bankanın faiz spreadi; (i) bankanın değişken faiz ödemeleri ile fonlarının maliyeti arasındaki pozitif fark ile; (ii) swap işlemi sonucunda bankanın yapmış olduğu sabit ödemeler ile bankanın sabit faizli geliri arasındaki pozitif farkın toplamına eşittir. Bankaların son kullanıcı olarak swap işlemine girmeleri Şekil 2.6.'da gösterilmiştir.

Şekil 2.6. Faiz Swapı'nın İşleyişi

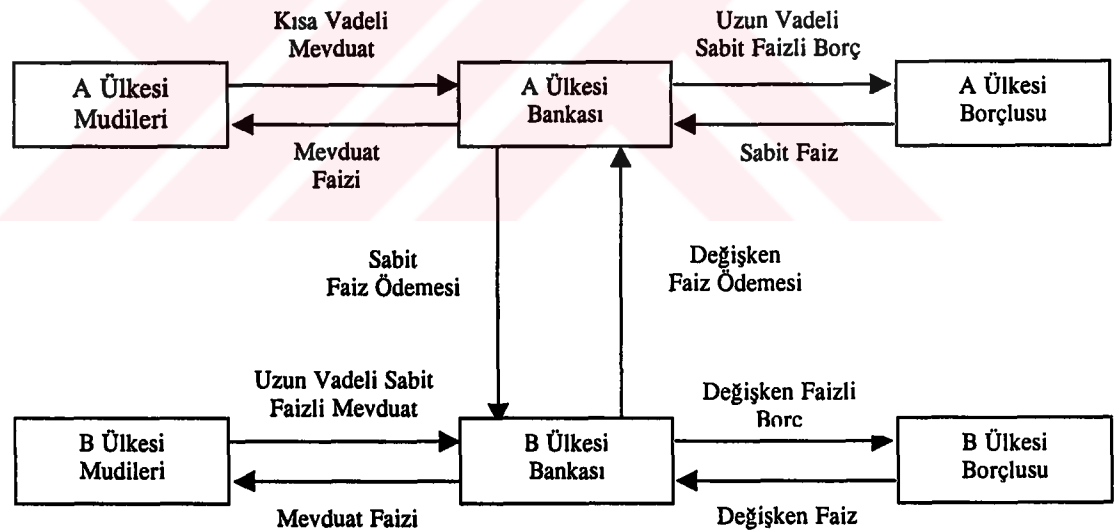
⁸⁸ Ahmet Akbulut, *Uluslararası Kambiyo ve Avrupa Para Piyasaları*, TC. Merkez Bankası Yayını, Ankara: 1983, s. 18.

⁸⁹ Grikas A. Hardouvelis, Dangcheol Kim, "Price Volatility And Futures Margins", *The Journal of Future Markets*, Vol: 16, No: 1, February 1996, s. 95.

Şekil 2.6'da görüldüğü gibi A Bankası fon ihtiyacını Euro-tahvil piyasasından sabit faizle karşılarken X firması fon ihtiyacını B Bankasından değişken faiz (Libor + 2) ile karşılayabilmektedir.

Bu iki kurumdan X firması daha düşük maliyetli fon sağlamak, A bankası ise faiz spreadini maksimum yapmak için faiz swapına girebilirler. Farzedelimki A bankası Euro-tahvilleri % 8.75 sabit faizle ihraç ederken, X firması B bankasından (Libor+2) değişken faizle borçlanmış olsun. X firması aracı kuruma borcunu % 9.25 sabit faizden satın karşılığında sadece LIBOR alırken, A bankası aynı aracıya borcunu LIBOR'dan satarak karşılığında % 9 sabit faiz almış olsun. Bu durumda A bankasının faiz spreadi % 0.25 daha fazla olacaktır*. Burada X firması yerinde başka bir banka veya o ülkenin merkez bankası da olabilir.

Swap işleminin bankalar tarafından kullanılmasının diğer bir nedeni ise, farklı ülkelerde faaliyet gösteren bankaların kısa vadeli mevduatları ile uzun vadeli kredi açmalarına olanak sağlamasıdır⁹⁰. Bu durum Şekil 2.7'de gösterilmektedir.

Şekil 2.7. Faiz Swapının İşleyişi

* Net Faiz Spreadi = (A Bankasının toplam ödemeleri - A Bankasının sabit faiz geliri)
= (LIBOR + % 8.75 - % 9)
= LIBOR - % 0.25

⁹⁰ Eric H. Sorensan, Terry F. Bollier, "Pricing Swap Default Risk", Journal of Financial Analysts, May-June 1994, s. 24.

Bankaların swapta aracı olarak çalışması:

Swap işlemine katılan tarafların birbirini tanımaması veya hiçbir ticari ilişkisinin olmaması, swap işlemine girecek tarafların birbiri hakkında yapacakları detaylı araştırmalar zaman ve kaynak israfını gerektirmektedir. Aycirca tarafların anlaşma hükümlerini yerine getirmemesi karşısında ortaya çıkacak riskin karşılanması da diğer bir sorundur⁹¹. Bu nedenle bu riskleri belli bir ücret ve komisyon karşılığında yüklenebilecek araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araçlar ticaret ve yatırım bankalarıdır.

Bankaların aracılık işlemlerinden alacağı komisyon oranını tarafların kredi değerliliği belirler⁹². Bu oran faiz swaplarında aracı bankanın alış ve satış fiyatları arasındaki fark olarak bilinir ve % 0.10 ile % 0.25 arasında değişiklik gösterebilmektedir. Aracı bankalar bu komisyonun haricinde swap işleminin düzenlenmesi sırasında oluşan bütün masrafları fon kullanıcılarından tahsil etmektedir⁹³.

Bankalar hem döviz swapında hem de faiz swapında aracı olarak faaliyet gösterebilirler. Şekil 2.6'da faiz swapında, Şekil 2.8'de ise döviz swapında bankaların aracı olarak çalışması gösterilmiştir.

Şekil 2.6'da aracı banka X firmasından % 9.25 sabit faiz alarak X firmasına LIBOR faizi öderken, A bankasına % 9 sabit faiz vererek LIBOR faizi almaktadır. Bu durumda aracı bankanın kazancı % 0.25 tir*.

Şekil 2.8'de görüldüğü gibi, para swapı üç aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Birincisinde, anaparalar anlaşılan kur üzerinden değiştirilir, İkincisinde, aracı banka tarafından netleştirilen faizler değiştirilir, Üçüncüsünde, vade sonunda anaparalar değiştirilir.

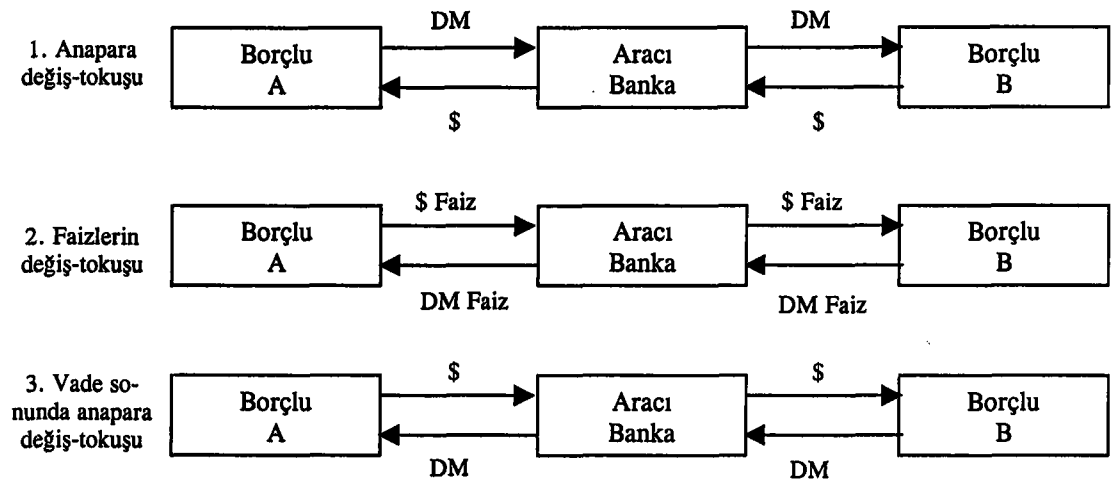
Burada banka, taraflardan kredi değerliliklerine göre komisyon olarak gelir elde etmektedir.

⁹¹ Madura, a.g.e., s. 318.

⁹² Kürşat Tuncel, "Swap Sözleşmeleri I", Uzman Gözüyle Bankacılık, Mart 1994, s. 31.

⁹³ Ceylan, a.g.e., s. 167.

* Aracı Banka Kazancı = (X Firmasından Alınan Sabit Faiz + A Bankasından Alınan LIBOR) - (A Bankasına Ödenen Sabit Faiz + X Firmasına Ödenen LIBOR)
= (% 9.25 + LIBOR) - (% 9 + LIBOR)
= % 0.25

Şekil 2.8. Döviz Swapının İşleyişi

2.3.2.9. Opsiyon

Opsiyon, hamiline belirli bir değeri belirli şartlar altında belirli bir süre zarfında satınalma veya satma hakkı veren finansal bir tekniktir⁹⁴. Hamilin (alıcının) bu hakkına karşılık, satıcıda hamilin opsiyon hakkını kullanmak istemesi halinde, sözleşmeye konu olan aktifle ilgili yükümlülüklerini yerine getirme mecburiyeti vardır. Opsiyon vade tarihine kadar kullanılmaz ise, değersiz duruma gelir ve satıcının yükümlülükleri ortadan kalkar. Opsiyon işlemine girmek için alıcı satıcıya, satıcının yükümlülüklerine ve riskine karşılık olarak bir prim öder. Opsiyon sahibi opsiyon hakkını ciro etmek suretiyle bir başkasına devredebilirken, opsiyon satıcısının böyle bir hakkı yoktur⁹⁵.

Opsiyonların, alım opsiyonu (call option) ve satım opsiyonu (put option) olmak üzere iki türü bulunmaktadır.

Alım opsiyonunun temelinde, opsiyon sahibi yatırımcının, opsiyon konusu değerlerin piyasa fiyatının gelecekte beklenmedik ölçüde artacağı beklentisi yatmaktadır⁹⁶. Alım opsiyonu, işlem konusu aktifi önceden belirlenen fiyattan, belirlenen tarihe kadar satın alma hakkı tanır. Alım opsiyonunun satıcısı söz konusu aktifin mülkiyetini, talep edildiği takdirde alıcıya bırakmayı taahhüt eder.

⁹⁴ E.J. Elton, M.J. Gruber, *Modern Portfolio Theory And Investment Analysis*, John Wiley and Sons, Inc. New York: 1982, s. 524.

⁹⁵ Babuşcu, a.g.e., s. 91.

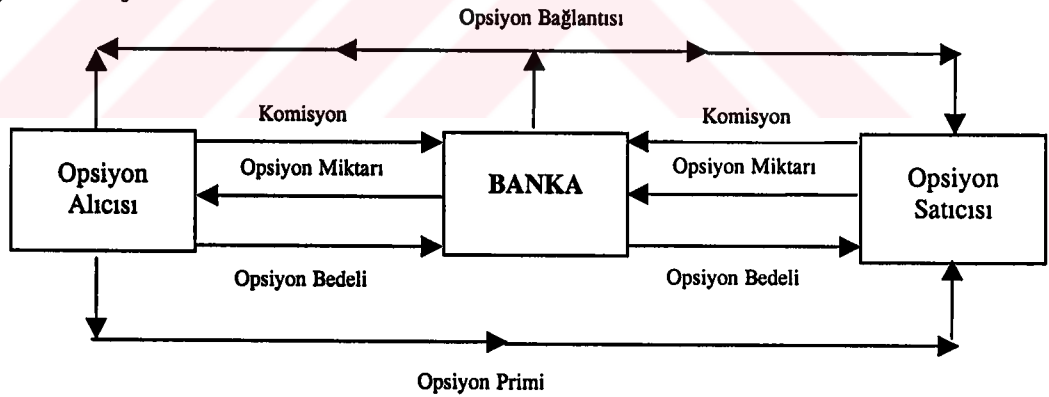
⁹⁶ Patric Carey, "Derivatives: Understanding The Instruments And Controlling The Risks", *Irish Banking Review*, Winter 1995, s. 26-27.

Satım opsiyonu, alıcısına belirli miktardaki bir aktif değeri belirlenen bir tarihe kadar ve tesbit edilen fiyat üzerinden satma hakkı verir. Satım opsiyonunun temelinde, opsiyon konusu aktifin piyasa fiyatının gelecekte beklenmedik ölçüde düşeceği beklentisi yatmaktadır⁹⁷.

Opsiyon konusu değerler, yatırımcıların farklı risk tercihleri nedeniyle ihtiyaç duydukları farklı yatırım araçları doğrultusunda ortaya çıkmışlardır⁹⁸. Bunlar; menkul kıymetler (tahvil, hisse senedi, bono, warrant, katılma intifa senetleri vb.) dövizler, faizler altın ve gümüşdür.

Bankalar opsiyon konusu değerlerden faiz ve döviz opsiyonlarına hem taraf hem de aracı olarak katılırken, diğer opsiyon işlemlerine sadece aracı olarak katılmaktadırlar. Bankalar döviz ve faiz opsiyonlarına girerken kur riski ve faiz oranı riskinden korunmayı amaçlarken, diğer opsiyonlarda komisyon geliri elde etmeyi amaçlamaktadırlar⁹⁹.

Bankaların herhangi bir alım veya satım opsiyonuna aracı olarak katılmaları halinde kazançları sadece alıcı ve satıcıdan alacakları komisyondur. Komisyon miktarı borsa opsiyonlarında pazarlığa tabi iken banka opsiyonlarında ödenen primin içinde yer almaktadır*. Şekil 2.9.'da bir döviz opsiyonunun işleyişi ve bankanın rolü gösterilmiştir.

Şekil 2.9. Döviz Opsiyonunda Bankanın Aracılık Rolü

⁹⁷ Miray Müminoğlu, Yeni Mali Ürünler ve Türkiye’de Uygulanması İçin Gerekli Düzenlemeler, TBB Yayın No: 184, Ankara: 1994, s. 12.

⁹⁸ Cem M. Horulu “Opsiyonlar: Call ve Put”, Trend, 24 Nisan 1994, s. 82-83.

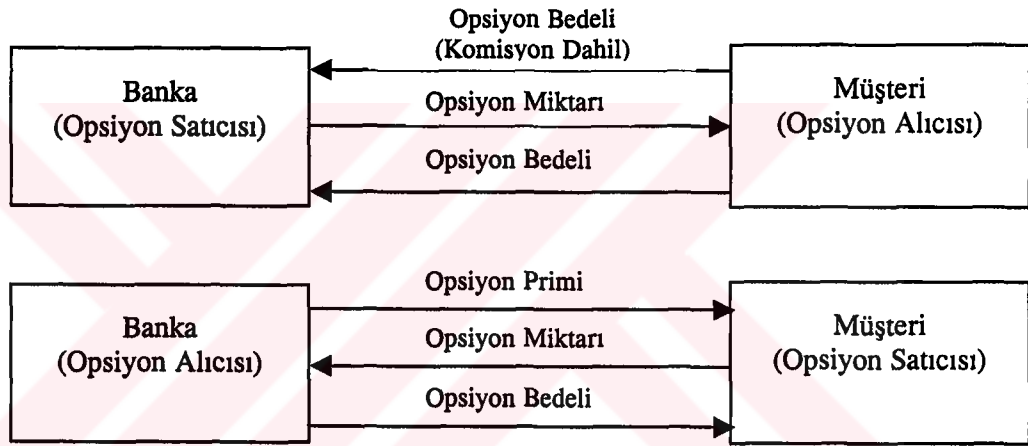
⁹⁹ Arman Kırım, “Mali Risk Yönetimi Açısından Döviz ve Faiz Opsiyonları”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 5, Temmuz 1991, s. 40.

* **Borsa Opsiyonu:** Miktar ve vade açısından belirli standartları bulunan organize olmuş ve güvencesini Takas Merkezlerinin sağladığı opsiyonlardır.

Banka Opsiyonu: Miktarı ve vadesi banka ile müşteri arasında serbestçe belirlenen ve güvence olarak tarafların güvenilirliği gösterilebilen opsiyonlardır.

Banka burada borsada işlem gören dövizler üzerinden yapılan opsiyonlarda sadece aracı olarak (Takas Merkezi) çalışmakta ve karşılığında komisyon geliri elde etmektedir. Bunun haricinde opsiyon alıcısı ve opsiyon satıcısının karı veya zararı bankayı ilgilendirmemektedir. Banka bu aracılık işlemini menkul değer, altın ve gümüş opsiyonlarında da icra etmektedir.

Diğer taraftan banka döviz ve faiz opsiyonlarına taraf olarak da girebilmektedir. Bu tür opsiyonlarda opsiyon yazıcısı olarak yer alan bankaların geliri opsiyon priminin yanısıra opsiyonun işleme konması ile oluşacak opsiyon karı ile opsiyon zararı arasındaki pozitif farktır. Bu fark negatif olursa banka zarar etmiştir.

Şekil 2.10. Bankanın Taraf Olması Halinde Opsiyon İşleminin İşleyişi

Opsiyon alıcısı olarak yer alan bankaların geliri ise opsiyon bedeli ile opsiyon miktarı arasındaki pozitif farktan, opsiyon primininin düşülmesi ile bulunacak miktardır. Eğer fark negatif ise banka zarar edeceği için opsiyon hakkını kullanmaz. Zararı, sadece ödediği prim kadar olur. Tablo 2.1'de bankanın opsiyon işlemleri sonrası oluşan gelir ve gider ilişkisi gösterilmiştir.

TABLO 2.1 Opsiyon işlemlerinde Bankanın Rolü ve Gelir Gider İlişkisi

Bankanın Rolü	Kârı-Zararı	Sonuç
Aracı	Komisyon Geliri	Taraf olmadığı için opsiyonu kullanıp kullanmamakta etkin değildir.
Opsiyon Satıcısı (Döviz kuru ve faiz oranlarının gelecekte düşeceği tahmin edilirse bankaların başvurdukları bir risk yönetim aracıdır.)	Opsiyon Primi + (Opsiyon Bedeli-Opsiyon Miktarı)	Opsiyon bedeli ile opsiyon miktarı arasındaki fark negatif ise opsiyon alıcısı (müşteri) opsiyon hakkını kullanmayacağı için bankanın geliri sadece opsiyon primidir. Bu fark pozitif ise bankanın geliri opsiyon primi ile bu pozitif fark arasındaki fark kadardır.
Opsiyon Alıcısı (Döviz kuru ve faiz oranlarının gelecekte yükseleceği tahmin edilirse bankaların başvurdukları bir risk yönetim aracıdır.)	(Opsiyon Bedeli-Opsiyon Miktarı)-Opsiyon Primi	Opsiyon miktarı ile opsiyon bedeli arasındaki fark pozitif ise banka opsiyon hakkını kullanır ve kârı bu fark ile ödediği opsiyon primi arasındaki pozitif fark kadardır. Opsiyon miktarı ile opsiyon bedeli arasındaki fark negatif ise, opsiyon hakkını kullanmaz, bankanın zararı ödediği prim kadardır.

2.3.2.10. Forward ve Future İşlemleri

Forward ve future, anlaşmaları, bir varlığın (bir mal veya mali aracın) gelecekte önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden alınmasını veya satılmasını belirleyen, alıcıya ve satıcıya hak ve yükümlülükler getiren yasal bir anlaşmadır. Anlaşmalar iki finansal kurum arasında olabileceği gibi bir finansal kurum bir firma arasında da olabilir. Forward ve future anlaşmaları hedging amacıyla yapılabileceği gibi spekülasyon amaçlı da yapılabilmektedir¹⁰⁰. Hedging amacıyla yapılan forward ve future işlemlerde taraflar, borçlanmak istediği zaman ile şimdiki zaman arasındaki faiz oranı ve döviz kuru artışı riskine karşı korunmuş olmaktadır¹⁰¹.

Forward ve future işlemler her ne kadar aynı amaç için kullanılıyor olsa ve aynı tanım yapılıyor olsada aralarında birtakım farklar bulunmaktadır¹⁰². Future işlemler organize olmuş piyasalarda kesin vadelerle işlem görürken, forward işlemler

¹⁰⁰ Jack Glen, Philippe Jorion, "Currency Hedging For International Portfolios", *The Journal of Finance*, Vol. XLVIII., No: 5, December 1993, s. 1865.

¹⁰¹ *Hedging Interest Rate Exposures*, Interest Risk Management Series, First Edition, BPP Financial Publishing, London: 1992, s. 49.

¹⁰² John Hull, *Options Futures and Other Derivative, Securities*, Prentice-Hall Int. Inc., Englewood Cliffs, 1989, s. 1.

kırık vadeli olarak yapılmaktadır. Future işlemler daha çok dövizler için standart miktarlar üzerinden yürütülürken, forward işlemler daha çok faizler için anlaşmaya bağlı miktarlar üzerinden yürütülmektedirler.

Diğer taraftan forward ve future işlemler opsiyon işlemleri ile benzerlik göstermektedir. Opsiyon işlemini bu işlemlerden ayıran husus, opsiyon işlemini opsiyon alıcısının gerçekleştirme zorunluluğunun olmamasıdır.

Forward ve future anlaşmaların konusunu, altın, hazine bonoları ve döviz gibi finansal araçlar oluşturmaktadır. Bu araçları kullananlar ise hedger (riskten korunular) ve traider (ticaretini yapanlar) olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Riskten korunmak isteyen grup içerisinde, finansal kurumlar, ihracatçılar ve borsa acentaları yer alırken, traiderler içerisinde arbitrajcular ve spekülâtörler yer almaktadır¹⁰³.

Bankalar, forward ve future işlemlerini, döviz kuru ve faiz oranı riskinden korunmak amacıyla hedger olarak gerçekleştirmektedirler. Banka gelecekte faiz oranlarının yükseleceğinin tahmin ederek bir forward anlaşması satın alarak veya DM'nin \$ karşısında gelecekte değer kazanacağını düşünerek bir future anlaşması satın alarak bu işlemlerde hedger olarak yer almaktadır. Burada bankanın karı veya zararı belirlenen faiz oranı veya döviz kuru ile vade tarihinde oluşan piyasa faiz oranı veya piyasa döviz kuru arasındaki farka bağlıdır. Eğer belirlenen faiz oranı vade tarihindeki piyasa faiz oranından büyük ise banka kâr etmiştir.

Diğer taraftan future piyasalarda yalnızca üyeler direkt olarak kendi adlarına faaliyet gösterebilmektedirler. Future anlaşmalarının ciro ve el değiştirme işlemlerinde toptancı bankalar güven sağlama konusunda önemli fonksiyonlar icra etmektedirler. Sözleşme yapıldıktan sonra taraflar hiçbir şekilde fiziki anlamda transfer işlemine girmemektedirler. Sadece vade tarihinde anlaşma konusu değerlerin alımı ve satımı konusunda hak ve yükümlülük söz konusudur. Ancak tarafların yükümlülüklerini çeşitli nedenlerle yerine getirememeleri muhtemel olduğundan sözleşmeler bankalar aracılığı (banka teminatı) ile alınıp satılmaktadırlar¹⁰⁴. ABD'de "Chicago Board of Trade (CBT)", "Chicago Mercantile Exchange (CME)", "Commodity

¹⁰³ Alan Spence, "The Expanding Role of Futures", *The Banker*, October 1980, s. 76-81.

¹⁰⁴ Halsey G. Bullen, Robert C. Wilkins, Clifford C. Woods III., "The Fundamental Financial Instrument Approach", *Journal of Accountancy*, November 1989, s. 73.

Exchang (NYFE)" gibi 15 civarında future piyasa bulunmaktadır. Bu piyasalara üye herkes future anlaşmalarını direkt olarak yaparken, üye olmayanlar future anlaşmalarını bankaların vereceği teminatlar yardımıyla yaparak her türlü mal, döviz ve faiz gelecek anlaşmasına girmektedirler¹⁰⁵. Aynı şekilde uluslararası future piyasaları olan "London International Financial Future Exchange (LIFFE)", "International Future Exchange (INEX)", "Singapore International Monetary Exchange (SIMEX)" gibi onbir civarındaki piyasalarda, toptancı bankalar uluslararası güven ortamını tesis etmede aracılık yapmaktadırlar.

2.3.3. Modern Bankalarda Elektronik Bankacılık Hizmetleri

Bankacılık endüstrisinde bilgisayar kullanımı, günümüzde bankacılık hizmetlerinin yapısında ve doğasında meydana gelen değişme ve bilgisayarın önemli bir organizasyonel araç olarak ortaya çıkması ile zorunlu hale gelmiştir¹⁰⁶. Başlangıçta çok sayıda ve rutin işlemler olan bankacılık hizmetlerini icra etmek amacıyla adapte edilen bilgisayar teknolojisi, günümüzde ekonomik hayatın en dinamik sektörü olan bankacılık sektörünü ayakta tutan bir faktör haline gelmiştir¹⁰⁷. Bilgisayar teknolojisi ile bankalar ve şubeler arası bağlantılar sağlanarak hizmetlerin 24 saat aralıksız olarak sunulması sağlanmıştır. Böylece bankacılık hizmetleri fiziki karşılaşmaya gerek kalmaksızın bireysel bankacılık hizmetlerinin yanı sıra şirketler, bankalar ve kuruluşlar arası fon hareketleri de bilgisayarlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Bankacılık hizmetlerinde otomasyon hem perakendeci hem de toptancı bankacılık hizmetlerinde rekabetin belirleyici unsuru haline gelmiştir¹⁰⁸.

Elektronik bankacılığın en önemli ürünü elektronik fon transferi (EFT) sistemleridir. Elektronik fon transferi, geleneksel bankacılıkta kullanılan ödeme araçlarının (banknot, çek, ödeme emri vb.) yerine modern haberleşme teknikleri ve bilgisayarların kullanılmasıyla fonların bir yerden başka biryere kaydi olarak ve çok kısa sürede transfer edilmesidir. EFT sistemi içerisinde yer alan otomatik vezne

¹⁰⁵ Ümit Erol, *Futures Piyasaları: Teori ve Pratik*, TBB Yayını No: 190, Ankara: 1994, s. 9-10.

¹⁰⁶ James A. Vaughan, Avner M. Porat, *Banking Computer Style*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, s. 6.

¹⁰⁷ John Vacca, "Few Banks Opt For Electronik Tax Filing", *Computer In Banking*, May 1990, s. 12.

¹⁰⁸ Tanju Yolcu, Gonca Kılınç, "Bilgisayar Kullanımı Bankacılık Hizmetlerinin Her Alanına Giriyor", *Bankacılar*, Nisan 1993, Sayı: 11, s. 48.

makinaları (ATM), satış noktasında elektronik fon transferi (EFTPOS), ev ve büro bankacılığı, otomatik takas sistemi, dealing, elektronik nakit yönetimi ve bankalar-arası mali telekomünikasyon birliği (SWIFT)'in geliştirilmesindeki temel amaçlar üç başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar¹⁰⁹;

- Mali piyasalarda artan işlemlerin daha verimli yürütülmesini sağlamak,
- Yoğun iş yükünü azaltmak ve işleri standart hale getirmek,
- Kırtasiye işlemlerini azaltmak ve işlerin hızlanmasını sağlamaktır.

Elektronik fon transferi sistemi bu amaçlarını gerçekleştirerek banka, müşteri ve sistem için birtakım avantajlar sağlamaktadır. Ancak bu avantajlarının yanısıra birtakım eksiklerinin de bulunduğu görülmektedir. Teknolojik değişimin yüksek maliyetli ve zor kabul edilir olması elektronik bankacılık hizmetlerinin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır¹¹⁰. Ayrıca sistemin işleyişindeki hukuki boşluk müşterinin itimadını azaltmaktadır. Diğer taraftan elektronik bankacılığın önemli unsurlarından olan plastik kartların kullanımı ve tüm bilgilerin bilgisayar ortamında tutulması, sistemin güvenilirliğini tartışılır hale getirmektedir¹¹¹.

Bütün bu eksikliklerine rağmen elektronik fon transferi sisteminin halen yaygın olarak kullanılıyor olması, orta ve uzun vadede, ekonomik faaliyetlere yön verici nitelik taşımaktadır. Bu nedenle EFT sistemleri aşağıda ayrı ayrı incelenmiştir.

2.3.3.1. Otomatik Vezne Makinaları (ATM)

Elektronik fon transfer işlemleri içinde yer alan ve müşterilerin; istedikleri gün ve saatte para çekebilme ve yatırabilmelerini sağlayan, kendilerine ait hesaplar arasında fon transfer edebilme, düzenli ödemelerini gerçekleştirme, hesap durumlarını kontrol edebilmelerine imkan veren otomatik vezne makinaları, müşterilerin zorunlu olarak banka şubelerine gitme ihtiyaçlarını da ortadan kaldırmıştır¹¹².

¹⁰⁹ Figen Karatan, *Bankacılıkta Ödeme Sistemlerinin Otomasyonu: Elektronik Fon Transfer Sistemleri*, TBB. Yayını, Mayıs 1990, s. 14.

¹¹⁰ Monica Horten, "Financial Sector Firms are Queuing to Try Out a New High Speed Network Technology, Asynchronous Transfer Mode", *Banking Technology*, November 1993, s. 45-50.

¹¹¹ Fatoş Tuğay, "Elektronik Fon Transferi", *Bankacılar Ekim* 1991, Sayı: 6, TBBY, s. 15.

¹¹² J.R.S. Revell, *Banking And Electronic Fund Transfers*, OECD, Publications, Paris: 1983, s. 42.

Bankacılık sektöründe 1960'lardan itibaren sadece belirli miktarda para çekme ve yatırma fonksiyonları ile hizmet veren ATM'ler, 1980'li yıllarda çok daha fazla fonksiyonu bünyesinde toplayarak bugünkü yüksek teknolojisine ulaşmıştır. Bu makinalar artık müşterilere haftanın 7 günü 24 saati hizmet verebilmektedirler.

ATM'lerin ortak kullanımı bankacılık sektörü için önemli bir gündem maddesi oluşturmaktadır. Bugün bazı bankalar ATM'lerini ortak kullanıma açmış durumdadırlar. Özellikle büyük şehirlerde bu makinelerin yan yana kurulduğu göz önünde bulundurulursa orta kullanımın aynı zaman milli servet tasarrufu sağlayacağı da açıktır. Bankalar ortak kullanımla, ATM yatırımlarını gereksiz yere yükseltmeden müşteriye daha yaygın hizmet verebilirler. Bankacılık sektöründe en çok duvar ve lobi tipi ATM'ler kullanılmaktadır. ATM terminallerinin yanı sıra, döviz bozma, tahvil alım-satım makinaları gibi özel işlemler için kullanılan ATM'ler de mevcuttur.

2.3.3.2. Satış Noktasında Elektronik Fon Transferi (EFTPOS)

Müşterinin bulunduğu satış noktasındaki bir terminal ve plastik kart vasıtası ile alınan bir mal veya hizmetin karşılığı olarak müşterinin hesabından satıcının hesabına fon transferini anında veya belirli bir süre sonra gerçekleştiren sistemlerdir¹¹³. Nakit, kredi kartı veya çek ile olan ödemelere göre daha hızlı bir çalışma özelliğine sahiptir.

EFTPOS sistemi ile satıcılar, tahsilatlarını daha kısa zamanda daha düşük maliyette ve garanti altına alarak yapabilmektedirler. Ancak EFTPOS sisteminin kurulması satıcılar ile banka arasında geniş bir elektronik ağ kurulmasını gerektireceğinden sabit yatırım tutarını artırmaktadır¹¹⁴. Diğer taraftan EFTPOS sistemi ile müşteriler nakde ihtiyaç duymaksızın overdraft kullanmak suretiyle alış-veriş imkânına kavuşmakta ve satıcıların indirim imkânlarından yararlanmaktadırlar.

2.3.3.3. Ev ve Büro Bankacılığı

Banka müşterilerinin, ev veya işyerlerinde bulunan bilgisayarları ile banka bilgisayarı arasında bağlantısı yapılan elektronik hattı kullanarak bilgi almaları, bankaya talimat vermeli, hesaplararası transfer yapmalarına yönelik bir sistemdir.

¹¹³ Allen H. Lipis, Thomas R. Marschall, Jan H. Linker, *Electronic Banking*, John Wiley and Sons, Inc., 1985, s. 76.

¹¹⁴ Patrick Kirkman, *Electronic Funds Transfer Systems*, Bait Blackwell Inc., Oxford: 1987, s. 151-152.

Ev ve büro bankacılığı, elektronik fon transferinin bir uzantısı olarak sektörde başlatılan uygulamalardan biridir. İşyerlerindeki veya evlerindeki bilgisayar ve modem aracılığı ile banka sistemlerine bağlanmış olan müşteriler, hesap durumlarını öğrenebilmekte, hesaplar arasında transfer yapabilmekte, bankalarına talimat verebilmekte, çek, senet hesaplarını izleyebilmekte, ithalat, ihracat dosyalarına ulaşabilmekte ve konut satışlarıyla ilgili bilgi alabilmektedirler. Ek olarak bu sistem müşterilerine faiz oranları, Merkez Bankası döviz kurları, havayolları uçuş tarifeleri gibi bilgi sayfaları da sağlamaktadır. Ev ve ofis bankacılığı ile ilgili uygulamaları tanıtmada kullanılan en yaygın yöntem konuyla ilgili kullanım kılavuzlarıdır.

Son yıllarda yaygınlık kazanan ev ve ofis bankacılığı uygulamalarından birisi fatura ödemelerinin bankalar kanalıyla yapılmaya başlamasıdır. Ancak, bu uygulamayı başlatan banka sayısı oldukça azdır. Bu hizmeti veren bankalara aboneler fatura ödemelerinin elektronik transferi için talimat vermekte veya elektronik bankacılığın hizmetlerinden (ATM, Kredi Kartı, Telefon Bankacılığı) yararlanarak bu tür ödemeleri rahatça yapabilmektedir.

Telefon bankacılığı son birkaç yılda hızla kullanımı artan ev ve ofis bankacılığı uygulamalarının diğer bir örneğini oluşturmaktadır. Müşteriler evlerinden çıkmadan telefon aracılığı ile bazı bankacılık hizmetlerine ulaşabilmektedir. Bankaların telefon aracılığı ile verdikleri hizmetler, çek ve hesap bakiyeleri, detaylı hesap hareketleri, ödenmiş çekler ve borç ödemeleri elektrik, su, telefon ve doğalgaz ödemeleri, kredi izin belgeleri, çek siparişleri, ATM yerleri, İMKB'deki hareketler ve hisse senedi fiyatları, portföy bilgileri ve yatırım getirileri, faiz oranları, kredi kartı bilgileri ve ödemeleri, para, döviz, borsa ve altın piyasasının durumları fon fiyatları, leasing ve factoring uygulamaları olarak sıralanabilir¹¹⁵.

Sistem ayrıca istatistiki bilgiler almak için de donatılmış ve bu sayede yöneticilerin müşterilerinin ilgi noktalarını detaylı bir şekilde takip etmesini sağlamıştır¹¹⁶.

Ev ve ofis bankacılığının müşterileri genellikle ticari müşterilerdir. Bu sistem sayesinde bankalar geniş coğrafi bölgelere daha ucuz olarak hizmetlerini yayma imkanı bulmaktadırlar¹¹⁷.

¹¹⁵ The Economist, "Now is the Time to Tune into Home Banking", January 26, 1985, s. 45-51.

¹¹⁶ David Fairlamb, "Technology In Banking", The Banker, April 1981, s. 113-115.

¹¹⁷ Çiğdem A. Tiryaki, Elektronik Fon Transferleri 1, T.C. M.B., Bankacılık Genel Müdürlüğü, Seri No: 7, Mart, 1989, s. 15.

2.3.3.4. Bankalararası Mali Telekomünikasyon Birliği (SWIFT)

Sadece bankaların üye olabildiği, bir ülkedeki bir bankanın başka bir ülkedeki şubesi veya muhabirlik ilişkisi içinde olduğu bankalarla iletişim kurduğu ve bu yol ile para transferleri konusunda talimatlar gönderebildiği bir sistemdir. Bu sistem ile uluslararası işlem hacminde önemli artışlar sağlanmış olup kredi işlemleri ve menkul kıymetler konusunda da hizmet vermektedirler¹¹⁸.

1973 yılında 239 bankanın katılımıyla kurulan, fakat 1977 yılında işlerlik kazanan SWIFT, kâr amacı gütmeyen bir kooperatif kuruluş olup, merkezleri Belçika, Hollanda ve ABD'dedir. SWIFT ortak bir mali haberleşme taşıyıcısıdır ve üyeliği bankalarla sınırlıdır¹¹⁹. Ana operasyon merkezleri üye ülkelerdeki bölgesel işlem merkezlerine bağlanmıştır. Bankalar SWIFT'e teleks veya SWIFT ara birim yöntemi gibi çeşitli yöntemlerle bağlanabilir ve haftada 7 gün, günde 24 saat bu yolla hizmet alabilirler. Bunun karşılığında üye bankalar bu sistemde günde en az 7 saat bağlantıda kalmak zorundadırlar. SWIFT sistemi ile üye bankalarca gönderilen mesajlar ve talimatlar birkaç saniye içinde yerlerine ulaşmaktadır. SWIFT'le elde edilen en önemli sonuçlardan birisi değişik banka işlemlerine ait mesajların standartlaşmasıdır. Böylece üye bankalar arasında yazılı olarak gönderilen mesajlarda ortaya çıkan yorum sorunu ortadan kalkmakta ve yabancı dil kullanımı yoluyla doğan zorluklar en aza indirilmektedir. SWIFT'de bütün mesaj trafiği şifreli olarak gerçekleşmekte olup, halen dünya çapında faaliyetlerini sürdüren 3500 banka bu sistemden yararlanmaktadır¹²⁰.

2.3.3.5. Elektronik Nakit Yönetimi

Nakit yönetimi, şirketlerin hesaplarında bulunan bakiyeleri tesbit ederek bu fonları daha verimli alanlarda kullanmasıdır. Şirketlerin banka hesaplarının çeşitliliği şirket finans yöneticisinin bu konudaki çalışmalarını daha karmaşık hale getirmektedir. Özellikle büyük ve uluslararası firmaların hızlı ve doğru nakit hareketlerine ihtiyaç duyması bankaların bu alanda elektronik nakit yönetimi hizmetini sunmasını gerektirmiştir. Bankalar müşterilerine elektronik nakit yönetimi ile;

¹¹⁸ Alan Cane, "The EFT Revolution", *The Banker*, February, 1982, s. 60.

¹¹⁹ Karatan, a.g.e., s. 46.

¹²⁰ Karatan, a.g.e., s. 48-50.

- Firmanın nakit durumuna ilişkin bilgileri anında sunmak.
- Günlük işlem bildirimini gerçekleştirmek,
- Nakit durumuna ilişkin tahminlerde bulunmak,
- Ödeme talimatında bulunmak,
- Döviz kuru bilgilerini sağlamak ve döviz transferleri yapmak gibi finansman yöneticisinin yükünü hafifleten hizmetler sunulmaktadır¹²¹.

Bankaların elektronik fon transferi sisteminden elde edeceği faydalar tablo 2.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Bankaların EFT Sisteminden Sağladığı Faydalar

Hizmet Türü	Bankanın Faydası
Otomatik Vezne Makinaları (ATM)	Daha fazla mudiye hizmet sunarak rekabet gücünü artırmak, fonları gecelik işlemlerde (Repo) kullanarak gelir elde etmek.
Satış noktasında Elektronik Fon Transferi (EFTPOS)	- Satıcılardan komisyon geliri elde etmek.
Ev ve Büro Bankacılığı	- Hizmetlerini daha geniş bir alana daha ucuza yaymak. - Gelir elde etmek.
Elektronik Nakit Yönetimi	- Gelir elde etmek.
Bankalararası Mali Telekomünikasyon Birliği (SWIFT)	-Uluslararası bankacılık alanında muhabirlik ilişkisini gerçekleştirmek için bilgi transferi sağlamak.

2.3.4. Bankaların Menkul Kıymet Plasmanları ve Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler

Küçük tasarrufların ekonomiye aktarılmasına katkı sağlayan sermaye piyasasının gelişmesinde bankaların katkısı oldukça fazladır. Bankaların sermaye piyasası araçları (menkul kıymetler) üzerindeki, ihraçta aracılık, plasman, koruma ve yönetme, teminat olarak kabul etme ve menkul kıymet ticareti yapma gibi işlemleri, sermaye piyasasının gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Aşağıda bankaların menkul kıymet üzerine yaptığı işlemler incelenmiştir.

¹²¹ Revell, a.g.e., s. 90.

2.3.4.1. Bankaların Menkul Kıymetler Üzerindeki Aracılık İşlemleri

A) Bankaların menkul kıymet ihracına aracılık yapması

Şirketler, gerek kuruluş esnasında, gerekse sonraki dönemlerde çıkardıkları menkul değerleri (hisse senedi, tahvil) halka arz ederek geniş kitlelere ulaşmak ve ekonomik faydalar elde etmek isterler. Ancak şirketin sınırlı imkanları ile bunu başarması oldukça zordur. Bu nedenle ihraç edilen menkul kıymetlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlayacak kuruluşlara ihtiyaç vardır. İşte bu kuruluşlar günümüzde bankalardır. Bankalar çok sayıdaki şubeleri aracılığı ile, ihraç edilen menkul kıymetleri en uygun biçimde müşterilere ulaştırma imkanına sahiptirler¹²². Bankalar müşterilere, satın aldıkları menkul kıymetler mukabilinde kredi açarak, ihraç edilen menkul kıymetlerin güvenilirliğini artırabilirler¹²³.

Bankalar, aracılık işlemlerini yürütebilmesi için aracı kuruluşların almak zorunda oldukları; SPK.'nın 32. maddesinde belirtilen Borsa Bankerliği Belgesini almak zorunda değillerdir. Ancak bankaların "Borsa Bankerliği Belgesi Yönetmeliği" nin 14. maddesine binaen, aracılık işleri için gerekli teşkilata sahip olduklarını kurula bildirmeleri gerekmektedir.

Diğer taraftan "bankalar için aracılık suretiyle yüklenebilecekleri sorumluluğun azami sınırı, bankaların ödenmiş sermayesi ile yedek akçeleri toplamından, varsa zararlar indirildikten sonra bulunan miktarın beşte birinin kurulca belirlenen katsayı (halen bu katsayı 6'dır) ile çarpılması sonucu bulunan meblağdır"¹²⁴.

Bankalar menkul kıymet ihracına ilişkin aracılık işlemlerini üç şekilde yaparlar :

- a. Suskripsiyon,
- b. Konsorsiyum,
- c. Taahhütlü aracılık (Underwriting)

¹²² Ali Sait Yüksel, *Bankacılık Hukuku*, Trabzon İ.T.İ.A. Karadeniz Matbaası, 2. Baskı, Trabzon: 1982, s. 241.

¹²³ Öçal, a.g.e., s. 97.

¹²⁴ Muharrem Karşı, *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, Sermet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul: 1989, s. 101.

Suskripsiyon: Bankaların, menkul kıymet ihracında, aracılık görevlerini bir ücret karşılığında, kuruluşlar adına ve hesabına yapmalarını ifade eder. Burada bankalar ilgili kuruluşla belirli bir süre için bir anlaşma imzalarlar ve bu anlaşma ile kuruluş nam ve hesabına vekalet hizmeti üstlenirler. Bankalar bu tip bir aracılık işleminde hiçbir mali yükümlülük altına girmezler. Sadece ihraçla ilgili menkul değerleri tanıtıcı reklam faaliyetlerinde bulunurlar. Sermaye sahipleri ile sermayeye ihtiyacı olanları bir araya getirirler.

Konsorsiyum: Belli bir amaç için çeşitli kuruluşların kendi bağımsızlıklarını kaybetmeden bir yönetim altında toplanmalarını ifade eder.

Bankaların menkul kıymet ihracına aracılık için oluşturdukları konsorsiyumda, biri bankalar arasında, diğeri konsorsiyum ile menkul kıymet ihraç eden kuruluş arasında olmak üzere iki anlaşma mevcuttur. Bankalar arasında düzenlenen konsorsiyum anlaşmasına göre bankalardan biri yönetici bankadır ve konsorsiyumu üçüncü kişilere karşı temsil yetkisi vardır. Bankaların menkul kıymet ihracı için konsorsiyum oluşturmaları iki nedene dayanır¹²⁵. Birincisi; çok büyük miktardaki ihraçlarda bir bankanın yeterli olmayacağı; ikincisi ise bankaların kendi prestijlerini yükseltmek maksadıyla, çok büyük miktarlardaki ihraçta, bir araya gelmek istemeleridir.

Bankaların kurduğu konsorsiyum, yüklendiği sorumluluğa göre üstlenme ve dağıtım konsorsiyumu olmak üzere iki gruba ayrılır:

Üstlenme Konsorsiyumu: Konsorsiyum, ihraç edilen menkul kıymetin bedelini çıkarana hemen öder. Ödeme piyasa fiyatının altında olabilir. Bu tip bir konsorsiyumda bütün riski konsorsiyum yüklenir, kârı ise menkul kıymeti alış fiyatı ile menkul kıymetin piyasa fiyatı arasındaki fark kadardır.

Dağıtım Konsorsiyumu: Bu tür bir konsorsiyumun görevi, ihraç edilen menkul kıymetin dağıtımını, yönetimi ve reklam işlerinden ibarettir. Burada sadece menkul kıymetlerin, çıkaranın adına ve hesabına aracılık işlemleri yapılır.

Bu iki konsorsiyumun özelliklerine bakarak şu sonucu çıkarabiliriz: Özellikle yeni kurulan ve hisse senedi ihraç etmek isteyen şirketler ve sermaye artırımına gi-

¹²⁵ Aziz Köklü, *Para ve Kredi Teori ve Politika*, Sevinç Matbaası, Ankara: 1963, s. 36.

den şirketler üstlenme konsorsiyumunu tercih ederlerken dağıtım konsorsiyumu tahvil ihracı için daha uygundur.

Taahhütlü Aracılık (Underwriting): SPK'nun 7/2. maddesinde bankaların taahhütlü aracılık işlemini yapabilecekleri belirtilmiştir. Buna göre bankalar süresinde satılmayan, satışına aracılık ettiği menkul değerleri bir ücret karşılığında satın alabilirler*. Ancak Borsa Bankerliği Belgesi Yönetmeliği'nin 14. maddesine göre bankaların taahhütleri aracılık nedeniyle satılmayan hisse senetlerini satın almaları, banka için iştiraklik hakkı doğurmaz. Bankalar bu hisse senetlerini iktisab tarihinden itibaren 6 ay içinde elden çıkarmak zorundadır. Aksi halde Kurul izni gereklidir. Taahhütlü aracılık işlemlerinde bankalar aracılık komisyonu alırlar. Bu komisyon miktarı menkul kıymetin normal değerinin % 5'i kadardır. (BK. Tebliğ Seri V. No: 5). Bu oran normal ihraç aracılık işlemlerinde binde 2.5 ile binde 5 arasında değişebilir.

B) Bankaların yatırımcıların portföy oluşturmalarına aracılık yapması (Yatırım Fonları)

Menkul kıymetlere yatırım yapmak, bir portföy oluşturmak ve onu yönetmek bir uzmanlık işidir. Sıradan insanların ve küçük tasarruf sahiplerinin optimal bir portföy oluşturmaları ve idare etmesi hemen hemen imkansızdır. Bu tip yatırımcıların oluşturdukları portföylerin zarar etme ihtimali yüksektir. Zarar eden yatırımcının da tekrar aynı yere yatırım yapması zordur. Bu durumda, sermaye piyasasından kaçan küçük tasarrufçular altın, gayrimenkul gibi ölü yatırımlara giderler. Bu ise ekonomi için bir kayıptır. O halde küçük tasarruf sahipleri bir uzmanla birlikte çalışarak zarar etme ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Ancak bunun da sakıncalı yönleri vardır. Örneğin, uzman kendi çıkarılarını doğrultusunda bir portföy tavsiye edebilir. Bu da yatırımcı için olumsuz sonuçlar doğurabilir. "Uzmanlar eliyle oluşturacak ve uzmanlar eliyle yönetilecek bir büyük portföye küçük kapital sahipleri ortak edilerek, hem onları uzmanlık hizmetlerinden yararlandırmak, hem de herkes için aynı bir tip portföyü defalarca tekrarlanmanın anlamsızlığını bertaraf etmek, bu arada portföyden azami randıman sağlamak, portföyün riskini asgariye indirmek, dolayısı ile çok

---

* Banka sadece satılmayan hisse senetlerini almak zorundadır. Buna karşılık; satılmayan tahvili banka ile tahvil ihraç eden kuruluş arasında bir anlaşma yoksa, satın almak zorunda değildir, satılmayan tahviller iptal edilir.

sayıda küçük kapital sahibine karla risk arasında optimal denge sağlamak, portföyün kupan tahsili, saklama, rüchan hakkı kullanma gibi hizmetleri tek elden yapacak"¹²⁶ kollektif yatırım kuruluşlarına ihtiyaç vardır. İki çeşit kollektif yatırım kuruluşu mevcuttur. Bunlar :

- 1- Yatırım Ortaklıkları,
- 2- Yatırım Fonlarıdır.

Yatırım Fonları SPK'nun 35. maddesinde şöyle tanımlanmıştır : "Halktan katılma belgeleri karşılığında toplanacak paralarla belge sahipleri hesabına riskin dağıtılması ilkesi ve inanlı mülkiyet esasına göre menkul kıymet portföyü işletmek amacıyla bir banka nezinde kurulan ve tüzel kişiliği olmayan, bankanın mal varlığından ayrı tutulan mal varlıklarıdır". Tanıma bakarak yatırım fonlarının üçlü bir ilişkiden doğduğunu söyleyebiliriz.

1. Menkul kıymetler portföyünü işletecek olan; menkul kıymetler yatırım fonu,
2. Fonun temsil ve idare eden, fon varlığını yed-i emin olarak saklayan, bankalar,
3. Fona iştirak eden katılma belgesi sahibi; tasarruf sahipleri.

Burada katılma belgesi sahipleri ile kurucu banka arasında borçlar kanunundaki vekalet sözleşmesi hükümleri geçerlidir¹²⁷. Tasarruf sahiplerinin muhattabı ise yatırım fonudur.

Tanımda üzerinde durulması gereken iki konu vardır. Birincisi; "riskin dağıtılması ilkesi", ikincisi ise "inanlı mülkiyet esası" ibareleridir.

Yatırım fonları, münferit yatırımcıların oluşturamayacağı bir portföy oluşturarak riski dağıtırlar. Böylece küçük tasarruf sahipleri korunur ve dolaylıda olsa sanayi yatırımları için bir kaynak oluşturulur. Yatırım fonları sayesinde, riske karşı farklı tutumları bulunan her tür yatırımcı için portföy oluşturma imkanına kavuşturulmuş olur. Bu nedenle bankaların, oluşturdukları yatırım fonlarında menkul kıymetleri çeşitli risk gruplarına ayırmaları yerindedir¹²⁸.

¹²⁶ Karşlı, a.g.e., s. 106.

¹²⁷ Ali Sait Yüksel, s. 244.

* Vekalet akdi hükümleri kanunda hüküm bulunmayan hallerde geçerlidir (SPK. m. 35).

¹²⁸ Mehmet Bolak, *Sermaye Piyasası, Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, Sermet Matbaası, 1. Baskı, İstanbul: 1991, s. 70.

Diğer taraftan yatırımcı sermayenin idaresini "inançlı mülkiyet esasları" çerçevesinde katılma belgeleri karşılığında fon yöneticisine bırakır. Burada yönetici bankanın görevi sadece portföyü işletmektir. Yönetici bankanın portföyü işletirken uymak zorunda olduğu yatırım ve yönetim ilkeleri, SPK' nun ilgili maddelerinde sayılmıştır (SPK md.41). Kanunda belirlenen bu ilkeler doğrultusunda yatırım fonlarının mali gücünün kötüye kullanılması ve bankaların bu gücü kendi amaçları doğrultusunda kullanmaları önlenmiş olur. Ayrıca riskin dağıtılması ilkesi başarıyla uygulanarak küçük tasarruf sahipleri korunur.

Sadece bankalar tarafından kurulabilen yatırım fonları, SPK'nun 37. madesinde özellikleri belirlenen bir iç tüzük hazırlayarak Maliye Bakanlığı'ndan izin alırlar. Daha sonra iç tüzük tescil ve ilan edilerek katılma belgeleri çıkartılır. Yatırım fonu katılma belgelerini halka arz etmek için Sermaye Piyasası Kurulu'ndan izin almak zorunludur. Katılma belgesi, nama veya hamiline olarak düzenlenebilen ve belge sahibinin yönetici bankaya karşı sahip olduğu hakları ifade eden, kaç hisse ile katıldığını gösteren, kıymetli bir evraktır (SPK. 40/i).

Katılma belgesi sahipleri, bankadan, belgelerin günlük rayiç fiyatından geri satın alınmasını her zaman isteyebilir. Banka da bunu kabul etmek zorundadır¹²⁹.

Yatırım fonlarını kuran, işleten ve küçük tasarrufçuların portföy oluşturmalarına aracılık eden yönetici bankaların, fondan talep edeceği haklar şunlardır.

1. Fonun kurulması ve katılma belgesi ihracı için yapılan masraflar reklam, pazarlama ve sigorta giderleri,
2. Yönetici bankanın kendi pazarlama komisyonu ve diğer aracılık komisyonları.
3. Yönetici ücreti ve yönetim giderleri.
4. Portföy muhafaza ve kupan tahsil ücreti.

Ülkemizde Ocak 1997 itibariyle 126 yatırım fonu bulunmakta olup, bunların portföy dağılımlarında en büyük pay % 92.88 ile hazine bonosunun olurken, devlet tahvillerinin payı % 4.13, yabancı özel sektör tahvilinin payı % 1.19, hisse senedi-

¹²⁹ Ahmet Aksoy, *Menkul Kıymet Yatırımlarının Analizi*, 2. Baskı, Ankara-1988, s. 118.

nin payı % 1.43, VDMK'in payı % 0.03, yabancı devlet tahvilinin payı % 0.12 olmuş, ortalama aylık getirisi ise % 13.88 olarak gerçekleşmiştir¹³⁰.

C) Bankaların, müşteri nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımıyla ilgili aracılık işlemleri:

Daha önce de belirttiğimiz gibi borsada işlem yapmak, uzmanlık isteyen bir iştir. Sıradan, uzman olmayan küçük tasarruf sahiplerinin borsadan ne tür bir menkul kıymet alması gerektiğini tesbit etmesi oldukça zordur. Bu nedenle yatırımcı borsada kendisini güven de hissetmeyebilir. Borsanın özelliklerini yakından bilen ve müşteriye güven duygusu aşıl原因, borsada yatırımcı adına menkul kıymet alım-satımı yapacak kurumlara ihtiyaç duyulur. Bu güven kurumları ise; müşterisi için en uygun fiyatla ve ideal menkul kıymeti alabilecek olan bankalardır¹³¹.

Bankaların müşteri nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımıyla ilgili aracılık işlemleri iki şekilde olur¹³².

- a. Banka komisyoncu gibi çalışabilir.
- b. Banka müşterisi ile menkul kıymet ticareti yapabilir.

Bankanın komisyoncu gibi çalışması: Banka ile müşterisi arasında bir anlaşma yapılarak, bankanın müşteri adına menkul kıymet alıp satabileceği kararlaştırılır. Bu anlaşmanın kapsamında; alım-satımı yapılacak menkul kıymetler, alış ve satış fiyatlarının alt ve üst sınırları, alış ve satış zamanını v.b. konular vardır. Banka, imzalanan bu anlaşma şartları dışında müşteri adına işlem yapamaz. Burada banka Borçlar Kanunu 416. maddesi gereğince, ücret karşılığında kendi adına fakat müvvekil hesabına alım-satım yapan vekil durumundadır.

Bankanın müşterisi ile menkul kıymet ticareti yapması: Banka menkul kıymet satın almak isteyen müşterisine kendi menkul kıymetlerini satabilir. Aynı şekilde elindeki menkul kıymeti satmak isteyen müşterisinin menkul kıymetlerini de kendisi satın alabilir. Bankalar bu tür alım-satım işlemlerini daha çok istikrarlı menkul kıymetleri üzerinden yaparlar. Bankalar alım-satıma taraf olsalar bile, tellaliye,

¹³⁰ Sermaye Piyasası Kurulu, Aylık Bülten, Ocak 1997, s. 55-59.

¹³¹ Öçal, a.g.e., s. 99.

¹³² Sermaye Piyasası Kurulu, Aylık Bülten, Ocak, 1997, s. 28-41.

depo, antrepo, nakliye v.b. giderleri müşteriden isteme hakkına sahiptir. Bu nedenle bankalar, komisyoncu gibi çalışmaktan çok, alım-satıma taraf olmayı tercih edebilirler. Bankaların menkul değer ticareti yapması, elindeki sermayesini bunlara yatırması demektir. Bu nedenle de sonuçlarından kendisi sorumludur.

Ülkemizde Ocak-Aralık 1996 döneminde 57'si banka olmak üzere toplam 159 aracı kuruluş menkul kıymet alım satımında bulunmuştur. Bu dönemde aracı kuruluşların yaptığı toplam menkul kıymet satışının % 48.3'ü bankalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca menkul kıymet ikinci el piyasa işlem hacminin dağılımında bankalar, hisse senetlerinde % 36.4, devlet tahvillerinde % 98.9 ve hazine bonosunda % 91.1 pay olarak bu piyasadaki önemini ve etkinliğini ortaya koymuştur¹³³.

2.3.4.2. Bankaların Menkul Kıymet Plasmanları

Bankalar kaynaklarının bir kısmını menkul kıymetlere yatırarak değerlendirebilirler. Özellikle kredi taleplerinin az olduğu dönemlerde bankaların bu tip bir yatırım yapması gereklidir. Böylece banka, satın aldığı menkul kıymet sayesinde, elindeki fonların atıl kalmasını önlemiş olur. Ancak bankaların sermaye piyasasından menkul kıymet satın alması, özellikle sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde paniğe neden olabilir. Örneğin banka elinde bulundurduğu hisse senetlerini birden piyasaya sürecektir olursa fiyatlarının düştüğü gözlenir; veya bunun tersine, piyasadan bol miktarda hisse senedi satın alması fiyatları yükseltir.

Bankaların menkul kıymetler plasmanları bankanın kendisi ve ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir.

Menkul kıymet plasmanları, bankaların bir taraftan banka fonlarının atıl kalmasını önleyerek gelir elde etmesini sağlarken, diğer taraftan kredi talebindeki dalgalanmalara karşı güvence olmaktadır.

Bankaların menkul kıymetlere plasmanları ile disponibilitelerini dengede tutmaları, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemde savaşın finansmanı, işsizlikle mücadele, ekonomik kalkınmayı hızlandırma gibi nedenlerle artan devlet harcamalarının devletin normal gelirleri ile karşılanamaması bankacı-

¹³³ Sermaye Piyasası Kurulu, Aylık Bülten, Ocak 1997, s. 28-41.

lıkta yeni bir gelişme meydana getirmiş, kamu sektörünün sermaye piyasasına etkin bir şekilde girmesine zemin hazırlamıştır. Bunun sonucu olarak da bankalar kaynaklarının bir kısmını menkul kıymetlere plase etmeye başlamışlardır. Bankaların piyasadan menkul kıymet satın alması; piyasaya para sürülmesi, para arzının artması demektir. Bankanın menkul kıymet satması ise bunun tersi sonucunu doğurur. Bu durum ülkedeki enflasyonu ve faiz oranlarının etkiler. Diğer taraftan ülke ekonomisinde çok büyük öneme haiz endüstriyel şirketlerin uzun vadeli kredi ihtiyacı, bankaların bu şirketler tarafından çıkarılan tahvillere plasmanları ile karşılanıyor olması sanayinin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Ülkemiz bankacılık sektörünün 1985 yılı menkul kıymet plasmanları, toplam aktiflerinin % 10.9'unu oluştururken menkul kıymet alım-satımı sonucu elde ettiği kâr, toplam net kârın % 58.4'ünü, toplam faiz gelir-gider farkının % 23.7'sini oluşturmaktadır. Bu oranlar 1996 yılının ilk dokuz aylık dönemi için sırasıyla % 12.3, % 77.1 ve % 17.7 olmuştur¹³⁴.

2.3.4.3. Bankaların Menkul Kıymetleri Teminat Olarak Kabul Etmesi

Bankalar teminat mukabili kredilerini işletmelerin ellerinde bulunan menkul kıymetleri teminat olarak kabul etmek suretiyle kullandırabilirler. Böylece bankalar klayca nakte çevrilebilen teminatlar olarak kredinin geri dönmeme riskini en aza indirebilmektedirler. Teminat olarak alınan menkul kıymetin menşeinin güvenilirlik ve mali gücü riskin belirlenmesinde en büyük etkidir. Bu nedenle bankalar, devlet özel idare ve belediye gibi güvenilir kuruluşların menkul kıymetlerini teminat olarak kabul etmek isterler. Teminat işlemi müşterisinin bir temlikhane imzalamasıyla gerçekleştirilir.

2.3.4.4. Bankaların Müşterilerin Menkul Kıymetlerini Saklaması ve İdaresi

Menkul kıymetleri saklama ve koruma hizmetleri

Menkul kıymet sahiplerinin ellerindeki menkul kıymetleri, yangın, hırsızlık v.b. olaylara karşı güvenli bir şekilde saklamak üzere bankalara müracat edebilirler.

¹³⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, *Hazine Aylık İstatistikleri*, Kasım-Aralık, 1996, s. 71-74.

Bankalar bu koruma ve saklama işlemini iki şekilde yaparlar:

1. Kiralık Kasa: Müşteri bankaya gelerek elindeki değerli madenleri, para ve menkul kıymetlerini bankada kiraladığı kasaya koyarak güvenliğini sağlayabilir. Burada amaç, sadece korumadır. Banka bunlarla ilgili hiçbir teknik yükümlülük (kupon tahsili v.b.) yüklenmez.

2. Serbest Depo (Vedia): Banka ile müşterisi arasında bir vedia sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşmeye istinaden banka, müşterisinin verdiği menkul kıymetlerin güvenliğini sağlamak, korumak ve aynen geri vermekle yükümlüdür (BK. md. 463). Nerede ve nasıl saklayacağı önemli değildir. Banka sadece menkul kıymetleri korumakla yetinmeyip aynı zamanda, uzmanlık isteyen teknik işleri de yapmakla yükümlüdür.

Ancak banka, müşterisinin vedia sözleşmesi ile kendisine verdiği menkul kıymetleri kendi işinde kullanamaz (BK. md. 465). Kullandığı taktirde doğacak zararlardan banka sorumludur. Müşteri banka aleyhine tazminat isteyebilir.

Serbest depo işleminin bir başka şekli olan "usulsüz tevdi" de alınan menkul kıymetlerin aynen değil mislen geri ödeme şartı vardır. Hamiline yazılı hisse senetlerinin tevdi edilmesi usulsüz tevdi niteliğindedir.

Menkul kıymetlerin idaresi: Bankalar, müşterilerinin korumaları için kendilerine verdikleri menkul kıymetleri, yapılan anlaşmalar çerçevesinde yönetme görevini de yüklenebilirler. Bu görevler şunlardır.

1. Faiz ve temettü kuponlarını tahsil etmek ve gerekirse yenileri ile değiştirmek,
2. İhbar veya itfası gereken, amorti edilen pay senedi ve tahvile ait bedeli tahsil etmek,
3. İkramiye ve amortileri izlemek,
4. Kaybı ilan edilenleri, "muhalefet" açıklaması veya haciz konularını izlemek ve müşteriye bildirmek,
5. İlgili şirketlerde ortaya çıkacak değişiklik, birleşme veya menkul kıymetin uğradığı değişikliklerden, müşteriye haberdar etmek.

2.3.4.5. Banka Garantili Bonolar

Şirketler ihtiyaç duydukları fonları, kısa zamanda, zahmetsiz ve masrafsız olarak, banka garantili bono ihdas etmek suretiyle temin edebilirler.

Banka garantili bonolar SPK Tebliği Seri III, No: 3'te şöyle tanımlanmıştır: "Bankadan kredi kullanan ortaklıkların, bu kredilerin teminatı olarak borçlu sıfatıyla düzenleyip alacaklı bankaya verdikleri emre muharrer senetlerden, bu krediyi kullandıran bankaca kendi garantisi altında ve kurulca verilen izin çerçevesinde halka arz yoluyla satılanlardır." Halka arz, ortaklığın kredi kullandığı yatırım ve kalkınma bankaları tarafından yapılır.

Yukarıda verilen tanımları açarsak, banka garantili bonoların izlediği seyri şöyle sıralayabiliriz:

1. Ortaklık bankadan kredi alır.
2. Alınan krediye mukabil, ortaklık bono imzalar ve bankaya verir.
3. Banka aldığı bu bonoları kendi garantisi altında halka arz eder.

Bu konu SPK.'nın 131. maddesinde şöyle düzenlenmiştir: "Bankalar anonim ortaklıklara ait menkul kıymetler dışındaki evrakı halka arz ettikleri zaman, bu evrakın içerdiği mali yükümlülükler kefil olmuş sayılır".

Banka garantili bonolar "beyaz ciro"* yoluyla teslim edilir (TTK.19). Yine aynı maddeye istinaden, banka garantili bono hamili, protestoya gerek kalmadan, zamanaşımı süresi içinde doğrudan bankaya başvurarak bonoyu tahsil edebilir. Banka garantili bonorarda vade 90 ile 720 gün arasında değişir.

2.3.4.6. Banka Bonoları

Sermaye Piyasası Kurulu Seri III, No: 3 Tebliğinde ve 86/11130 sayılı kararında banka bonoları şu şekilde tanımlanmıştır. "Mevduat toplayan bankalar hariç bankanın borçlu sıfatıyla düzenlediği emre muharrer senetlerden SPK'ca verilen izin çerçevesinde halka arz yoluyla satılanlardır (m.1/a)". Bu durumda banka bonoları sadece yatırım ve kalkınma bankaları tarafından çıkarılmaktadır.

* Cironun alıcı adı olmadan sadece yetkili imzalar ve bankanın adından ibaret olacak şekilde yapılması.

Satışı yapılan banka bonosunun vadesine, satış yapıldığı tarihten itibaren en az 90 veya en çok 360 gün kalmalıdır. Aksi halde satış yapılamaz (m.13).

Banka bonoları bankalarca bir yıl vadeli mevduata uygulanan azami faiz oranının 1.2 katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak oranı geçmemek üzere, satış anında geçerli yıllık faiz oranı ile iskonto edilmiş fiyat üzerinden satılır (m.14). Örneğin, satış anında geçerli yıllık faiz oranı % 70 ise bonolara uygulanacak iskontoya esas teşkil edecek faiz oranı % 84' ü geçemeyecektir.

2.3.5. Şirket Devir ve Birleşmelerinde Aracılık

Günümüzde işletmeler gerek ekonomik şartlardan kaynaklanan ve gerekse piyasa (rekabet) şartlarından kaynaklanan nedenlerden dolayı, hem finansman ve mali bünye açısından hem de yönetim açısından daha güçlü konuma gelmek istemektedirler. Bu nedenle küçük işletmeler değişik kombinasyonlar şeklinde güçlerini birleştirerek* bu amaçlarına ulaşmayı hedeflemişlerdir.

Şirketlerin devir ve birleşmelerinde toptancı bankalar, devir ve birleşme işlemlerinde danışman ve finansör olarak yer almaktadırlar¹³⁵. Bu bağlamda toptancı bankaların şirket devir ve birleşmelerindeki rolü şöyle sıralanabilir:

- Birleşmeye konu olan şirketlere değer biçmek,
- Birleşmenin vergi uygulamaları karşısındaki durumunu belirlemek,
- Hukuki yönünü ve mevzuata ilişkin uygunluğunu araştırmak,
- Muhasebe sorumlularına çözüm üretmek,
- Birleşmenin yarar ve sakıncalarına ilişkin fizibilite yapmak,
- Bağlı danışmanlık hizmetleri sunmaktır.

* İşletmelerin güçlerini birleştirmeleri iki şekilde olmaktadır. Birincisi; kaynaşma (marger), ikincisi devralma (take over) dır.

Kaynaşma (Merger): Aynı büyüklükteki şirketlerden birinin diğerlerinin hisselerin satın alarak bağımsızlığını korumak şartıyla (Acquistion) veya yeni bir şirket kurmak şartıyla (consollidation) meydana getirilen birleşme.

Devralma (Take over): Bir şirketin kendisinden küçük olan bir işletmenin hisselerinin (aktifitenin) tamamını satın alarak şirket yönetimini ele geçirmesidir.

Devralma ve kaynaşma aynı iş kolunda çalışan şirketler arasında yapılıyor ise yatay birleşme, farklı iş kolunda çalışan şirketler arasında yapılıyor ise dikey birleşme adını alır.

¹³⁵ George K. Young, *Merchant Banking, Practice and prospects*, Weidentold and Nicolson, London: 1966, s.87.

2.3.6. Diğer Hizmetler

Bankalar, buraya kadar ayrıntılı olarak açıklanan banka işlemlerinin dışında, müşterisinin ticari senetlerini ve fatura ödemelerini küçük bir komisyon karşılığında tahsil edebilmektedir.

Bankalar teknoloji ürünü yeni bir faaliyet alanı olarak global saklama hizmetleri de sunmaktadırlar. Global saklama (Global Custody) bankaların uluslararası yatırımcının menkul kıymet alım-satımında karşılaştığı ödeme problemlerinin en aza indirilmesi, menkul kıymetlerini muhafaza etmesi, faiz ve temettü gelirlerini tahsil etmesi, müşterisine portföyü ile ilgili bilgiyi anında sağlaması olarak tanımlanabilir¹³⁶. Bankalar bu hizmetlerinin karşılığında komisyon geliri elde etmektedirler. Ancak bankaların bu alana girmeleri ileri teknoloji gerektiren ve maliyeti yüksek telekomünikasyon yatırımlarına gitmesini gerektirmektedir.

2.4. Modern Bankacılık Alanındaki Diğer Gelişmeler

Bankacılık sektöründe karşılaşılan risklerin gelecekte daha da artacağı varsayımı, ticari bankacılık, yatırım bankacılığı ve sigortacılık faaliyetlerinin birleştirilerek universal bankacılık anlayışının doğmasına yol açmıştır¹³⁷. Bu anlayışın temelinde bankaların kredi ve piyasa riski değerlemesi yapmalarının yanında, bankacılık sektöründe ortaya çıkan yeni ürün ve hizmetlerin risk değerlemesini de yapmaları bulunmaktadır.

Finansal pazarlardaki küreselleşme, sermaye pazarlarındaki serbest sermaye hareketleri ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, bankacılık sektörünü etkilemekte ve bankacılık bu gelişmelere göre yeniden şekillenmektedir. Bu bağlamda, bankalar kaynak yapılarını değiştirerek, bilanço dışı işlemlere ağırlık vererek, bireysel bankacılık işlemlerine imkan sağlayacak şekilde yeniden örgütlenerek ve elektronik

¹³⁶ Hüzeyme Cahide Bolay, "Teknoloji Ürünü Yeni Bir Faaliyet Alanı: Global Saklama", *Bankacılar*, Sayı: 3, Ekim 1990, s. 7.

¹³⁷ Yener Altunbaş, Ayhan Sarısu, "Bankacılık Sistemindeki Riskler ve Gelecekteki Risk Beklentileri", *Hazine Dergisi*, Sayı: 5, Ocak, 1997, s. 1-3.

bankacılık hizmetlerini yaygınlaştırarak bu gelişmelere uygun şekillenmektedirler¹³⁸. Bu bağlamda, bankacılık anlayış ve işlevsel açıdan yeni gelişmeler göstermektedir. İnternet Bankacılığı ve Altın Bankacılığı buna örnek gösterilebilir.

İnternet Bankacılığı, mevcut fiziksel şubelerden yapılan bütün bankacılık işlemlerinin internet üzerinden gerçekleştirilmesidir¹³⁹. İnternet bankacılığı 1994 yılından itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. Yapılan tahminlere göre İnternet bankacılığı, pazarlamadaki yeni ürün hayat seyrinde olduğu gibi bir gelişme göstererek 2000 yılında bu aşamalardan “gelişme” aşamasına girecektir. Bundan sonraki gelişmeler ise tahmin edilememektedir¹⁴⁰. Aylık yayımlanan Online Banking Report’a göre 1996 yılı sonu itibariyle internet bankacılığı yapan banka sayısı 55’e ulaşmış durumdadır.

İnternet bankacılığı ile bankalar ve müşteriler zamandan kazanarak maliyetlerini aşağı çekebilmektedirler. İnternet bankacılığı şubesiz bankacılığın ilk adımı olarak bankaların müşterilerini şubelere çekmeleri yerine, şubelerini müşterinin ayağına götürmesini sağlamaktadır.

Altın bankacılığı, altının para gibi mevduat toplama, kredi verme ve sahibine faiz geliri sağlama imkanı veren bankacılık düzenidir. Bankaların altını mevduat olarak kabul etmesi, getirilen altının bir altın rafinerisi tarafından standart hale getirilmesi gerekir. Bundan başka elinde fiziken altın olmayanlarda, TL karşılığı altın mevduat hesabı açtırabilmektedirler. Bankalar topladığı altın mevduatını, altın kullanıcılarına kredi olarak kullandırma ve altın olarak veya o günkü piyasa değeri üzerinden geri alma imkanına sahiptirler. Altın kredileri daha çok kuyumculuk sektörünün finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kullanılabılır¹⁴¹. Altın bankacılığının gelişmesi, elinde altın bulunduran tasarruf sahibinin harekete geçirilmesine, altın üretimi ve satımı ile ilgili tarafların kurumsallaşmasına gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır¹⁴².

¹³⁸ Öztin Akgüç, “Dünya Bankacılığında Gelişmeler ve Türkiye Yansıması”, *BASİSEN*, Sayı: 59, Ocak 1998, s. 29-32.

¹³⁹ Burak Büyükdemir, “İnternet Bankacılığını Düş Olarak Görenler İçin”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 22, Eylül 1997, s. 29-35.

¹⁴⁰ Büyükdemir, a.g.m., s. 5.

¹⁴¹ T.B.B., “Altın Bankacılığı”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 18, Eylül 1996, s. 49-61.

¹⁴² Hüsnü Akhan, “Altın; Dünya ve Türkiye Gerçekleri ve Bankacılık Sektörü”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 16, Şubat, 1996, s. 38-40.

Temel amacı yastık altındaki altını ekonomiye kazandırarak kıt kaynaklarla çalışan ülkemiz için yeni kaynak oluşturmak olan altın bankacılığına ilişkin yasal düzenleme 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 32 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kararına dayanılarak çıkartılan 95/32-13 sayılı Tebliğ ile yapılmıştır. Bu tebliğe göre bankalar altın depo hesabı açma ve bu altınları kuyumculara banka mevzuatı çerçevesinde altın kredisi olarak kullanılabilmektedirler. Ayrıca, altın tasarrufçusu için açılan altın depo hesaplarından bankalar % 6 KKDF, % 13 mevduat munzam karşılığı ve altın depo hesabı karşılığı, % 3 umumi dispo­nibilite bulundurmak zorundadırlar.

Bankacılık alanındaki gelişmeler ne kadar hızlı ve baş döndürücü olsa da, Aralık 1863 yılında o zamanki para otoritesi ve ABD hazine sekreteri olan Hugh McCulloch’un bankacılara olan tavsiyeleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bu tavsiyeler şöyle özetlenebilir¹⁴³:

- Kredileri makul bir garanti karşılığı verin.
- Spekülasyonu cesaretlendirici bir işlem yapmayın.
- Verdiğiniz krediyi, müşterinizin imkan verdiği en kısa vadeye ayarlayın.
- Kredileri belirli kişi ve kurumlara yoğunlaştırmayın, dağıtın.
- Müşterilerin zenginleştikçe bankanın da zenginleşeceğini düşünün ve müşteriye hoşgörülü davranın, ancak kendi politikalarınızı uygulayın.
- Bir dolandırıcı ile, onun sizi aldatmasını engelleyeceğinizi düşünseniz bile asla iş yapmayın, çünkü bu durumda risk kazançtan hep yüksektir.
- Çalışanlarınıza rahat yaşayabilecekleri bir maaş verin ve onlardan verebilecekleri tüm hizmeti isteyin.
- Eğer bir çalışanınız maaşından fazla harcıyorsa, fazla harcamalarını dü­r­üstçe açıklıyor olsa bile, onun işten çıkarın. Zira kazandığından fazla harcayan banka için güvenli bir eleman değildir.
- Banka sermayesi hayali değil gerçek olmalıdır. Çünkü banka sahipleri borç alanlar değil borç verenler olmalıdır.
- Namuslu dürüst ve yasal bankacılık yapın.

¹⁴³ Hugh McCulloch, “Bankacılara Tavsiyeler”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 16, Şubat 1996, s. 62.

- Büyük kazanç imkanlarının sizi yoldan çıkarmasına müsaade etmeyin.
- Gösteriş için borç vermeyin, çünkü bunlar ya şarlatan ya da dolandırıcı olurlar.

Çalışmanın buraya kadar olan bölümlerinde finansal sistem, finansal sistemin fonksiyonları ve finansal sistem içerisinde yer alan finansal varlıklar (para ve faiz) ve finansal kurumlar üzerinde durulmuş, finansal sistemin temel kurumlarından olan modern bankaların türleri, fonksiyonları ve işlemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmada böyle bir yolun takip edilmesinin nedeni, çalışmanın bundan sonraki bölümünde incelenecek olan faizsiz ekonomi ve özel finans kurumları ile daha sağlıklı bir karşılaştırma yapma imkanını sağlamaktır. Gelecek bölümlerde faizsiz ekonomi, özel finans kurumlarının fonksiyonları ve yaptığı işlemler modern bankaların fonksiyonları ve yaptıkları işlemlerle karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE FONKSİYONLARI

Bir toplumun kurumları ile kültürü arasında önemli bir ilişki vardır. Toplumun kültürünü; o toplumun dini, örfi inançları, tarihi, tecrübeleri, töreleri, düşünüş ve heyecanları ve bütün kurumları ile o kurumların kazanmış olduğu tecrübeleri oluşturur.

Bankalar bir üst toplum kuruluşu olarak, o toplumun kültür yapısına göre şekillenirler. Bugün faizi yasaklamayan hıristiyan kültürü ve diğer kültürler faizli bankacılığın oluşmasını ve şekillenmesini sağlamışlardır. Halbuki ilahi dinlerin tamamında faiz yasaklanmıştır. Yürürlükte olan Musevilik, İsevilik dinleri ile Müslümanlık'ta aynı prensipler geçerlidir. Ancak Hıristiyan dünyasında, İtalyan Katolik din bilgini papaz "Saint Thomas d'Aquin"ın görüşleri, faizin yasak olmadığını benimseyen, Martin Luther, Calvin ve İngiltere Kralı VII. Henry'e yol göstermiş¹ ve faize izin verilmesiyle, Batı ekonomik faaliyetlerinin temelini faiz ve faizli sistemler oluşturmuştur. Ortodoks iktisat ilminin gelişmesi de bu kültür üzerinde olmuştur.

Buna karşılık, müslüman toplumlarda, İslamiyet'in saf ve orijinal şekliyle yürürlükte olması ve İslami kurumların yürürlükte bulunması; ekonominin üzerine inşa edileceği faizsiz bankacılığın kurulmasını gerektirmiştir. Bu durumda faizsiz bankacılığın yapısı ve fonksiyonları neler olacaktır? Batı bankacılığı ile çatışan ve çatışmayan yönlerini incelemek gerekmektedir.

Faizsiz bankalarda tıpkı modern bankalarda olduğu gibi faaliyetlerini finansal bir sistem içerisinde sürdürürler. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde, önce faizsiz ekonomi ve faizsiz finansman prensipleri, sonra da faizsiz bankacılık ve fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

---

¹ Erol Zeytinoğlu, "İslamda ve Diğer Sistemlerde Faiz" Para Faiz ve İslam, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 4, İlmî Neşriyat, İsav Yayınları, İstanbul, 1987, s. 93-96.

3.1. Faizsiz Ekonomide Finansal Sistem

İktisat bilimi pozitif bilimler arasında gösteriliyor olmasına rağmen, gerçekte bunun doğruluğu tartışılabilir. İktisat teorilerini (ekonomik sistemleri) ortaya birer öğreti olarak sunan bilim adamları, yaptıkları ilmi çalışmalarını bulunduğu çevrenin sosyal ve kültürel faktörleri ve sahip olduğu inanç sisteminin değer ölçüleri etkisi altında yapmaktadırlar. Bu da mevcut ekonomik sistemlerin tarafsızlığı konusunda bazı soru işaretleri doğurmaktadır².

Mevcut ekonomik sistemlerin temel dayanak noktası faizdir. Faiz merkezli oluşturulan bu ekonomik sistemler, dünya üzerinde bir buçuk milyarın üzerinde mensubu bulunan İslâm dini prensiplerine ters düşmektedir. Bu nedenle faizsiz ekonomi öğretisinin prensiplerinin belirlenmesi ve bu prensiplere uygun finansal sistemin oluşturulması gerekmektedir. Müteakip bölümlerde faizsiz ekonominin genel yapısı belirlendikten sonra, bu yapı içerisinde yer alması gereken finansal sistem ve unsurları incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Faizsiz Ekonominin Genel Yapısı

Faizsiz ekonomi, İslâmi prensiplere dayanır. İslâm prensiplerinin unsurları ise kitap (Kur'an), sünnet, icma, kıyas ve icthattır³. Bu prensipler çerçevesinde ve İslâm'ın bölünmezliği unutulmadan ekonomik tahliller yapılarak, Faizsiz ekonominin çerçevesi çizilebilir⁴. Faizsiz ekonominin temel özellikleri aşağıda açıklanmaktadır.

1. Faizsiz Ekonomi Etik Esaslara Dayanır⁵:

Faizsiz ekonomi, ilahi kanunlara dayanarak rızık arama prensibinden hareket eden ve insanı; kapitalist sistemde olduğu gibi "ekonomik insan" ve sosyalist sistemde olduğu gibi "sosyal çark" olarak görmeyen inançlar ekonomisidir. Bu ekonomik sistemde insan "etik insan" olarak algılanır ve insancıl değerlere sahip toplumun bir parçası olarak görülür. Herşeyin sahibi Allah'tır. Fertler meşru yollardan

² Akın, a.g.e., s. 6-7.

³ A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini, İbadet, İtikat ve Ahlak*, Diy. İşl. Bşk. Yay. No: 31/16, Ankara: 1974, s. 25.

⁴ Akın, a.g.e., s. 10-13.

⁵ Abdel Hamid el-Ghazali, *Man Is The Basis of Islamic Strategy For Economic Development*, Islamic Research And Training Institute, Islamic Development Bank, Islamic Economics Translation Series No: 1, Jeddah: 1994, s. 13.

mal sahibi olabilirler. Fert, eldeki imkanları optimal kullanmak suretiyle kendisinin ve toplumun sosyal ve ekonomik refahını sağlamaktan sorumludur.⁶

2. Faizsiz Ekonomi Maddi ve Manevi Değerler ile İççe Olup Bu Değerler Arasında Denge Sağlar⁷:

Faizsiz ekonomik sistemin temelinde ilahi hükümler vardır. Bu hükümlerin ise ibadet ve çalışma olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Diğer bir deyişle insanlar çalışarak toplumun yararına olan görevlerini yerine getirirken, ibadet ederek de hem bireysel görevlerini yerine getirmekte hem de çalışmak için motive edilmektedir.

Faizsiz ekonominin merkezinde “inanın insan” bulunmakta olup sınırlı kaynakların sınırsız isteklere bölüştürülmesi, İlahi ekonomik değer ölçüleri ile yapılmaktadır⁸. Bu değer ölçüleri, haram olmaması, israf edilmemesi, hakkaniyetin sağlanması (çalışana çalıştığı kadar kaynak) dır. Faizsiz ekonomi, insanların bu değer ölçülerine bağlı olmak şartıyla çalışarak rızık elde etmelerini teşvik ederken, bu rızık gerçek sahibi Allah’a olan ibadet borcunu da yerine getirmesini öngörmektedir.

3. Faizsiz Ekonomi Gelişmeci ve Kalkınmacıdır:

Faizsiz ekonomide gelişme ve kalkınma; tevhid-i uluhiyyet, tevhid-i Rububiyet, Hilafet, felah ve insan olmak üzere beş felsefi⁹, zekat, sektörler arasında denge ve tamamlayıcılık, yatırımcılık, adil bölüşüm, faizsiz pazarlar, kardeşlik harcama ve öncelikler olmak üzere sekiz sosyal ve ekonomik temele dayanmaktadır¹⁰.

⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkan Yayınları, İstanbul: 1993, s. 358-360.

⁷ el-Ghazali, a.g.e., s. 17.

⁸ M.A. Mannan, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik* (Tercüme: Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yayınları, 4. Baskı, İstanbul: 1980, s.17-19.

⁹ Aıdt Ghazali, *Development An Islamic Perspective*, Pelanduk Publication, Malaysia, 1990, s. 22.

* **Tevhid-i Uluhiyyet:** Allah’ın birliğine ve bütün kainatın onun olduğuna inanmaktır. İnsanlar yaratıcılarına ait olan bu kaynakları sadece kendi çıkarları için değil insanlık çıkarları için kullanırlar. **Tevhid-i Rububiyet:** Allah’ın, yaratıklarının rızıkını vereceğine inanmaktır. Burada çalışma asıldır. Gelişmek için çalışmak gerekir, ancak sonuç Allah tarafından belirlenir. **Hilafet:** İnanın insanların İslamî kurallar çerçevesinde diğer insanlara öncü olmak için örnek model olma sorumluluğunu yüklenmesidir.

Felah: İnsanların dünya üzerinde her yerde Allah’ın gösterdiği yolda yürüyerek başarıya ulaşmalarıdır.

İnsan: İnsan gelişmenin ve değişimin bir parçasıdır. Bu nedenle bu süreç çerisinde insan etik ve moral değerlere bağlı, toplumun çıkarını kendi çıkarının üstünde tutan, adalet prensiplerine göre hareket eden ve dinen gayri meşru sayılan işlerden kaçınması gereken bir varlık olarak yer alır.

¹⁰ el-Ghazali, a.g.e., s. 48-53.

Zekat, gelişmişliğin ve kalkınmışlığın ölçüsü olan refah seviyesinin artmasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlayan, sermaye birikimini teşvik eden, alım gücünü artıran ve dolayısı ile üretimi kamçılayan temel şartlardan biridir¹¹. Zekat, devlet eliyle fertlerden toplanarak devletin bütçesinin dışında bir fonda tutulmak suretiyle ihtiyaç sahiplerine dağıtılması şeklinde uygulanır¹². Faizsiz finansal sistemde zekat önemli bir yere sahip olduğu için, hükümet bütçeleri “refah bütçesi” ve “genel bütçe” olmak üzere iki büyük kategoriye ayrılır. Toplanan zekat ve gönüllü yardımlar, fakir ve işsizlere nakdi yardım, sağlık ve eğitim yardımı amacıyla kullanılan “refah bütçesinin” finansmanında kullanılmaktadır. Diğer taraftan “genel bütçe” vergi, faizsiz banka kredileri ve kâr-zarar ortaklığı gibi kaynaklarla finanse edilmektedir¹³.

Faizsiz ekonomi, gelişme ve kalkınmada, vatandaşlarının refah seviyesini maksimum yapmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda devletin fonksiyonları şöyle belirlenmiştir¹⁴:

- Ülkenin toprak bütünlüğünü korumak,
- Kanun ve düzeni sağlamak,
- Ticaret ve sanayiî korumak ve kollamak,
- Adaleti sağlamak,
- Sivil yönetimi geliştirmek,
- İyilikleri güzellikleri çoğaltmak, kötülükleri azaltmak,
- Bütün vatandaşlarına minimum hayat standardını sağlamak.
- Gelir ve sağlık konularında eşitsizlikleri yok etmek ve engellemektir.

4. Faizsiz Ekonomi Tam Yeterlilik Seviyesine Ulaşmayı Amaçlar:

Faizsiz ekonomik sisteminin temel amacı insandaki madde ile manayı, gelecek-görenek ve dinsel töreler ile kanunları, birey ile grubu ve şimdiki yaşam ile

¹¹ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul: 1980, s. 107.

¹² Hamdi Döndüren, “İslâm Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları”, *İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, İlmî Tartışmalar Dizisi 3, Ensar Neşriyat, İstanbul: 1992, s. 217.

¹³ Oliver Blanchard, “Output Stock Market and Interest Rates”, *American Economic Review*, Vol. 71, s. 132-143.

¹⁴ Ziauddin Ahmed, *Public Finance in İslâm* IMF Working Paper, 1989, s. 68.

gelecekteki yaşamı birbiri ile entegre ederek, insanların hayat seviyesini yükseltmek ve toplumu tam yeterlilik seviyesine ulaştırmaktır¹⁵.

5. Faizsiz ekonomi üretimde ve tüketimde israfı önlemeyi, üretimi, üretimde verimi ve kaliteyi artırmayı amaçlar,
6. Faizsiz ekonomi, sanayi ve ticareti geliştirerek ihtiyaçların karşılıklı olarak giderilmesini öngörür,
7. Faizsiz ekonomi maaş ve ücretlerin tesbitinde hakkaniyet ve adalet ölçülerine uymayı ve ücret ödemelerinde çabuk davranmayı öngörür,
8. Faizsiz ekonomide serbest rekabet esastır. Devlet rekabeti korumaya yönelik tedbirler alır¹⁶.
9. Faizsiz ekonomide kâr-zarar ortaklığı esas alınarak emek sermaye ortaklığı teşvik edilmiştir. Riskin, herkesin iştirakine göre dağılımı esastır,
10. Faizsiz ekonomi ikili sahiplik, (double Ownership) sınırlandırılmış ekonomik özgürlük ve sosyal adalet prensiplerine dayanır¹⁷.

3.1.2. Faizsiz Ekonomide Para, Kredi ve Faiz

İslâmiyet'in geldiği çağa ilişkin tarihi kaynaklar ve İslâm'ın temel iki kaynağı Kur'an ve hadisler incelendiğinde, paranın tarihi, özellikleri ve fonksiyonlarına ilişkin kesin açıklamalara rastlanmamaktadır. İslâmiyet'in gelmesiyle birlikte Arap Yarımadası'nda kullanılan dinar ve dirhem paraların kullanılmasına devam edilmiştir. O zaman kullanılan bu iki paranın isimleri Kur'an'da da geçmektedir¹⁸.

Tarihi kaynaklar incelendiğinde, İslâmiyetten önce kullanılan dinar ve dirhem para birimlerinin yerine ikame edilmek üzere Hz. Peygamberin para çıkarmadığı görülmektedir. Bunun yerine önceden kullanılan o dönemde ortak değer ölçüsü olmak, değişim aracı olmak, tasarruf aracı olmak ve borç ödeme aracı olmak gibi dört temel fonksiyonu icra eden bu paraların kullanılmasına izin verilmiştir¹⁹.

¹⁵ el-Ghazali, a.g.e., s. 18.

¹⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlimihali*, s. 360.

¹⁷ Muhammed Bager Sadr, "General Edifice of The Islamic Economy", *Islamic Economics: Contemporary Ulama Perspectives*, Vinilin Press Sdn. Bhd., Kuala Lumpur: 1991, s.

¹⁸ Kur'an, Yusuf Suresi, 20, Al-i İmran Suresi, 75.

¹⁹ Beşir Gözübenli, "Para Kavramına İslâmî Yaklaşım Üzerine Bazı Düşünceler", *Para Faiz ve İslâm, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 4, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yay. İlmî Neşriyat*, s. 72.

İslâmiyetten önce Arap Yarımadası'nda, modern iktisatçıların paranın geçirdiği evreler konusundaki görüşleri ile uygunluk gösteren bimetalizm (çift metal) para sistemi bulunmaktadır. Modern iktisatçılara göre paranın tarihi seyri trampadan başlayıp, mal para, kağıt para ve son olarak da banka parası (kaydi para) şeklindedir.

Hz. Peygamber, İslâmiyetten önce kullanılan çift metal para sistemini hiçbir değişiklik yapmadan kabul ettiğine göre, modern iktisatçıların ortaya attığı paranın tarihi gelişimi teorisi zımnen kabul edilebilir. Günümüz iktisatçılarının ve İslâm alimlerinin bu konudaki görüşleri de bu yöndedir. Prof. Dr. Muhammed Necatullah Sıddıki²⁰ ve Ömer Nasuhi Bilmen²¹ kağıt paraların nakit hükmünde olduğunu belirtmektedirler. Banka parasının (kaydi paranın) İslâmi hükümlere uygunluğu, İslâmi esaslara uygun bankacılık sistemi ile birlikte tartışılması gereken bir konudur. Paranın fonksiyonlarının bu tartışmada temel veri olarak alınması gerekmektedir.

İslâmi açıdan birşeyin para olarak kabul edilmesi Kur'an ve sünnet ile sabit olması gereken bir konu değildir. Paranın temel fonksiyonlarını yerine getiren herşey para hükmündedir, bu konudaki temel kriter paranın yapıldığı madde, şekil ve isim değil onun icra ettiği fonksiyonlardır²².

İslâm ekonomisinde temel üretim faktörleri arasında sermaye yer almaz. Üretim faktörü olarak görülmeyen bir şey için de karşılık beklemek veya sermaye geliriyle yaşayan bir zümrenin oluşması İslâm ekonomik sisteminde hoş görülmez. Bu nedenle İslâm ekonomik sisteminde faiz bir para politikası aracı olarak yasaklanmıştır. Ancak İslâm tarihinde faizli işlemler görülmüştür²³.

İki malın birbiriyle olan mübadelesinde bir tarafa ivaza mukabil olmaksızın verilen fazla miktar ribadır²⁴. Riba; erteleme veya fazlalık yolu ile elde edilmiş gayr-ı meşru kazançtır²⁵. İslâm ekonomi sisteminde riba iki çeşittir:

²⁰ M.N. Sıddıki, *Müslim Economic Thinking*, Glasgow University Press, Glasgow 1981, s. 28.

²¹ Ö.N. Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1970, s. 349.

²² Gözübenli, a.g.e., s. 78.

²³ Ahmet Tabakoğlu, "İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme", *Para Faiz ve İslâm*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 4, İlmî Neşriyat s. 88.

²⁴ Akın, a.g.e., s. 56.

²⁵ Nabil A. Saleh, *Unlawful Gain and Legitimate Profit in Islamic Law Riba, Gharar and Islamic Banking*, Cambridge University Press, Cambridge: 1988, s. 13.

i) Riba-ı Fadl: Ölçülebilir veya tartılabilir türden olan şeylerin, kendi cinsiyle peşin olarak aralarında fazlalık kalacak şekilde mübadelesidir. Örneğin ayarı aynı olan 60 gr altını 50 gr. altınla peşin olarak değiştirme ve kabzetmedir. Kısaca; değeri ölçülebilen şeylerden birinin fazlalığıyla elde edilmiş artı değer ribadır.

ii) Riba-ı Nesie: Geleneksel kredi işlemlerindeki riba bu türdür. Aynı cinsten iki şeyin birini diğeri karşılığında veresiye olarak satmak veya ayrı cinsten olup da, ölçüsünü veya tartısını ya da uzunluğu ve adedi olduğu hususunda fikir birliği bulunan iki şeyden birini, diğeri mukabilinde veresiye olarak mübadele etmektir ki, miktarları eşit olsa da riba-ı nesiedir²⁶.

Başka bir ifadeyle; bir mübadelenin tamamlanmasını geciktirme yolu ile elde edilen kazanç ribadır²⁷. Örneğin 1.000.000 TL'ni vadesi geldiğinde 1.100.000 TL olarak geri ödemek kaydıyla borç vermek 1.000.000 TL vadeli bir alacağın vadesinden önce 100.000 TL kesinti yaparak 900.000 TL olarak ödenmesi (iskonto) riba-ı nesiedir. Bu türe aynı zamanda Riba-ı Cahiliyye de denir.

İktisatçılar arasında riba ile faiz arasında ayırım yapılması nedeniyle bir anlaşmazlık ortaya çıkmaktadır. Bir grup düşünür, İslâm'ın faizi değil adil olmayan kâr ve zenginlik veya karşısındakine mukabil kazanç sağlamayan hukuka ve adalete uymayan faiz anlamına gelen²⁸ riba'yı yasakladığını ileri sürmektedir. Bunlar arasında Mannan²⁹, Naqvi³⁰, Syed Ahmed³¹, Mohsin³² ve Ülgener³³ sayılabilir. Oysa, faizin her türlüşününün yasak olduğunun Kur'an-ı Kerim ve hadislerle belli olduğunu söyleyen ilim adamları da vardır*.

²⁶ Sabri Tekir, "Kredileşme ve Kredi Müessesesi", *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi 6*, İsav Yayın No: 12, İstanbul: 1987, s. 77-95.

²⁷ Saleh, a.g.e., s. 13.

²⁸ Nicholas B. Angell, "Islamic and Western Banking Part" II, *Middle East Execustive Reports*, Vol: 17, December 1994, s. 9.

²⁹ M.A. Mannan, *Islamic Economics: Theory and Practise*, M. Ashraf Publication, Lahore, 1970.

³⁰ N.H. Syed Naqvi, *Ethics and Economics An Islamic Synthesis*, London: 1981.

³¹ S.M. Ahmad, "Semantics of Theory of Interest", *Islamic Studies*, Vol. VI, No: 2, Rawalpindi, June 1967.

³² M. Mohsin, "A Profile of Riba-Free Banking", paper presented *International Seminar on Monetary and Fiscal Economics of Islam*, Mecca, October 7-12, 1978.

³³ F. Sabri Ülgener, "Monetary Conditions of Economic Growht and Islamic Concept of Interest", *The Islamic Review*, Vol. LII, No: 12, December 1964.

* - Mevdudi, *Ebul A'la El Faiz*, Hilal Yayınevi, İstanbul: 1979.

- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2. Baskı, Nebioğlu Basımevi, İstanbul: 1960.

- Muhammed N. Siddiqi, *Banking Without Interest*, 2nd. Edition, Islamic Publication, Lahore: 1976.

- Cihangir Akm, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayıhan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul: 1986.

Faiz konusundaki bu tartışmalar şöyle özetlenebilir:

Başkasına borç veren kimsenin parası riske maruzdur. Çünkü borç verdiği insanı kendine tercih etmiş, öncelikle onun ihtiyacını gidermiş ve kendisinin faydalanabileceği parayı ona teslim etmiştir. Borç alan ise bu parayı şahsi ihtiyaçlarını gidermede kullanıyorsa karşılığı olan ücreti de ödemelidir. Eğer ticari kazanç sağlayan bir alanda kullanıyorsa, o halde, bu paranın payını faiz olarak ödemelidir. Bu görüşe karşı ise şu söylenebilir: Riskin karşılığı faiz değil, olsa olsa borcu garantiye bağlayacak olan bir teminat olabilir. Başkasını kendisine tercih, ancak manevi haz veren yüksek bir ahlakî davranıştır. Bunun, faiz gibi maddi bir kazanç alet edilmesi doğru değildir. Faiz, ücret olamaz, zira bir emek karşılığı değildir. Faiz zarar karşılığı da olamaz, çünkü borç verenin borç vadesi geldiğinde aynen iade edileceğinden zarar sözkonusu değildir. Enflasyon sürecinde, bunun mümkün olmadığı ileri sürülebilir. Enflasyondan etkilenmeyen ve iktisadi erimeden uzak tutulmayan bir para birimi, günümüzde henüz bulunamamıştır. Bu nedenle borç verenin borcunun aynen iade edilmesi, enflasyonun telafi edilmesiyle mümkündür. Yani alacaklı talep ettiği takdirde, enflasyon kaybı oranında, bir fazlalığın alacaklıya borçlu tarafından ödenmesi gerekir. Bu fark, paranın değer kaybı farkıdır. Mannan, Naqui, Syed Ahmed, Mohsin ve Ülgener gibi ilim adamları da bu paralelde görüş ileri sürmüşlerdir.

Borçluya paradan faydalanma fırsatı tanındığından dolayı böyle bir pay makul görülebiliyorsa da, bu da ihtiyaç içindeki borçlu için değil, aldığı parayı ticarete kullanan kimse için sözkonusu olabilir. Borç veren kimse atıl parasını gelir sağlayan bir işte kullanmak istiyorsa en doğru yol parasını verip faiz alacağına Kâr/Zarar ortaklığına katılmasıdır. “Şahsi ihtiyaçları karşılamak için alınan tüketim borçlarında faizi haklı gösterecek delil bulmak çok zordur”³⁴.

Ticari amaçlı borçlanmada faizi savunanlar fırsat maliyetinden hareket etmektedirler. Fırsat verenin, zaman içinde aynı fırsatları değerlendireceği şüpheli olduğu gibi, borç alanın da faiz verecek şekilde kesin ve garantili bir gelir elde etmesi de çoğu kez mümkün ve makul değildir³⁵. O halde makul ve adil olan Kar/zarar’a ortak olunmasıdır. Aksi halde meçhul, şüpheli ve riskli bir kazançtan,

³⁴ N. Muhammed Siddiqi, *Banking Without Interest*, 2nd. ed., Islamic Publication, Lahore, 1976, s. 101.

³⁵ Siddiqi, a.g.e., s. 102.

zamana göre garantili ve kesin bir oranda önceden tayin edilmiş olan faiz gibi bir ödemenin haklı ve makul bir açıklaması yapılmayacaktır³⁶.

Faizin, insanın bugününü yarına tercih etmesinin; yani zaman tercihinin bir karşılığı olduğu iddiasına gelince, bunun subjektif ve yanıltıcı olduğu söylenmektedir. İnsanoğlunun bugünün yarından daha değerli olduğu görüşü izafidir.

İnsanın, doğal olarak bütün çabası, istikbalini emniyet altına almak, huzur ve rahata kavuşmak içindir. İslâm iktisatçıları: “Faiz şöyle veya böyle nisbi bir unsur olan zaman konusunda yapılacak olan bir tercihin hiçbir zaman karşılığı olamayacağını” söylemektedirler³⁷.

3.1.3. Faizsiz Finansmanın Prensipleri

3.1.3.1. İlk Dönemlede Faizsiz Finansman Prensipleri

Finansman; sermayenin servet sahiplerinden üretim veya tüketim birimlerine aktarılmasıdır. Finansman, ihtiyacı bulunan birimlere daha büyük miktarda sermayeyi kontrol etme hakkı sağlar.³⁸ Geleneksel ekonomilerde, ihtiyaç duyulan bir birimin üretiminin finansmanı için faizli borç alınabilir. Bu borç mal ve hizmet satın alınmasının karşılığında hisse ve pay önerilmesi olarak ertelenmiş ödeme şeklindedir. Diğer taraftan bir tüketici ihtiyacının faizli borçla finanse edilmesi gerekebilir. Faizli ekonomilerde faizli finansman diğer finansman şekillerinden daha baskındır.

İslâm alimlerinin gayreti faizli sistemlere alternatif olabilecek bir sistem tanımlamaktır. Faizsiz finansmanla ilgilenen literatür oldukça çok olmasına rağmen, finansman prensipleri tam olarak ortaya konamamıştır. Ancak İslâmî finansmanın adaletine, rasyonelliğine ve anlatımına bağlı literatürden faizsiz finansman prensiplerini ortaya çıkarmak mümkündür.

İslâm ekonomisinde finansmanın yapısı üç prensipten hareketle oluşturulabilir:³⁹

³⁶ Akın, a.g.e., s. 60.

³⁷ Akın, a.g.e., s. 60.

³⁸ L. Pierce, *Monetary and Financial Economics*, John Wiley and Sons, New York, 1984, s. 280-295.

³⁹ Monzer Kahf, Tariqullah Khan, *Principles of Islamic Financing*, IRTI, Research paper, No: 16, First Edition, Jeddah: 1992, s. 9-10.

- i) Faizsiz finansmanda sadece varlığın sahiplik sorumluluğunu taşıyan, varlığın kârını ve değer artışını elde eder. Diğer bir deyişle finansmanda getiri sadece sahibe yöneliktir.
- ii) Para ödemeleri veya mal ve hizmet teslimine yönelik bütün değişim ilişkileri finansman fonksiyonunun temelini oluşturur.
- iii) Borçlanma bir yardım anlaşmasıdır. Borç veren bir getiri elde etmez, çünkü borç veren kaynağın sahibi değildir ve bu kaynağın ödenmesi borçlu tarafından garanti edilmiştir.

Müslüman âlimlere göre, finansman ihtiyacı kaynak tahsisindeki doğal farktan ileri gelmektedir. Finansman ihtiyacına ilişkin yasal düzenlemeler bütün fıkıh kitaplarında bulunmaktadır. Örneğin, fıkıhçılara göre mudaraba ihtiyaçtır, çünkü, parası olan herkes ticaret yapma yeteneğine sahip olmayabilir veya ticari yeteneği bulunan herkesin parası olmayabilir.⁴⁰ Bireylerin ya parası vardır fakat yeterli fikir zenginliği yoktur ya da fikren zengindir yeterli parası yoktur. Bu durum, böyle işlemlerin yasal olmasına ihtiyaç doğurur. Bunun sonucunda, hem fakir, hem servet sahibi, hem zeki hem de zeki olmayan fayda sağlamış olurlar.⁴¹

Fıkıhçılara göre, işletme yetenekleri ile finansal kaynakların match edilmesi gerekliliği kaynak tahsisinde, finansman ihtiyacı arkasındaki en önemli nedendir. Ancak fıkıh alimleri mudarabanın gerçekleştirilmesinde iki nokta üzerinde durmaktadırlar.

Birinci nokta, değişim veya ticaret bütün toplumlar için zaruridir. Gerçekte, ticaret peygamber döneminde Mekke ekonomisinin temeldir. İbn Hazm'a göre hayatını kazanmak isteyen bütün Mekkeliler finansman bulabilmekteydiler. Finansmanın arkasındaki gelir elde etme dürtüsü atıl fonların finansman olarak kullanılmasını gerektirmektedir.⁴²

Fukaha tarafından bahsedilen ikinci finansman dürtüsü, insanların kendilerini servet açısından büyütme istemeleridir. İbn Hudama'ya göre arz ve talebe bağlı

⁴⁰ İbn Qudamah, *El Mughni*, Vol: 5, Dar al Kitab al Arabi Publisher, Beirut: 1972, s. 135.

⁴¹ El Marghinani, *Burhan Al Din İbn Ebu Bekr*, El Hidayah, Mustafa al Babi al Halabi Publishers, Vol: 8, Cairo: 1970, s. 446.

⁴² İbn Hazm, *Al Muhalla*, Dar al Fikr Publishers, Vol: 8, Cairo, s. 247.

olarak artabilen fidan, ağaç, hayvan çiftliği gibi belirli servet formlarının aksine, para, değişim ve muamele sonucu büyüyebilir.⁴³ Bu tür bir büyüme arzusunda, İbn Hudama, nakit yerine sermaye sahibinin üretim varlığını artıran finansman türünü tercih etmektedir.

Finansmanın bu iki güdüsü, kaynaklar ile finansmanın verimli kullanımında rol oynayan işletme yetenekleri arasındaki uyumlulukla ve pazarlanabilir mal ve hizmet üretim sürecindeki finansman kullanımı ile birlikte değerlendirilir. Bu süreç genellikle, finansör ile müteşebbisin üzerinde anlaştıkları kâr veya gelir beklentisiyle ilişkilidir.

Ancak, finansman için özellikle beklenmedik şartlar gibi şeylere de ihtiyaç vardır. Bu çerçevede müslüman yazarlar Hz. Peygamber'den iki önemli hadis rivayet ederler. Bu hadisler karşılıksız (yardım şeklinde) verilen borçlar hakkındadır. İbn Hudama bu hadislerle dayanarak, borcun amacını, baskı altında bulunan ve tersliklerle karşılaşan kimselere yardım etmek ve sıkıntıdan kurtulmasına katkıda bulunmak olarak belirtmiştir.⁴⁴ Buna göre, borç alan sadece bir ihtiyaç ve finansal umutsuzluk nedeniyle borç ister. Ancak, borca tüketim veya üretim nedeniyle de ihtiyaç duyulabilir.

İbn Hudama'ya göre borç vermek, bir Müslüman için müslüman kardeşini sıkıntıdan kurtarmak ve ona destek durmaktan ibarettir. Borç vermenin yardım ve inayet yönü fıkıh alimlerince takdir edilmektedir. Fıkıhçılar borç vermeyi yardım anlaşması altında sınıflandırmışlardır. Bu anlaşma kategorisinde taraflardan biri diğerinden hiçbir karşılık, (fazlalık) almaz. Fıkıhçılar borç vermenin esasları konusunda tartışmazlar, kabul gören görüşe göre, likit hesaplar ve borç verme, borç veren tarafa bir maliyet yükler.⁴⁵ Riski engellemek isteyen borçlular tarafından anaparası garanti edilen borçlarda, borç verenler borçlarını mudaraba şeklinde vermeyi tercih ederler, risk alanlar ise mudaraba ve muşaraka üzerinden borçlanmayı tercih ederler. Bu risk ve güvenlik düşüncesi, vediada olduğu gibi borç ile mevduat mu-

⁴³ İbn Qudamah, a.g.e., s. 135.

⁴⁴ İbn Qudamah, a.g.e., s. 353.

⁴⁵ Kauther Abdul Fattah Al Abji, "A Study of Investment Feasibility in the light of Figh", *Journal of Research In Islamic Economics*, Vol: 2, No: 2, 1985, s. 1-44.

kayesesinde de ortaya çıkar. Vedia da emanetçi tarafından garanti bulunmaz. Ancak hem mudi hem de amenetçi, eğer güvence ikame edilirse vedia üzerinden borçlanmayı tercih edebilir.⁴⁶

Borçlar tüketim veya üretim amaçlı olabilir. Borçlar kişiler veya kurumlar tarafından verilebilir. Kurumsal borçlarda, bazı önemli müslüman yazarlar, borcun zekat fonundan yapılabileceğini veya Pakistan'da İslâmîleşme sonrasındaki bankalarda olduğu gibi, ulusal bankalar tarafından yapılabileceğini önermektedirler.⁴⁷ Kurumsal borç verme, birçok müslüman ülkede bulunan kredi şirketlerinde olduğu gibi özel veya genel şirket organizasyonları tarafından uygulanabilir.

İslâm hukukuna göre, borç ertelenmesi hiçbir finansal fazlalık olmadan yapılır. Bu uygulamada kusurun kasti veya kasti olmamasına bakılmaz. Ancak, fukahanın çoğunluğuna göre, kasti hata, İslâm ceza hukukunda cezalandırılır. Fakat, hiçbir klasik yazar, kreditora herhangi bir finansal karşılık ödenmesine izin vermemiştir.⁴⁸

İslâm'ın ilk döneminde, finansman kâr beklentisi ve yardım şartıyla temin edilmektedir. Borç verme, borçlunun finansal amacına hizmet ediyor olmuş olmasına rağmen, pazar faktörlerine bağlı değildir. Ancak, bütün ekonomik amaçlar için finansman aşağıdaki prensiplere dayandırılmıştır:⁴⁹

- i) Finansör ve kullanıcı için teşebbüsün veya işletme faaliyetlerinin net çıktı paylaşımındaki mudaraba prensibi,
- ii) Brüt çıktı ve işlem maliyetlerinin taraflar arasındaki anlaşmaya göre dağıtım prensibi,
- iii) Müeccel ve selem satış olarak kullanılan kredili satışa yönelik finansman prensibi*

⁴⁶ Kahf and Khan, a.g.e., s. 14.

⁴⁷ M. Umar Chapra, *Towards A Just Monetary System*, The Islamic Foundation, Leicester: 1985. M.N. Siddiqi, *Muslim Economic Thinking: A Survey of Contemporary Economic Literature*, The Islamic Foundation, Leicester: 1981.

⁴⁸ Mahmud Abu Suud, "Monrey Interest and Qirad", *Studies In Islamic Economies*, 1981, s. 59-84.

⁴⁹ Ma'bid Ali Al Jarhi, "A Monetary and Financial Structure For an Interest Free Islamic Economy: Institutions Mechanism and Policy", *Money and Banking In Islam*, IPS, Jeddah: 1983, s. 69-88.

* Müeccel: Derhal teslim, farklı fiyattan ödeme
Selem: Derhal ödeme, farklı zamanda teslim.

İlk iki prensip taraflar arasında sürekli bir ilişkiyi ortaya koyar. Ancak teşebbüsün veya işlemin sonuçları gerçekleştiği zaman bilinebilir. Üçüncü prensipte ortaya konan finansman şeklinde, işlem bir kez yapılır ve malın fiyatı veya malın kendisi, muaccel ve selem satış şeklinde sabit borca dönüştürülür. Eğer borç para ise, muaccel olarak finansmanın getirisi, satılan objenin teslim zamanında bilinir. Eğer borç selemde olduğu gibi bir türde ise, satın alma amacına bağlı olarak finansmanın getirisi konusunda iki farklı durum ortaya çıkar. Bunlar:

a) Eğer selem alımın amacı, malı yeniden satmaktan çok ona sahip olmak ise, işlem, teslim tarihinde sona erer. Muaccelde olduğu gibi finansmanın getirisi satış anlaşması sonuçlandığı zaman bilinebilir. Malın teslimindeki hata riski veya bozulmalar sigortalanabilir. Ancak, bu ve fiyat ödemeleri birlikte alındığında, bu finansmandaki getiri bilinir ve satış kontratının bitiş zamanı ve malın fiyatının ödemesi sabitleştirilir.

b) Eğer selem alımın amacı sahip olmaktan çok malı yeniden satmak ise, faaliyetin son çıktısı, ürünü ve getirisi sadece mal yeniden satıldığı zaman bilinebilir. Ancak, bir başka alıcı tarafından gelen sipariş olmadıkça finansal kurumun kendisini böyle riskli bir faaliyete sokması beklenemez.

3.1.3.2. Faizsiz Finansman Prensiplerindeki Son Gelişmeler

Faizin kaldırılması, İslâmî finansmanda önemli bir tartışmadır. Modern İslâm literatüründe, riba ve faiz eş anlamlı olarak ve bu iki kavram birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanılmıştır.⁵⁰

Çağdaş müslüman alimlerinin, finansman prensipleri üzerindeki görüşleri, faiz yasağının rasyonalize edilmesi çalışmaları ve riba esaslı sisteme alternatif etkin finansal kurumları geliştirmeleriyle ilgilidir. Son yirmi yıl boyunca müslüman toplumlar, ilk kez olarak, özel sektörün İslâmî finansal prensipleri uygulamaları kadar kamunun uygulamalarına da tanık olmuşlardır. Aşağıda, İslâmî finansman prensipleri alanındaki önemli gelişmelere bağlı olarak yapılan temel akademik ve pratik çalışmalar dört başlık altında incelenmektedir:

- Faizsiz bankalardan önceki teorik katkılar,

⁵⁰ Kahf and Khan, a.g.e., s. 19.

- Faizsiz bankalarla birlikte finansman prensipleri uygulamaları,
- Politika oluşturma çalışmaları,
- Finansmanda sahip-yönetim yaklaşımı.

3.1.3.2.1. Faizsiz Bankalar Öncesindeki Teorik Katkılar

Bu alandaki çağdaş müslüman alimlerin görüşleri iki temel nokta üzerinde yoğunlaştırılarak özetlenebilir. Bunlar;

- Satış ve faiz esaslı işlemler arasındaki fark,
- Sermaye üzerinden sabit getiri oranı fikrinin reddidir.

İslâm'da finansman prensiplerini anlamak için faiz ile alış-veriş arasındaki fark oldukça önemlidir, zira alış-verişe izin verilirken faiz yasaklanmıştır.

Mevdudî, satış ve faiz arasındaki farkı riskin etkin yönetimi ve eşit dağılımı kapsamında incelemiştir. Faizli işlemlerde, risk borçluya transfer edilir böylece bütün riskli varlıklar risksiz hale gelirler. Bu sosyal olarak adil değil, ekonomik olarak da etkin değildir. Diğer taraftan doğal belirsizlik altındaki ticaret, hem adil hem de etkindir. Bu genellikle satış işleminden riba esaslı işlemi ayırmada kullanılan bir kriterdir.⁵¹

Faizli işlemlerde satışın konusu zamandır ve fiyatı da ribadır. Bu nokta, son zamanlarda paranın "zaman değeri" olarak değerlendirilmektedir. Bir nesnenin ertelenmiş satış fiyatı, spot fiyatı ile karşılaştırılırsa yasal olarak daha yüksektir bu konu İslâm'da paranın zaman değeri ile ilişkilendirilir.⁵² Bu değer ex-ante (önceki) olarak belirlenebilir. Ancak sabit kira veya ertelenmiş satıştaki sabit fiyat sermayenin sabit getirisi anlamına gelmez. Zira, bu işlemlerdeki belirsizlik ve risk ilişkisi yukarıdaki ifadeyi kabul etmez ve paranın zaman değerinin sadece ex-post (sonraki) olarak belirlenebileceğini önermektedir.⁵³

⁵¹ S.A. Mavdudî, *Tafhimul Quran*, (English Translation by Zafar Ishaq Ansari), The Islamic Foundation, Vol: 1, Leicester: 1987, s. 204.

⁵² Rafic Al Masri, "Participation of Capital Goods In the Produce or Profit", *Journal of Research. In Islamic Economics*, Vol: 3, No: 1, 1986, s. 3-57.

⁵³ Mohsin Khan, A. Mirakhor, "The Financial System and Monetary Policy In an Islamic Economy" *Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance*, 1986, s. 163-164.

Zaman değeri, reel işlemin bitirilmesi ile ilişkilidir. Ribalı işlemlerde, borcun ertelenmesi sermayenin getirisini haklı gösterir. Ancak, ex-post işlemlerde sermayenin getirisi reel mal kazancı ile bağlantı kurar ve bu malın doğasında belirsizlik vardır. Zaman, gerçek işlemin tamamlanmasında ihtiyaç duyulduğu için, kâr-zararı etkileyen birçok faktörden biridir.⁵⁴

Yukarıdaki tartışmaların sonucunda şu iki önemli nokta çıkarılabilir:

i) Ticaret ile faizli işlemler arasındaki fark; ticarî işlemler zamana ilişkin olarak risk ve belirsizlik şartlarına tabi iken faizde böyle bir risk yoktur. Sermaye ticarette zaman sürecinde artabilir veya azalabilirken, ribalı işlemlerde sermaye zaman geçtikçe otomatik olarak artar.

ii) Borç verenler ile kredili satış yapanlar arasındaki fark açıkça ortaya konmamıştır. Ticarî potansiyel yaratan borçlar bu ilk alimlerin dikkatini çekmemiştir. Yine satış ile riba arasındaki finansman farkı da alimlerce tartışılmamıştır.

Teknik olarak riba; alacaklının borçludan anlaşmaya dayalı olarak anapara üzerinden elde ettiği bir fazlalıktır. Riba esas olarak borç verme işlemlerinde uygulanır ve borç alacak ilişkisinin en belirgin kaynağıdır. Sermayenin getirisi üzerinden avans anlaşmasının varlığı, faizin ayırt edici önemli bir karakteridir. Rasyonel faiz tesbiti, etik ve etkinlik bazında müslüman alimlerince şiddetli bir biçimde reddedilmiştir. Mevdudî bu konuda şöyle demektedir:

- “Hangi rasyonel prensip, hangi mantık, hangi adalet sistemi ve hangi ekonomik anlayış zamanını, enerjisini, kapasitesini ve kaynaklarını harcayanlar için sabit bir kârı garanti edebilir, fonlarının tamamına yakını borç verenlere riske karşı ve sabit kâra karşı nasıl garanti edebilir”.⁵⁵

Hemen hemen bütün müslüman alimler arasında bu ve benzeri sorulara negatif cevap verme konusunda bir konsensus vardır. Ancak şunu da işaret etmek gerekir ki borcun akdi getirisi ile satışın akdi getirisi arasındaki fark literatürde bu bakış açısıyla işlenmemiştir. Garanti edilen finansman getirisi, illegal, irrasyonel ve adaletsiz olarak görülmektedir.

⁵⁴ Ridha, Saadalla, “Concept of Time In Islamic Economics”, IRTI, Unpublished Paper, 1986, s. 10-14.

⁵⁵ Mavdidi, a.g.e., s. 214.

Yukarıda kısaca özetlenen görüşlerin sonucu olarak, birçok müslüman alimin görüşü, İslâmî finansman yaklaşımının, sermayenin getiri oranının toplam teşebbüsün getiri oranına göre değişmesi gerektiği prensibine bağlı olması gerektiği yönündedir. Bu tür bir getiri oranı prensibi uygulaması, İslâm'da finansmanda kâr paylaşımı prensibi veya Kâr-zarar paylaşımı prensibi şeklinde olabilir.⁵⁶

Kâr Paylaşımı Prensibi (KPP)

Kâr, mudaraba prensiplerine bağlı olup, karlar anlaşma şartları doğrultusunda sermaye sahibi ile müteşebbis arasında paylaşılır ve bu anlaşmada normal şartlar altında zararlar sermayeye yazılır. Mudaraba, taraflardan birinin sermaye tahsisine dayanan bir anlaşmadır ve anlamı kâra katılımdır. Bu işlem taraflardan birinin sermayesi ve diğerinin emeği ile yapılabilir. Bu şartların haricinde mudaraba olmaz. Eğer, bir şekilde kârın tamamı sermaye sahibine giderse mudaraba basit yatırım olur ve eğer çalışanlar kârın tamamından yararlanırlarsa anlaşma karz olur.

Yukarıdaki tanımlama mudarabayı çağdaş ekonomik literatüre ilk kez sokmuş ve direk yatırım prensipleri, karz ve mudaraba arasındaki çizgiyi çizmiştir. Direkt yatırımda, sermaye sahibi bütün kararları kendisi alır veya yönetici istihdam eder. Eğer direkt yatırım müşaraka şeklinde olursa karar mekanizması kolektif hale gelir, sermaye sahibi bütün karı alır ve bütün zararı yüklenir. Karz'da, borç veren kârı paylaşmaz ve anaparayı hiçbir getiri olmaksızın geri alır.⁵⁷

Mudaraba'da, sermaye sahibi kârı çalışan tarafla paylaşır fakat, zarar riskinin tamamını yüklenir. Üzayir, kâr paylaşımı sistemine dayalı bir finansal aracılık sistemi taslağı hazırlanmış ve adına da iki-kat (two-fold) mudaraba demiştir.

İhtimamla hazırlanmış olan KPP'nin teorik temelleri ve finansal aracılığın detaylı yapısı, Sıddık (1985) tarafından sunulan formal finansman modeli ile uygunluk gösterir. Sıddık'ın katkıları Uzayir'in çalışmasını genişletmek ve formülize etmekten ibarettir. Ancak, Sıddık'ın çalışmasının iki ayırıcı unsuru vardır.

⁵⁶ M.A. Zaraga, "Stability in an Interest Free Islamic Economy: A Note", *Pakistan Journal of Applied Economics*, Vol: 2, No: 2, 1983, s. 181-188.

⁵⁷ Kahf and Khan, a.g.e., s. 22.

Birincisi, iki-kat (two-fold) mudaraba, Sıddık'ın önerdiği gibi makul kredili sistem ekonomisinin temel prensibi haline gelmiştir. Bu, finansal kaynakları kâr paylaşımı esasında borç veren kimseye müteşebbis olma hakkı kazandırır. Sıddık kendi kendini geliştirmiş ve şunu sormuştur: Bir mudaraba kârı özel bir fonksiyon icra eden ikinci bir mudarabaya atfedilebilir mi, bir finansal aracılık sistemine kaynak olan iki-kat mudaraba caiz midir? Ancak bu tartışmalara yansıtılan iki-kat (two-fold) mudaraba uygulaması, fonların kâr paylaşımı esasıyla arzedildiği finansal aracılık sistemine genişletilirse, konu açık ve net değildir.

İkincisi, Sıddık mudaribin parasını mudaraba fonları ile birleştirme prensibini formal hale getirmiştir.

Yukarıdaki KPP finansmanı konusundaki kısa açıklamadan, üç sonuç çıkarabiliriz:

- i) Klasik mudaraba sermaye sahibi ile müteşebbis arasındaki birebir ilişkiye dayanır, ancak müslüman yazarların büyük bölümü mudarabada çok sayıda sermaye sahibi (mudiler) ve sadece bir müteşebbis (banka) yer alabileceğini belirtmişlerdir.
- ii) Klasik mudarabada, mudaribin kişisel sermayesi ile mudaraba sermayesinin karışması bir istisnadır. Ancak, çağdaş düşüncede bu, İslâmî bankaların kendi sermayeleri ile mudilerinin parasını birlikte kullanmaları, seklinde temel bir kural haline gelmiştir.
- iii) Mudaraba parasının başka bir mudaraba anlaşması yapması klasik mudarabada istisnadır. Fakat modern zamanda bu, mudarabanın hakim kuralı haline gelmiştir ve yeni bir icat olan KPP finansal aracılık amacı için kullanılmıştır. Bu icadın İslâmî finansman sistemi için önemi, İslâm bankalarının kaynak hareketleri ve teorisi için çok iyi bir kaynak olmasıdır.

Kâr-Zarar Paylaşımı Prensibi (KZP)

Kâr-zarar paylaşımı prensibi muşaraka prensiplerine bağlıdır. Kar anlaşmaya göre dağıtılır, fakat zarar sermaye katılımcıları arasında sermayeleri oranında dağıtılır.

Paylar adi şirketler tarafından müşareke prensiplerine göre çıkarılabilir veya bankacılık kurumları kaynakları mudaraba prensipleri temelinde harekete geçirebilir.⁵⁸

Faizsiz finansman kurumlarının karakterize ettiği kurumsal anlaşmaları, finansal araçlar yerine yatırım kurumları yapar. Bu tür anlaşmalar, yapısı gereği iki kat mudarabadan daha rahat denetlendiği için, müşarakaya daha uygun olurlar.⁵⁹

İslâm bankacılığı uygulamalarının gelişiminden önce yazarların çoğu finansmanın temel rolü üzerinde aynı fikirdedirler. Tek istisna El Sadr'dır. El Sadr finansal aracılık temeli olarak icara ve Cuala'yı tercih etmektedir. O'na göre, bankacılık hizmetleri banka ve müşteri arasında belirli bir hizmet için belirli bir ücret çerçevesinde yapılan Cuala anlaşması temelinde sunulabilir.⁶⁰

Kureysi ilk zamanlarında benzer bir düzenleme önermiştir. Bu düzenleme ile bir merkezi finans evi, buna ek olarak zekat yönetimi, ayrıca, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi hizmet esaslı bankacılık işlemlerinde önerilmektedir.⁶¹

İrşad İslâm bankalarının tüketim amacı için kredili satışı teşvik etmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre bu, talebi artıracak ve bunun sonucunda satışlar artacak ve kâr için bir teşvik alabilecektir.⁶² Bu nokta Hamoud tarafından detaylı bir şekilde incelenmiş fakat yeni bir bakış açısı ortaya konmamıştır.

Önerilen uygulama, İslâmî finansman prensipleri dikkate alındığında, literatürüne borç finansmanına ilişkin herhangi bir katkı kazandırmamış, bazı çevrelerde İslâm ekonomisi konseptinin borçsuz ekonomi ile eş anlamlı olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak, İslâm bankaları öncesindeki teorik katkılar üç noktada özetlenebilir:

- i) Mudaraba ve müşaraka İslâmî finansman için düşünülmüştür. Bu faizli finansmana alternatif olarak sunulmaktadır. Satış esaslı finansman

⁵⁸ S. Mahmud Ahmad, *Economics of Islam*, Lahore: 1947, s. 80-91.

⁵⁹ Chapra, a.g.e., s. 91.

⁶⁰ Kahf and Khan, a.g.e., s. 25.

⁶¹ Enwar Iqbal Qurishi, *Islam and the Theory of Interest*, (sh. M. Ashraf), Lahor: 1947, s. 112.

⁶² S.A. Irshad, *Interest Free Banking*, Orient Press of Pakistan, Karachi: 1963, s. 64-72.

prensibi literatürde yeterince gözden geçirilmemiştir. Bu nedenle de İslâm ekonomisi borçsuz ekonomi olarak bilinir hale gelmiştir.

- ii) Klasik mudarabanın bazı istisnai kuralları, yeni mudaraba esasları olarak ortaya çıkmıştır. İslâmî yatırım ortaklığı olan muşaraka ile, İslâmî finansman formu olan mudaraba arasındaki fark belirtilmemiştir.
- iii) Faizsiz borcun tüketimi yükseltmedeki önemi, sadece bu prensiplerle finanse edilmesi halinde düşünülmüştür.

3.1.3.2.2. Faizsiz Bankaların Finansman Prensipleri Uygulamaları

1975'de Dubai İslam Bankası'nın BAE'de, 1975'de, İslam Kalkınma Bankası'nın (IKB) Cidde'de kurulmasıyla artan İslâm bankaları İslâmî finansman prensipleri ile çalışmaya başlamışlardır. Onların faaliyetlerinin başlamasıyla bu bankalar doğal olarak bazı yenilikler ve bunlara yönelik itirazlarla karşılaşmışlardır.

İslâmî finansman prensipleri altındaki ilk faaliyet verileri İslâm Kalkınma Bankasından sağlanabilir. Murabaha (satış-esaslı finansman) ilk kez 1976'da IKB'nin faaliyetleri arasında görülmüştür. Aynı yıl bu faaliyetin rakamsal değeri diğer faaliyetlerle karşılaştırıldığında \$ 50.52 milyon gibi daha az bir rakamdır. Bu tür faaliyet 1984'de İslâm bankaları arasında daha popüler hale gelmiş İslâm bankalarının faaliyetlerinin ortalama % 84'ünü oluşturmuştur. Bu oran günümüzde %95 civarına ulaşmıştır.⁶³ İslâm bankalarının işlem (faaliyet) ihtiyacı birçok bilim adamının dikkatini çekmiş ve çok sayıda politika çalışmaları yapmışlardır. Bu çalışmalar aşağıda incelenmiştir:

Kar-Paylaşımı Prensibinin Kritiği

Klasik mudaraba prensiplerinde bankacılık esaslı finansmana bazı âlimler tarafından şiddetle itiraz edilmiştir. Homoud ve İsmail bunlardandır. Homoud'a göre klasik mudaraba prensibi, modern finansman ihtiyacına uygulandığında aşağıdaki noksanlıklar ortaya çıkabilir.⁶⁴

⁶³ Ziauddin Ahmad, *Some Misgivings About Islamic Interest Free Banking*, IIIE, Islamabad, 1985, s. 75-87.

⁶⁴ Abdul Halim Ismail, "Al Quran On Deferred Contracts of Exchange: Commentary On Three Verses of Injunctions", *Paper presented to a workshop on Thoughts Relating to Islamic Economic System Based on Shari'ah*, Islamic Affairs Division, Prime Ministry, Kuala Lumpur: March 21, 1989, s. 5.

Birinci olarak klasik, mudarabanın en önemli özelliği iki yönlü (bilateral) olmasıdır. Bu özellik, klasik mudarabanın, finansal aracılık ihtiyaçlarını tatmin etmesine izin vermez. Banka birçok mudi ile ilgilidir ve onların fonlarını birleştirmek zorundadır, böylece bu iki yönlü özellik zarar görmektedir. Homoud'a göre, bu çok yönlü veya kollektif mudarabayı gerektirir ki bu da klasik yazımlarda yer almaz.

Kollektif mudaraba hayaldir. Çünkü "Kollektif mudaraba" ile "iki-kat" (two-fold) mudaraba birbirine benzemez. Kollektif mudaraba ile mudi zarardan mesul değildir ve aracı sadece zararı yüklenme taahhüdü varsayımı için kâr kazanma hakkını elde eder. Taraflardan biri para emek veya taahhüt katkısında bulunmadıkça kâr elde etme hakkı kazanamazlar. Kollektif mudaraba durumunda para da, emek de gerekmez, kara katılmak için sadece taahhüt yeterlidir.⁶⁵

Bu, mudinin zarar taahhüdünü taşıdığı iki-kat (two-fold) Mudaraba ile ters-tir.⁶⁶ Bu nedenle birçok yazar, Sıddıki⁶⁷ ve El Amin⁶⁸ gibi, Homoud'un teklifine karşı çıkmışlar ve ona şunu sormuşlardır: Eğer mudi zarardan sorumlu tutulamaz ise kâr hakkına nasıl katılacaktır?

İkinci olarak; iki yönlü mudarabada, karlar, işlem tamamlandıktan sonra dağıtılır. İşlem tamamlanıp, anapara karşılandıktan sonra, fazlalık kısım mudaraba karıdır. Modern finansal aracılık sisteminde yatırımın geri çekilmesi ve kârların dağıtımını olağanüstü bir istisnadır. Tıpkı, iki yönlü mudaraba likiditesi yerine, yatırım havuzunun bugünkü değerinin belirlenmesi esasında yapıldığı gibi.⁶⁹

Üçüncü olarak, mudaraba dayanıklı veya dayanıksız tüketim mallarının finansmanında, hükümete ve sanayiye arz edilen malların finansmanında yeterli olmayabilir.⁷⁰

⁶⁵ Sami Hasan Homoud, *Islamic Banking*, Arabian Information, London: 1985, s. 228.

⁶⁶ Kahf and Khan, a.g.e., s. 27.

⁶⁷ M.N. Sıddıqi, *Inssue In Islamic Banking*, The Islamic Foundation, Leicester: 1983, s. 138.

⁶⁸ Hasan Abdullah Al Amin, *al Mudarabah al Islamiyah Wa Tatbiqatuha al Hadistha*, IRTI, Jeddah: 1989, s. 10.

⁶⁹ Kahf and Khan, a.g.e., s. 27.

⁷⁰ Homoud, a.g.e., s. 230.

Satış-Esaslı Prensip

Satış esaslı finansman İslâm bankaları tarafından çokça kullanılmış olmasına rağmen, genel prensipler çok kısa bir süre öncesine kadar literatüre girmemiştir. Riba, satış ve borç (deyn) kavramları arasındaki farkların çalışılması ile, Kur'an'da belirtildiği gibi⁷¹, satış esaslı finansmanın faize alternatif olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.⁷²

Vahiy zamanında, Araplar satış ve riba olmak üzere iki alışlagelmiş işlem yapmaktaydılar. Bazı alimlerin tefsirlerine bağlı olarak, İsmail; satış, spot veya ertelenmiş olabilir sonucunu çıkarmaktadır. Ayette kullanılan, ertelenmiş satış kavramı, diğer bir finansman formu olan ribanın karşıtı olarak kullanılmıştır. Ebu El Arabi ve El Kurtubi'ye göre bu ayetteki satış mübah (caiz) olan bütün ertelenmiş satışları kapsamaktadır.

Fıkıhçılar farklı seçenekler oluşturan beş çeşit vadeli (ertelenmiş) satıştan söz etmektedirler. Bunlar: ⁷³

Selem Satış : Fiyat, anlaşma yapıldığı zaman ödenir, fakat satışa konu olan nesne, ödenmesi gereken eşya teslim edilmez.

Müeccel Satış : Satışa konu olan nesne anlaşma zamanında teslim edilir, fakat, fiyatı borç olarak kalır, ödeme yapılmaz.

İstisna Satış : Fiyat anlaşma zamanında ödenir ve satışa konu olan şey üretilir ve daha sonra teslim edilir.

İcara (Leasing) : Varlığın kullanım hakkının satışı yapılır, varlık kullanıcıya teslim edilir, kullanıcı periyodik olarak kira geri ödemesi yapar.

Murabaha : Bilinen bir kâr ile satış olup kâr hemen veya sonradan ödenbilir.

Mevcut koşullarda, riba işlemine sadece ertelenmiş satış veya verilen borç (kredi) sonucunda başvurulur. Riba, borç anaparanın üzerinden alınan bir fazlalıktır. Bu borç, verilen kredi veya ertelenmiş satıştan ileri gelebilir.

⁷¹ Kur'an, Sure: 2, Ayet 275.

⁷² İsmail, a.g.e., s. 12.

⁷³ Kahf and Khan, a.g.e., s. 28.

Mark-Up Prensibi

Mark-up finansman prensibi, murabahadaki ertelenmiş ödeme gibidir. Mark-up prensibinde, finansör malın ertelenmiş ödemesi ile peşin ödemesi arasındaki farktan yarar sağlar. Mark-up prensibinin genel kabul görmüş aksiyomlar temelinde haklılığı kanıtlanmıştır. Finansörün getiri talebi fıkıh kurallarına uygundur.⁷⁴

Markup, sabit, önceden belirlenmiş ve kesin borç miktarı oluşturur. Bu, mark-up prensibini faizsiz bankalar için faizli işlemlere alternatif olarak çekici hale getirir. Ancak şuda belirtilmelidir ki, faizli borç vermenin aksine finansörün getirisi, mark-up esaslı finansmanda sabit değildir. Finansörün son getirisi mark-up fiyatından daha azdır, çünkü mal kendi mülkiyetinde iken finansör risk taşır. Mark-up prensibi fon kullanıcılarını ve diğer bir durumda doğabilecek riskleri korur, kullanıcı aynı zaman süresi için son finans maliyeti, mark-up fiyatından daha az olabilir.⁷⁵

Kiralama (İcara) Prensibi

Varlığa sahip olma hakkını kullanma hakkından ayıran, kiralama (icara) prensibi, bir varlığın kullanımını finansmanından bağımsız hale getirir. Varlığın sahibi, sahiplikte ilişkili bütün riskleri taşır ve varlığın kullanıcısı varlıktan sağlanacak fayda için sabit fiyat (kira) öder. Böylece bir kimse varlığın mülkiyetine sahip olmaksızın onu kullanabilir. Bu nedenle (icara) kiralama önemli bir finansman rolü oynar.

Altmışların başlarında El Sadr, banka varlıklarının yönetiminde icara (kiralama) prensibini önermiş olsa da bu prensip, İslâm bankaları ortaya çıkana kadar etkinlik kazanmamıştır. Son literatürde kiralama prensibi tartışılmış, ancak, İslâmi finansal kurumlar tarafından yaygın olarak kullanılmamıştır. Tek istisna İslâm Kalkınma Bankası'dır.⁷⁶

İki tür icara (kiralama) kullanılmaktadır: Bunlar; hire purchase ve rent-sharing'dir.

⁷⁴ Saadalla, a.g.e., s. 25.

⁷⁵ M. Fahim Khan, "Value of Time in Islamic Perspective", *Mimeograph*, III, Islamabad: 1987, s. 22.

⁷⁶ Council of Islamic Ideology Pakistan, *A Report on the Elimination of Riba From the Economy*, Reproduced by Ziauddin Ahmad, 1983, s. 228.

Hire purchase, finansman formunda, müşteri (varlığı alan), varlığın fiyatını bilir, bankanın kârı, belirlenen satış işlemleri ve ödenen kira miktarı kadardır. İlgili dönem için yapılan anapara artı kâr ve kira ödemelerinden sonra müşteri mal sahibi olarak kabul edilir. OIC'in İslam Fıkıh Akademisi, hire-purchase prensiplerinin kullanımını, kiralama anlaşmasının bitişi, varlığın sahibine sağlayacağı getiri, kiralama kontratının bitiminde varlığın alımı gibi konulara özen gösterilmesi halinde önermektedir.⁷⁷

Rent-Sharing anlaşmasında, bu prensibe ek olarak, müşteri bilinen pazar kira payı öder, ödeme zamanı ödemeler tamamen bitene kadar sürer. Bankanın bu faaliyetten elde ettiği kâra üzerinde anlaşılan kira dahildir.

Geleneksel ekonomi ve finansman literatüründe, leasing ve faizli finansman mukayese edilmiş ve leasingin üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Ancak Al Masri, 1986'da yaptığı bir çalışmada, kiralamayı KPP ile karşılaştırmış ve KPP'nin (ister kâr bölüşümlü olsun ister ürün bölüşümlü olsun) dayanıklı mallara kiralama prensiplerinden daha etkin uygulanabileceğini ortaya koymuştur.

3.1.3.2.3. Politika Oluşturma Çalışmaları

Bu husustaki en önemli doküman 1981'de Pakistan İslâm İdeolojisi Meclisi'nin ribanın ekonomiden kaldırılması raporudur. Bu rapor, ekonomistler, bankacılar ve fıkıh alimlerince birlikte hazırlanmış olup, çağdaş ekonomiden faizin yokedilmesi ile ilgili eksiksiz ve ayrıntılıdır.⁷⁸

Rapor, detaylı bir faizsiz finansman paketi sunmaktadır. Raporun yazarları, faizin yok edilmesi temel amacına ek olarak birçok neden ortaya koymuşlardır. Bunlar, banka güvenliği, sektörel kaynak bölüşümü, farklı kullanıcılara uygun tür teklifi vb.dir. Rapor, İslâmi finansman araçlarını KZP, satış ve hizmet esaslı şeklinde sınıflandırmaktadır.

KZP esaslı finansman araçları arasında, mudaraba ve muşaraka çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu araçlar kira paylaşımı, özkaynak katılımı ve mudaraba sertifikası gibi, finansman araçlarına da esas olabilmektedir.

⁷⁷ Islamic Fiqh Academy of the organization of Islamic Conference, *Islamic Fiqh Academy Resolutions and Recommendations*, Jeddah: 1989, s. 20-32.

⁷⁸ Council of Islamic Ideology, Pakistan, a.g.e.

Rapora göre, satış esaslı finansman varyasyonları, murabaha, selem satış, hire purchase, leasing vb.'inden oluşurken, hizmet esaslı finansman, hizmet maliyetli esaslı ve yadım esaslı borçlardan meydana gelir. Ancak rapor KZP finansman şekline öncelik vermektedir. Satış esaslı finansman sadece KZP finansmanının çalışmadığı yerlerde önerilmektedir. Diğer taraftan hizmet esaslı finansmanın istisnai olduğu ve ekonomik olmadığı belirtilmektedir.

Meclisin önerileri uygulanırken, Pakistan Devlet Bankası (State Bank) finansman şekillerini yeniden şöyle sınıflandırmıştır:

“Yatırım esaslı finansman; muşaraka ve mudarabayı içine alır. Satış esaslı finansman ticari alım tezkerelerini, mark-up'ı ve geri satın alma anlaşmalarını kapsar. Kira esaslı finansman; hire-purchase, kira paylaşımı (rent-sharing) ve leasingi içerir. Hizmet maliyeti esaslı finansman ve Cuala, hizmet esaslı finansman içerisinde sınıflandırılmıştır.”

Faizsiz Bankaların Fıkıh Meclislerinin fetvaları, yeni İslâmi finansman tekniklerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Son on yılda bu fetvalar faizsiz bankaların, çağdaş bankacılıkta farklı İslâmi finansman şekillerini anlamalarına öncülük etmiştir.⁷⁹

3.1.3.2.4. Sahip-Yönetim Yaklaşımı

Sahiplik, kavramının iki temel özelliği vardır. Bunlar⁸⁰:

- i) Sahiplik; sahibe, sahibi olunan mal üzerinde yapılacak bir tasarruf sonucunda gerçekleşen artış, getiri ve gelirin tamamını elde etme hakkı kazandırır, (artış, ister doğal sebeplerle olsun ister varlığın transformasyonu veya değişimi ile olsun).
- ii) Sahiplik; sahibe varlığın taşıdığı bütün riskleri yalnız yüklenme sorumluluğu getirir. Bu riskler, doğal faktörlerin değişimi veya transformasyonun neden olduğu varlıktaki kalitatif veya kantitatif kayıpları kapsar.

⁷⁹ Kahf and Khan, a.g.e., s. 31.

⁸⁰ Monzer Kahf, *The Concept of Credit In Islamic Economics*, IRTI, Jeddah: 1991, s. 22.

Bu iki özellik birşeye hak kazanmak için zararından da sorumlu olunması anlamına gelmektedir.

Yönetim ve sahipliğin kombinasyonu şu üç formdan birisi şeklinde olabilir.⁸¹

- i) Sahip, sahibi olduğu varlığı kendisi yönetebilir.
- ii) Sahip, yönetimden anlaşma ile vazgeçer yönetimi bir başkasına bırakır (mudaraba).
- iii) Sahip, başkasına yönetimden yararlanma ve kullanma hakkı veren bir anlaşma imzalar (intifa hakkı ve kiralama gibi).

Bu üç yönetim kombinasyonu ve sahiplik yukarıda bahsedilen İslâmi finansman konsepti için sahiplik hakkı sağlayan özelliklere paralellik gösterir.

Bütün bu sahip yönetim otoritesi teknikleri ticaretin finansmanıdır. Sahip, varlığına ilişkin bütün idari kararları kendi kendine alabilir. Finansörün idari sorumluluğu paylaştığı ve bir parçası haline geldiği şirketlerde, idari kararlar zamana yayılabilir. Finansör, kendisini sadece, satmak için aldığı varlığa ilişkin idari kararlara katılmak için de seçilebilir. Böyle bir anlaşma ile, bir sahip yönetici kendisini bu varlıkla ilgili idari kararlardan uzaklaştırır.

Bundan dolayı, satış esaslı finansman, bir ticari finansman şeklidir, çünkü o varlığın sahibinin yönetimini temsil eder. Şirket, murabaha, selem ve muaccel, ticari finansmanın varyasyonlarıdır. Ticaretin finansmanında, finansmanın getirisini kazanma, hakkı sahipliğe dayanır.⁸²

Finansmanın ikinci kategorisi, yönetim ve sahipliğin tamamen ayrılmasından etkilenir ve pure finansman olarak telakki edilebilir. Bu, fonun sahipliğinin, sahip taraftan geri çekilene kadar devam eden mudarabayı içerir, fakat yönetim diğer taraf olan “Çalışan tarafa” bırakılır. Muzara ve musaka mudarabaya bir fark haricinde benzerlik gösterir. Bu fark, arazi ve ağaç sahiplerinin, servetlerini bu varlıklara yatırmadaki müteahhit gibi karara sahip olmalarıdır. Muzara ve musakadaki ortakçı eldeki varlığa ilişkin idari kararları, tıpkı mudarabada çalışan tarafın aldığı gibi alabilir.

⁸¹ Kahf, a.g.e., s. 26.

⁸² Kahf, a.g.e., s. 30.

Üçüncü kategori, birbirinden idari karar türü açısından ayrılan iki tip kiralama-
dır. Birincisi, varlığa ilişkin idari kararları içerir, (elde tutma, montaj ve intifa hakkını
satma gibi) ikinci kategori, intifa hakkı yönetimine ilişkin kararlardan oluşur (nasıl, ne
zaman, hangi şartlarda). Bu ikinci kategori karar, kiralaayan tarafından alınır.

Faizsiz finansman şekillerinin farklı kategorilerinin özellikleri tablo 3.1.'de
özetlenmiştir.⁸³

Tablo 3.1.: Faizsiz Finansman Şekilleri İle Faizli Finansmanın Mukayesesi

Özellikler	PF	S	SF	R	Q	I
Sahiplik ve Yönetimi Ayırma	Y	N	N	YN ⁺	Y	Y
Sahiplik	Y	Y	N	YN ⁺	N	N
Verimli Projelere Sınırlama, Kısıtlama	Y	Y	N	N	N	N
Çalışma Varlığı artırır	Y	Y	N	N	N	N
Kâr amacı	Y	Y	Y	Y	N	Y
Getirinin Sabitlemesi	Y	N	Y	Y	N	Y
Kârın Finansöre ve Fon Kullanıcısına Deklerasyonu	Y	Y	N*	N	N	Y
Varlık sahibi zarar yükünü taşır	Y	Y	Y	Y	N	N
Özel kullanım şartları	Y	N	N	Y	Y	Y

PF: Pür finansman R: Kiralama

Y: Evet

S: Şirket

Q: Karz

N: Hayır

SF: Satış Esaslı Finansman

I: Faizli borç verme/alma

*: Murabaha hariç

YN⁺: Sahip-Yönetim

Faizsiz finansman prensiplerindeki son gelişmeler kısaca şöyle özetlenebilir:

- i) İslâm bankalarının ortaya çıkması ve bazı ülkelerdeki İslâmîleşme gayretleri ile İslâmi finansmanın prensipleri çeşitlenmiştir. Kâr paylaşımı ve kâr-zarar paylaşımına ek olarak satış esaslı finansmana başla-

⁸³ Kahf and Khan, a.g.e., s. 34.

nıldı ve geniş bir kullanım alanı buldu. Ayrıca başka kiralama prensipleri tartışıldı ve uygulandı.

- ii) İslâmi finansman tekniğine genel bir açıklama sağlayan bir yaklaşım, yönetim ile sahiplik arasında ayrılmaz bir ilişki olduğunu ortaya koydu. Bir kimse bir varlık elde ettiği zaman, bu kimse varlık üzerinden getiri kazanma hakkını elde eder ve zarar riskinden sorumlu olur. Sahiplik, sahip tarafından kira esaslı finansmanda olduğu gibi kâr paylaşımı ve kâr-zarar paylaşımı hakkını verir. Mudarabada, sahiplik yönetimden ayrılır. Muşaraka da, murabahanın da içinde yer aldığı satış esaslı finansmanda ve kiralamada, sahip varlığını kendisi yönetir ve getirisini elde etme hakkını kazanır. Ancak; murabaha ve diğer satış esaslı finansmanda, sahiplik sona erdirilmez, daha çok yeni bir sahibe transfer edilir. Bu nedenle anlaşmadan sonra, ilk sahip için bir getiri hasıl olmaz. İlk sahip kesin ve sabit bir borcun kreditörü haline gelir.

3.1.3.3. Kâr, Kira, Ücret ve Faiz Arasındaki Fark

Geleneksel ekonomilerde kâr, kira, ücret ve faiz üretim faktörü olarak düşünülmektedir. Bundan kâr hariç, diğer ikisi zaman ile sabitleştirilmişlerdir. Kârın miktarı belirsiz iken, ücret, kira ve faiz sabit olup, miktarı bilinmektedir. İslâm ekonomisi literatürü, faizi Kur'an'daki yasaklanmış şekliyle reddetmiştir. Kira; ücret gibi muamele görmüş, ücret ise, hem insan kaynağının bir birim zamanı için verilen fiyat olarak, hem de sabit varlıkların intifa hakkı olarak kullanılmıştır.

Kur'an'da kâr kavramı sadece bir kez kullanılmıştır.⁸⁴ İslâm Hukuk sistemi literatüründe, kâr; değişim ile doğal olarak gerçekleşen sabit veya sabit olmayan varlıklardaki değer artışı olarak tanımlanmıştır.⁸⁵

Kâr, sahip tarafta emeksiz ve masrafsız doğal büyüme sürecinin sonucu olabilir, tıpkı özel mülkte ot büyümesi veya özel mülkteki su çıkması gibi. Kâr, nüfus artışı veya üretim miktarındaki azalmada olduğu gibi, varlık sahibi tarafından emek

⁸⁴ Kur'an, Sure II., Ayet: 16.

⁸⁵ Al Amin, a.g.e., s. 15.

vermekten çok, arz ve talep şartlarındaki değişimin sonucunda oluşabilir.⁸⁶ Kâr, beşeri işlemin varlığa uygulanması ile varlıktaki değer artışı olarak ta ortaya çıkabilir. Böyle bir beşeri işlem, çeliğin makinaya dönüştürülmesinde olduğu gibi, varlığı daha değerli hale getirebilir.

İslâm ekonomisinde, fiziki sermaye ve emek, ücret veya kâr esasına dayalı olarak, farklı yönetim ve sahiplik kombinasyonlarında üretim sürecine girebilirler. İdari sorumluluklar ise sermaye sahibi veya emek sahibi tarafından yüklenilir. İslâm ekonomi düşüncesinde kâr, zarar mekanizması ile doğal bir birliktelik gösterir. Pazar ekonomisinde bu sorumluluk, belirsiz bir netice için, karar vericiye yüklenir. Böylece, sermaye sahibi firmada karar verici hale geldiği zamanda, kazancı kâr olarak isimlendirilir. Emeğe sabit ücret getirisi ödendikten sonra kalan kısım da böyledir.⁸⁷

Çalışan taraf, sermayeden hiçbir pay almaksızın, firmanın karar vericisi olabilir ve kârdan bir kereye mahsus sabit ve bilinen ücret getirisi alabilir. Bu ödeme fiziki sermaye sahibine ve diğer beşeri girdi sahibi işçilere yapılır. Bu bakış açısıyla, emek ve fiziki sermaye, üretim sürecine karar verme sorumluluğu taşımaksızın girmeyi seçebilir.⁸⁸

Beşeri ve fiziki sermaye (fabrikalar, makinalar ve malzemeler vb.) kiraya verilebilir, çünkü bunlar devamlı varlıktır ve devamlı hizmet akışı sağlarlar. Bunun aksine parasal sermaye doğası gereği, sadece değişime konu olduğu sürece büyüyebilir, aksi halde büyümmez, zaman içerisinde hizmet akışı gerçekleştirir. Bundan dolayı, İslâm ekonomisi bakış açısından faiz; itibari (hayali) ve adil olmayan bir teadmüldür. Faiz genellikle ağır ve ezicidir. Çünkü değişimde karşılığı yoktur.⁸⁹

Para, fukaha tarafından, sadece değişim sürecindeki potansiyel büyümeye sahip şey olarak isimlendirildiği için, paraya üretim sürecinde fiziki sermayeye, emeğe ve ara girdilere ödeme yapmada ihtiyaç duyulur. Para kendi hizmet akımına

⁸⁶ Monzer Kahf, *The Islamic Economy*, Muslim Trust Publication, Indiana: 1978, s. 102-105.

⁸⁷ Al Masri, a.g.m., s. 3-57.

⁸⁸ S.R. Khan, "An Economic Analysis of a PLS Model For the Financial Sector", *Pakistan Journal of Applied Economics*, Vol: IV, No: 2, 1984, s. 25-80.

⁸⁹ Mohsen S. Khan, "Principles of Islamic Monetary Theory and Policy" *Seminar On Islamic Economics for University Teachers*, 22 nd August-3rd September, Islamabad: 1987, s. 3-15.

sahip olmadığı gibi, para, sadece, üretim sürecine değişim sonucunu paylaşma esasında girer. Diğer bir deyişle para, üretime sadece pazar ekonomisinin doğasında bulunan belirsizliği ve riski paylaşmak üzere girebilir.⁹⁰

Yukarıda, İslâm ekonomi düşüncesinde getirinin adaleti için temel aksiyomlar ortaya konmuştur. Aşağıda, bu aksiyomlar ücret/kira ve kâr uygulamalarıyla birlikte değerlendirilmektedir.

- i) Getirinin adaleti için birinci ve en önemli aksiyom, varlığın sahipliğidir. Eğer sahibi olunan varlık, tükenmeksizin hizmet akışı üretiyor ise (makine veya arsa gibi) varlık kiraya verilebilir veya kâr paylaşımı esasında kullanılabilir.
- ii) Özel kazanılan doğal kaynaklar ve doğal ve beşeri kaynakların herhangi bir kombinasyonu ile üretilen diğer sermaye formlarında olduğu gibi, beşeri kaynaklar, ücret veya kâr esasında da verilebilen özel bir varlık formudur.
- iii) Ücret/kira kazancı, kazanılan varlığın belirli bir hizmet akışını satma esasına dayanır. Beşeri kaynaklar, bu çerçevede kazanılan bir varlık formudur. Bunun anlamı, ücret/kira kazananlar, pazara kendi hizmetlerini sunarak giren ve arz-talep kanununa bağlı olan sürekli kaynakların sahipleridirler. Buna göre, ücret kazananlar, kâr kazananlar gibi, Pazar riski ve belirsizliğine maruz kalırlar. Bu iki kategori arasındaki temel fark, karar otoritesi derecesiyle doğal olarak içiçe geçmiş bulunan risk alma derecesidir.

3.1.4. Faizsiz Finansman Tekniklerin Ekonomik Özellikleri

Faizsiz finansman teknikleri, herbir tekniğin mahiyeti dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Selem satış ve murabaha borç esaslı finansman olarak isimlendirilmektedir. Burada finans kullanıcısının başlangıç finansmanını geri ödeme zorunluluğu vardır. Finans kullanıcısının geri ödemesi önceden belirlenir, bundan dolayı da, bu tür bir finansman, kullanıcı açısından bir tür borç haline gelir. Diğer taraftan

⁹⁰ Kahf and Khan, a.g.e., s.36-37.

mudaraba ve muşaraka, borç gibi değildirler, toplam finansmanın geri ödenme zorunluluğu yoktur. Bazı yönlerden leasing de borç olmayan bir finansman tekniği olarak görülebilir. Mudaraba ve Muşarakada, finans kullanıcısı, kullandığı finansmandan elde ettiği kâr-zararı öder, leasing’de ise varlığın toplam değerinin bir parçası olan sadece kira ödemesini yapar. Borç şeklindeki finansman, kullanıcı üzerinde bir yük oluşturur ve bu yük fondan ne kadar fayda ede ettiğine bağlı değildir. Borç olmayan finansmanda ise, borç yükü oluşmaz, finansmandan elde ettiği faydaya göre ödemedede bulunulur.⁹¹ Faizsiz finansman tekniklerinin ekonomik özellikleri beş grupta toplanabilir:

3.1.4.1. Fonların Kullanımında Finansman Sağlayanların Rolü

Selem satışta, finansman sağlayanların fonların yönetiminde kullanıcı üzerinde hiçbir rolü yoktur. Finans kullanıcısı fonları kendine göre en iyi yerlerde kullanmakta tamamen serbesttir. Mudaraba’da bu kategoriye dahil edilebilir çünkü, finansman sağlayanlara, fonların kullanımında müteşebbis tarafından müdahale etmesine izin verilmez. Murabaha ve leasing şeklindeki finansmanda ise, finans temin edenler fonların kullanımı üzerinde tam bir kontrole sahiptirler; çünkü fonlar kendileri tarafından planlanmaktadır.⁹²

3.1.4.2. Finans Sağlayanların Taşındığı Risk

Mudaraba ve muşarakada, finans sağlayanlar tarafından yatırılan başlangıç sermayesi şansa bağlı bulunmaktadır. Finans sağlayan, mudarabada finansmanın kullandığı teşebbüsün bütün finansal kayıplarını taşımakla yükümlüdür. Proje tamamlana kadar ve finansman kendini geri ödeyene kadar, finans sağlayanın başlangıç parası risk altındadır. Muşaraka’da ise, finans kullanıcısı, teşebbüsün toplam yatırım içindeki payı kadar finansal kayıp riski taşır. Bu durumda da finans temin eden, proje tamamlanana kadar ve proje kendini geri ödeyene kadar risk taşımaktadır. Buna benzer bir şekilde leasingde de sermaye sahibinin başlangıç sermaye mik-

⁹¹ M. Fahim Khan, *Comperative Economics of Some Islamic Financing Techniques*, IRTI, Research Paper No: 12, First Edition, Jeddah: 1991, s. 13.

⁹² Ziauddin Ahmad, *The Present State of Islamic Finance Movement*, International Institute of Islamic Economics, Islamabad: 1985, s. 78.

tarı risk taşır. Çünkü varlığın hayatı boyunca taşıdığı riskten sermayedar sorumludur. Varlık verimli hayatını tamamlayana kadar sermaye risk altındadır. Selem satışta risk anlaşma kapsamında bulunan malın gelecekteki fiyatının belirsizliğinden ileri gelmektedir. Bu dört durumda da (mudaraba, musaraka, selem satış ve leasing) finans sağlayanlar başlangıç sermaye miktarlarını sermaye geri dönene kadar riske atmış durumdadırlar.⁹³

Murabaha'daki risk, yukarıda bahsedilen dört teknik içerisinde en az olanıdır. Murabahada risk, malların sermaye kullanıcısına devredildiği aşamada ve sermayenin kendisini geri ödeyememesi durumunda ortaya çıkar. Mallar finans kullanıcısına devredildiği taktirde, bütün riskler kullanıcıya aittir ve finans temin eden geri kalan süre içerisinde hiçbir riski paylaşmaz.⁹⁴

Murabaha esaslı finansman, finansöre daha az risk getirir. Bunun iki nedeni vardır:⁹⁵

- i) Finans temin edenler anlaşma süresince risk taşımazlar. Risk, sadece spot satışın yapıldığı ve malın müşteriye devredildiği zamanda ortaya çıkar. Anlaşmanın geri kalan süresi içinde toplam finansman tutarı ve üzerinde anlaşılan vade farkı riskten aridir. Diğer bütün finansman tekniklerinde risk anlaşma süresince varlığını sürdürmektedir.
- ii) Murabaha finansmanında, malın mevcut fiyatı esastır. Diğer tekniklerde, çok sayıda değişken üzerinden bazı tahminler yapılır. Tahminlerin doğru olmaması riski ortaya çıkarır. Selem satış; gelecekte pazar fiyatının tahminini, leasing; varlığın verimli ömrünü tahminini, mudaraba ve muşaraka ise üzerine yatırım yapılacak olan teşebbüs veya faaliyetin kârlılığının tahminini gerektirir.

⁹³ Syed Aftab Ali, *Risk Bearing and Profit sharing In an Islamic Framework: Some Allocational Considerations*, 1983, s. 135.

⁹⁴ Sami Hamoud, "Utilization of Funds Generated Through Islamic Financial Instruments" *Proceeding of the Seminar on Developing a System of Islamic Financial Instruments*, Kuala Lumpur: 1986, s. 5-8.

⁹⁵ Mohsin S. Khan, Abbas Mirakhor, *Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance*, The Institute for Research and Islamic Studies, Texas: 1987, s. 95-97.

3.1.4.3. Finans Sağlayanlar İçin Sermayenin Getiri Oranının Belirsizliği

Yukarıda da bahsedildiği gibi bütün İslâmî finansman teknikleri finans sağlayanlar için risk taşırlar. Finans sağlayanlar, eğer bu finansman biçimlerinden herhangi birinde paralarının kullanılmasına izin verilerse, sermayeyi kaybetme riskini taşırlar. Bunun anlamı, finans sağlayanın beklediği getiri belirsizdir. Ticari esasa dayalı finansman ve leasing finansman tekniklerinin sabit getirili teknik olarak görülmesi bir hatadır.⁹⁶

Murabahada; Fiyat artışı sabit ve toplam sermaye miktarı oranı önceden belirlendiği için, bu teknik sabit getiri oranlı olarak görülmektedir. Fiyat artışı kendisini sabit getiri oranlı gibi düşündürmektedir.

Leasing; Kira, sabit ve önceden belirlendiği için, sabit getiri oranlı olarak görülmektedir. Çünkü kiralanan varlığın değeri 100.000 \$ ve kârı yıllık 10.000 \$ ise bunun anlamı sermayenin sabit getiri oranı % 10'dur.

Selem Satış; Finans kullanıcılarından satın alınan malın fiyatı ve miktarı bilindiği için ve verilen avans sabit olduğu için, finans sağlayan, verdiği avanstaki sabit kâr ediyormuş gibi gözükmektedir.

Finans kullanıcılarına yüklenen bu miktarlar sermayenin getiri oranı olarak görülmektedir ancak gerçekte böyle değildir. Bu tekniklerin tamamında finans sağlayan için bir risk vardır. Murabaha finansman tekniğinde, finansör ticari faaliyetlerin içerdiği, taşıma ve depolama sırasındaki hasarlar gibi risklerle karşılaşır. Ayrıca, finans sağlayan, finans kullanıcısı için satın alınan malın kullanıcı tarafından kabul edilmeme riski ile de karşı karşıyadır. Bu riskler, mal finans kullanıcısına teslim edilene kadar getiri oranını belirsiz yapar.⁹⁷

Selem satışta, her ne kadar finansöre teslim edilen malın fiyatı, kalitesi ve miktarı önceden belirlenmiş olsa da gerçek getiri oranı, mal teslim edilene kadar

⁹⁶ David Flat, "The Economics of Short Term Leasing", *Economic Inquiry*, Vol: XVIII, April, 1980, s. 42-53.

⁹⁷ M. Fahin Khan, a.g.e., s. 15-16.

bilinmez ve finansör bunu pazarda kendisi oluşturabilir. Finansörün gerçek getiri oranı mala ödenen fiyat ile malın fiyatının belirleneceği zamandaki fiyata bağlıdır.⁹⁸

Kira, aşağıdaki nedenlerden dolayı sermayenin getiri oranı olarak kabul edilmez.⁹⁹

1. Varlığın sahibi, yaşamı boyunca belirsizdir. Varlık verimli hayatı süresince kazanç sağlayabilir. Mal sahibi, varlığı hayatının herhangi bir döneminde satmaya karar verirse; varlığın gelir sağlayacak fiyatının ne olacağını bilmez.
2. Malın verimli hayatı boyunca sağlayacağı kira süresi de, kullanıcısı da belirsizdir. Birinci kira anlaşmasının sonunda, malı alma zamanı konusunda sahip belli değildir ve kira devam eder. İlk kiralama devam etmiş olsa bile, kiralayan herhangi bir zamanda kira konusunda değişiklik talep edebilir.

Mudaraba ve Muşarakada risk finans kullanıcısı tarafında oluşur. Sadece finansman problemi olduğu zaman, mudarabada finans sahibi az bir rol oynarken muşarakada sermayedar risk ve zarar kontrolünde ikincil rol oynar. Diğer taraftan leasing murabaha ve selem satışta ise finansman; finans kullanıcısı tarafında oluşmayan riskleri kapsar. Leasing riski, varlığın tahmini yaşamı ile ilişkilidir Murabaha'da risk, istenen malın alınması süresince ve malın müşteriye devrinde ortaya çıkar. Selem satışta ise risk, müşteriden mal alımında ve pazarda fiyat oluşumunda ortaya çıkar. Bu üç metodun hepsinde, finans sahibinin karşılaştığı risklere, finans kullanıcısı hiçbir şekilde katılmaz.

3.1.4.4. Finans Kullanıcısı İçin Sermaye Maliyeti

Finans kullanıcısının, finans sahibine alınan anapara miktarının üzerinde yaptığı ödeme sermayenin maliyetidir.

Mudaraba, Musaraka ve Selem satışta, sermaye maliyeti anlaşma sonuna kadar belirsizdir. Leasing ve murabahada ise sermaye maliyeti önceden belirlenmiştir ve sabittir.

⁹⁸ Syed Aftab Ali, a.g.e., s. 140.

⁹⁹ R.S. Bowner, "Issues In Lease Financing", *Financial Management*, 2, Winter: 1973, s. 8-18.

Sermayenin getiri oranı değişken, belirsiz ve önceden belirlenemez olarak kabul edilmektedir. Ancak leasing ve murabahada sermaye maliyeti sabit olup önceden belirlenebilir.

3.1.4.5. Sermayenin Getiri Oranı İle Sermaye Maliyeti Arasındaki İlişki

Mudaraba ve Muşaraka'da sermaye maliyeti ve getiri oranı aynıdır. Ancak Leasing murabaha ve selem satışta sermaye maliyeti ile getiri oranı birbirinden farklıdır. Murabaha ve leasing işlemlerinde finans sahibi risk taşımaz ve kullanıcısının riskini paylaşmaz. Finans kullanıcısı önceden belirlenen sabit maliyeti öder. Selem satış durumunda ise, finans sahibinin getiri oranı, finans kullanıcısının ödemek zorunda olduğu maliyetten farklı olmadığı gibi bağımsız da değildir.¹⁰⁰

Aşağıda Tablo 3.2.'de faizsiz finansman tekniklerinin karşılaştırmalı özellikleri özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 3.2.: Faizsiz Finansman Tekniklerinin Karşılaştırmalı Özellikleri

Özellikler	Mudaraba	Muşaraka	Leasing	Selem Satış	Murabaha
FINANSMANIN MAHİYETİ	Yatırım Esaslı	Yatırım Esaslı	Kira Esaslı	Borç ve ticaretin karışımı	Ticaret ve borcun karışımı
SERMAYEDARIN FON YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ	Yok	Tam Kontrol	Finansmanın kullanımında tam kontrol	Yok	Finansmanın kullanımında tam kontrol
SERMAYEDARIN TAŞIDIĞI RİSK	i) Sermayenin fırsat maliyeti ve sermayenin tamamı içindir. ii) Anlaşma periyodu süresince devam eder.	i) Mudaraba ile aynı, ii) Mudaraba ile aynı.	i) Mudaraba ile aynı. ii) Varlık ömrünü tamamlayana kadar devam eder.	i) Mudaraba ile aynı. ii) Anlaşmanın süresi dolduktan sonra bile mallar elden çıkarılana kadar devam eder.	i) Sermayenin bütünü için. ii) Sadece mal satın alana kadar ve kullanıcı tarafından teslim alınana kadar geçen kısa bir süre için.
GETİRİ ORANININ BELİRSİZLİĞİ	Tamamen belirsiz	Tamamen belirsiz	Tamamen belirsiz	Tamamen belirsiz	Anlaşmanın kısa bir süresi için belirsiz.
SERMAYE MALİYETİ	Belirsiz, ex-ante	Belirsiz, ex-ante	Sabit ve önceden belirlenmiş	Belirsiz, ex-ante	Sabit ve önceden belirlenmiş.
SERMAYE MALİYETİ VE GETİRİ ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Mükemmel ilişki	Mükemmel ilişki	Zayıf ilişki	İlişki yok	İlişki güçlü fakat mükemmel değil.

¹⁰⁰ M. Fahin Khan, "Capital Pricing and General Equilibrium In Islamic Framework", Seminar on Monetary and Fiscal Economics of Islam, Islamabad: 1981, s. 1-22.

3.2. Faizsiz Bankacılık

Faizsiz bankacılık, esas olarak, faizin yasak olduğu İslami finansman tekniklerine dayanmaktadır. Müslüman ekonomistlere göre, faizin modern bankacılığın en önemli unsuru haline gelmesi, tarihi bir hatadır. Faiz uygulamaları insanlık tarihinde birçok düşünür ve kitap ehli inananlar tarafından ayıplanmıştır ve kınanmıştır. Aristo paranın kısır doğası üzerinde uzun uzun düşünmüş ve kendisinin “Paradan Para Doğurma” olarak tanımladığı, faiz kurumlarını kınamıştır. Yahudilikte, İsraililer kendi aralarında verdikleri borçlardan dolayı faiz isteyemezler, sadece İsraililer ile yahudi olmayan (putperest) arasındaki işlem için faiz uygulanabilir. Bu ayırımın nedeni, birçok yahudi alime göre şudur: “O zaman putperest (yahudi olmayanlar) arasında faizi yasaklayan bir kanun yoktu ve yahudilerin, kendi aralarında faiz uygulayanlardan, faiz almalarına izin verilmişti.” Hıristiyanlıkta, Hz. İsa'dan rivayete şöyle söylenmektedir: "Serbestçe borç verin, bunun için karşılığında hiçbir şey beklemeyin". Bu, birçok tefsirci tarafından faizin kınandığı, ayıplandığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak, Kilise, faize ilişkin doktrinini tedricen değiştirmiştir. Rönesans sonrası kapılarını faiz uygulamalarına açan Hıristiyan toplumlar tarafından din (ahiret) ile dünyevi işler arasında ayırım kabul edilmiştir.

İslâm dininde faiz kurumları şiddetle reddedilmektedir, çünkü Kur'an bütün faizli işlemleri yasaklamıştır. İslâm'ın ilk zamanlarında, faiz yasağına ilişkin buyruklara dikkat edilmekteydi, fakat, inancın zayıflamasıyla, faize dayalı finansal uygulamalar müslüman toplumlarda da görülmeye başlandı. Müslüman ülkelerin batı sömürgesi olduğu dönemde, faize dayalı sistem sağlam bir şekilde yerleştirildi. Bu tarihi çerçeve içerisinde, Müslüman alimlere göre, dünyanın her yerinde, finansal işlemlerde halen faizin üstünlüğü sürmektedir. Bu durumda, dini inanaçlara uygun farklı bir finansal sistem geliştirmek, faizsiz alternatif bir sistem çalıştırmak, fakat modern toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılamak bugünkü alimlerin temel araştırma ve tartışma konularıdır.¹⁰¹

¹⁰¹ Ziauddin Ahmad, *Islamic Banking: State of the Art*, IRTI, IBD Prize Winners Lecture Series, No: 2, First Edition, Jeddah: 1994, s. 13.

Müslüman alimler, modern zamanda bankaların ekonomide oynadığı önemli rolü kabul etmektedirler. Bankacılık kurumları, tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında finansal aracı rolü oynayarak sermaye teşekkülüne ve gelişmeye yardımcı olabilirler. İslâm'ın ilk zamanlarında modern bankalar yoktu. Modern bankacılık gelişmeden önce sermaye sahibinin sermaye kullanıcısı ile direkt ilişki kurduğu direkt finansman tekniği, fonların tasarruf sahiplerinden yatırımcılara transfer edildiği geleneksel bir yoldu. Ticaretteki ve sermayedeki gelişme ve verimli teşebbüslerin büyüme-leri ve finansman ihtiyacındaki artış ile direkt finansman şeklinin yetersiz olduğu kanıtlanmış ve bankalar tasarruf sahibi ile yatırımcılar arasında finansal aracı olarak ortaya çıkmışlardır. İslâmiyet, insanlık için yararlı ve kullanışlı olan ve Kur'an ve sünnet ile çatışmayan finansal yeniliklere açıktır. Bankalar kullanışlı bir finansal aracılık hizmeti sundukları için, Müslüman toplumlarda kabul görmektedirler. Kabul görmeyen şey, fıkıh noktasında olup, finansal aracılık sürecinde faiz mekanizmasının kullanılmasıdır.¹⁰²

Müslümanlar için dünya ikilem ile kuşatılmıştır. İslâm, faiz vermeyi ve almayı yasaklamış iken, birçok finansal işlemde faizin önemli rol oynadığı modern dünyada, faizden kaçınmak pek mümkün görünmemektedir. Çağdaş İslâmi araştırmalar bu ikileme cevap bulmaya çalışmaktadırlar. Müslüman alimlerin yaptığı teorik çalışmalar, bir ekonominin faizsiz çalışmasının mümkün olduğunu göstermeye yöneliktir. Faizli bankacılığın, faizsiz bankacılık ile ikame edilmesi, bu çabada en önemli yeri tutmaktadır.

İslâm bankacılığı konusundaki temel kabûl; İslâm'da faiz yasaklanırken, ticaret ve kârın caiz olmasıdır. Modern bankacılık, faiz mekanizmasını, finansal aracılık görevini icra ederken kullanır. Buna karşılık Müslüman âlimler, finansal aracılık amacı için faiz kullanımını öngörmeyen, bunun yerine, kâr-zarar paylaşımını ikame eden farklı bir bankacılık modeli geliştirmişlerdir. Kâr-zarar ve risk paylaşımı esasına dayalı bankacılığa ilişkin çalışmalar 1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında başlamıştır. 1960 ve 1970'lerde faizsiz bankacılık kavramına ilişkin daha ihtimamlı çalışmalar görülmüş, müteakip dönemde ise İslâm bankacılığı teorisinin incelikleri üzerinde durulmuştur.

¹⁰² Chibili Mallat, *Islamic Law and Finance*, Center of Near and Middle Eastern Studies, University of London, London: 1988, s. 12-16.

İslâm bankacılığının doğuşu, 1893 yılında Mısır'da, İslâmî bir rönesans amaçlayan ve faizsiz bir bankanın kurulmasını arzulayan siyasi bir partinin kurulmasına dayandırılabilir. Yüzyılın başında meydana gelen; Mısır hükümetinin posta idaresine bağlı tasarruf hesabı mudilerininin yaşadığı Sandık-ul Tavfir olayında, mudiler, dini inanaçları nedeniyle faizi reddetmişlerdir.¹⁰³

İlk modern İslâm bankası 1963 yılına kadar kurulamamıştır. İlk banka 1963 yılında Mısır Deltasında küçük bir tarım toplumunda kurulan Mit Ghamr Savings Bank'tır. Bu ilk İslâm bankasının fon sahipleri 1972 yılında devletinde desteğiyle ikinci bir banka olan Nasser Sosyal Bank'ı kurdular.¹⁰⁴

1975'te Sudi Kraliyet ailesinin desteği ile ve çoğunluğunu Müslüman ve Arap ülkelerin oluşturduğu 22 fon sahibi üye ülke desteği ile İslâm Kalkınma Bankası kuruldu. Bu tarihten itibaren İslâm bankacılığı hızla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmenin en belirgin kurumları, 1975'te kurulan Dubai İslâm Bankası, 1977'de kurulan Kuveyt Finans Evi, 1977'de Kurulan Mısır ve Sudan Faisal İslâm Bankası, 1981'de kurulan Dar al Mal İslâmi ve 1982'de kurulan Al Baraka Grubu'dur.¹⁰⁵ 1977'de İslâm Konferansı Dışişleri Bakanlığı sponsorluğunda İslâm Bankaları ve finansal kurumları koordine etmek ve İslâmi bankacılığı tanıtmak için Uluslararası İslâm Bankaları Teşkilatı kuruldu.¹⁰⁶ 1981'de İran'da, 1983'de Pakistan'da, faizsiz bankacılık düzenlemeleri ile faizli bankacılık, finansal sistemden tamamen yok edilmeye çalışılarak, faizsiz bankacılık çalışmalarında önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bugün ABD ve Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren birçok büyük banka, müslüman müşterileri için faizsiz bankacılık ürünlerini organize etmektedirler*

İslâm bankacılığının doğuşu tamamen genel İslâmi uyanışın bir parçasıdır. Bu uyanış; İslâm dünyasında Avrupa sömürgeciliğine duyulan reaksiyon ve milliyetçiliğin gelişmesi, İslâm'ın yabancı komünist, materyalist ve kapitalist ideolojinin reddi ile de bağlantılı bulunabilir. Batı dünyasına olan bu olumsuz reaksiyon, politik

¹⁰³ Emad H. Khalil, "The Modern Debate Over Riba In Egypt and Its Resolution In the Codes of Sanhuri", *Harward Law School Seminar on Brill's Islamic Law and Society*, 1990, s. 20.

¹⁰⁴ Ahmed El-Ashker, "Egypt: En Evaluation of Major Islamic Banks", *Islamic Financial Markets*, 1990, s. 59-60.

¹⁰⁵ Rodney Wilson, *Islamic Banking, Theory and Practice*, 1985, s. 36.

¹⁰⁶ John R. Presley, *Directory of Islamic Financial Institutions*, 1985, s. 6-7.

* Bu bankalar bölüm 3.2.3.7'de incelenmiştir.

ve ekonomik sömürgeciliğe duyulan reaksiyonun yanısıra, kültürel, politik, ekonomik ve teknolojik farklardan da kaynaklanmaktadır.¹⁰⁷

İslâmi uyanışta rol oynayan diğer faktörler 20. yüzyılın son bölümünde hızlanmıştır. Halkın geleneksel köylerden büyük şehirlerine göç etmesi, değer krizi sonucunu doğurmuş ve geleneksel inanca dönme ihtiyacı hasıl olmuştur. İslâm bankacılığı batı kapitalizminde ve bankacılığındaki eksiklikleri, kendi yapısına uymayan yönleri, moral değerlere uymayan prensipleri görmüş ve ona bir tepki olarak ta ortaya çıkmıştır denebilir.

3.2.1. Faizsiz Bankacılık Modelleri

İslâm bankacılığı kavramı konusundaki teorik çalışmalar, bir İslâm toplumunda, “tüm kurumsal gelişmelerin İslâmî prensiplerden türetilmesi gereği” öncülüğünde yürütülmüş, İslâm bankacılığının şekli ve kapsamı İslâmi finansman tekniklerinden türetilmiştir. İslâmî bankacılık konusunda araştırma yapan âlimler, İslâm'ın ilk zamanlarında, işletme yönetiminde, ticarete ve endüstride, bir tarafın finansal kaynaklarının diğer tarafça kullanıldığı şeklindeki uygulamaların çokça görüldüğüne dikkat çekmektedirler. İslâm öncesi dönemde, bütün finansal kaynaklar ya faizli olarak ya da kâr-zarar paylaşımı anlaşmaları ile kullanılmaktaydı. İslâm bütün faizli işlemleri yasaklamıştır. Fakat kâr-zarar paylaşımı sistemine mücade etmiştir. İslâm öncesi dönemde, çokça kullanılan, mudaraba ve muşaraka olarak bilinen iki tür kâr-zarar paylaşımı tekniği bulunmaktadır.¹⁰⁸ Mudarabada, bir taraf sermaye sağlarken işletmenin yönetimi diğer tarafça yürütülmektedir. Kar önceden kararlaştırıldığı şekilde paylaşılır ve zarar eğer varsa, anlaşmayı ihmal veya ihlal olmadıkça, sermaye sahibi tarafından yüklenilir. Muşarakada, taraflar sermayelerini bir havuzda işletmek üzere toplarlar. Sermaye sağlayanların tamamı, yönetime katılma hakkı elde eder, fakat böyle yapmak zorunlu değildir. Kâr taraflar arasında; üzerinde daha önceden anlaşılan oran üzerinden dağıtılırken, zarar, herbir ortağın

¹⁰⁷ Nicholas B. Angell, “Islamic and Western Banking: Part I; Major Features, Structural Forms, Comparison with Western Banks, Riba”, *Middle East Executive Reports*, vol: 17, Part: 12, December, 1994, s. 9-13.

¹⁰⁸ Ahmad, *Islamic Banking: State of the Art*, s. 16.

sermaye paylarına göre yüklenilir. İslâm'ın ilk dönemlerindeki fıkıhçılar, mudaraba ve muşarakayı yakından incelemişler ve bu iki finansal anlaşmanın İslâmi değerler ile tamamen uyum içinde olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu konudaki fıkıh literatür zenginliğinin, modern çağda İslâm'a uygun fonksiyonel bir İslâm bankacılığı modelinin tasarlanmasında çok büyük yardımları bulunmaktadır.

Gelişmekte olan İslâm bankacılığı modelinde, son dönem âlimleri, mümkün olduğu kadar İslâm'ın ilk dönemindeki fıkıhçıların görüşlerine açık kalmaya çalışmışlardır. Ancak, günümüz problemlerinin pratik çözümleri için, İslâm'ın ilk döneminin fıkıhçılarından düşüncelerinden hareket etmeleri bazı sorunlar doğurmaktadır.

İslâm bankacılığı modellerinin hemen hepsinin merkezinde iki-kat (two-tier) mudaraba anlaşması yer almaktadır. Bunlardan birincisi, aracı ile banka arasında, ikincisi, banka ile finansman talep eden arasındadır. Bu konudaki ilk çalışmalar özet niteliğindedir ve çok az detaya yer verilmiştir. Zaman geçtikçe bilimsel çalışmalarda, İslâm bankacılığının çalışma prosedürüne ilişkin detaylara yer verilmeye başlanmıştır.

İslâm bankacılığının ilk modellerinde, İslâm bankaları, fonlarını üç kaynaktan karşılamış bu fonların kullanımını dört prensiple yapmışlardır.¹⁰⁹ Üç fon kaynağı şunlardır:

- Banka ortaklarının sermayesi,
- Mudaraba mevduatı (yatırım hesabı),
- Vadesiz mevduat (cari hesap)tır.

Bu fonların dört kullanım prensibi ise şunlardır:

- Mudaraba esaslı finansman,
- Muşaraka esaslı finansman,
- Kâr-zarar paylaşımı esasına dayalı olarak kamu veya özel sektör tarafından ihraç edilen yatırım sertifikası veya herhangi bir ticari veya sanayi teşebbüsün adi senetlerini almak (direkt yatırım),
- Karz-ı Hasendir.

¹⁰⁹ Ahmad, *Islamic Banking: State of the Art*, s. 16.

Daha sonraları İslâm bankaları faaliyetlerinde yeni branşlara yer vermeye başlamışlardır. Yetmiş farklı ülkede faaliyet göstermeye başlayan İslâm bankaları, faaliyetlerini ilk teorik modellerdeki, dört finansman şekli ile sınırlandırmamıştır. Fıkıh âlimleri bu bankaların çalışmasına ilişkin olarak, murabaha vb. faaliyetlerin bankalarca yürütülmesinde sakınca görmemişlerdir.¹¹⁰ Bey-i muaccel, İcara (leasing), İcara ve iktina (hirepurchase) ve selem satışta bu faaliyetlerdendir.

İslâm bankacılığının ilk teorik modelleri, kâr-zarar paylaşımı anlaşmaları adı altında; bankalar ile mudaraba mudileri arasında ve bankalar ile banka fonlarını kullananlar arasındaki kâr bölüşümü konusuna özel bir önem vermiştir. Sermaye sağlayan iki grup arasındaki kâr paylaşımı anlaşmalarının aşağıdaki şekilde gerçekleştirilebileceği ileri sürülmüştür.¹¹¹

- a) Bankanın toplam sermaye üzerinden elde ettiği kâr, sermaye üzerinden dağıtılacaktır. Böyle bir bölüşümden sonra, üzerinde anlaşılan kâr nisbeti, banka tarafından alınır, arta kalan mudaraba mevduatı sahiplerine verilir. Kar paylaşım nisbeti, ilgili iki tarafın ortak anlaşması ile belirlenir.
- b) Eğer banka zarar ederse, zarar tarafların verdiği sermaye nisbetinde her iki tarafa da paylaşılır.
- c) Zararın mudaraba mevduatı sahibine maksimum yansımaları, bir zarar halinde, mevduatının miktarı ile sınırlandırılmıştır.

İslâmi bankaların emek karşılığı borçları arasında, kâr paylaşımı anlaşmalarının daha kompleks bir hal aldığı kabul edilmiş, farklı emek karşılığı borçların, meydana çıkardığı risk derecelerine bağlı olarak, bazı esnek kâr paylaşım oranlarının gerektiği kanısına varılmıştır. Daha uzun vadeli olan mudaraba mevduatları, kâr paylaşımı anlaşmalarında daha kısa vadeli olarak verilebilirler. Benzer şekilde rehnedilebilir ve rehnedilemez sermaye sağlayanlar arasında, rehnedilemez sermaye sahibi lehine bir ayırım yapılabilir.¹¹²

¹¹⁰ Mohsin, S. Khan, "Islamic Interest Free Banking: A Theoretical Anylisis", *Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance*, 1987, s. 15-35.

¹¹¹ M. Nejatullah, Siddiqi, "Islamic Banking: Theory and Practice", *Islamic Banking In Southeast Asia*, Singapore: 1988, s. 34-65.

¹¹² Nadem el Haque, Abbas Mirakhor, "Optimal Profit Sharing Contracts and Investment In an Interest Free Economy" *Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance*, 1987, s. 141-146.

Banka ile, banka fonunu kullanan arasındaki kâr paylaşımı anlaşmasına dayanan, İslâm bankacılığı modeli, İslam fihkî kurallarına uygundur. Hiçbir tarafa, sabit bir, kâr veya zarar belirlenemez, eğer zarar varsa ve banka fonunu kullanan anlaşmayı ihlal ve ihmâl etmemiş ise, zararı fon sağlayan yüklenir. Muşaraka işletmelerinde kâr-zarar paylaşımı; tarafların sermaye katkılarına göre, kullanılan farklı zaman periyotları ile kullanılan gün miktarın çarpımı şeklinde yapılır. Diğer bir deyişle, tarafların şahsi sermaye katkılarının hesaplanması, günlük ürün esasına göre yapılmaktadır.¹¹³

İslâm bankacılığının en belirgin bir özelliği; faizli bankaların varlık yapısında önemli bir yer tutan kredi avanslarının çok az olmasıdır.¹¹⁴ İslâmi banka sisteminde borç ve avans üzerinden getiriye izin verilmemesine karşın geleneksel sistemde bunlar üzerinden yüksek getiri sağlanır. İslâmî banka sisteminde kredi kullanımı, sadece finansman sıkıntısı çeken, ancak para bulamayan şahısların ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlandırılmıştır. Faizsiz banka modelinde, finansman sıkıntısı çekenlerin ihtiyacı, sosyal yardımlaşma bankalarınca karşılanır. Ayrıca kredi kartı uygulaması ile, nakit çekilmemek ve temerrüde düşmemek kaydıyla, tüketim finanse edilir.

Kâr-zarar paylaşımı, bütün İslâm bankacılığı modellerinin ortak bir özelliğidir, fakat, bazı yazarlar İslâm bankalarının çalışmaları açısından, farklılıklar belirlemişlerdir.

Bu farklılıkların bazıları aşağıda belirtilmektedir:

a) İslâm bankaları, mudaraba hesaplarındaki mevduat ile vadesiz mevduat arasında kesin, ayırdedici bir hat çizmelidir. Vadesiz mevduat emanet gibi olup % 100 geri dönmelidir. Bu görüş, vadesiz mevduatı Karz-ı Hasen olarak telakki edenler tarafından paylaşılmamış, bankanın bunu kendi faaliyetlerinin finansmanda kullanılabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir.¹¹⁵

b) İslâm bankaları, başka bir seçenek kalmayınca kadar, kredi oluşturmalıdır. Kredi; bankaya, adil olmayan sınırlı bir toplum kesimini zengin eden kâr sağ-

¹¹³ Ahmad, *Islamic Banking: State of the Art*, s. 18.

¹¹⁴ Ziauddin Ahmad, "Concept and Models of Islamic Banking: An Assesment", *Seminar on Islamization of Banking*, November 27-29, Karachi: 1984, s. 1-21.

¹¹⁵ Khan, "Islamic Interest Free Banking: Theoretical Analysis", s. 15-35.

lar. Buna karşı ileri sürülen görüşe göre, İslâm bankaları kredi kullanabilir, çünkü banka böylece toplam faaliyetleri üzerinden fayda sağlamaktadır.¹¹⁶

c) İslâm bankaları, vadesiz mevduatlarının belirli bir bölümünü, kâr paylaşımı esaslı finansmanda zorluk çekilen ancak sosyal faydayı artırıcı projeler için, hükümete faizsiz kredi verebilir. Çünkü, bankanın elindeki vadesiz mevduatlar kamuya aittir ve banka bunun karşılığını ödemediği için, vadesiz mevduatın bir bölümü, hükümetin finansman ihtiyacını karşılamak için kullanılabilir. Aynı şekilde, vadesiz mevduatın bir kısmı, halkın, zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için faizsiz kredi olarak kullanılabilir.¹¹⁷ Buna karşı ileri sürülen görüşler ise, hükümete verilen faizsiz kredi, ülkenin ticari bankalarından ziyade, merkez bankasının sorumluluğu altında olmalıdır şeklindedir. Ticari bankalar halkın tüketim ihtiyacının finanse etmemeli, zekat fonu gerçek ihtiyaç sahiplerinin tüketim ihtiyacını karşılamada kullanılmalıdır.¹¹⁸ Ancak, bugün ülkemizde faaliyet gösteren faizsiz bankalar tüketimi leasing (araba vb.) ve kredi kartlarıyla finanse etmektedirler. Kredi kartları, murabaha esasında kullanılmaktadır.

d) İslâm bankalarının, İslâmi özellikler için de çalışması için bu kurumlar lokalize edilmelidir. Bu görüşü ileri sürenler, İslâm bankalarının, lokal bankaların özelliklerini paylaşan ve merkezi olmayan kurumlar zinciri şeklinde olması gerektiğini savunmaktadırlar.¹¹⁹ Diğer bir kısım yazar ise, bu ekstrime gitmişler fakat, büyük ölçekli bankaların, yetersizliklerini engellemek için karşısında olmuşlardır.¹²⁰ Diğer birçok yazara göre ise, İslâm bankaları ölçeğine aldırmaksızın kendine mahsus özellikler ile çalıştırılabilir niteliktedir.

İslâm bankacılığı konusundaki literatür sadece İslâm bankacılığı tekniği ile ilgili değildir, aynı zamanda İslâm bankacılığının felsefesini de ortaya koymaktadır. Bir ülkenin para ve bankacılık sistemi sadece ideolojik bir vakum içinde çalışmaz aynı zamanda temel ideolojinin tamamlayıcı bir parçasıdır. İslâm bankacılığının ça-

¹¹⁶ Ma'bid Ali Al-Jarhi, "A Monetary and Financial Structure For an Interest Free Economy", *Money and Banking In Islam*, 1983, s. 69-87.

¹¹⁷ Chapra, *Towards a Just Monetary System*, s. 161-162.

¹¹⁸ M. Nejatullah Siddiqi, *Banking Without Interest*, The Islamic Foundation, Leicester: 1983, s. 159-160.

¹¹⁹ Ahmad, *Islamic Banking: State of The Art.*, s. 19.

¹²⁰ Chapra, *Towards a just Monetary System*, s. 157-158.

lışma prensipleri, belirli bir ideolojinin gereksinimlerine göre düzenlenmelidir. Modern bankacılığın görevlerinin ikamesinin İşlm bankalarınca yapılması, sadece faizli mekanizmanın faizsiz hale getirilmesi anlamına gelmez. Faizsiz bir mekanizma dini buyrukların bakış açısı muhafaza edilerek ve İşlm toplumunun ideolojik eğilimleri dikkate alınarak oluşturulmalıdır. Bundan başka, İşlm bankalarının finansman faaliyetleri, İşlm'ın sosyo-ekonomik amaçlarını gerçekleştirmeye de uygun olmalıdır. Bu amaçlar kısaca, eşit gelir ve servet dağılımı, istihdam için yeterli fırsatlar ve yoksulluğu yok etmek için uygun büyümeyi sağlamaktır.¹²¹

İşlmi sosyoekonomik amaçlara ulaşmak için İşlmî finansman tekniklere bağlı, İşlm bankalarının kurulması ve geliştirilmesi gerekir. İşlmi finansal sistemde faizin reel ikamesi kr zarar paylaşımı ve Karz-ı Hasen ile mümkündür. Murabaha, bey-i muaccel, icara, icara ve iktina gibi diğer teknikler, İşlm'ın sosyo-ekonomik amaçlarının başarılmasında yeterli olmayabilir.¹²² İşlm faizli sisteme müsade etmez, çünkü bu tamamen adaletsiz bir sistemdir. Faizli sistemi adaletsiz yapan özellik, sermaye sahibi sabit bir getiri ile garanti altına alınırken, bütün riskin, bu sermayeyi kullanana yüklenmesidir. İşlmi sistemin ayırtedici özelliği olan adalet, sermaye sahibinin, eğer kr elde etmek istiyorsa, müteşebbis ile riski paylaşmasını gerektirir. Murabaha, bey-i muaccel, icara, icara ve iktina gibi önceden sermaye getirisi belirlenen finansman tekniklerinin, faizin yerine ikame edilmesi tavsiye edilmez. Çünkü bunlar sadece ihtiyaç olduğu zaman, az kullanılan tekniklerdir.

İşlm bankacılığı faizli işlemleri ortadan kaldırarak İşlm'ın sosyo-ekonomik amaçları olan; yoksulluğu yok etmek, adil gelir dağılımını sağlamak ve maksimum istihdam olanakları sağlamak gibi amaçların gerçekleştirilmesinde aktif rol oynar. Bu amaçlar, ancak kr-zarar paylaşımı esasına dayanan mudaraba ve muşaraka finansman teknikleri ile başarılabilir.¹²³

¹²¹ M. Anas Zarqa, "Capital Allocation, Efficiency and Growth In an Interest Free Islamic Economy", *Journal of Economics and Administration*, November, Jeddah: 1982, s. 43-55.

¹²² Siddiqi, *Issue In Islamic Banking*, s. 134-140.

¹²³ M. Anas Zarqa, "Stability in an Interest Free Economy: A Note", *Pakistan Journal of Applied Economics*, Winter, 1983, s. 181-188.

Faizsiz finansal sistemde, merkez bankacılığının ana görevi faizsiz finansmana uygun finansal pazar faaliyetleri için, gerekli kurumları oluşturmaktır.¹²⁴ Merkez bankası, sermaye ve para pazarları için, yeni finansal araçların geliştirilmesinde önemli rol oynar. Bu çerçevede önerilen yeni finansal araçlar*; Vadeli Katılma Sertifikası (Participation Term Certificates), Özel Yatırım Sertifikası (Specific Investment Certificates), Kiralama Sertifikası (Leasing Certificates) dır. Merkez Bankası'nın kendi kendine farklı (ayrıcılık) bir yatırım sertifikası çıkarabileceği ve karını bankacılık sistemine yatırılabileceği de tavsiye edilebilir. Bütün bu sertifikalar, farklı normlarda, farklı tasarruf gruplarının tercihlerine uygun vadede ihraç edilebilirler. Böylece menkul kıymetlerin satılabildiği birincil pazarlar ve vadesinden önce yeniden satılabildiği, ikincil pazarlar gelişebilir.¹²⁵

Faizsiz bir ekonomide, merkez bankasının, diğer sorumlulukları yanında, sosyo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesine yardımcı olacak para politikası oluşturma görevi de vardır. İslâm ekonomisinde para politikası önemli bir yer tutmaktadır. Merkez bankasından, sosyo-ekonomik amaçların başarılmasında, bankacılık sisteminde etkinlik sağlayacak, kullanışlı ve yeterli para politikası araçları geliştirmesi beklenir. Böylece bankaların insafli bir finansman sağlamasına olanak sağlanır ve ekonominin finansmanı, yoksulluğun yok edilmesi, maksimum istihdam oluşturulması ve adil gelir dağılımı sağlanması gibi amaçlara pozitif katkı sağlanmış olur.¹²⁶ Merkez bankasının diğer bir sorumluluğu ise parasal istikrarı korumaktır. Parasal istikrarsızlık topluma sosyal maliyet yükler ve nüfusun fakir kesiminin ciddi sıkıntılar çekmesine neden olur.

Faizsiz ekonomide, merkez bankası, geleneksel para politikası araçlarından, açık piyasa işlemlerini kullanamaz. Bunun dışında bulunan birçok para politikası araçları, faizsiz sistemde çalışan merkez bankası faaliyetlerinde kullanılabilir. Merkez bankalarının ticari bankalar için belirleyeceği nakit rezerv bulundurma zorunluluğu ve buna benzer birçok değişik para politikası araçları bunlardandır. Merkez

¹²⁴ Abbas Mirakhor, "Some Theoretical Aspects of Islamic Financial System" Conference on Islamic Banking, Tahran: 1980, s. 36-38.

* Vadeli Katılma Sertifikası: Sahibine şirketin kârından pay alma hakkı tanıyan bir finansal araçtır. Özel Yatırım Sertifikası: Üzerinde ilgili teşebbüsün adı yazılı olan, devredilebilen ve sahibine kâr sağlayan bir finansal araçtır.

Kiralama Sertifikası: Sahibine kiralanan varlığın gelirinden pay alma hakkı veren bir finansal araç.

¹²⁵ Al-Jarhi, a.g.m., s. 69-87.

¹²⁶ Ahmad, Islamic Banking: State of The Art., s. 22.

bankası zaman içerisinde duruma ve ihtiyaca göre nakit rezerv rasyosunu değiştirebilir. Merkez bankası, bankaların finansman faaliyetlerine ilişkin bir üst sınır da belirleyebilir. Banka fonlarının arzulan çerçevede akışını belirlemek için ve banka fonlarının belirli amaçların finansmanında kullanımını desteklemek veya engel olmak için, merkez bankası, banka kaynaklarının belirli amaçlar için kullanımını sınırlamak ve ülke amaçlarına yönelik bankanın sağlayacağı finansal yardımlar için zorunlu hedefler gibi selektif kontrol araçları da kullanabilir.

Faizsiz çalışan merkez bankaları reeskont oranı belirlemek yerine, ticaret bankalarının farklı türlerdeki finansal yardımları için, farklı kâr paylaşım oranı belirleyebilir. Buna ek olarak, merkez bankaları, bankanın sağladığı finansmana bağlı olarak maksimum ve minimum kâr paylaşım oranını belirlemekle de yetkili kılınabilir.¹²⁷

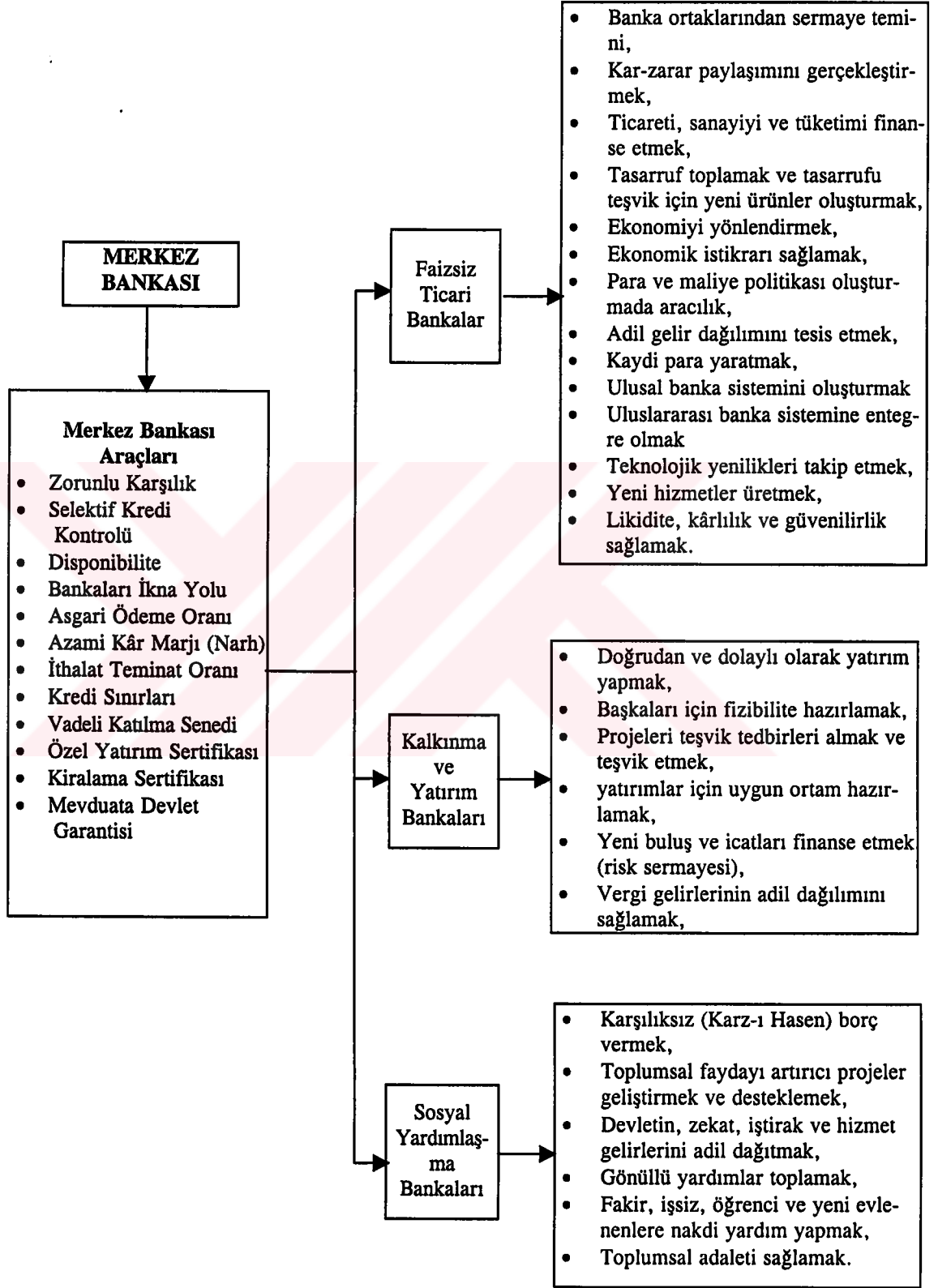
Faizsiz bir ekonomide, açık piyasa işlemleri para politikası aracı olarak kullanılmaz. Çünkü merkez bankalarının, özel sektör firmalarının, hisse senetlerini alıp satması arzu edilmemektedir. Merkez bankasının açık pazar faaliyetleri neticesinde satın aldığı özkaynak esaslı finansal araçların fiyatlarındaki değişim, şirket ortaklarına aşırı fayda sağlayabilir veya onları cezalandırabilir. Bu adil değildir ve hisse senedi pazarında bozulmaya neden olabilir. Ancak diğer araçlar, açık piyasa işlemlerine konu olabilir.

Faizsiz bankacılık modelinin* temelinde faizsiz ekonomi kuralları yer almaktadır. Bugünkü ekonomik şartlar altında, biz dörtlü bir modelin mükemmel çalışabileceği kanaatini taşımaktayız. Bu modelde, merkez bankasının denetiminde; kalkınma ve yatırım bankaları, sosyal yardımlaşma bankaları ve ticari bankalar olmak üzere dört banka yer alır. Her banka grubu kendine mahsus kaynakları yine kendisine mahsus amaçlar için kullanır. Merkez bankası ise açık piyasa işlemleri hariç, diğer bütün para politikası araçlarını kullanarak parasal istikrarı sağlar. Düşündüğümüz faizsiz bankacılık modeli şekil 3.1'de gösterilmiştir.

¹²⁷ Council of Islamic Ideology, Report On Elimination of Interest From The Economy, Islamabad: 1980, s. 73.

* İslâm ekonomisi son derece dinamik, elastiki, zaman ve zemine uygun, örfü, ekonomik, teknolojik, sosyal gelişmeleri nazara alabilen bir yapıya, karaktere sahiptir. İslâmî bankacılık sistemi de aynıdır. Sistemi faizden arındırınca kalkınma, ticari, sosyal yardımlaşma, dış ticaret, zirai, perakendeci, toptancı vb. her türlü bankaya veya karma banka tiplerini kurmak mümkündür. Bu noktadan bakınca İslami bankacılıkta yaratıcı dinamiklik ve elastikiyet ile şartlara uyma durumu hemen karşımıza çıkar.

Şekil 3.1.: Faizsiz Bankacılık Sisteminin Genel Çerçevesi

3.2.2. Faizsiz Bankacılığının Uygulanabilirliği

Faizsiz bankacılığının uygulanabilirliği konusundaki kuşku ve endişeler üç noktada yoğunlaşmıştır:¹²⁸

1. Zarar paylaşımındaki taahhütler nedeniyle, faizsiz bankaların kâr-zarar paylaşımı prensibinde çalışması, bankanın başarısızlıklarına ve iflasına yol açacak büyük zararlara neden olabilir.
2. Faizsiz bankalar, müşterilerinin yapacağı hatalardan dolayı zarara uğrayabilir.
3. Faizsiz bankalar, faize dayalı işlemlerin çoğunlukta olduğu bir dünyada, faizsiz olarak bütün bankacılık fonksiyonlarını gerçekleştiremeyebilir.

Faizsiz bankaların zarar paylaşımı taahhütlerinin, bankanın başarısızlığına ve iflasına yol açacağı şeklindeki endişe gereksizdir. İslâm bankaları farklılaştırılmış yatırım portföyleri oluşturarak çalışırlar. Böylece, bazı şahsi olaylarda zarar olmasına rağmen, toplam kârlılık sürdürülebilir. Bankanın zararı finans sağlayan tarafa yüklenir. Faizsiz bir bankanın neden diğer bankalara nazaran daha fazla müşteri yönlü hataya katlanmak zorunda olduğunu gösteren gerçek bir neden yoktur. Bu konu ile ilgili hata ihtimaline ilişkin üç unsur vardır: Bunlar¹²⁹; finansörün karakteri, finansörün amacı ve bankanın son fon kullanıcı üzerindeki denetimidir. Bu üç unsur esas itibariyle, modern bankalar ve Faizsiz bankalar için aynıdır, eğer bu unsurlara yeterli özen gösterilmezse, hatalar, (başarısızlıklar) ister modern banka olsun ister Faizsiz banka olsun ortaya çıkarlar. İhtiyatlı bir yönetimde, hataların Faizsiz bankalarda, diğer bankalara göre daha fazla olması için bir neden yoktur. Tam tersine, hatalar daha az olabilir. Çünkü, finansör taraf ile banka arasında direkt bir çıkar ilişkisi bulunmamaktadır. Faizsiz bankalar fon kullananları kontrol etmede modern bankalara göre daha ihtiyatlıdırlar. Modern bankalar, müşterilerini denetim altında tutmak için, güvence olarak, rehin veya ipotek almaktadırlar. Aynı sistem faizsiz bankalar için de geçerlidir.

¹²⁸ Siddıqı, *Issue In Islamic Banking*, s. 59-61.

¹²⁹ Chapra, *Towards a just Monetary System*, s. 107-139.

Faizsiz bankacılığı olumsuz etkileyen şey, fon kullananların gerçek karlarını gizlemek istemeleridir. Faizli bankalar moral değerler konusunda büyük problemlerle karşılaşırken, kâr zarar paylaşımı esaslı bankalar bu konuda fazla problem yaşamamaktadırlar. Kâr zarar paylaşımı esaslı bankacılıkta moral değer problemlerinin varlığı reddedilmez, ancak risk potansiyelide çok fazla abartılmaz.¹³⁰ Bu nedenle Faizsiz bankalara karşı duyulan kuşkular yersizdir. Ayrıca bu kuşkuların yersiz olduğuna ilişkin aşağıdaki nedenler de ileri sürülebilir.

- a) Mudaraba anlaşmalarında, kârın hileli rapor edilmesine mahkemelerde itiraz edilebilir.¹³¹
- b) Kullandığı banka fonlarında hile yapmaya çalışan fon kullanıcıları, kara listeye alınabilir ve bankacılık sisteminden çıkarılabilir. Bu, doğru kârın rapor edilmesi için güçlü bir yaptırım olabilir.¹³²
- c) Moral değerlere uygun optimal firma ve projeler üzerinde anlaşmalar yapılır.¹³³
- d) Karmaşık vergi sisteminden dolayı; doğru gelirin açıklanmadığı, vergi toplama mekanizmasındaki bozulma (rüşvet vb.) ve denetim sisteminin zayıf olduğu durumlarda, vergi ve denetim sistemindeki değişiklikler bu problemin çözümüne katkı sağlayabilir.¹³⁴

Faizsiz bankacılık konusundaki diğer bir endişesi ise, faizsiz bankaların, dünyada baskın olan faizli bankaların fonksiyonlarını, faizsiz olarak gerçekleştiremeyebileceği yönündedir. Faizin iliklerine kadar işlediği uluslararası çevrelerde, Faizsiz bankaların başarılı olması çok büyük mücadeleler gerektirmektedir. Çok taraflı ticari işlemlerin finansmanında Faizsiz bankalar modern bankalar ile ilişki

¹³⁰ Waqar Masood Khan, *Towards an Interest Free Islamic Economic System*, The Islamic Foundation, U.K., and the International Association for Islamic Economics, Islamabad: 1985, s. 69-73.

¹³¹ Boualem Bendjilali, "Book Review of Waqar Masood Khan, *Towards and Interest Free Islamic Economic System*", *Review of Islamic Economics*, Vol: 1, No: 1, 1991, s. 69.

¹³² Siddiqi, "Islamic Banking: Theory and Practice", s. 53.

¹³³ Mirakhor, "Some Theoretical Aspects of an Islamic Financial System", s. 17.

¹³⁴ Ahmad, Z., "Some Misgiving About Islamic Interest Free Banking", s. 13-14.

kurmak zorundadır. Ancak bu ilişkide faize yer verilmemelidir. Modern bankalar ile olan faizsiz ilişkiler şöyle kurulabilir:¹³⁵

- a) Faizsiz bankalar, cari hesaplarının makul bir kısmının muhabir bir bankada tutulabilir.
- b) Faizsiz bankalar, muhabir banka nezdindeki hesap bakiyesini en kısa zamanda düzeltmeye gayret eder.
- c) Muhabir banka, faizsiz bankanın geçici hesap bakiyesine hiçbir faiz tahakkuk ettirmez.
- d) Kısmi güvence olarak muhabir banka akreditife kendi teyidini eklerken faizsiz bankalar sadece belirli bir nakit marj izni ile boçlanır. Böylece faizsiz bankalar muhabir banka nezdinde sadece akreditif nakit marjını karşılayacak kadar kredi bakiyesi bulundurmuş olurlar.
- e) Faizsiz bankalarda modern bankaların yapmış oldukları hizmetlerden dolayı hizmet karşılıklarını, komisyonlarını ve giderlerini belli bir kâr oranı ile hizmeti olanlardan tahsil edebilirler.

3.2.3. Dünya'da Faizsiz Bankacılığın Yasal Statüsü ve Genel Bir Değerlendirme

Faizsiz bankacılık kavramı, Pakistan ve İran olmak üzere sadece iki hükümet tarafından “İslam Bankacılığı” şeklinde kabul görmüştür. Sudi Arabistan, İslâm bankacılığının gelişmesine liderlik ederken, Krallık İslâm bankacılığı ismini kabul etmemekte ve bu isimle birtek İslâm bankasına bile çalışma izni vermemektedir. Ancak faiz yasasını da içeren İslâmi prensipleri takip eden ve ismi “İslâm Bankası” olmayan bankalara müsaade etmektedir.¹³⁶

Mısır, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Sudan, Ürdün, Türkiye ve Malezya gibi ülkelerde, İslâm bankalarına, gerek genel bankacılık konuları gerekse özel yasal

¹³⁵ Abdurrahim Hamidi, *Islamic Banking: Conceptual Framework and Practical Operations*, Islamabad: 1992, s. 13-14.

¹³⁶ Nicholas B. Angell, “Islamic and Western Banking: Legal Status and Appraisal of Current Islamic Banking, Part II”, *Middle East Executive Reports*, Vol: 18, Part: 1, 1995, s. 9-16.

düzenlemeler altında müsaade edilmekte, fakat bu ülkelerdeki yasalar “İslâm bankacılığı” kavramını içermemektedir.

Birçok ülkede İslâm bankacılığı Batı bankacılığı ile yanyana bulunmaktadır. İslâm bankacılığının varlığını sürdürmesi ve gelişmesi için, hükümetler inançlı ve dindar vatandaşların yardımına ihtiyaç duymaktadırlar.

İslâmi finansal kurumların varlıkları (aktifleri) 1970 ve 1980'li yıllarda hızla büyümüştür ve hala büyümeye devam etmektedir. Bu konudaki istatistiki bilgileri elde etmek oldukça zordur, fakat, İslâmi finansal hizmetleri sunan bütün finansal kurumlar için yapılan tahminde, İslâmi yönetim altında bulunan toplam varlıkların 100 milyar doların üzerinde olacağı belirtilmiştir.¹³⁷ Bu toplam, tamamen İslâmleştirilmiş İran ve Pakistan bankacılık sistemini de içermektedir. En iyimser tahminle İran'ın payı 70 milyar dolar, Pakistan'ın payı 15 milyar dolardır. Bu toplam içerisinde İran ve Pakistan dışında yer alan İslâm bankalarının, finansal kurumların ve batı bankacılık modeli altında İslâmî finansal hizmetler sunan batı Arap ve Müslüman bankaların varlıkları da dahildir.¹³⁸ İslâmi finansal hizmetler sunan İslâm bankacılığının ilk çıktığı 1970'li yıllarda, petro-dolarların kar-zarar paylaşımı esasında sirküle edilmesi amaçlanmaktaydı. Ancak 1980'lerde faizsiz bankacılığın murabaha ve leasing üzerine konsantre olduğu, kâr-zarar ortaklığı (muşaraka) üzerinde yoğunlaşmadığı görülür. İslâm bankacılığının başarısı, Pakistan ve İran'daki zorunlu uygulamalardan ve Arap dünyasındaki sermaye bolluğundan ileri gelmektedir görüşü, bu bankaların gösterdikleri başarı karşısında yetersizdir.¹³⁹

Aşağıda, seçilmiş bazı Müslüman ülkelerdeki İslâm bankacılığı ve finansal kurumların üzerinde durulmuş, ABD ve batı bankacılığında, bu konudaki yansımalar ele alınmıştır.

¹³⁷ Ausaf Ahmad, “Contemporary Experience of Islamic Banks: A Survey”, *Journal of Objective Studies*, july, 1992, s. 66.

¹³⁸ Volker Nienhaus, “The Performance of Islamic Banks: Trends and Cases”, *Islamic Law and Finance*, (Ed: Chabli Mallat), 1988, s. 129-170.

¹³⁹ Angell, (1995), s.11.

3.2.3.1. Mısır

Mısır'da finansal sistem ve faizin yasal statüsü ile ilgili olarak, Sanhuri tarafından hazırlanan faiz ve uygulamalarına ilişkin düzenlemeler yer almıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:¹⁴⁰

- 226 Madde: Borçlunun ihmalinden dolayı gecikme olursa sivil işlemlerde % 4, ticari işlemlerde % 5 faizle cezalandırılır.
- 227. Madde: Taraflar, ödemede meydana gelecek gecikme veya diğer durumlar için, % 7 faize kadar ceza üzerinde anlaşabilirler.
- 229. Madde: Alacaklının kötü niyetini engellemek için yargıç sözleşmede belirlenen faizi sınırlandırabilir veya tamamen yok edebilir.
- 232. Madde: Toplam faiz anaparayı asla geçemez.
- 542. Madde: Taraflar faiz üzerinde anlaşmamış ise, borç faizsizdir.

Böylece, Mısır'da faiz belli şartlarda ve sınırlamalarla yasal hale getirilmiş ve faize dayalı bankacılık ihdas edilmiştir. Faizsiz bankacılık Mısır'da önemli bir rol oynar, fakat zorunlu değildir.

Faizsiz bankacılık, Mısır'da, faize dayalı ticari bankacılığa alternatif bir sistem olarak gelişmiştir. Faizsiz bankalar özel yasalar altında kurulmuş olup büyük bir bölümü geleneksel ticari bankalar yasasından farklı olarak düzenlenmiştir. Bu bankalar, Mısır bankacılığında kısa zamanda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Örneğin, ülkedeki iki önemli faizsiz bankanın, Mısır'daki bankaların toplam mevduatlarının % 17'sini elinde bulundurduğu belirlenmiştir. Mısır'da faizsiz bankacılık ile birlikte İslâmi yatırım ortaklıkları ve İslâmi yatırım fonları, piyasada atıl bulunan fonları finansal sistem içerisine çekmiştir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Ian Edge, "Shari'a and Commerce In Contemporary Egypt", *Islamic Law and Finance*, (Ed. Chibili Mallat), 1988, s. 31-56.

¹⁴¹ Ahmad Al Askher, "Egypt: An Evaluation of the Major Islamic Banking", *Islamic Financial Markets*, Routledge Press, London: 1990, s. 59.

Mısır'daki ilk ve en büyük İslâm bankası, Dar al Mal Al İslâm ağının bir parçası olan, Mısır Faisal İslâm Bankası'dır. 1977'de özel bir anlaşma ile kurulan bu bankanın % 51'i Mısırlılar'ın % 49'u Suudi Araplar'ındır. Ülkedeki ikinci büyük İslâm bankası, tamamı Mısırlılar'a ait olan Uluslararası Yatırım ve Kalkınma İslâm Bankası'dır.

3.2.3.2. Kuvety ve Diğer Körfez Ülkeleri

BAE Anayasası "Şeriat, kanunların temel kaynaklarından biridir" hükmünü getirmiştir. 1993'te kanunlaştırılan Ticaret Kanunu, alacaklının ticari alacağından faiz alabileceği, ticari olmayanlar için faiz olamayacağı hükmünü getirmiştir. Ticari olmayan borç üzerinden faiz almak BAE Federal Ceza Kanununa göre suçtur.¹⁴² Ticari borçlarda ise taraflara, üzerinde anlaşılan bir faiz oranı ve gecikme faizi talep etme hakkı tanınmıştır. Eğer üzerinde anlaşılan herhangi bir faiz oranı yoksa, yıllık maksimum % 12'ye kadar pazar faiz oranı uygulanır. Uygulanması şart koşulan maksimum bir faiz oranı yoktur, ancak mahkeme belirli bir oranı aşırı faiz olarak görebilir. Aşırı faiz talep edilmesi halinde, mahkeme faiz oranını uygulanabilir pazar seviyesinde sınırlandırabilir.¹⁴³

Kuveyt Anayasası "Şeriat, kanunlarının temel kaynaklarından biri olabilir" hükmünü getirmiştir. Faiz 1980 Kuveyt Medeni ve Ticaret Kanunu ile yasallaştırılmıştır. Kuveyt yasaları, Mısır Ticaret Kanunlarına dayandırılmıştır. 1961 Kuveyt Ticaret Yasasının taslağını Sanhuri hazırlamıştır. Kuveyt Ticaret Yasası, ticari borçlardan faiz alma hakkı tanımaktadır. Ticari olmayan işlemlerden faiz almak, Kuveyt Medeni Kanunu ile yasaklanmıştır.¹⁴⁴

Kuveyt Ticaret Kanununa göre, anlaşmanın tarafları, faiz ve gecikme faiz oranı üzerinde anlaşma hakkına sahiptirler. Eğer faiz oranı üzerinde anlaşılmamış ise, faiz oranı ve gecikme faizi oranı % 7 olarak belirlenmiştir. Taraflar anlaşma ile temerrut faiz oranını % 7'nin üzerinde belirleyebilirler ancak bu oran, Kuveyt Merkez Bankası'nın belirlediği oranı geçemez.

¹⁴² Angell (1995), s. 10.

¹⁴³ Rodney Wilson, "Kuwait: Islamic Banking For a Consumer Society", *Islamic Financial Markets*, Routledge Press, London: 1990, s. 129.

¹⁴⁴ Angell (1995), s. 11.

Kuveyt Ticaret Yasasına göre, temerrut faizi, ödememe tarihinden itibaren işler, mürekkep faiz yasaklanmıştır ve toplam faiz hiçbir zaman anaparayı geçemez. Borçlu vadesinden önce yapılan ödemededen, faiz için iskonto alma hakkına sahip değildir.

Kuveyt Finans Evi en azından Irak istilasından önce en büyük ve en başarılı Faizsiz Banka idi. Bu kurum 1987'de varlık itibariyle 4 milyar dolarlık varlığı ile Mısır'daki Faisal İslâm Bankası'ndan daha büyüktü. Kurumun 15 şubesi, mevduatının beşte biri Kuveyt'te idi. Kuveyt Finans Evi 1977'de özel bir hükümet emriyle kurulmuş, ödenmiş sermayesinin % 49'u hükümet tarafından taahhüt edilmiştir. Bundan başka Kuveyt'te Uluslararası Yatırımcılar ve Adnan Al Bahar tarafından kurulan İslâmi yatırımlar önemli bir güç haline gelmiştir. Geleneksel bankacılığın yanısıra, gelişen faizsiz finansal kurumlar, Kuveyt'te büyük bir öneme sahiptirler.¹⁴⁵

Bahreyn'de finans kamuoyunda etkin rol oynayan beş faizsiz banka ve finans kurumu bulunmaktadır. Körfez'de, BAE ve Katar gibi ülkelerde faizsiz bankacılık hızlı gelişmemiştir. BAE'de tek faizsiz banka, ilk İslâm bankalarından biri olan Dubai İslâm Bankası'dır. Bu kurumun 1.5 milyar dolar varlığı bulunmaktadır. Katar'daki tek İslâm bankası ise Katar İslâm Bankası'dır.¹⁴⁶

3.2.3.3. Suudi Arabistan

Birçok Arap ülkesinin aksine, Suudi Arabistan'ın bir Medeni Kanunu yoktur. Suudi yetkililerce Şeriat kanun olarak yorumlanmaktadır. Suudi yetkililer ve alimler çok muhafazakar bir riba görüşüne sahiptirler bu nedenle bütün faizler yasaklanmıştır. Ancak Suudi bankalar kredi kapsamında bulunan hizmetler için, komisyon ihdas etmişlerdir.

Suudi Arabistan'daki finansal ve ticari meseleleri yargılama yetkisine sahip idari mahkemeler, sadece şeriat ile ters düşmeyen kural ve düzenlemeleri uygularlar. Suudi Arabistan'da faiz içeren meseleler, idari mahkemelerce yargılanır, bu mahkemeler finansal ve ticari meselelerde faiz hükmü veremezler.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Wilson, "Kuwait: Islamic Banking For a Consumer Society", s. 129.

¹⁴⁶ Angell, (1995), s. 12.

¹⁴⁷ Herbert J. Libesny, "Judicial Systems In the Near and Middle East: Evolutionary Development and Islamic Revival", *The Middle East Journal*, 1983, s. 202.

Modern İslâm bankacılığının orjini Mısır'dır. Fakat, Suudi Kraliyet ailesinin ve önemli iş adamlarının desteği olmadan, bu kadar gelişmesi ve gerçek bir finansal güç olması, mümkün olmayabilirdi. Suudi Hükümeti 1975'de Cidde'deki İslâm Kalkınma Bankası'nın kurulmasına öncülük etmiştir. Bundan başka, en güçlü ve en etkili üç özel İslâmi finansal kurum da yine Suudi Arabistan menşelidir. Bunlar; Dar Al Mal Al İslâmi Grup (DMI), Dallah Al Baraka Grup ve Al Rajhi Bankacılık ve Yatırım Şirketi'dir.¹⁴⁸

DMI, Kral Faisal'ın oğlu Prens Muhammed Al Faisal tarafından finanse edilmiş olup, birçok ülkede Cenova'ya bağlı olarak Faisal İslâm Bankası adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. DMI'nın Mısır'da, Bahama'da, Bahreyn'de, Lüksemburg'ta, Sudan'da ve Türkiye'de bankaları bulunmaktadır. DMI'nın diğer İslâmi finansal grupları ile ortaklıkları Danimarka'da, Danimarka Bankacılık Kanunları altında, Uluslararası İslâm Bankası'na öncülük etmiştir. Bu banka Avrupa pazarında modern bankalar ile yanyana faaliyet gösteren ilk bankadır. Dünya genelindeki DMI'nın toplam varlıkları yaklaşık olarak 3.5 milyar dolardır.

Dallah Al Baraka grubu Şeyh Saleh Kamel tarafından finanse edilmiştir. Al Baraka'nın dünya genelindeki toplam varlıklarının 1 milyar dolar ile 2 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Birçok ülkede şubesi bulunan kurum Ortadoğu'nun büyüme gücü olup, batı finans kamuoyunda saygı görmektedir.¹⁴⁹

Al Rajhi Bankacılık ve Yatırım Şirketi esas itibariyle döviz işlemleri yapmaktadır. Ancak son zamanlarda faaliyetlerini geleneksel bankacılık alanlarına da kaydırmıştır. Kurum işlerini İslâmi prensipler temelinde yürütmektedir. Kurumun Suudi Arabistan'da 180 şubesi ve 7 milyar doların üzerinde mal varlığı bulunmaktadır. Kuruma Suudi Arabistan Para Ajansı tarafından "İslâm bankası olarak değil" "banka" olarak izin verilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Rodney Wilson, "Competition In Islamic Banking", *Islamic Financial Markets*, Routledge Press, London: 1990, s. 19.

¹⁴⁹ Rodney Wilson, "Saudi Arabia: The Islamic Development Bank's Role as a Pan-Muslim Agency", *Islamic Financial Market*, Routledge press, London: 1990, s. 196.

¹⁵⁰ Wilson, "Saudi Arabia:...", s. 196.

Özel bir durumu bulunan Al Rajhi'nin haricinde, başka hiçbir İslâm bankasına Suudi yetkililerce banka olarak müsadde edilmemiştir. Ancak, geleneksel ticari banka olarak organize edilen "Ulusal Ticaret Bankası" (enbüyük Suudi Ticaret Bankası'dır) ve "Suudi Amerikan Bankası" gibi bankalar ürünlerini İslâmileştirerek, Suudi Arabistan'da çalışma izni almışlardır.¹⁵¹

3.2.3.4. Suriye, Irak, Libya

Suriye ve Irak Medeni Kanununun hazırlayan Sanhuri'dir. Bu nedenle kanunlardaki faiz tanzimi Mısır'dakine benzerlik gösterir. Suriye ve Irak Kanunları mürekkep faizi yasaklamıştır. Suriye Medeni Kanunu, maksimum faiz oranını % 9 olarak belirlerken Irak Medeni Kanunu maksimum faiz oranını % 7 olarak belirlemiştir. Mısır Medeni Kanunu'nda olduğu gibi, Suriye ve Irak kanunlarında da, eğer taraflar yüksek bir faiz oranı üzerinde anlaşılırsa bu oran otomatik olarak azaltılır ve yapılan fazla ödemeler geri ödenir. Suriye ve Irak Kanunlarında faize ilişkin bazı düzenlemeler şöyledir:

- Eğer taraflar herhangi bir faiz oranı üzerinde anlaşmamış iseler, borç faizsiz kabul edilir.
- Temerrüt faizi, ticari ve ticari olmayan borçlarda % 4'tür.
- Toplam faiz, anapara tutarını aşamaz.
- Temerrüt faizi mahkeme sonuçlanana kadar hesaplanmaz.

Sanhuri Libya Medeni Kanunu'nun da yazarıdır. 1972'ye kadar Libya'daki durum Suriye ve Irak'takine çok benzemekteydi. Libya Medeni Kanunu 9 Haziran 1972'de tadil edilmiştir, Kanun gerçek kişiler arasındaki sivil ve ticari işlemlerde faizi yasaklamış, fakat işletmelerinde dahil olduğu, kurumlar arası işlemlerde serbest bırakmıştır. Kanunun açıklayıcı dipnotlarında, faizin, alternatif bir İslâmi finansal sistem oluşturulana kadar kurumsal işlemlerden elemine edilmesinin mümkün olmadığı ve böyle bir faizin şeriat gereklerine de uygun olacağı belirtilmiştir.¹⁵²

¹⁵¹ Angell (1995), s. 12.

¹⁵² Angell, (1995), s. 10-11.

3.2.3.5. İran ve Pakistan

İran ve Pakistan'daki durum farklıdır. İran Anayasası'nın 4. maddesine göre bütün yasal düzenlemeler, İslâmi standartlara dayandırılmalıdır. 1983'te İran Paramentosunun çıkardığı Faizsiz Bankacılık Yasası bütün faizleri ve faize dayalı bankacılığının bütün dallarını yasaklamıştır. Böylece, İslâm Bankacılığı İran'da zorunlu hale gelmiştir.¹⁵³

Pakistan Anayasası; yasalar, Kur'an ve Sünnet'in, Pakistan'da temel kanun olduğunu, Anayasa Mahkemesinin faiz ödeme ve tahsiline ilişkin bütün yasaların İslâm'a zıt olmaması gerektiğini belirtmiştir. 1981'de Pakistan'daki bütün ticari bankalar, mudilerine faizli mevduat yerine, kâr-zarara katılma hesapları açtılar. Uygulamada, bu hesaplar mudilere faize eşit kârlar sağladılar.¹⁵⁴

Pakistan'da faize dayalı borçların yerini, sermaye yatırımlarına katılma senetleri, faizin yerini, bankaların zorunlu olarak tahsil ettikleri hizmet ücretleri ve işletme ile banka arasında yapılan murabaha işlemindeki geri satın alma ve fiyat yükseltme almıştır. Ancak, banka ücretleri ve fiyat yükseltmeleri modern, bankacılıktaki faiz miktarı kadar olmuştur.

İslâm bankacılığı, İran'da, 1981, Pakistan'da 1983'ten itibaren zorunlu hale gelmiştir. Irak ve Suriye gibi ülkeler tamamen milli hükümet tarafından kontrol edilen bir bankacılık sistemine sahiptirler. Bu ülkelerde yabancı finansal kurumlara izin verilmediği için, özel yabancı İslâm bankalarına müsaade edilmemiştir.

Burnei, Indonesya ve Sri Lanka'da İslâm bankaları Malezya modelinde ve Malezya Merkez Bankası tavsiyeleri ile organize edilmektedir.¹⁵⁵

3.2.3.6. Sudan, Ürdün ve Malezya

Sekiz İslâm Bankası ile Sudan en fazla İslâm bankasına sahip olan ülkedir. Sudan 1977'de kurulan Faisal İslâm Bankası, ilk ve en büyük İslâm bankası'dır. Bu

¹⁵³ Abbas Mirakhor, "The progress of Islamic Banking: The Case of Iran and Pakistan", *Islamic Law and Finance*, (Ed. Chibili Mallat), 1988, s. 91-115.

¹⁵⁴ Libesny, a.g.m., s. 213.

¹⁵⁵ Jane Connors, "Toward a System of Islamic Financing In Malaysia", *Islamic Law and Finance*, (Ed. Chibili Mallat) 1988, s. 57-67.

kurum faize dayalı bankacılık düzenlemeleri içinde yer almaz fakat, Merkez Bankası'nın kontrolü altındadır.¹⁵⁶

1983'te bütün bankalarının İslâmileştirmesi kararlaştırılmış ve Sudan Al Baraka, İslâmi İşbirliği ve Kalkınma Bankası, Sudan İslâm Bankası, Tadamun İslâm Bankası gibi birçok İslâm bankası açılmıştır. 1985'te, mecburi tutulan İslâm bankacılığında vazgeçilmiştir.

Ürdün İslâm Bankası, 1978'de, özel bir yasa ile kurulmuştur. Fakat ülkenin medeni ve ticaret kanunları faize dayalı bankalar içindir. Bu nedenle, Ürdün İslâm Bankası, faize dayalı bankaların uyguladığı likidite ve rezerv oranlarını uygulamak zorundadır. Ürdün İslâm Bankası 14 şubesi ve 600 milyon dolar varlığı ile Ürdün bankaları arasında dördüncü sıra da yer almaktadır.

Malezya çoğunluğu müslüman ve Türkiye gibi Laik bir ülkedir. Malezya, İslâm bankacılık sistemine ikincil bir bankacılık sistemi olarak, faize dayalı bankacılık sisteminin yanında yer vermiştir.¹⁵⁷

Malezya Merkez Bankası, diğer müslüman ülkelere model olacak biçimde İslâm bankacılığının ve finansal sisteminin altyapısını geliştirmiş, İran ve Pakistan'da kurulan basit İslâm bankacılığı sisteminden daha etkili olmuştur. Yeknesak İslâmi denetsel düzenlemeler; likidite, rezerv oranı, ticari ödeme sistemleri banka kabulleri için ikincil pazarlar dikkate alınarak geliştirilmiş ve ülkede faaliyet gösteren bütün İslâm bankalarının hukuk kurallarına uygunluğunu sağlamak için bir merkezi konsey oluşturulmuştur. Bankacılık alanındaki, İslâm Bankacılık Anlaşması, Bafia Anlaşması ve Merkez Bankası Anlaşması gibi üç düzenleyici parça dual bankacılığa yumuşak bir geçiş sağlamaktadır.¹⁵⁸

3.2.3.7. ABD ve Batı Ülkelerinde

İslâm bankacılığı geleneksel ABD bankacılık düzenlemelerine uymaz. Bu nedenle, ABD'de İslâm bankası adı altında, İslâmi prensiplere uygun, hiçbir banka bulunmamaktadır.

¹⁵⁶ Osman Ahmad, "Sudan: The Role of Faisal Islamic Bank", *Islamic Financial Markets*, Routledge Press, London: 1990, s. 77.

¹⁵⁷ Ramazan Shallah, "Jordan: The Experience of Jordan Islamic Bank", *Islamic Financial Markets*, Routledge Press, London: 1990, s. 101.

¹⁵⁸ Connors, a.g.m., s. 57-65.

İslâm bankalarının faaliyetleri ABD yatırım bankalarının, Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Securities And Exchange Commission) tarafından düzenlenen, yatırım bankacılığının faaliyetlerine oldukça yakındırlar.

ABD'deki bankacılık yasaları İslâm bankalarına geleneksel banka olarak izin vermez ancak, İslâm bankacılığı, yatırım ortaklıklar, yatırım fonları ve yatırım finans evleri gibi geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Bu gibi oluşumlar, ticaretin finansmanı, leasing, risk sermayesi ve daha birçok fonksiyonu icra ederler, fakat banka olarak isimlendirilmezler. ABD'de banka olmayan, İslâmi fon veya finans evleri kurmak mümkündür. Hatta bu kurumların menkul kıymetleri, ABD Menkul Kıymet Kanunlarına göre tescil edilebilmektedirler.

Amana Mutual Funds Trust, 1940 Yatırım Şirketleri Kanunu altında tescil edilen bir yatırım şirkettir. Bu kurumun menkul kıymetleri 1933 Menkul Kıymetler Kanununa göre Menkul Kıymet ve Borsa Komisyonu tarafından tescil edilmiştir. Amana menkul kıymetleri tescil edilen tek İslâmi yatırım şirketi olup toplam varlığı yaklaşık 10 milyon dolardır.¹⁵⁹

Fonun menkul kıymet serilerinden biri uzun vadeli sermaye büyümesine, diğer serisi ise kısa dönem geliri temin etmeye yöneliktir. Her iki seride, özkaynak yatırımlarını, İslâmi prensiplere uygun elde etmeyi amaçlamaktadır.¹⁶⁰

Amana'nın çalışma prensipleri şöyle özetlenebilir:¹⁶¹

- "Growth Fund"ın temel amacı, İslâmi prensipler çerçevesinde uzun dönem sermaye büyümesi sağlamaktır."
- "Fon, İslâmi prensiplere göre, faiz ödeyen hiçbir yatırıma girmez."
- "Genellikle, İslâmi prensipler yatırımcıların kâr ve zarar paylaşımını gerektirir, yatırımcılar faiz veya tefecilik geliri elde etmezler ve İslâmi prensiplerin müsaade etmediği işlere yatırım yapmazlar. İzin verilmeyen bazı işler, likör, şarap, gazino, pornografi, kumar ve İslâmi prensiplere

¹⁵⁹ Angell, (1995), s. 13.

¹⁶⁰ Nienhaus, "The Performance of Islamic Banks: Trends and Case", s. 161-162.

¹⁶¹ Angell, 1995, s. 14.

dayanmayan banka ve kredi kurumlarıdır. Bu kriter, yatırım seçme fırsatlarını sınırlandırmaktadır."

Batı bankaları, İslâmi şirket ve bankacılık hizmetlerinin potansiyelini idrak etmeye başlamışlardır. İslâm fikirlerinin yeniden dirilmesi ve yaşanmak istenmesi, batı ve diğer bankaların ürünlerini müslüman müşteriler için dizayn etmesini gerektirmiştir. Bu ürünler, ticaretin finansmanı (murabaha), leasing ve proje finansmanı gibi ürünler olup, fıkıh kurallarına uygun olarak organize edilmişlerdir. Batı finansal kurumları, İslâm bankalarına ve yatırım fonlarına yatırım danışmanlığı yapmakta ve İslâm bankaları ile sendikasyon katılım şeklinde organize olmaktadır. Örneğin, Citibank, Kleinwort Benson, Hong Kong Shanghai Banking Group, Standard Chartered, United Bank of Kuwait, Saudi International Bank, Midland Montague ve ANZ Grindlays batı ve Avrupa bankalarından bazılarıdır. Diğerleri ise Chase Manhattan Bank, Chemical Bank, Morgan Stanley, Smith Barney, Morgan Guarantiy, Republic National Bank, Deutsche Bank, Indo-Sues, Credit Lyonnais, Swiss Bank ve diğer birçok İsviçre bankasıdır.¹⁶²

3.2.4. Faizsiz Bankacılığın Güçlü ve Zayıf Yanları

Faizsiz bankacılığın belki de en zayıf yanı, tüketicilerin ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu fon kaynaklarını geleneksel kredi sermayesi şeklinde temin etmekte başarısız olması, banka ve tasarruf birimlerinin ihtiyaç duyduğu varlıkları koruma ve garanti gelir sağlama konusunda başarısız olmasıdır. Diğer zayıf yanlar şöyle sıralanabilir:¹⁶³

- Faizsiz finansal sistemde, hem borç verenler hem de borç alanlar için tercih yelpazesi oldukça sınırlıdır. Bu da, yatırımcının, işletmelerin ve genel ekonominin zararına. Batı sistemi ile sağlanan yelpaze ile karşılaştırılma yapıldığında, değişik mevduat formları, mevduat sertifikası formları, hazine bonoları, para pazarı formları, tahviller ve sabit faiz getirli değişik borç verilebilir fonlar, tercihli hisse senetleri, risk sermayesi ve daha birçok form bulunmaktadır.

¹⁶² Michael Frenchman, "Islamic Banking: Citibank Foresees More Competition", *International Herald Tribune*, 22 April 1994, s. 11.

¹⁶³ Angell, (1995), s. 14.

- Mudiler için yetersiz teşvik nedeniyle (yüksek risk, az getiri gibi) tasarrufta azalma olabilir.
- Aktif tarafta bir seri likidite problemleri yatırımlardan uygun getiri elde etmede zorluklar doğurabilir. Ayrıca borç alan kimsenin banka ile gerekli bilgileri paylaşmama isteğinin bulunması ve gerekli araştırmaların yapılmasında, zaman ve masrafları paylaşmaması yatırım imkanlarını azaltmaktadır.
- Müslüman ülkelerde sermaye pazarları gelişmemiştir. Büyük bir ciro edilebilir enstrüman boşluğu ve interbank fonları için Pazar boşluğu bulunmaktadır. Faizsiz finansal kurumların ihtiyaçlarını karşılamak için yasal sistemde düzenlemeler yapmaya ihtiyaç vardır.
- Faiz oranlarını ayarlama yetkisi yok edilerek Merkez Bankası'nın etkin bir para politikası oluşturma gücü zayıflatılmış olur.
- Birçok finansal meselede, faizsiz finansal kurumlar arasında henüz fikir birliği sağlanamamıştır.

Yukarıda sayılan eksiklikler, faizsiz bankacılığının uygulandığı toplumlarda oldukça iyi bilinmekte olup birçoğu için çare bulma gayreti içine girilmiştir.

Faizsiz bankalar, tahvil vb. faizli menkul kıymetler haricinde, diğer bütün menkul kıymetler üzerinde her türlü bankacılık işlemi ve risk sermayesi uygulamasını yapabilmektedir. Bu kurumlar için ileri sürülen mudilerin daha fazla risk taşıdığı görüşü ise doğru değildir. Faizsiz merkez bankaları açık piyasa işlemleri hariç her türlü para ve diğer finansal politikaları faizsiz bankalar aracılığı ile sürdürebilir.

Faizsiz bankacılığının ve finansmanının en güçlü tarafı, dîni ve kültürel sebeplerdir. Uluslararası pazarların büyük bölümü tarafından rağbet görmektedirler. Çünkü dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biri müslümandır. Faizsiz finans kurumları, dîni ve sosyal açılardan müsbet düzenleyici faktör olarak düşünülerek, popüler ihtiyaçları karşılamak üzere gelişmiştir.

Faizsiz bankacılığın diğer güçlü bir yanı ise, faize bakış açısı ile, parasal olarak, organizasyonel ve yapısal düzenlemeleri ile sadece karlı işlerle uğraşmayıp sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlamasıdır.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Akın, a.g.e., s. 118-119.

Diğer güçlü yanları aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹⁶⁵

- Piyasada atıl veya daha az verimli varlıklar olarak kullanılan fonları finansal sisteme çekerek verimli kullanımı sağlar.
- Aşırı bir güven duyulan faize dayalı finansal sistemle rekabet edebilir, sistemi tamamlar ve denge kurabilir. Batı bankacılık sistemindeki borç ve faiz yapılarında yapısal reform eksikliklerin acentası olarak anlaşmalar yapabilirler.
- Ortaklık ve kâr paylaşımı yatırımları üzerinde pozitif bir etkiye sahiptirler ve müteşebbise ek kaynak sunarlar.

3.2.5. Faizsiz Bankacılığın Geleceği

Faizsiz bankacılığın geleceği büyük oranda henüz tahmin edilemeyen birçok konunun nasıl çözüleceğine bağlıdır. Örnek olarak:¹⁶⁶

- Fıkıhçılar ve din adamları 1948 Mısır Anayasasında Sauhuri tarafından önerilen, “Şeriatta zaruret faizi yasak değildir” görüşüne mi katılacaklar, yoksa, her türlü faiz formunun kesin olarak yasak olduğunu mu savunacaklar?
- Faizsiz bankacılığın mevcut problemleri ve eksiklikleri ile ilgilenilip çözüme kavuşturulacak mı? Batının finansal ve yasal yapıları uluslararası fonksiyonlar için İslâmi yapıya adapte edilecek mi?
- İslâm fundemantilizminin istikameti, dînî ve politik çevre olarak, zayıflayacak mı, artacak mı yoksa değişmeyecek mi?
- Batı bankacılık sistemi İslâmi finansal ürünleri sunmayı sürdürecektir mi? Böylece ayrı bir İslâm Bankası gelişmesini engelleyebilecek mi?

Batı ve İslâm bankacılığı üzerinde söz sahibi olan ve halen Bahreyn Citybank bölge yöneticisi bulunan Muhammed Al Shroogi (Şirazi) İslâm bankacılığının geleceği konusunda şunu söylemektedir:

“İslâm bankacılığı yeniden canlanmıştır ve geleceği parlaktır. Yatırımların dini ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap vermektedir ve geleneksel bankacılık ürünleri

¹⁶⁵ Angell, (1995), s. 14-15.

¹⁶⁶ Angell, (1995), s. 15.

ile rekabet eder hale gelmektedir. Bahreyn henüz, bir İslâmî sermaye pazarı olarak düşünölmüştür. Malezya ilk İslâmî interbank pazarını başlatmıştır. Birçok İslâm ülkesi fazla fonlarını İslâmî prensiplerle yatırmaktadılar. Bütün bu noktalar İslâm bankacılığının gelişmesinin ve yaygınlaşmasının göstergeleridir.”

Sonuç olarak; faizsiz bankacılık ve finansal kurumları global finansal pazarların önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Faizsiz bankacılığa ilişkin yasal prosedür hızla tamamlanarak batı türü bankacılıkla birlikte pozitif ve tamamlayıcı bir alternatif olarak varlığını sürdürecektir.

3.3. Faizsiz Bankacılık Fonksiyonları

Faizsiz çalışan bankalar, çeşitli sosyo-ekonomik sonuçlar doğuran fonksiyonlar icra etmektedirler. Bu fonksiyonlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir.¹⁶⁷

- Tasarruf ve yatırımları etkileme fonksiyonu,
- Finansal aracılık fonksiyonu,
- Ekonomik büyüme ve gelişmeyi etkileme fonksiyonu,
- İstikrar sağlama fonksiyonu,
- Enflasyonu kontrol etme ve istihdam sağlama fonksiyonu,
- Gelir ve servet dağılımını etkileme fonksiyonu,
- Sosyal ihtiyaçları karşılama ve sosyal yardımlaşmayı sağlama fonksiyonu.

3.3.1. Tasarruf ve Yatırımları Etkileme Fonksiyonu

Faizsiz sistemde getirinin belirsiz olmasının tasarrufları olumsuz etkileyeceği endişesi yersizdir.¹⁶⁸ Müslüman ekonomistler, faizsiz sistemin tasarruf miktarı üzerinden sağlanan getiri oranının belirsizliğini artıran bir etkisinin bulunmadığını belirtmektedirler. İslami sistemde faiz olmayacağından ve müslümanlar faizli işlemde kaçınacaklarından tasarrufların gideceği en önemli merkez faizsiz bankacılık sistemi olacaktır. Onlara göre doğal çıktılar, fayda fonksiyonu ve risk gibi çok sayıda faktöre bağlıdır.

¹⁶⁷ Hashan Sabbagh, “The Mechanics and Operations of Islamic Financial Markets” *Proceedings of the Seminar On Developing A system of Islamic Financial Instruments*, Kuala Lumpur: 1986, s. 1-27. Ahmad, *Islamic Banking: State of The Art.*, s. 25-26.

¹⁶⁸ Fredric L. Pryor, “The Islamic Economic System”, *Journal of Comperative Economics*, Vol: 9, 1985, s. 197-223.

Örneğin; riskten kaçınmanın ölçütü ve derecesi, geleceğin iskonto edilmesi derecesi, risk artsın veya artmasın, yüksek getiri tarafından telafi edilir. Böylece gelir ve ikame etkilerinin artışı belirsiz olur.¹⁶⁹ Belirli şartlar altında, faizsiz İslâmi finansal sistem tasarrufun getiri oranını artırabileceği ileri sürülmektedir. Kâr zarar paylaşımı sisteminin ortaya çıkardığı belirsizlik, tasarrufun getiri oranındaki artış tarafından telafi edilebilir, böylece toplam tasarruf seviyesi değişmez belki daha da artabilir.¹⁷⁰

Müslüman ekonomistler kâr zarar paylaşımı esaslı bankacılığın, yatırım seviyesi üzerinde olumlu etkileri olacağını beklemektedirler.¹⁷¹ Hem yatırım fonlarına olan talebin hem de yatırım fonlarının arzının, kâr zarar paylaşımı esaslı bankacılığın faizli bankacılığın yerini alması sonucunda artacağına işaret edilmektedir. Yatırım fonlarına duyulan talep, sermayenin sabit maliyetini muhtemelen yükseltir. Bu maliyet, hesaplanan firma kârının belirli bir kısmını geçmez. Sermayenin marjinal çıktısı, sermayenin sabit maliyetini karşılamaya zorlanmaksızın, maksimum kârın elde edildiği noktaya kadar çıkarılabilir. Yatırım fonlarının arzı, kâr zarar paylaşımı esaslı bankacılığın çok sayıda riskli projeyi, riskini telafi ederek finanse etmesine imkan verir.¹⁷²

Faizsiz finansman teknikleri tasarruflar üzerinde pozitif etki meydana getirir. Eğer tasarruf sahibi parasını leasing, murabaha veya selem satış şeklinde kullanmak isterse, bankanın risk-getiri paketi bu isteğe cevap verecek niteliktedir. Küçük tasarruf sahipleri, bankanın sağladığı kâr-paylaşım, esaslı risk-getiri paketine eşit veya daha iyi bir risk-getiri paketi sağlayacak, leasing veya ticari işletme tecrübesine ve bilgisine sahip değildirler.

Leasing ve murabaha tekniklerinde, finans kullanıcısının refahının, kâr-paylaşımı tekniğinkinden daha az olması beklenir. Çünkü, bu tekniklerde, faizli sistemde olduğu gibi sermaye kullanıcısı için sermayenin maliyeti sabittir.

Kullanıcı, leasingde murabahadan daha iyi durumda olabilir. Çünkü projede zarar olması halinde, daha az geri ödeme sözkonusudur. Leasing esaslı finansmanda, eğer zarar varsa, kiraya veren varlığı geri alacak ve kiracı sadece, eğer varsa, ödenmeyen

¹⁶⁹ Zubair Iqbal, Abbas Mirakhor, *Islamic Banking*, International Momentary Fund, Wasington, D.C.: 1987, s. 5.

¹⁷⁰ Haque and Mirakhor, a.g.m., s. 141-166.

¹⁷¹ Sıddiqi, *Issue in Islamic Banking*, s. 88-89.

¹⁷² Ahmad, *Islamic Banking: State of The Art.*, s. 26.

kiralardan dolayı sorumlu tutulacaktır. Murabaha finansmanda, finans kullanıcısı, zarar etmesi halinde, sermayenin tamamının geri ödenmesi konusunda zorlanır.

Selem satışta, sermaye maliyeti, getiri oranından bağımsız olduğu için, kullanıcı kâr paylaşımı yapmaz. Zarar olması halinde ise kullanıcı murabaha ile aynı geri ödeme problemi ile karşılaşır.

Leasing, murabaha ve selem satış esaslı tekniklerde, finans kullanıcısı açısından mudaraba ve muşarakadan daha fazla avantajı vardır. Bu teknikler nihai tüketim ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılabilen iken, kâr paylaşım teknikleri mudaraba ve muşaraka ile bu amaç karşılanamaz. Kâr paylaşım esaslı sistemde, tüketim amaçlı fonları bulmak ve bu ihtiyaçları finanse etmek zordur. Bu problem leasing ve murabaha esaslı finansmanda giderilebilir. Böylece tüketim amaçlı fonları kullananlar kendilerini leasing, murabaha ve selem satışta daha rahat hissederler.

Kâr paylaşım teknikleri, sermayenin gerçek verimliliğine göre kâr paylaşımını gerektirir. Kâr üzerinden oluşan gerçek getiri, sermayenin bölüşümünü belirleyecek olan sermayenin fiyatıdır.¹⁷³

Modigliani ve Miller, işletme finansmanı çevrelerinde, bir teşebbüste yatırımların kesilme noktasını belirleyen faktörün faiz oranı olmadığını belirtmişlerdir. Finansman kaynaklarının; tasarruf olup olmaması, faizli olup olmaması veya adi hisse senedi olup olmaması hesaba katılmaksızın, teşebbüsteki yatırımlar; firma ile aynı alanda çalışan firmaların sermaye getirilerinden büyük veya eşit getiri sağlama- sı halinde yapılacaktır.¹⁷⁴ Bu, faizin, sermaye kaynakları bölüşümünde önemli rol oynadığına inananlara karşı çok net bir tavidir.

Kâr-zarar paylaşımı teknikleri arasında, mudaraba ile muşaraka, yapı bakımından birbirinden farklıdır. Sermaye sahiplerinin hakları yönetimde birbiri ile zıttır. Bundan dolayı, muşarakada asimetrik bilgi ve moral değerler tarafından yaratılan problemlerin yönetsel kontrolü olabilirken, mudarabada böyle bir kontrol yoktur.¹⁷⁵

¹⁷³ Shah Rukh Rafi Khan, "An Economic Analysis of a PLS Model For the Financial Sector", *Pakistan Journal of Applied Economics*, Vol: 3, 1984, s. 89-105.

¹⁷⁴ F. Modigliani and M.H. Miller, "The Cost of Capital, Corporate Finance and the Theory of Investment", *The Theory of Finance and Other Essays*, Vol: 3, The MIT Press, Cambridge, USA., 1980, s. 189.

¹⁷⁵ M.N., Siddiqi, *Partnership and Profit Sharing In Islamic Law*, The Islamic Foundation, Leicester: 1985, s. 218-219.

Yatırım kararları için leasing ve murabaha tekniklerinin rolü faizli durumla yakınlık gösterir, çünkü sermaye kullanan sermaye sahibine ne kadar ödeyeceğini, sermaye sahibi de ne kadar alacağını bilir. Fakat sermaye sahibi için yatırım kararları, sermaye kullanıcısı tarafından ödenen sermaye maliyetinden farklı olan, sermaye getiri oranına bağlıdır. Çünkü sermaye sahibi belirsizliklere müsaade etmek zorundadır. Bundan dolayı, sermayenin arz fiyatı ile talep fiyatı arasında ayrılmalar vardır. Bu ayrılmalar, sermaye sahibi tarafından oluşturulan belirsizlikleri taşımamak istemesinden ileri gelmektedir. Teşebbüsün kârlılığında bağımsız olarak ortaya çıkan sabit bir kâr üst limitinin olması nedeniyle, bu teknikler yatırım kararları üzerinde, kâr-zarar paylaşımı tekniklerindeki kadar önemli rol oynamazlar.

Mudaraba finansmanı, mudaraba fonları için sonsuz bir talep elastikiyeti sağlar. Çünkü mudaribin payı, işletmede emeği fırsat maliyeti kadar olup toplam finansal yatırımdan ve finansörün beklediği getiriden bağımsızdır. Diğer bir deyişle her mudarib, sermayedardan, mümkün olduğu kadar, fazla fon bulmayı arzu eder.¹⁷⁶ Mudarabada sermayedarın fon arzı, kâr paylaşımı oranına, kâr paylaşım oranı ise finanse edilen projenin beklenen gelirine ve riskine bağlıdır. Fon arzının artırılması, üretim fonksiyonunun doğasına bağlı olarak geliri artırabilir. Bir kâr paylaşım seviyesi arz ve talebin eşit olduğu eşzamanlılık noktasında belirlenir. Mudarabadaki sonsuz talep elastikiyeti mudarabadaki sermaye maliyetinin sıfır olduğu şeklindeki yanlış anlamının bir sonucudur.

Sermaye maliyeti, mudaribin mal sahibine ödeyeceği kârdaki paydır. Beklenen kârın daha yüksek olması mudaribi motive eder. Artan sermaye arzı sabit kâr payı oranından ileri gelmez. Kâr paylaşım oranı sermaye arzının artan bir fonksiyonudur. Bu, müteşebbisin azalan marjinal teşebbüsünün bir yansımasıdır. (Azalan marjinal işgücünün veriminde olduğu gibi). Diğer taraftan işletmenin verimliliği yatırılan sermayenin artışı kadar azalan oranda artar. Mudarib toplam kârının maksimum olduğu sermaye seviyesini hedefler.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Nadir Habibi, *The economic Consequences of Interest Free Islamic Banking System*, Michigan State University, Michigan: 1987, s. 183.

¹⁷⁷ M.A. Chaudhury, "A Mathematical Formulation of Mudaraba and Profitsharing In Islam", *Proceedings of the Thrid Regional Cnferance of Muslim Social Scientists of the US and Canada*, Muslim Trust, Indiana: 1974, s. 98.

Sermaye arzının üst limiti, mudaribin işletmeye koyduğu varlığa bağlıdır. Eğer mudarib profesyonel ve kabiliyetli biri ise, sermayedar daha fazla sermaye koymak isteyebilir.

Muşarakada sermaye kullanıcısı kendi sermayesine sahip olduğu için ve yönetime müdahale hakkı olduğu için sermaye arzı, belirlenen bir sermaye fiyatı için, mudarabadakinden daha fazla olabilir Sermayenin fiyatı sermayenin beklenen getiri oranıdır.

Leasing ve murabaha teknikleri faizli sistemdekine benzer şekilde sabit sermaye maliyeti içerdiğinden, yatırılabilir fonlar için talep belirleyicileri ve mahiyetleri faizli sistemdekinden çok farklı olmayabilir. Leasing tekniği bazen sermaye kullanıcısı için murabahadan daha avantajlı olabilir, çünkü, sermaye kullanıcısı sadece sermaye maliyetini ödemekle sorumludur, sermaye malından sorumlu değildir. Diğer şartlarda, murabaha finansmanı, leasinge tercih edilir.

Kâr paylaşımı teknikleri ile yatırımlar artar. Çünkü faizin elemine edilmesi, yatırımların marjinal verimliliğinin bire eşit olduğu noktaya kadar, firmaların yatırım yapmasına imkan sağlar.¹⁷⁸ Diğer bir deyişle kâr paylaşım tekniği sıfır faiz anlamına gelir ve yatırımlar, sermayenin marjinal verimliliğinin sıfıra eşit olduğu noktaya kadar yapılır.¹⁷⁹

İslâmî finansmanda fırsat maliyeti sıfıra eşit değildir. İslâmî bir yapıda firma kâr maksimizasyonu için yatırımına, sermayenin marjinal verimliliğinin sermayenin fırsat maliyetine eşit olduğu noktaya kadar sürdürecektir. Sermaye kıt olduğu zaman, sermayenin fırsat maliyeti, alternatif yatırım fırsatlarının getirisi ile temsil edilir.¹⁸⁰

Mevcut İslâm bankaları kabul edilebilir riskle birlikte portföy çeşitlemesi yaparak mevduata pozitif getiri oranı sağlarlar ve sermayenin fırsat maliyetini daha düşük bir limite çekebilirler. Leasing finansmanda, en azından kısa dönemde, varlığa ihtiyaç duyan müteşebbis ile varlık arzedan sermaye sahibi arasında uyumsuzluk olabilir. Çünkü sermayenin maliyeti ve sermayenin getirisi farklılaşabilir.

¹⁷⁸ Nademul Haq, Abbas Mirakhor, "Optimal Profit Sharing Contracts and Investment In an Interest Free Economy Banks", *Islamic Banking and Finance Conference*, London: 1985, s. 44.

¹⁷⁹ Waqar M. Khan, *Towards an Interest Free Economic System*, s. 36.

¹⁸⁰ Khan, *Comperative Economics of Some Islamic Financing Techniques*, s. 23-24.

3.3.2. Finansal Aracılık Fonksiyonu

Finansal aracilar modern ekonomilerin önemli kurumlarıdır.

Bankalar ekonominin daha etkin çalışmasını sağlarlar. İslâm etkinliğe karşı değildir. Kur'an ve Sünnette, yapılan işlerin etkin ve verimli olması dinin gereği olarak belirtilmiştir. Bu bölümde, bankacılık sisteminde değişik İslâmi finansman tekniklerinin ekonomik rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

Faizsiz banka, mudiye mudinin fonlarını kullanarak elde ettiği kârdan yüzde vermeyi kabul eder. Mudinin payı eşitlik esasına dayalı olarak bütün mudiler arasında bölüştürülür. Fon kullanımı ile zarar meydana gelirse zararı da eşitlik esasına dayalı olarak bütün mudiler çekerler.

Faizsiz banka bir finansal aracı olduğu için sadece mudilerin fonlarını yatırır, bu fonları sermaye ile karıştırmaz. Muşaraka tekniği borca uygun olmayabilir. Aynı durum leasing ve murabaha için de geçerlidir. Çünkü mudiler tasarruflarını bankaya yatırırlarken ne leasingi ve nede murabahayı düşünmezler. Ancak banka, mudilerine çeşitli getiri ve risk derecelerinde opsiyon paketleri sunar. Bu durum İslâmi finansman teknikleri ile çalışan bankalara mudilerin tercihlerini karşılama ve tasarruflarını mobilize etmede daha fazla esneklik sağlar. Bütün mudiler eğer herhangi bir zarar oluşursa, zararı paylaşma riski ile karşı karşıya kalırlar.

Faizsiz bankalar toplam risklerini, yatırımlarını çok sayıda müşteriye yaydıkları için en aza indirebilme gücüne sahiptirler. Diğer belirleyiciler aynı iken daha fazla yayılma, daha az risk taşır. Banka bu yapı içerisinde risklerini minimize edebilirler.

Henüz faizsiz bankalar riski kabul edilebilir seviyede tutarken faizli bankaların yaptığı kâr kadar kâr yapmamasının nedeni bulunamamıştır. Özellikle sermaye kıtlığı çekilen ekonomilerde bankalar faizli sistemde daha fazla kâr elde etmektedirler. Bunun en belirgin örneği Türkiye'de Özel Finans Kurumları'nda yaşanmaktadır. Çalışmada bölüm 5.4'te modern bankalar ile bu kurumlar arasında yapılan performans karşılaştırmasında, Özel Finans Kurumlarının kurumsal karlılık açısından daha az karlı oldukları görülmüştür.

İslâm bankacılığı teorisinde, bankacılık sisteminde Mudaraba ve Muşarakanın aşağıdaki avatajları sağlayabileceği belirtilmiştir.¹⁸¹

1. Banka şeklindeki finansal araçlarla mutabakat sağlar. Bankalar uygun müteşebbisi seçer, onların fonlarını yatırır ve kâr-zarar paylaşımının sonucunu beklerler.
2. Yatırımın çeşitli periyotları ve farklı büyüklükteki müteşebbisler için değişik risk ve getiri derecelerine olanak sağlamasıyla faydalıdır.

Bu araçların bankacılık sistemindeki dezavantajları şunlardır:

1. Mudaribin bu finansman tekniklerini kullanmasında iyiniyet temel etkenidir. Mal sahibi (burada banka) mudarabada bütün zararları taşır. Ancak kurulacak mevduat sigorta sistemi ile bu risk azaltılabilir.
2. Moral değerlerin varlığı bankaya mudarible birlikte daha geniş yatırıma izin vermeyebilir. Bu da bankanın kârlılığını etkiler. Bankanın yatırım fonlarının kullanımı mudaribin koyduğu paya bağlıdır. Mudaraba için fonksiyonel ikincil Pazar oluşturulmadıkça, hiçbir mudarib, içinde büyük bir payı bulunan iş yapamayacaktır. Bankanın mudaraba yatırımları, ikincil pazarların olmaması halinde daha az olacaktır.

Muşarakanın avantajları şunlardır:

1. Müşteriler kendi yatırımlarını yaptığı için moral değer olanakları azalmaktadır. Asimetrik bilgi problemleri, bankanın; yatırımlarının yönetimine müdahale hakkını da sınırlar.
2. Banka çok geniş bir alanda yatırım yapabilir. Çünkü, müşterinin işletmede bulunan büyük payı bankaya dezavantaj getirmez. Bu durum yüksek getirili ve düşük riskli yatırımlarla bankanın kârlılığını da artırabilir.
3. Musaraka, sanayi, ticari, tarım ve hizmet sektörleri için kısa ve uzun vade olarak kullanılabilir.

Muşaraka finansman tekniği, bankaya fonların yönetimine katılma hakkı vermiş olsa da, banka bu idari hakkını sadece finansal aracılık şeklinde kullanma

¹⁸¹ Ziauddin Ahmad, *Concept and Models of Islamic Banking: An Assessment*, International Institute of Islamic Economics, Islamabad: 1985, s. 219-234.

imkanına sahiptir. Bütün ekonomilerde, özellikle riskli sermaye kısıtlılığı vardır. Bu da banka sermayesinin önemini artırmaktadır.¹⁸²

Leasing esaslı finansmanda da bir bankaya ihtiyaç duyulur. Bu tip bir finansman şunları içermek zorundadır.¹⁸³

- i. Varlık alımı belirli bir Pazar tecrübesini ve malın sahibinin elinde satılana kadar bulunmasını gerektirir.
- ii. Varlığın montajı, hizmeti yapamama durumu olursa, yenilenmesi, bakımı gibi konularda yeterli bilgi sahibi olunması gerekir.
- iii. İhtiyaç duyulmadığı zaman varlığın elden çıkarılması. İhtiyaç duyulmama durumu Pazar tecrübesindeki eksiklikle birlikte fırsat hayat dalgalanmalarından doğan riski de kapsar.

Mevduatların çoğu kısa vadeli ve kârları periyodik olarak deklere edildiği için (yıllık veya yılda iki kez) bankalar kısa vadeli leasinge mecbur edilirler. Kısa vadeli leasing bankaya ekstra bir yük getirir, çünkü alım frekansları, yeniden satma ve montaj işleri, daha kısa leasing anlaşmalarının sonuçları olarak daha fazla olacaktır. Sadece finansal aracılık yapan bankalar kendilerini leasing finansmanına sokmaktan hoşlanmazlar.¹⁸⁴

Ticari bankalar, eğer sadece finansal aracılıkla ilgilenmiyorlar ise çok fazla leasing finansmanı kullanmamalıdır. Leasing finansmanı, gelişme için oldukça kullanışlıdır.

Leasing finansmanın bir avantajı, mudaraba ve musarakada olduğu gibi asimetrik bilgi içermemiş olmasıdır. Eğer banka müşterisinin deklere edeceği kârdan memnun kalmaz ise, banka müşterisine varlıkları, araçları ve gereçleri leasing esaslı finansman şeklinde temin edebilir. Moral değerler, varlığın yetersiz kullanımı ve gereksiz maliyetlerin yüklenilmesi gibi konularda yaptırım gösterirler.

¹⁸² M. Albach, "Risk Capital, Business Investment and Economic Cooperation", *International Symposium on Islamic Banks and Strategies of Economic Cooperation*, Baden-Baden: 1983, s. 14-16.

¹⁸³ Bower, a.g.m., s. 12.

¹⁸⁴ Flat, a.g.m., s. 44.

Murabaha finansmanı leasing finansmanı ile benzerlik gösterir. Aralarındaki fark, murabahada gelir elde etmek için ticaret yapılırken leasingde ticaret yapılmaz. Bu finansman tekniği leasing finansman tekniğinin üzerinde bazı avantajlar sağlar. Risk taşıma periyodu murabahada, leasingdekinden daha azdır. Bankanın yatırımları tamamen oluşmamış olsa bile, banka; işlem tamamlanır tamamlanmaz, kârını bilir. Bu finansman tekniği bankayı finansal aracılığın ötesine götürür. Burada banka finansal aracı olduğu kadar ticarethane veya ticaret şirketi haline gelmektedir.

Selem satış, bankanın ticaret yapmasını gerektirmektedir. Fakat bankanın kârının hızlı belirlenmesi konusunda, murabaha finansman tekniğinde olduğu kadar banka için kullanışlı değildir. Bu tekniğin diğer bir dezavantajı, bankaya gelecekteki fiyat spekülasyonlarına bağlı olarak kârın tahmin edilmesinde herhangi bir temel vermemesidir.

İslâmîleşmenin başlangıç aşamasında, ekonomik sistemin tamamı İslâmî finansal sisteme göre düzenlenmediği banka ile müşterileri arasında uygun münasebet tesis edilmediği için kâr-zarar paylaşımı finansman tekniğini sadece projelerinden yüksek risk düşük getiri bekleyen müteşebbisler tercih ederler. Yüksek kârlı ve düşük riskli proje sahibi müşteriler sabit maliyetli finansman tekniklerini (leasing, murabaha gibi) tercih ederler. Böylece, müşteriler proje kârının büyük bölümünü kendileri elde eder. Bu nedenlerden dolayı, murabaha finansman tekniği, kâr-zarar paylaşımı finansman tekniğinden çok leasing finansman tekniğine tercih edilebilir. Selem satış müşteriye çekici gelmez, çünkü, banka gelecekteki fiyat spekülasyonlarına bağlı olarak müşteriye sömürme imkanına sahiptir.¹⁸⁵

Likidite, ticari bankaların temel ilgi alanlarından biridir. Kâr-zarar paylaşımı finansman tekniği kısa dönem banka likidite problemini ikincil pazarlarda işlem gören araçlar bulana kadar çözemez.

Leasing tekniği, kâr-zarar paylaşım tekniğinden daha fazla likidite problemi oluşturur. Çünkü, leasing tekniği kiralama periyodunun uzunluğuna bağlı olarak

¹⁸⁵ M. Fahim Khan, "Profitability of Islamic PLS Banks: Comment", *Journal of Reaserch In Islamic Economics*, Vol: 1, No: 2, Jeddah: 1984, s. 73-78.

kârlıdır. Leasinge yatırılan para, bankanın kârlılığını olumsuz etkilemeden kısa dönemde geri alınamaz. Ancak, eğer araçlar ikincil pazarların bulunduğu leasing temelinde oluşturulursa likidite problemi ortaya çıkmaz.¹⁸⁶

Murabaha finansmanı kâr-zarar paylaşımı ve leasing tekniklerinden likidite açısından daha iyidir.

Selem satış kısa dönem likiditesinde leasingden daha iyidir. Fakat selem satıştaki üretim boşluğu bu anlaşmanın önemini azaltır.

3.3.3. Ekonomik Büyüme ve Gelişmeyi Etkileme

Bu konu birçok bilim adamı tarafından tartışılmıştır. Kar zarar paylaşımı esaslı bankacılığın yatırımlar üzerindeki olumlu etkisinin, ekonomiye belirgin bir büyüme sağladığına işaret edilmiştir. İslâmi sistemdeki elde edilebilir sermaye riskindeki artış, teknolojik yeniliklere ve büyüme için diğer artı faktörler olan denemelere önyak olabilecektir. İslâm bankalarının finansal faaliyetlerinde uygun seçiciliği sağlayarak, büyüme sürecini sağlamak için olumlu etkide bulunacağı tahmin edilmektedir. Bu büyüme süreci, banka kaynaklarının, İslâmi sosyo ekonomik amaçlardaki öncelik sırasına göre kullanılmasına dayanmaktadır. Ülkedeki merkez bankası bu kapsamda öncülük rolü oynayabilir.¹⁸⁷

Büyümenin sağlanması, tasarrufların sermaye birikimine kanalize edildiği verimli ekonomik kanalların tesisi ile mümkündür. Faizin, taarrufları harekete geçirmek için bir araç olduğu ekonomilerde, kaynakların verimli kullanıcılara kanalize edileceğine ilişkin bir garanti yoktur. İslâmi finansman teknikleri üretimi finanse eder, tüketimi finanse etmez. Mudaraba ve muşaraka teknikleri üretimi ve sermaye birikimini artırmak için kullanılabilir. Bu tekniklerin diğer bir özelliği de, ekonomideki bütün sermayeyi sadece riskli hale getirmek değil, aynı zamanda yeni müteşeb-

¹⁸⁶ Mohsin S. Khan, "Islamic Interest Free Banking: A Theoretical Analysis", IMF Staff Papers, Vol: 33, No: 1, Washington: 1986, s. 1-27.

¹⁸⁷ M. Anas Zarqa, "Stability In an Interest Free Economy", Pakistan Journal of Applied Economics, Vol: 2, Winter, 1983, s. 181-188.

bisler oluşturmalarıdır.¹⁸⁸ Bu teknikler, özellikle Mudaraba, pozitif kazançlar sağlayan, sermaye sahibi müteşebbisler araştırırlar. Böylece, faizli sistemde müteşebbis olmak istemeyenler, riskli sermaye sözkonusu olduğu zaman fikirlerini değiştirebilirler. Riskli sermaye arzının artışı ve yeni müteşebbisler, faizli sistemde olmayan yeni büyüme kaynakları oluşturabilirler. Leasing tekniği ekonomide sermaye birikimine yardımcı olabilir, fakat ticaret bankaları ve yatırım şirketleri, leasingi dayanaklı tüketim mallarının finansmanı için özel sektörde kullanabilirler. Leasing, kamu sektöründe finansman kurumlarına yönelik sermaye birikimine de hizmet edebilir. Ticari esasa dayalı tekniklerden selem satış ve murabaha, diğer tekniklere göre en az sermaye birikimine vesile olan tekniklerdir. Çünkü, bu teknikler ekonomiye sadece ticari hizmetin değerini eklemektedirler.¹⁸⁹

Mudaraba ve muşaraka tekniklerinin ikisinde mal ve hizmet üretiminden çok ticari hizmetler için kullanılabilir. Bu teknikler altyapı gelişmesine ve sabit varlık birikimine katkı sağlayabilir. Kâr-zar paylaşımı finansmanındaki likidite düşüncesi mudaraba ve musaraka fonlarının uzun dönem yatırım planlamasında kullanılmasına imkan sağlamayabilir. Benzer şekilde, ticari esaslı teknikler, ticarete uygulanabilirler, ancak sermaye mallarının finansmanında kullanılmazlar. Bunlar sadece ticari hizmetler meydana getirirler. Leasing tekniği, uzun dönem yatırımlarına altyapı gelişmelerine ve sabit varlık birikimine vesile olabilir, bu tür projelerin finansmanından kullanılabilir. Ancak leasing esaslı gelişmenin finansmanında uzman kurumlara ihtiyaç duyulur.

3.3.4. İstikrar Sağlama Fonksiyonu

Mudaraba ve muşaraka esaslı sistemlerin bankalarca uygulanması, bankacılık sisteminde, faizli bankacılıktan daha fazla istikrar sağlayabilir, bankalar daha istikrarlı olabilir ve herhangi bir ani şok bankaların akitfinde herhangi bir kriz oluşturmayabilir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Abul Hasan M. Sadiq, "Economic Growth In an Islamic Economy" *Development and Finance In Islam*, International Islamic University Press, Malaysia, Jalan Sultan: 1991, s. 55-71.

¹⁸⁹ Mohsin S. Khan "Islamic Interest Free Banking: A Theoretical Analysis", s. 1-27.

¹⁹⁰ M.A. Mannan, "Mobilizing Mudarabah's Other Half", Arabia, July, 1984, s. 19-21.

Arz ve talepteki değişmeler fiyat elastikiyetini etkiler. Kâr-zarar bölüşümüne dayanan sermaye fiyatlama modeli sermaye arz ve talebinin dengede tutulmasına olumlu katkılar sağlar.

Daha öncede belirtildiği gibi, faiz ve sermayenin getirisi müteşebbisin yatırım kararını etkileyen faktörlerdendir. Kâr paylaşım oranı, büyümenin ve istikrarın sağlanmasında, faiz oranlarının otoritelerce belirlenmesinden dolayı, daha etkin bir politika aracıdır.

Birçok yazar, mudaraba ve muşaraka esaslı sistemin makro ekonomik istikrarını tartışmıştır. Bunlardan hiçbiri, makro ekonomik istikrarın oluşturulmasında, etkin bir para politikası kullanımı olarak herhangi bir ciddi itiraz ileri sürmemişlerdir.¹⁹¹

Murabaha finansmanı, faizli finansmana kısmen benzerlik gösterir. Bundan dolayı, getirisi kâr-zarar paylaşımı esaslı sistemde olduğu gibi makro sonuçlar veremeyebilir. Leasing finansmanın istikrar üzerindeki etkisinin, farklı bir modele gereksinim vardır. Leasing için kullanılacak modelde sermaye maliyeti ile sermaye getirisi arasında, daha önce bahsedilen, farklılaşmanın hesaba katılmasına ihtiyaç vardır.

Kâr zarar paylaşımı esasına dayanan bankacılık, bankacılık sistemine büyük bir istikrar getirebilir. Faizli sistemde mevduat kaynakları garanti edilmiştir. Banka bilançolarının varlıklar tarafında, bütün borçları ve avansları karşılayacak kadar bir güvence yoktur. Varlıklar tarafındaki şok, varlıklar ile kaynaklar arasında bir farka yol açar ve bankacılık sistemi bu süreçte güven kaybına uğrar, bu da bankacılıkta krize yol açabilir. Kâr zarar paylaşımı sisteminde, yatırım hesaplarının nominal değeri garanti edilmemiştir. Bu nedenle varlıklarda meydana gelecek bir şok, yatırım hesaplarına da yansıtılır. Bu, bankaların başarısızlık riskini azaltır ve bankacılık sistemine istikrar sağlar.¹⁹²

İslâm bankacılığında, faiz yerine kâr-zarar paylaşımının ikame edilmesi sonucunda, ekonomide meydana gelen kargaşadan dolayı ekonomik istikrarın bozula-

¹⁹¹ Mohsin S. Khan, "Principles of Monetary Theory and Policy an Islamic Framework", *International Seminar on Islamic Economics*, IRTI, Jeddah: 1987, s. 1-34.

¹⁹² Khan, *Comperative Economics of Some Islamic Financing Techniques*, s. 32.

cağı endişesine dikkat çekilmiştir.¹⁹³ Ancak, bu tür endişelerin temelinde konuya ilişkin yeterince çalışmanın olmaması bulunmaktadır.

Faizin elemine edilmesi ve İslâm ekonomisinin diğer finansal kurum özellikleriyle birleştirilmesi istikrarı yükseltecektir. Kapitalist ekonomilerde ekonomik istikrarsızlığın temel faktörü faize dayalı finansmandır. Örneğin, faizli sistem ticareti hızla azaltabilir. Banka, kredi verdiği işletmenin zarar ettiğini görür görmez krediyi derhal geri almak ister veya yani kredi açmaz. Bunun sonucunda bazı firmalar iflas edebilirler. Bu da, talepte azalmaya yol açar ve işsizliği artırır. Buna karşın İslâm bankaları zararında paylaşarak işletmelerin ticaretten vazgeçmelerine engel olabilir. Ayrıca bu bankalar zor dönemlerde verimli teşebbüslere imkan sağlayarak kapanmalarını engellemektedir. İslâm bankacılığı, bu bakımlardan istikrarın öncüsü olarak görülebilir.¹⁹⁴

3.3.5. Enflasyonu Kontrol Etme ve İstihdam Sağlama Fonksiyonu

Mudaraba ve muşaraka teknikleri tüketimi değil üretimi finanse eder. Bu teknikler ekonomide talebi artırarak enflasyonu körüklemez. Diğer teknikler, tüketimin finansmanında kullanıldıkları gibi talebi artırarak enflasyonu körükleyebilir. Leasing tekniği, önceden belirlenen sermaye maliyeti nedeniyle maliyet enflasyonu oluşturabilir ve enflasyonu artırabilir. Örneğin, dayanıklı mallara olan aşırı talep ile bu malların üretim ve verimlilik artışı arasında uyumsuzluk varsa enflasyon artar.¹⁹⁵

Faizli sistemde, beşeri kaynaklara ücret ödenir. Beşeri kaynaklar müteşebbis veya işletme sınıfına giremezler. Çünkü işletmeler sermayeye ihtiyaç duyarlar ve başkalarının sermayesinden faydalanamazlar. Sermayenin az olduğu ekonomilerde önemli bir periyot içinde istihdam fırsatı olmayabilir. Sermaye açığı, nüfusun önemli bir kısmını işsiz bırakabilir. Eğer bu kimseler sermayenin yanına sokulurlarsa, bazı ekonomik aktivitelere angaje olabilirler.¹⁹⁶

¹⁹³ S.N.H., Naqvi, *Ethics and Economics: An Islamic Synthesis*, The Islamic Foundation Leicester: 1981, s. 136.

¹⁹⁴ Zarqa, "Stability In an Interest Free Economy; A Note", s. 181-188.

¹⁹⁵ Bijan Latif, "Inflation Caused by Monetary Functions In both Islamic (Interest Free) and Non-Islamic (Interest Based) Banking System", *Seminar on Islamic Finance and Banking*, The International University of Japan, Tokyo-November: 1987, s. 1-35.

¹⁹⁶ Özhan Uluatam, *Makro İktisat*, Ankara Univ. SBF Yayın No: 363, Sevinç Matbaası, Ankara: 1973, s. 290-291.

Mudaraba, sermayesi olmayan beşeri kaynakların sermaye ihtiyacını karşılamak içindir. Mudarabanın ticarete kullanılması, ihtiyaçlarını karşılayamayan fakat ekonomik büyümeye yardım edebilen bu tip işgücü için bir gelir sağlayabilir. Kendi işi bulunan bir şahıs, tasarruf yapabildiği gibi sermaye birikimine de katkı sağlayarak ekonomik özgürlüğüne kavuşur. Ücret karşılığı çalışanlar sermaye birikimine katkı sağlayamaz ve tasarruflarını en iyi şekilde değerlendirme fırsatına sahip olmadığı için, tasarrufa yönelmezler.

Muşaraka, sermayesi olanlar için aynı amaca hizmet edebilir fakat, çok az kullanılabilir. Muşaraka esaslı sermaye mudarabanın sermayesiz emeğe sağladığı hizmetle aynı hizmeti sağlayabilir.

Leasing ve ticarete dayalı tekniklerde istihdama yardımcı olabilirler. Ancak bu teknikler sabit bir sermaye maliyeti gerektirmektedir, bu nedenle teşebbüsün başlangıç aşamasında kullanılmayabilirler.

3.3.6. Gelir ve Servet Dağılımını Etkileme Fonksiyonu

Mudaraba ve Muşaraka teknikleri, sermaye sahibinin, sermaye kullanıcısının karını paylaşmasına müsaade eder. Böylece, bütün müteşebbislere finansal kurumlardan eşit fırsatlar sağlanır. Müteşebbisin sermaye açığı, eğer proje karlı ve sermayenin getirisi iyi ise, müteşebbis için sermaye sıkıntısı yoktur. Bu teknikler ekonomide servetin sirkülasyonunu sağlar ve sermayesi bulunmayan sosyal sınıflara fırsatlar oluşturur. Sermaye sahibi ile beşeri kaynak mudaraba anlaşmasıyla ortak oldukları ve karı paylaştıkları için, elde edilen fayda, sermayedar ile emek arasında daha adil dağıtılır. Bu dağıtım emeğin sabit ücret, sermaye sahibinin faydanın tamamını aldığı sistemden daha adildir.¹⁹⁷

Leasing tekniği de benzer bir etkiye sahiptir. Beşeri kaynak sabit bir kira öder ancak faydanın tamamını kendisi elde eder. Ticari esaslı finansman teknikleri, beşeri kaynağın kazanabileceğinden bağımsız olarak borç yükümlülüğü oluşturduğu

¹⁹⁷ V. Nienhaus, "Principles, Problems, and Prospects of Islamic PLS Banks Competing with Interest Banks: Problems and Prospects", *Journal of Research In Islamic Economics*, Vol: 1, No: 1, Jeddah: 1983, s. 37-47.

için, bu teknikler mudaraba, müşaraka ve leasing gibi bereketli olmayabilir. Bu teknikler emek arzının aşırı, sermayenin oldukça kıt olduğu ekonomilerde gelir eşitsizliğini azaltamayabilirler.¹⁹⁸

İslâmi çerçevede kâr paylaşımı esasına dayanan bir finansal sistem, kaynakların bölüşümünde geleneksel faizli sisteme kıyasla çok daha etkindir. Bu durum, diğeriyle mukayese edildiğinde alternatif yatırımlara neden olan herhangi bir finansal gelişmenin genel bir planı verimliliği ve getiri oranı temelinde savunulmaktadır. Böyle bir plan bölüşümde iyileştirmenin sınırlarını çizer ve İslâmi finansal sistemin köşetaşı haline gelir.¹⁹⁹

Müslüman ekonomistler yatırımın etkinliğinin belirlenmesinde yatırımın maliyet ve faydasının iskonto edilmesinin gerekliliğini kabul etmişlerdi. Bu ekonomistler, faizin olmamasının, nakit akımlarının bugünkü değerinin hesaplanmasında kullanılan iskonto tekniğinin, faizsiz ekonomide kullanılamayacağı anlamına gelmediğini belirtmektedirler. Bu yazarlar daha da ileri giderek faizli ekonomilerde, faiz oranının belirsizlik şartları altında uygun bir iskonto faktörü olmadığını işaret etmektedirler. Belirsizlik şartları altında, özkaynak getiri oranı daha uygun bir iskonto oranıdır. Gerçek dünya, belirsiz dünya olduğu için ve bütün yatırımlar riskli olacağı için; yatırımların nakit akımları risksiz faiz oranı ile iskonto edilmemeli, bu doğru risk sermayesi fırsat maliyeti ile iskonto edilmelidirler.²⁰⁰

3.3.7. Sosyal İhtiyaçları Karşılama ve Sosyal Yardımlaşmayı Sağlama Fonksiyonu

Faizsiz bankacılık sisteminde, devlet tarafından, zekat ve gönüllü yardımlarla oluşturulan refah bütçesinden, ihtiyaç sahiplerine yardım sağlanır. Bu yardımlar, evlilik, işsizlik, eğitim vb. amaçlı olur. Sosyal yardımlaşma bankası olarak ihdas edilen bu bankalar, toplumda birbirini tanımayan, birbirinin ihtiyacı olup olmadığını bilmeyen bireyler arasında dolaylı olarak dayanışma sağlar. Bu bankalar tarafından, iş sahibi olan

¹⁹⁸ M. Fahim Khan, *Distribution In Macroeconomic Framework: an Islamic Perspective*, International Institute of Islamic Economics, Islamabad: 1988, s. 99.

¹⁹⁹ Zarqa, "Capital Allocation, Efficiency and Growth In an Interest Free Islamic Economy", s. 43-55.

²⁰⁰ M. Anas Zarga, "An Islamic Perspective on the Economic of Discounting In Project Evaluation", *Fiscal Policy and Resource Allocation In Islam*, Islamabad: 1983, s. 203-234.

ancak çeşitli nedenlerle zor durumlara düşen, ödeme ve idame sıkıntısı çeken kişilere de Karz-ı Hasen şeklinde veya yardım şeklinde karşılıksız borç vererek de sosyal yardımlaşmayı sağlar.

Çalışmanın bu bölümünde, faizsiz bankacılık ve fonksiyonları, birinci bölümde incelenen modern bankacılık ve fonksiyonlarına paralel incelendi. Aynı amaçla çalışmanın dördüncü bölümünde faizsiz bankacılık işlemleri ve Türkiye’de özel finans kurumlarının yaptığı işlemler incelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK İŞLEMLERİ VE TÜRKİYE'DE ÖZEL FİNANS KURUMLARI

Son on yıl boyunca İslâm bankacılığında önemli bir gelişme olarak 50'den fazla İslâmi bankacılık kurumu dünyanın değişik bölgelerinde faaliyet göstermeye başlamıştır. İslâm bankalarının dünyanın bazı yerlerindeki başarılı faaliyetleri Batı'da İslâmi finansman tekniklerine olan ilgiyi artırmıştır.

Faizsiz bankacılık; İslâmın faize karşı olan emirlerinden türetilmiştir. İslâm, amacı ne olursa olsun her türlü faizi yasaklamıştır. 19. yüzyılın sonlarında ve 20 yüzyılın başlarında İslâm dünyası endüstrileşme ile ilk kez yüzyüze gelmiş ve buna bağlı olarak, ticaret bankacılığı gibi, ekonomik ve finansal kurumlarla da karşılaşmıştır. Kendine özgü bir bankacılığı henüz geliştiremediğinden bunun sonucunda bazı gruplarca da faiz yasağını sulandırma teşebbüsleri ortaya çıkmıştır. Bunlara göre Kur'an'da yasaklanan şey ribadır (usuary) ve bugünün modarn bankalarının uyguladığı faiz (interest) bu kapsama girmez. Riba yasağı, tüketici kredilerinde sömürüyü ve ifratı (aşırıcılığı) elimine etmeye yöneliktir. Bankaların verdiği krediler üretim amaçlı olduğu için faiz (riba) yasağı banka kredilerini kapsamaz. Ancak bu görüş müslüman ülkelerde küçük bir azınlık tarafından kabul görmüş, büyük bir çoğunluk tarafından şiddetle reddedilmiştir.¹

Faize dayalı bankacılığın aksine, İslâm bankacılığı, sermaye üzerinden önceden belirlenen sabit getiriye dayanmaz. İslâmın faiz yasağı hiçbir şekilde sermayenin bedava olduğu, maliyetinin olmadığı veya alternatif getirisinin olmadığı anlamına gelmez. İslâm, taraflarının üretim sürecinde sağladığı sermayenin getirisine müsaade eder. Müteşebbisler, yatırımlarında alternatif getiri oranlarını nazara alarak yatırımlarının optimal olmasına özen göstermek durumundadırlar.²

---

¹ M. Dawan Rahandjo, "The Question of Islamic Banking In Indonesia", (Ed: Mohammed Arif), **Islamic Banking In Southeast Asia**, Institute of South East Asian Countries, Singapore: 1988, s. 137-163.

² Ausaf Ahmad, **Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques**, IRTI, Research Paper, No: 20, First Edition, Jeddah: 1993, s. 18.

Müslüman ekonomistler, ticari bankaların kâr zarar paylaşımı temelinde organize edilmesi gerektiğini ve bunun da mudaraba ve muşaraka şeklinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir.³ Ancak İslâm bankacılığı sadece bu iki tekniğe dayalı olarak gelişmemiştir. İslâm'a ters düşmeyen bütün teknikler kullanılır ve kullanılmaktadır. İslam, son derece dinamik ve her çağın ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem, bir bütünlüğe sahiptir. Her çağda, çağın ihtiyacına, ekonominin ve sosyal hayatın, kurumların, düşüncenin gelişmesine paralel olarak, İslami mantaliteye aykırı olmamak üzere, her türlü tekniğin geliştirilmesine ve uygulanmasına izin verir ve teşvik eder. İslam'da araştırma ve gelişme, çağın ötesine geçme şarttır*. Bu bölümde bu tekniklerden bazıları açıklanmaktadır.

Müslüman ekonomistler tarafından geliştirilen teorik modellere göre; mudaraba prensipleri temelindeki İslâm bankacılığı, faizli bankacılık sisteminden eşitlik, etkinlik, istikrar ve büyüme açısından daha üstündür. Diğer finansal sistemlerde mukayese edildiğinde; İslâm bankacılığı; mudaraba anlaşması adalet ve eşitlik prensiplerine dayalı olduğu için daha adildir. İslâm bankacılığı rekabet eden projeler arasında finansal kaynakların bölüşümünü daha rasyonel ve dengeli yaparak etkinliği artırabilmektedir. Çünkü İslâm bankacılığında fonların bölüşümünün temeli ilgili projenin kârlılığına (prodüktivitesine) dayanır, geleneksel bankacılıkta olduğu gibi anaparanın getirisini güvence altına almaya dayanamaz. Diğer bir deyişle projeler kârlılıklarına göre seçilir, kredi değerliliğine göre seçilmezler. Bu nedenle İslâm bankacılığı, ekonomideki dalgalanmaya karşı güvence sağlar. Böylece yatırım için sağlanan fon miktarı, faiz olmadığı için sermayenin alternatif maliyetine göre değerlendirilerek, yatırımlar için sermaye arzını artırır büyümeyi teşvik eder.⁴

İslâm bankaları, diğer bankalar gibi para yönetim işletmeleridir. Aynen modern bankalar gibi bütün bankacılık işlemlerini ve hizmetlerini yaparlar. Modern bankalar finansal kaynakları, fon fazlası olanlardan fon açığı olan işletmelere transfer ederek sosyal bir işlevi icra etmektedirler. Bu nedenle bu kuruluşlar finansal

³ Sıddıqı, *Banking without Interest*, Lahore: 1973, s. 118-122.

* Bir hadisi şerifte "İki günü birbirine eşit olan ziyadadır" buyurulmaktadır.

⁴ M.N. Sıddıqı, *Issue In Islamic Banking: Selected Papers*, The Islamic Foundation, Leicester: 1283, s. 67-96.

aracı olarak isimlendirilmektedirler. Modern bankalar bu işlemleri faizli yaparken İslâm bankaları, faiz yasağını da içeren ve müşteri taleplerini karşılayabilen yeni bir banka müşteri ilişkisi geliştirerek aynı işlemleri icra etmeye ederler.

Mevcut İslâm bankaları çok sayıda banka işlemini yapmaktadır. Bu işlemlerin çoğu modern ticaret ve kalkınma bankalarının işlemleridir, bazıları da İslam Bankacılığı işlemleridir. Burada bazı işlemler ise İslâm bankaları tarafından, kendi çalışma prensiplerine uygun şekilde değiştirilmektedirler. İslâm bankaları arasında; icra edilen işlemler henüz standart bir hale getirilmemiştir. Bundan dolayı İslâm bankaları tarafından çokça icra edilen işlemleri belirlemekle yetineceğiz. Bu işlemler şunlardır:⁵

- i) Gerçek ve tüzel kişiler için döviz ve yerli para cinsinden hesap açmak, bu hesaba nakit kabul etmek, korumak ve yatırım yapmak,
- ii) İslâmî prensiplere uygun krediler vermek,
- iii) Altın külçesi satın almak ve satmak,
- iv) Sadece spot olarak döviz alım satımı yapmak,
- v) Akreditif işlemlerini yapmak,
- vi) Garanti vermek, teminat vermek, kefil olmak,
- vii) Faizsiz kısa (Karzı hasen) dönem finansmanı sağlamak,
- viii) Poliçe, çek, emre muharrer senet ve konşimente (deniz yükü belgesi) toplamak ve komisyon karşılığı işlem yapmak.
- ix) Hisse senedi, yatırım sertifikası, finansal kağıtları satın almak ve satmak,
- x) Sosyal amaçlı özel fonlar oluşturmak ve yönetmek,
- xi) Mudaraba esaslı finansman sağlamak,
- xii) Müşaraka esaslı finansman sağlamak,
- xiii) Azalan katılım esaslı finansman sağlamak,

⁵ Ausaf Ahmad, *Development and Problems of Islamic Banks*, IRTI, Islamic Development Bank, Jeddah: 1987, s. 15-21.

- xiv) Özel yatırım hesabı çalıştırmak,
- xv) Banka tarafından direkt yatırım yapmak,
- xvi) Makine, araç-gereç, malzeme ve alet kiralamak,
- xvii) Gayri menkul alım satımı yapmak,
- xviii) Acenta gibi çalışarak acente fonksiyonlarını icra etmek,
- xix) Önceden üzerinde anlaşılan kâr temelinde başkası için alım satım yapmak (mudaraba),
- xx) İslâmî kurallara uygun olarak, fon açıklarını kapatmak için fonlarını güvenliğini ve dayanışmayı sağlamak,
- xxi) Projelerin fizibilite hazırlama çalışmalarına, teknik, ekonomik, finansal, idari ve pazarlama konularında yardım tesis etmek,⁶
- xxii) Diğer şirketlerin namına (yerine) değişik projeler tesis etmek ve finanse etmek,
- xxiii) Joint venture yaparak gelişmeye katkıda bulunmak,
- xxiv) Mevcut projeleri geliştirmek veya farklı sektörlere yeni projeler tesis ederek gelişmeyi sağlamak,
- xxv) Finansal kaynakları bölgesel ve uluslararası para pazarlarından İslâmî prensiplere uygun olarak harekete geçirmek.
- xxvi) İslam'a aykırı olmayan, çağın gerektirdiği diğer her türlü finansal tekniği, sistemi kullanmak.
- xxvii) Para-sermaye, maliye ve ekonomik politikaların yürütülmesine aracılık etmek.

İslâm bankalarının, yukarıda belirtilen işlemlerin tamamını yüklenmesi gerekli değildir. Çalıştıkları atmosfere göre İslâm bankaları, bu işlemlerin en uygun olanlarını seçebilmektedirler. İslâm bankaları bütün bankacılık hizmetlerini ticari ve

⁶ Ahmad, *Contemporary Practicy of Islamic Financing Techniques*, s. 23.

finansal yatırımları İslâmi prensiplerin, müsaade ettiği finansal teknikler temelinde yapabilmektedirler.

İslâm bankalarını standart ticari bankacılık işlemleri iki kategoride toplanabilir. Bunlar;

- i) İslâm bankalarının fon kaynağı oluşturma işlemleri,
- ii) İslâm bankalarının fon kullanımını işlemleridir.

4.1. Faizsiz Bankaların Fon (Kaynak) Oluşturma İşlemleri

İslâm bankaları uygulamada, fonlarını; cari hesap, tasarruf hesabı ve yatırım hesabı şeklinde toplamaktadırlar.

4.1.1. Cari Hesaplar

Bütün İslâm bankaları; cari hesapları, gerçek ve tüzel kişi müşterileri yararına ve müşterilerin rahatlığı için kullanmaktadırlar. Modern bankalar ile İslâm bankaları arasında bu hesapların çalıştırılması konusunda çok küçük bir fark vardır. İslâm bankaları tarafından çalıştırılan bu hesapların temel özellikleri aşağıda belirtilmektedir.

- i) Cari hesaplar vadesiz mevduat gibidir. Bu hesaplar gerçek ve tüzel kişiler tarafından eğer ülkenin yasaları müsait ise yerli para veya döviz olarak açılabilir.
- ii) Banka, talep edildiğinde bu mevduatın tamamının geri dönmesini garanti eder ve mudiye herhangi bir kâr payı veya başka herhangi bir getiri ödenmez.
- iii) Mudi, fonlarını bankanın değerlendirmesi konusunda bankaya yetki verir. Bundan dolayı, bu fonların kullanımından dolayı herhangi bir kâr meydana gelirse bu bankaya ait olur, aynı şekilde zararı da banka yüklenir.
- iv) Bu hesaplarda, para yatırma ve çekme hususunda herhangi bir şart yoktur.
- v) Genellikle hesap sahipleri bu hesaplar için çek yazma hakkına sahiptirler.

Cari hesaplar konusunda iki ayrı görüş bulunmaktadır. Birincisine göre vadesiz mevduat emanet gibidir. Bu görüş Ürdün Bankası tarafından benimsenmiş ve cari hesap yerine "Emanet Hesabı" (Trust Account) ikame edilmiştir. Emanet hesap Ürdün İslâm Bankası tarafından şöyle tanımlanmıştır: "Emanet hesap, banka tarafından bankanın kendi işlerinde kullanmak, kâr zarar riskini taşımak konularında yetkilendirilerek alınan, para çekme ve yatırma konusunda hiçbir şart bulunmayan hesaptır."⁷

Bu mevduatlar, mudi tarafından bankaya bir emanet olarak teslim edilir. Bankanın bu fonları kullanması için, fon sahibinden özel bir müsaade almasına ihtiyaç yoktur.

Diğer bir görüş ise vadesiz mevduatı Karz-ı hasen olarak görmektedir. Bu görüş cari hesabın "Karz-ı Hasen Cari Hesabı" olarak adlandırıldığı İran bankaları tarafından benimsenmiştir. Bu görüşe göre, para bu hesaba, mudi tarafından bankaya borç olarak, karşılıksız yardım şeklinde yatırılır. Banka bu fonları kullanmakta serbesttir. Mudiye herhangi bir getiri ödenmez ve bankanın bu konuda yetkilendirilmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü karz-ı hasen şeklindeki borçlarda borçlunun fonu kullanma konusunda fon sahibi tarafından özel yetkilerle donatılmasına ihtiyacı yoktur. Alacaklı sadece alacağının anapara miktarını borçludan alır.⁸

Bu her iki görüşte, o toplumun bankacılık anlayışına göre, İslami yönden uygulanabilir. Bu görüşlere göre hukuki yönden birisi vedia akti hükümlerine tabi olur, diğeri ise karz akdi hükümlerine tabi olur.

4.1.2. Tasarruf Hesabı

İslâm bankaları tasarruf hesaplarını kendi aralarında bile bazı farklılıklarla kullanmaktadırlar. Örneğin Malezya İslâm Bankası, tasarruf hesabını şöyle tanımlamıştır:

"Banka, müşterisinden mevduatı vedia prensipleri çerçevesinde alır ve müşterisine tasarruf hesabından elde ettiği kardan pay verir. Bu fonlar bankada kaldığı müddetçe fonların kullanımı konusunda banka serbesttir. Mudi parasını istediği herhan-

⁷ The Jordan Islamic Bank For Finance and Investment Law, Second Edition, Amman, s. 4.

⁸ State Bank of Iran, Annual Report 1984, s. 9-11.

gi bir zamanda çekebilir ve banka bunu garanti eder. Bu fonların kullanımından elde edilen bütün kârlar bankaya aittir. Ancak, cari hesaplarda, banka, zaman zaman müşteri fonlarının kullanımından elde ettiği karın bir kısmını müşteriye ödül olarak verir."⁹

Sermaye üzerinden elde edilen getiri; eğer kullanılan sermaye, işletmenin riskini de taşıyorsa, İslâmi prensiplere uygundur. Eğer tasarruf hesabı sahiplerine, fonlarının tamamının, istedikleri zaman; tıpkı modern bankalarda olduğu gibi geri verileceği garanti edilirse, tasarruf sahipleri işletmenin riskine katılmamış olurlar. Bu şartlar altında, tasarruf hesabı sahiplerinin İslâmi açıdan bir getiri hakkı olamaz. Eğer bir İslâm bankası, tasarruf hesaplarının kullanımından elde ettiği karın bir kısmını mevduat sahiplerine verirse, bu tamamen bankanın kendine mahsus uygulamalarıyla ilgilidir ve bu uygulama muteberdir.¹⁰

Bahreyn İslâm Bankası bu hesapları "Yatırım Müsadelî Tasarruf Hesabı" olarak isimlendirmektedir. Mevduat sahipleri, paralarını yatırımda kullanmak üzere bankaya izin verirler. Mevduat sahipleri, para çekme hakkına sahiptirler fakat kârlar belirli bir süre içinde tutulan minimum bakiye üzerinden hesaplanır.

Tasarruf hesapları Dubai İslâm Bankasında aşağıdaki gibi çalıştırılır:¹¹

- i) Tasarruf hesapları, mevduat sahiplerinin bankaya paralarını yatırım yapmak şartıyla açtıkları hesaplardır.
- ii) Mevduat sahipleri mevduatı yatırma ve çekme hakkına sahiptirler.
- iii) Tasarruf hesaplarındaki kâr bir ay boyunca korunan minimum bakiye üzerinden hesaplanır. Kâr, hesaptan para çekilen ayın başında hesaplanmaz.
- iv) Kârdan pay almak için minimum bakiye korunmalıdır.

İran İslâm bankaları tasarruf hesaplarını Karz-ı Hasen Hesabında tutmaktadırlar ve Karz-ı Hasen olarak isimlendirmektedirler. Bu hesapların çalışması modern sistemdeki tasarruf hesaplarıyla para yatırma ve para çekme açılarından benzerlik

⁹ Bank Islam Malaysia Berhad, *Organization and operation*, (Mimeograph), s. 11-12.

¹⁰ A. Ahmad, *Contemporary Practice of Islamic Financing Techniques*, s. 25.

¹¹ Dubai Islamic Bank, *A General Introduction to its objectives, Activities and Investment*, Dubai, s. 6.

gösterir. Karz-ı Hasen mevduatlarında kâr payı alınmaz, ancak İran bankaları bu tür mevduatları çekici hale getirmek ve mobilize etmek için bazı motivasyonlar kullanmaktadırlar. Bunlar:¹²

- i) Sabit olmayan nakit prim vermek,
- ii) Mevduat sahibi için ücret veya komisyon ödemelerinde iskonto veya muafiyet tanımak,
- iii) Banka olanaklarının kullanımında müşteriye öncelik sağlamaktır.

Ürdün İslâm Bankası tasarruf hesaplarını başka bir şekilde kullanmaktadır. Tasarruf hesapları, müşterek yatırım hesapları (Joint Investment Account) olarak isimlendirilen bir yatırım havuzunda yer almaktadırlar.¹³

Buna göre, İslâm bankaları tasarruf hesaplarının çalıştırılmasında aşağıdaki uygulamalardan birini seçebilmektedirler:

- a) Tasarruf hesapları vedia prensiplerinde kabul edilir. Buna göre, mevduat sahibi, bankaya fonlarını kullanması konusunda müsaade verir. Banka kendi isteğiyle mevduatın tamamının geri dönmesini ve kâr payını garanti eder.
- b) Tasarruf mevduatları, yatırım müsaadesiyle kabul edilir. Kâr payı, istenilen bakiyenin muhafaza edildiği periyot için, anlaşma çerçevesinde hesaplanır.
- c) Tasarruf mevduatı mevduat sahibinden Karz-ı Hasen olarak kabul edilir. Banka mudiye parasal veya parasal olmayan faydalar sağlar.
- d) Tasarruf mevduatı yatırım havuzunun bir parçası olarak kabul edilir ve yatırım mevduatları gibi telakki edilir.

4.1.3. Yatırım Hesapları

Yatırım hesapları, modern banka sistemindeki vadeli hesabın karşılığıdır. Bu hesaplar, kâr-zarar paylaşımı hesabı veya katılım hesabı olarak da adlandırılmaktadır. Ancak bu hesaplar modern bankaların vadeli hesaplarından bazı yönlerden ayrılır. Bunlar aşağıda belirlenmiştir:¹⁴

¹² State Bank of Iran, a.g.e., s. 25-31.

¹³ Jordan Islamic Bank, Annual Report, 1981, s. 25.

¹⁴ A. Ahmad, Contemporary Practice of Islamic Financing Techniques, s. 27.

- i) Modern bankalarda vadeli mevduat faiz temelinde çalışılırken, İslâm bankalarında yatırım hesapları kâr zarar paylaşımı temelinde çalıştırılır. Mudiye önceden belirlenen sabit bir getiri oranı vadetmek yerine, banka, mudiye kendisiyle paylaşacağı kâr oranını belirtir. Mudilerin her biri, bankanın nihai yatırımlarına bağlı kazancı kadar kâr alırlar.
- ii) Modern bankalarda, vadeli mevduatlar vadelerine göre birbirinden ayrılırlar. Buna karşılık yatırım hesapları vadelerine göre olduğu kadar, amaçları itibariyle de birbirinden ayrılırlar. Örneğin yatırım hesapları bankaya belirli bir proje veya ticaret için verilen özel talimatlarla yatırılabilir.

Yatırım hesaplarının özellikleri şöyle sıralanabilir:¹⁵

- i) Yatırım hesapları gerçek ve tüzel kişiler tarafından yerli para veya eğer müsadde edilmişse, döviz olarak açılabilir.
- ii) Mevduat sahibi faiz almaz. Bunun yerine kâr veya zarara katılır.
- iii) Bu hesaplar, genellikle 3 ay, 6 ay, bir yıl veya daha uzun vadeli olarak açılabilirler.
- iv) Yatırımın getirisi, bankanın gerçekleştirdiği yatırımlar sonucu oluşan kara göre belirlenir ve mudinin mevduat miktarına ve vadesine göre, bankanın belirlediği veya mudiyeyle anlaşılan oran üzerinden dağıtılır. Muhasebe uygulaması olarak, hesapta tutulan miktar, hesabın kullandığı süre ile çarpılır ve kâr önceden belirlenen esasa göre dağıtılır.
- v) Mudileri, modern bankaların müşterilerinin yaptığı gibi parayı bu hesaptan çekebilir. Ancak, mudi çektiği miktar kadar, kârdan kaybeder.
- vi) Bankalar yatırım hesabı açmak ve çalıştırmak için minimum bir miktarı şartı getirebilirler.
- vii) Bankalar, mudiler için, üzerinde vadesi ve mevduat şartları belirtilen mevduat sertifikası ihraç edebilirler.

İslâm bankaları, çok çeşitli yatırım hesapları ile çalışarak, farklı yatırımcıların istek ve ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadırlar. Bunlardan bazılarında burada değinilmektedir ancak, bu yeniliklerin bankaya özel olduğunu da belirtmekte yarar vardır.

¹⁵ A. Ahmad, *Contemporary Practice of Islamic Financing Techniques*, s. 27-28.

Müşterek Genel Yatırım Hesabı

İslâm bankaları arasında en yaygın uygulama, vadeli mevduatlar yerine, bazı yatırım havuzları oluşturmaktır. Bu yatırım havuzları, içinde farklı vadedeki yatırım hesaplarının birlikte bulunduğu, genel yatırım hesaplarından oluşur. Bunlar özel bir yatırım projesiyle bağdaştırılmaz, fakat bankanın çeşitli finansman faaliyetlerinde değerlendirilir. Kârlar, hesaplama peroydu olan; üç ay, altı ay, bir yıl veya daha uzun vadelerin sonunda hesaplanır ve dağıtılır.

Diğer bir yatırım havuzu oluşturma şekli ise Müşterek Yatırım Hesabıdır. Bu hesap Ürdün İslâm Bankası tarafından şöyle açıklanmıştır: "Bankanın mudiden aldığı nakit mevduatlardır. Mudi banka ile birlikte, çok taraflı-sürekli yatırım ve finansman faaliyetlerine katılmayı istemektedir. Bu tür mevduatlar, bu havuta girerken belirhemen şartlara göre, gerçekleşen yıllık kardan belirli bir yüzde alırlar.

Banka tarafından açılan yatırım hesaplarındaki nakit mevduatlar, bankanın finansman faaliyetlerinde kullandığı nakit kaynaklarının toplamının bir parçasını oluşturmaktadır ve bunlar müşterek yatırım hesabı olarak dizayn edilmektedirler.

Ürdün İslâm Bankası'nın müşterek yatırım hesapları; tasarruf hesapları, ihbarlı hesaplar ve vadeli hesaplar şeklinde sınıflandırılmıştır. Müşterek yatırım hesaplarına ilişkin karlar ve zararlar; muhasebe uygulamalarında bankanın sunduğu diğer hizmet ve faaliyetlerden elde ettiği gelir ve harcamalardan ayrı tutulur.¹⁶

Müşterek Genel Yatırım Hesabında getiri oranı ve risk yönünden portföy etkisi ortaya çıkar. İslami bankacılıkta ise isteyen müdi genel portföye dahil olabileceği gibi, bankanın belirleyeceği veya kendisinin teklif edip bankanın kabul edeceği belirli yatırım ve hizmetlerle oluşturulacak özel portföye de parasını yatırabilir. Bu konu özel yatırım hesabı olarak ayrılır.

Özel Yatırım Hesapları

Bazı İslâm bankaları, mevduatları belirli bir porjenin veya ticaretin finansmanında kullanmak üzere kendilerine yetki verilmesi şeklinde yatırım hesapları geliştirmişlerdir. Böyle bir durumda, sadece bu özel projeden elde edilen kar, banka ile müşterisinin önceden birlikte belirledikleri şartlarda, aralarında pay edilir.

¹⁶ Jordan Islamic Bank Law, s. 4-12.

Özel yatırım hesaplarında; İslâm bankasının fonksiyonu, mudinin yerine ve yararına hareket eden bir acenta gibidir. Genel ve özel yatırım hesapları sınırlı ve sınırsız süreli yapılabilir.

Sınırlı Devre Yatırım Hesapları

Bu mevduatlar Bahreyn İslâm Bankası ve Kuveyt Firans Evi tarafından çalıştırılmaktadır. Yatırım hesabı, banka ve mudinin ortaklaşa belirleyecekleri bir vade için kabul edilir. Anlaşma, belirlenen dönemin sonunda sona erer, fakat karlar mali yılın sonunda hesaplanır ve dağıtılır.¹⁷

Sınırsız Devre Yatırım Hesabı

Bu yatırım hesapları, sınırlı devre yatırım hesaplarından devrenin belirlenmemiş olması yönüyle ayrılmaktadır. Üç ayda bir anlaşmayı sona erdirmek için müracaat edilmedikçe, mevduatlar otomatik olarak yenilenir. Bu tür anlaşmalarda para çekme ve para yatırma işlemleri serbest değildir, fakat müşterilerin birden fazla hesap açmalarına müsaade edilmiştir. Karlar mali yılın sonunda hesaplanır ve dağıtılır.¹⁸

İslam bankacılık sisteminde vatandaşın ve kurumların tasarrufları ve varlıkları devletin koruması altındadır. Bu genel prensip çerçevesinde devlet; İslami bankalardaki her türlü mevduatı güvence altına alan sistemi kurmak ve üst denetimi yapmakla sorumludur. Bu sebeple kurulacak mevduat garanti fonu vb. sistemlerle mevduatı mutlaka garanti altına alır. Bu güvence modern bankalarda da mevduat garanti fonu ile kısmen sağlanmaktadır. İslami bankacılıkta olduğu gibi, devletin nihai olarak mutlaka güvence sağlama durumu yoktur. Yani faizsiz sistemde mevduatın garanti altına alınması devlet için mecburidir, modern bankacılık sisteminde ihtiyaridir.

4.2. Faizsiz Bankaların (Fon) Kaynak Kullandırma İşlemleri

İslâm bankalarının aktife ilişkin uygulamaları; tıpkı yukarıda anlatılan pasif uygulamalarında olduğu gibi, modern bankalarinkinden kesin çizgilerle ayrılır. Modern bankalar çeşitli finansman gereksinimini karşılamak için faizli kredi verirler. Bu tür bir kredi, faiz yasağı olduğu için, İslâm bankalarına uygun değildir. Bundan dolayı İslâm bankaları sadece çeşitli müşterilerin farklı finansman ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda, yatırılan tutar üzerinden güvenli ve makul bir getiri

¹⁷ A. Ahmad, *Development and Problems of Islamic Banks*, s. 10.

¹⁸ A. Ahmad, *Development and Problem of Islamic Banks*, s. 18.

sağlayabilen finansman teknikleri geliştirmek zorundadırlar.¹⁹ Çeşitli İslâm bankaları tarafından en fazla kullanılan İslâmi finansman teknikleri tablo 4.1'de özetlenmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, çoğunluk İslâm bankası tarafından kullanılan, faizli sisteme alternatif, altı çeşit İslâmi finansman tekniği ile bunların türevleri (derivatives) bulunmaktadır.

Bunlar:

- Muşaraka (ortaklık),
- Mudaraba (pasif ortaklık, sleeping partnership),
- İcara (leasing),
- Direkt yatırım,
- Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç) dir.

Bu tekniklerin çoğu, çok az bir değişiklikle veya aynen, Pakistan ve İran bankalarında kullanılmaktadır. Pakistan'da, State Bank of Pakistan 12 faizsiz finansman tekniğini kullanırken, İran'da 10 İslâmi finansman tekniği kullanılmaktadır. Aşağıda altı temel teknik açıklanmıştır. İran ve Pakistan'da kullanılan teknikler daha sonra açıklanacaktır.

Tablo 4.1.: Faizsiz Bankalarda Kullanılan Temel Finansman Teknikleri

İslâm Bankaları	İran	Pakistan
Murabaha	Muşaraka	(A)Ticarete ilişkin olanlar. 1)Malı satın alma ve mark up koyarak yeniden satma.
Muşaraka	Direkt Yatırım	Leasing
Mudaraba	Mudaraba	Kiralama-Satın Alma (Hire Purchase)
Leasing	Selef İşlemler	Development Chared (Geliştirme Masrafları)
Direkt Yatırım	Taksitli Satış (Installment Sale)	Ticari senet alımı
Karz-ı Hasen	Lease Purchase	Taşınır ve Taşınmaz Mal Geri Satın Alma Anlaşmaları
	Cuala	(B)Yatırıma İlişkin Olanlar
	Muzaraa	Muşaraka
	Musakat	Equity Participation
	Karz-ı Hasen	Katılımcılık ve Mudaraba Sertifikaları
		Kira Paylaşımı
		(C)Krediye İlişkin Olanlar
		Hizmet Maliyetli (Fiyatlı) Borç
		Karz-ı Hasen

¹⁹ Nawazish Ali Zaidi, *Eliminating Interest From Banks In Pakistan*, The Royal Book Company, Karachi: 1987, s. 78.

4.2.1. Murabaha

Murabaha, finansal sektörde, birçok İslâm bankası tarafından giderek daha fazla kullanılan, İslâmiyete uygun satın alma ve satma anlaşmalarından biridir.

İslâm bankaları murabaha satış kavramını, kısa vadeli finansmanda olduğu kadar, hammadde ve malzeme, makina, araç gereç ve dayanıklı tüketim malları gibi çeşitli finansman gereksinimlerini karşılamada da kullanırlar. İslâm bankalarında tipik bir murabaha işleninin işleyişi şöyledir:²⁰

i) Müşteri, bankaya belirli bir ihtiyacını finanse etmek gayesiyle gider. Bu ihtiyaç sermaye malı, hammadde ve malzeme, makina, araç gereç veya dayanıklı tüketim malı olabilir.

ii) Müşteri malın spesifikasyonları, malın pazardaki elde edilebilirliği, yapısı ve fiyatı hakkında bilgi verir. Banka, projenin yapılabilirliğine ikna edildikten sonra, orjinal fiyat üzerinden bankanın kâr marjı konusunda müşteriye bilgi verilir. Banka, müşteri hakkında araştırma yaparak kendisini kefalet, ipotek vb. şekilde güvenceye alabilir. Eğer vade ve diğer şartlar, her iki tarafa da uygun ise murabaha anlaşması imzalanır. Bazı bankalarda, bu anlaşma “söz belgesi” (Promise to Buy/sell) olarak özel bir döküman ile belgelenmektedir. İslâm hukukunda söz vermek, yasal olarak, anlaşma ile ayna anlama gelmez. Müşteri düşüncesini değiştirme hakkına sahiptir. Banka, anlaşma şartlarını tam olarak yerine getirirken müşteri anlaşmadan vazgeçebilir. Bu da bankanın riskini artırır. Fakat banka, müşterisinin murabaha akdinden vazgeçmesinin riskini kaldırmak için, sözleşmede vazgeçmeye karşı “cezai şart” hükmünü getirebilir. Müşteri anlaşmadan vazgeçerse bu cezai şartı ödemekle yükümlüdür. Söz vermenin yasal bir bağlayıcılığı olmasa da İslâm hukuku, verilen sözlerinin takip edilmesini tavsiye etmiştir. Bundan dolayı, eğer anlaşmanın tarafları İslâmi moral değerlere sahip ise, verilen sözden vazgeçme ihtimali gerçekten çok azdır.²¹

²⁰ A. Ahmad, *Contemporary Practice of Islamic Financing Techniques*, s. 35-36.

²¹ Abdul Jabbar Khan, “Some Thoughts on Non-Interest Banking In Pakistan-Concepts, Practices and Possibilities” *Mimeograph*, 1985, s. 13-14.

iii) Banka, müşteri tarafından istenen ve özellikleri belirlenen malı satın alır, satıcıya parasını direkt ve nakit olarak tamamını veya bir bölümünü öder.

iv) Müşteri ile banka arasında murabaha satış anlaşması imzalanır.

v) Müşteri, banka ile üzerinde anlaştıkları bankanın kâr marjı ile birlikte, malı satın almayı taahhüt eder. Bankanın karını içeren malın nihai fiyat üzerinden ödemesi daha sonraki bir tarihe ertelenir. Belirli durumlarda banka bu ödemeleri taksitli olarakta kabul edebilir. Böyle durumlarda müşteri, taksit sayısını, herbir taksidin miktarını ve herbir taksidin tarihini bilir.

Burada önemli olan, satınalma fiyatı üzerinden belirlenen kâr marjının, müşteri ile banka arasında ortaklaşa biçimde (birlikte) belirlenmiş almasıdır. Ayrıca satışa konu olan emtia, murabaha esasında müşteriye satılmadan önce bankanın tasarrufundadır.²² Mısır Faisal İslâm bankasında murabaha uygulaması şöyle yapılmaktadır.²³ Müşteri, bankadan spesifikasyonları iyi tanımlanmış belirli bir malı satın almasını ister. Malın toplam maliyeti detaylı bir şekilde belirlenir, Bu fiyat, satınalma fiyatını, gümrük vergilerini ve varsa diğer giderleri kapsar. Maliyetin ayrıntıları müşterinin bilgisine sunulur. Her iki tarafta malın nihai satış fiyatının belirlemek için maliyete eklenen kâr marjı, teslim yeri ve şartları ve ödeme metodlarında görüş birliği içerisinde olurlar.

Murabaha esaslı finansal faaliyetler İslâmî finansal kuruluşlar tarafından değişik isimler altında uygulanmaktadır. Bu isimler şunlardır:

Fiyat yükseltme (mark up), maliyet ilavesiyle finansman (cost plus financing), üretim destek programı (production support program), kısa dönem finansmanı (short-term financing), satış-satın alma anlaşmaları (sale-purchase contracts). Ülkemizde Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan bir bildiriye, satış satınalma (sale-purchase) anlaşmaları şöyle tanımlanmıştır:

²² Syed Sahiq, *Figh-al-Sunnah*, Al Qiblah Company For Islamic Culture, Vol. 3, Jeddah, s. 223-250.

²³ *Bay-al Murabahah*, Research Department of Islamic Economic Center, Islamic International Bank For Investment and Development, Cairo: 1988, s. 10.

Satış satılma anlaşmaları, hammadde, yarımamül, araç-gereç, makina, arazi ve binaları, üçüncü bir sahıstan, nakten satın alma ve bunları müracaat edene kredili olarak satma işlemlerini düzenleyen bir anlaşmadır".²⁴

Murabaha işlemleri Sudan al Baraka Bankası tarafından da kullanılmaktadır. Bu anlaşmaya göre, müşteri bankadan, spesifikasyonları belirlenmiş bir malı satın alınması ve tekrar kendisine satması talebinde bulunur. Banka, belirlenen malı aldığı zaman, taraflar murabaha anlaşması yaparlar. Malın maliyeti, orjinal fiyat üzerinden konulan kâr marjı ve nihai satış fiyatı bellidir. Ödemeler, taksitler halinde yapılır. Anlaşmada toplam taksit sayısı vade tarihi ve ödemelerinin başlama tarihi açıkça belirtilir. Müşteri bankaya bir gayrimenkulu garanti göstermek zorundadır. Anlaşmanın yorumunda taraflar arasında ihtilaf olması durumunda, problem üç kişilik hakem komitesinde havale edilir. Taraflardan herbiri bir komite üyesi atar ve her iki tarafın üzerinde anlaştığı üçüncü komite üyesi ise komitenin başkanı olur. Hakem komitesi, ihtilafı İslâmi kurallara göre çözüme kavuşturur.²⁵

4.2.1.1. Murabahanın Akreditif Uygulaması

Murabaha satışın diğeri bir uygulaması da akreditiftir. Dubai İslâm Bankası'nda, akreditif aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:²⁶

- i. Müşteri, bankaya dışarıdan mal ithal etmek için akreditif açma talebinde bulunur. Müracaat formuna mala ilişkin proforma faturaları ve diğeri gerekli detay bilgileri eklenir.
- ii. Gerekli garantiler sağlandıktan ve müracaat iyice incelendikten sonra, banka akredifi açar ve bir kopyesini dışarıdaki muhabir bankaya ve ihracatçıya gönderir.
- iii. Müşteri malı satın alacağını imza eder. Malın maliyeti ve teslim şartları müzakere edilir.

²⁴ Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının "Özel Finans Kurumlarına İlişkin Çıkardığı, 25.02.1984 tarih ve 18323 nolu resmi gazetede yayımlanan tebliği.

²⁵ Ziauddin Ahmed, *Money and Banking In Islam*, Institute of Policy Studies, Islamabad, 1983, s. 118.

²⁶ A. Ahmad, *Contemporary Practice of Islamic Financing Techniques*, s. 37-38.

- iv. İhracatçı malı ihraç etme ve dökümanları muhabir bankaya teslim etme konusunda anlaşma yapar. Mal gemiye yüklenir ve muhabir banka, bankayı haberdar eder ve dökümanları gönderir.
- v. Mal sahibi banka dökümanlara ilişkin bilgileri teyit ettikten sonra, müşteri ile satış sözleşmesi imzalanır.

4.2.1.2. Diğer Murabaha Uygulamaları

Murabaha, İslâm bankaları arasında en popüler finansman tekniğidir. Yaklaşık olarak, İslâm bankalarının toplam finansman işlemlerinin %70-%80'ini bugün için murabaha işlemleri oluşturmaktadır.²⁷ Bu teknik, farklı sektörlerin farklı finansman gereksinimlerini karşılamak için çokça kullanılmaktadır. Bu sektörlerden bazıları, sanayi, tarım, iç ticaret, inşaat, taşımacılık uluslararası ticaret vb'leridir. Aşağıda Ürdün İslâm Bankası'nın murabaha uygulamaları belirtilmektedir:²⁸

- i. Ürdün İslâm Bankasında murabaha satış, rehinli yapılır. Mesela bir şahıs bankaya bir araba satınalma talebiyle müracaat eder. Arabayı daha sonraki bir aşamada almaya söz verir. Banka satıcıya bir fatura verir. Satıcı da arabayı banka adına tescil ettirir. Satıcı bankaya istenen dökümanları teslim eder ve parasını alır. Banka arabayı alıcı adına tescil ettirerek uygun garantleri de aldıktan sonra tahsilatı sonradan yapmak üzere alıcıya satar. Garanti şartları arabanın bankaya rehni şeklinde de olabilir. Murabaha işlemine arsa ve bina alımı için de benzer şekilde başvurulabilir.
- ii. Ürdün İslâm Bankası, rehine tabi olmayan ev eşyası, elektrik araç gereçleri gibi malların finansmanını da sağlamaktadır. Metod rehine tabi mallarla aynıdır. Tek fark; malın rehin edilememesi nedeniyle, ödemelerin, banka tarafından murabaha anlaşması şartlarına göre, düzenlenen bonoya bağlanmış olmasıdır.

²⁷ A. Ahmad, *Development and Problems of Islamic Banks*, IRTI, Jeddah: 1987, s. 45-47.

²⁸ Musa Abdul Aziz Shahadah, "Experience of Jordan Islamic Bank", *The workshop on Investment strategy In Islamic Banking: Applications Issues and problems*, organized by IRTI and Royal Academy For Islamic civilization Research, Amman: 18-21, June 1987, s. 10-12.

İslâm bankacılığının, kaynakları harekete geçirmede ve bu kaynakları murabaha temelinde karlı bir şekilde kullanılmasındaki başarısı, birçok ülkedeki modern bankaların İslâmi finansman tekniklere yönelmesini sağlamıştır. Pakistan'daki Grindlays Bank ve Mısır'daki Bank Misr bu bankalar arasındadırlar. Suudi Arabistan'daki en büyük banka olan The National Commercial Bank (NCB) murabaha prensipleri ile çalışan, Ulaslararası Ticaret Fonunu (International Trade Fund) kurmuştur. Bu kuruluşun çalışma şekli şöyledir. Fon parayı yatırımcılara hisse satışı yaparak toplar. Her hisse fon yatırımının bir payını temsil eder. Fon, kaynaklarını; murabaha esaslı ticari işlemlerde, satıcıdan mal satın alıp malı alıcıya vadeli satarak kullanır. Bu faaliyet sonucu oluşan karlar fona eklenerek herbir hisselerin değeri yükseltilir. Fon esasında kısa vadeli finansman sağlar. Herhangi bir basit işlem için müsaade edilebilen maksimum süre bir yıldır. Fon portföyünün ortalama yaşamı üç aydır.²⁹

4.2.2. Vadeli Satış (Deferred Sale, Bey-i Müeccel)

Vadeli satış Arapça'da bey-i müeccel olarak bilinir ve İslâm'da caizdir. Bu anlaşmada, mal teslimi derhal yapılırken ödeme daha sonraki bir tarihe ertelenir. Böyle bir işlemde fiyatın cari pazar fiyatından yüksek oluşmasına müsaade edilir.

Bazı İslâm bankaları bu tekniği kullanmaktadırlar. Malezya İslâm Bankası'ndaki vadeli satış uygulamaları şöyle yapılmaktadır:

"Banka ilk önce geri ödeme ve süreye ilişkin müşteri taleplerini belirler. Daha sonra varlığı satın alır ve daha önceden anlaşılan fiyat tüzzerinden müşteriye satar. Üzerinde anlaşılan fiyat, malın bankaya maliyetini ve porjenin türüne ve değerine göre değişen bankanın kâr marjını kapsar".³⁰

Pakistan İslâm İdeoloji Konseyi vadeli satışı, faizsiz bankacılık sisteminde alternatif finansman olanaklarından biri olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte Konsey ihtiyatı da elden bırakmamıştır. Konseyin bu konudaki görüşü şöyledir:³¹

²⁹ A. Ahmad, *Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques*, s. 39.

³⁰ Zakaria Man, "Islamic Banking: The Malaysian Experience", (Ed: Mohammad Briff), *Islamic Banking In South East Asia*, 1988, s. 77.

³¹ Council of Islamic Ideology, "Report on Elimination of Interest From The Economy" (Ed-Ziauddin Ahmad), *Money and Banking In İslam*, Institute of Policy Study, Islamabad: 1983, s. 125.

"Bu sistem nisbeten daha kolaydır ve bankaya; iflas ve alıcı tarafın hatası hariç, zarar paylaşım riski olmaksızın, kâr imkanı sağlar. Ancak, her ne kadar bu finansman şekline İslâm hukukunda mücade edilmiş olsa da bunun yaygın bir şekilde kullanılması faizli sisteme açılan bir arka kapı olarak düşünülebilir."

Bu uyarıya rağmen Pakistan'da vadeli satış tekniği ticari bankalar tarafından çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu finansman tekniği aşağıdaki gibi çalışır. Müşteri bankaya hammadde, çeşitli girdiler, stoklar vb. malların alımının finansmanı için gider. Banka talep edilen malı alır ve malı müşteriye üzerinde anlaşılan fiyattan bedeli sonraki bir tarihte ödenmek üzere tekrar satar. Üzerinde anlaşılan fiyat, malın bankaya olan maliyeti ile bankanın kâr marjının toplamından oluşur. Müşteri üzerinde anlaşılan fiyatı vadesinde öder.³²

Murabaha satış peşin veya vadeli taksitler halinde yapılırken, bey-i müccel'de peşinlik yoktur. Satış sadece veresiye yapılır. Diğer bir deyişle her murabaha işleminde bey-i müccel yer alırken, her bey-i müccel işlemde murabaha yoktur.

4.2.3. Muşaraka

Muşaraka kelimesi arapçadaki ortaklık kelimesinden türetilmiştir. İslâm hukukçuları muşarakanın yasal ve caiz olmasını Kur'an sünnet ve icmaya dayandırmaktadırlar. İslâm bankaları, yapısındaki esneklik nedeniyle şirket-ül İnan ortaklığına benzerler.³³

Bir İslam bankasında muşaraka işlemi şöyle gerçekleştirilir:

Bir iki veya daha fazla sayıda mütüşebbis, bir projenin finansmanı için bankaya gelirler. Banka, diğer ortaklarla beraber finansmanın tamamını temin eder. Bankada dahil bütün ortaklar, projeye katılma hakkına sahiptirler, ancak isterlerse bu haktan vazgeçebilirler. Proje kârı, sermaye payları dikkate alınarak veya alınmadan belirlenen oran üzerinden dağıtılır. Ancak, zarar tarafların proje finansmanına katılma oranında paylaşılır. Zarar konusunda sermaye oranı şarttır. Kâr paylaşımındaysa bu eşitlik şartı aranmaz, ortaklar arasında serbestçe belirleyebilirler.

³² A. Ahmad, *Development and Problem of Islamic Banks*, s. 20.

³³ Sabiq, a.g.e., s. 327-337.

4.2.3.1. Devamlı ve Azalan Muşaraka (Permanent And Diminishing Muşaraka)

Birçok İslâm bankası şirketin öz varlıklarına devamlı veya azalan muşaraka şeklinde katılmaktadırlar.

a) Devamlı muşaraka (permanent muşaraka):

Banka, şirketin özkaynaklarına katılır ve önceden belirlenen oranda kardan yıllık pay alır. Anlaşmanın sona erme tarihi belirlenmez. Bu finansman tekniği süreklilik gösterir.

b) Azalan Muşaraka (Diminishing Muşaraka):

Azalan muşaraka bir projeyi veya bir varlığın sahipliğini müşteri ile belli bir noktaya kadar götüren özel bir muşaraka şeklidir. Bu tür muşarakanın çalışma prosedürü şöyledir:

Banka, bir projenin tamamına veya bir kısmına ortak olarak katılır ve projenin geliri tahmin edilir. Banka ile diğer ortak arasında, bankanın kardan alacağı payını belirlediği bir anlaşma, imzalanır. Anlaşma, banka tarafından kullanılan ana paranın itfasını da kapsar. Diğer ortak geri kalan gelire hak kazanır. Bu yolla, bankanın özkaynaktaki payı giderek azalır ve diğer ortağın payı artarak en sonunda tam sahip konumuna gelir.³⁴

Bu metod, Ürdün İslâm Bankası tarafından gayrimenkul inşaat projelerinin finansmanında başarıyla uygulanmaktadır. Bu projeler banka tarafından başlangıçta tamamen veya kısmen finanse edilmekte bunun karşılığında banka taraflardan biri olarak kardan pay almakta ve ayrıca anapara ödemelerini de tahsil etmektedir. Anapara tamamen ödendiği zaman, projenin sahipliği tamamen diğer tarafa transfer edilmekte ve banka hiçbir hak talep edememektedir. Ürdün İslâm Bankası bu finansman tekniğini kullanarak ticaret merkezi inşaatı, kolej ve hastahane inşaatlarını finanse etmiştir.³⁵

³⁴ Jordan Islamic Bank Law, s. 5.

³⁵ Shahadah, a.g.e., s. 11.

4.2.3.2. İç Ticarete Muşaraka Uygulamaları

Sudan Al Baraka İslâm Bankası, muşaraka tekniğini, bölgesel pazarlarda mal alım-satımını finanse etmek için kullanmaktadır. İç ticarete muşaraka uygulamaları şöyle çalışır: Banka, özellikleri müşteri tarafından belirlenen bir malın alım-satımını yapmak için müşteri ile bir ortaklık anlaşması imzalar. Malın toplam maliyeti taraflar arasında paylaşılır ve her iki tarafta malların maliyetine katılmaları konusunda anlaşılır. Anlaşma imzalandıktan hemen sonra, bankada, özel bir muşaraka hesabı açılır. Bu hesaba ilişkin işlemler anlaşma ile belirlenir. Söz konusu malların alım-satımını düzenlemek tarafların sorumluluğundadır.

Kâr dağıtımı şöyle yapılır. Üzerinde anlaşılan bir net kâr yüzdesi müşteriye verilir arta kalan muşaraka anlaşmasının tarafları arasında sermayeye katılım oranlarına göre dağıtılır. Zarar halinde ise, taraflar sermayeye katılım oranında zararı yüklenirler.

4.2.3.3. Mal İthalatında Muşaraka Uygulamaları

Sudan Al Baraka İslâm Bankası, mal ithalatı finansmanında da muşaraka tekniğine başvurmaktadır. Anlaşmanın esası iç ticaretteki muşaraka uygulamasıyla aynıdır fakat detayları farklıdır.

İthalatçı, belirli bir malın ithalatında ve satışında, bankaya, katılma talebinde bulunur. İthal edilen malın toplam maliyeti deklere edilir, tarafların sermaye katkıları ve bütün işlemlerin maliyeti uygun bir döviz cinsinden belirlenir. İthalatçı katkı payının bir kısmını anlaşma imzalandıktan sonra hemen öder, geri kalanı da faturayı aldıktan sonra öder. Bankada özel bir muşaraka hesabı açılır. Banka ithalatçıya bir akreditif açar ve malın yüklenme dökümanlarını aldıktan sonra ihracatçıya miktarın tamamını öder. İşlem hesabına sigorta maliyetleri eklenir. İthalatçı söz konusu malın ithalatından ve nihai satıştan sorumludur. Net kâr taraflar arasında üzerinde anlaşılan oranda dağıtılır ve zarar sermaye paylarıyla aynı oranda pay edilir.³⁶

³⁶ Sudanese Islamic Bank, Annual Reports, 1986-1987.

4.2.3.4. Muşaraka Temelinde Akreditif

Malezya İslâm Bankası muşaraka prensipleri altında akreditif işlemini yapmaktadır. Müşteri akreditif gerçekleşimi konusunda bankayı bilgilendirir ve muşaraka finansmanı için müracaat müddetini müzakere eder. Müşteri, bankaya, bankanın vedia prensipleri doğrultusunda kabul ettiği, ithal edilen malın maliyetinin kendisine düşen payını depozit olarak yatırır. Banka akreditif mektubunu çıkarır ve kendini finansman ile birlikte müşterinin depozitini kullanarak, tutarı müzakere edilen diğer bankaya öder. Müşteri malın zilliyetliğini elinde bulundurur ve anlaşmada belirlenen koşullar çerçevesinde, mal üzerinde tasarrufta bulunur. Bu işlem sonucunda ortaya çıkan karlar anlaşmada belirlenen şartlarda pay edilir.³⁷

4.2.3.5. Tarımda Muşaraka Uygulamaları

Sudan İslâm Bankası, İslâm ülkelerinde tarımsal ve kırsal alanların gelişmesi için muazzam bir potansiyele sahip olabilecek bir muşaraka uygulaması geliştirmişlerdir. Buna göre Sudan İslâm Bankası, muşaraka anlaşması ölçülerinde çiftçilere finansman sağlamaktadır. Bu tür bir finansmanın işleyişi şöyledir:

Sudan İslâm Bankası ve çiftçi bir muşaraka anlaşması imzalarlar. Bu anlaşmaya göre banka, çiftçiye, pulluk, traktör sulama pompası ve ilaçlama makinaları gibi, bazı sabit varlıklar ile, benzin, mazot, tohum, gübre ve zararlı ilaç gibi çalışma sermayesi temin ederken, çiftçi tarla, emek ve yönetimi sağlar. Bu bir ortaklık anlaşması olduğu için kişisel garantilerin haricinde garanti veya teminata ihtiyaç duyulmaz. Kâr banka ile çiftçi arasında şöyle bölüştürülür. Çiftçi öncelikle net kardan yönetimine karşılık olarak %30 pay alır, geri kalır %70 ise her iki ortak arasında; herbir ortağın varlıklardaki payına bağlı olarak önceden belirlenen oran üzerinden paylaşılır.³⁸

4.2.4. Mudaraba

Mudaraba, Kirad ve Mukarada olarakta bilinir. Bu tür finansman tekniğinde taraflardan biri diğer tarafa sermaye sağlar sermaye sağlanan taraf bunu bir ticarete

³⁷ Man, a.g.e., s.76.

³⁸ Ausaf Ahmad, "Comparative Experience of Islamic Banks: A Survey", *Seminar on Financial Institutions In Accordance with the Islamic Laws*, Jakarta: September 17-19: 1990, s. 26.

kullanır, elde edilen kâr müşterek olarak üzerinde anlaşılan oranla aralarında bölüşürülür zarar ise tamamen sermaye sağlayan tarafa aittir.

İslâm bankacılığı konusundaki teorik literatürde bu teknik her ne kadar şiddetle önerilmiş olsada mudarabanın çağdaş uygulamalarında bazı zorluklar bulunmaktadır. Örneğin, ülkedeki yasal sistem sermaye sahibine yasal bir güvence sağlamalı ki bu kişiler projeleri mudaraba temelinde finanse etsinler. Bu nedenle mudaraba temelinde finansman sağlayan banka sayısı çok değildir. Mudarabayı bir finansman tekniği olarak kullanan bankalar arasında bile, bu tekniğin kullanım sıklığı çok yüksek değildir. Bu konuya ilişkin bilgilerin çok kıt olması nedeniyle, farklı İslâm bankalarının mudaraba uygulamalarını tanımlamak ve varsa farklılıkları ortaya çıkarmak kolay değildir.

İran'da mudaraba banka ile müteşebbis arasında kısa dönem ticari ortaklık olarak ifade edilmektedir. Projenin bütün finansal gereksinimleri banka tarafından idari girdiler müteşebbis tarafından sağlanır. Mudaraba anlaşmasının her iki tarafı, projenin net karını belirlenen oranda paylaşırlar. İran bankalarına, para otoritelerince, şirketlerin mudaraba faaliyetlerine öncelik vermeleri hususunda direktif verilmiştir.³⁹

Mudarabanın uygulanmasında en çok karşılaşılabilecek olan risk sermayesidir. Belirli buluş ve icadın sermayeye aktarılması için banka kurulacak şirketi finanse eder ve kârdan, mucitle anlaşılan oranda pay alır. Zararlar ise bankaya aittir.

4.2.5. İcara (Leasing)

İslâm hukuku, faydası kiracı tarafından elde edilen buna karşılık bir kısmı kira olarak ödenen belirli varlıkların kiralanmasına müsaade etmektedir. Diğer herhangi bir anlaşmada olduğu gibi, kira anlaşmasında, anlaşmanın geçerliliği için bütün İslâmi şartları ihtiva etmelidir. Örneğin, anlaşma açık olmalıdır. Müşterek karar altına alınmalıdır. Tarafların sorumlulukları ve faydaları açık bir şekilde belirtilmelidir, kira belirli, bilinen bir süre için ve bilinen bir fiyatla olmalıdır. Bu şartlar kira anlaşmasında oldukça önemlidir; çünkü garara (gabin, ifsat vb.) neden olan çok şey olabilir. Bu nedenle, anlaşmada tarafların her birisi için fayda ve maliyeti açıkça belirlemek gereklidir.⁴⁰

³⁹ Iran Year Book, 1998, Article, 9.

⁴⁰ A. Ahmad, *Contemporary Practics of Islamic Financing Techniques*, s. 45.

Leasing, İslâm bankaları arasında popüler bir finansman tekniği olarak ortaya çıkmaktadır. Leasingi bir finansman tekniği olarak kullanan bazı önemli İslâm bankaları arasında İslâm Kalkınma Bankası, Malezya İslâm Bankası ve Pakistan'da ticaret bankaları yer almaktadır.

Bu finansman şekli altında, banka bir gayrimenkulu satın alır (banka özellikleri müşteri tarafından belirlenen bir varlığı da alabilir.) ve müşteriye kiralar. Kiralama süresi, varlığın yapısına göre taraflarca müşterek olarak belirlenir. Kiralama süresince, varlık bankanın mülkeyetinde fakat malın fiziki zilyetliği ve kullanım hakkı kiracıya transfer edilmiş durumdadır. Kiralama süresi dolduktan sonra mal kiralayan ilk sahibine döner. Finansmanın vadesine ve miktarına bağlı olarak bir kira ödeme şedülü üzerinde banka ile kiracı anlaşmaya varırlar. Anlaşma ilave süre içerebilirde içermeyebilirde. İslâmi görüşe göre, kiralama süresince varlığın bakımı varlığın sahibinin sorumluluğu altındadır.

İslâm bankaları diğer yatırımcıları leasing faaliyetine katılmaları için davet edebilirler. Örneğin, bazı yatırımcılar ve İslâm bankası gayrimenkul kiralama projesinin geliri için ortaklık kurabilirler. Bu girişimde bütün katılımcılar, kira gelirinin dışındaki karı paylaşırlar. Banka, anlaşılan şartlara göre yeniden bir iştirak satın alma hakkına sahiptir.

Leasing, Pakistan'da faizsiz finansman metodlarının en çok rağbet görenlerinden biridir.⁴¹ Pakistan'da islâmleştirilmiş bankacılık tamamen başlamadan önce dahi, 1982'nin başlarında, kâr-zarar paylaşımı mevduat fonlarının leasing faaliyetlerinde kullanılması Pakistan Devlet Bankası (State Bank of Pakistan) tarafından özendirmiştir.⁴² Bundan başka 1984'de çıkarılan bir sirküler ile Pakistan Devlet Bankası leasingin kullanılabileceği alanları göstermiştir. Buna göre leasing finansmanı, sulama borusu, traktör, balıkçı teknesi, römork, seracılık malzemelerini, diğer tarım makineleri ve ulaşım araç-gereçleri gibi tarımsal araç gereçlerin kiralanmasında dışında kullanılabilir.⁴³

⁴¹ Nawazish Ali Zaidi, a.g.e, s. 19.

⁴² State Bank of Pakistan, "Board of Directors Circular No: 37, 2 November, 1982.

⁴³ State Bank of Pakistan "Board of Directors Circular, No: 13", 2 June 1984.

Kiralama Satın Alma İşlemleri (lease purchase):

Bu işlemler icara ve iktina olarak isimlendirilmektedirler. Bu işlemlerin arkasındaki temel düşünce; varlığın, müşteriye belirlenen bir kira ile kiraya verilmesi, aynı zamanda, kiracının varlığı belirlenen bir fiyattan satın almasına müsaade edilmesidir. Bu teknik İslâm bankalarında değişik formlarda uygulanmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir.

Al Baraka Yatırım Şirketi icra ve iktina (kiralama-satın alma) tekniğini, arazi endüstriyel fabrikalar ve ağır makineler gibi büyük sermaye kalemlerinin finansmanında kullanmaktadır. Bu, yatırımcının üzerinde anlaşılan kirayı temsil eden, aylık gibi düzenli ödemeleri elde etmesini sağlayan direkt leasingdir. Kiranın sonunda, kiracı malı satın alır. Malezya İslâm Bankası'nda kiralama satın alma anlaşmalarını kullanmaktadır.

Kiralama satın alma anlaşmaları İran'daki İslâm bankaları tarafından, firmaların ihtiyaç duyduğu makine, araç-gereç ve taşınmaz malların finansmanında kullanılmaktadır. Kiranın vadesi, İran Merkez Bankası tarafından belirlenen, varlığın ekonomik ömrünü aşamaz. İran'daki bankalara, ekonomik ömrü iki yıldan az olan varlıkların kiralamasına izin verilmemiştir.⁴⁴

Kiralama-satın alma (icara ve iktina) Pakistan'da hire Purchase olarak isimlendirilmektedir. Pakistan'daki uygulamalar ile yukarıda anlatılanlar arasında çok önemli farklar olmamasına rağmen, üzerinde durulması gereken önemli detaylar bulunmaktadır.

Müşteri böyle bir işleme katılmak istediği zaman kendi adına bir "hire Purchase" hesabı açar. Müşteri tarafından bankaya ödenen maliyet artı kâr miktarı kadar, varlığın değeri borç olarak kaydedilir. Müşterinin taksit ödemelerinin kira ve kâr payı olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır. Taksitler, hire purchase hesabına alacak yazılır. Varlık, taksitler tamamen ödenip bitmedikçe bankanın mülkiyetinde kalır. Mülkiyet hakkı, ödemeler tamamlandıktan sonra kiracıya transfer edilir. Taksitler, varlığın ekonomik hayatı boyunca belirlenen fiyatı amorti edecek şekilde tasarlanır.

---

⁴⁴ Iran Jear Book, 1988, s. 257.

4.2.6. Direkt Yatırımı

Direkt yatırım İslâm bankaları için önemli ve verimli bir finansman tekniğidir. Direkt yatırım ile, bir İslâm bankasının fonksiyonları, finansal aracı kuruluşlardan çok, bir yatırım şirketine benzer. Modern bankalar ile mukayesesinde, bu durum İslâm bankalarına, sosyal faydayı artırmada bir avantaj sağlar. Direkt yatırım opsiyonu İslâm bankasına, seçilen sektörlerde, öncelikli projelerle yatırım yapma imkanı sağlar. Bu yolla bankalar fonların istedikleri yere kanalize edebilirler.⁴⁵

İslâm bankalarının direk yatırım yapmaları için birçok yol vardır. Birincisi; İslâm bankaları her türden şirketin kurulmasına ve yönetilmesine öncülük ederek, yatırım, ticaret, inşaat, gayrimenkul, sigorta ve reasürans alanında direkt yatırımda bulunabilir.

İkincisi İslâm bankalarının, bir şirketin öz sermayesine katılması şeklinde olur. Burada iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlar;

- i) Şirketler İslâm bankalarının bizzat kendileri tarafından kurulur ve kamuya katılmaları için davetiye çıkarılır. Bu durumda İslâm bankaları öz sermayeyi, kâr ve zararı diğer bireyler ve şirketler ile paylaşırlar.
- ii) Bankalar başkaları tarafından kurulan şirketlerin öz sermayesine katılırlar.

Her iki durumda da İslâm bankaları, projenin kamu yararına ve İslâmi kurallara uygun olması konularında dikkatli davranmaları gerekmektedir.

İslâm bankalarının yüklendiği üçüncü bir direkt yatırım metodu ise, bankaların kendisi tarafından geliştirilen ve uygulanan özel projelerdir. Konut kompleksi inşaatı, alış-veriş merkezi inşaatı vb. gibi.⁴⁶

İran bankaları verimli ve geliştirici projeler ve faaliyetler için direkt yatırım yapmaktadırlar. Ancak direk yatırımın yapılması için bazı şartlar belirlenmiştir. Bunlar:⁴⁷

⁴⁵ A. Ahmad, *Contemporary practices of Islamic Financing Techniques*, s. 47.

⁴⁶ Shahadah, a.g.e., s. 12.

⁴⁷ "The Law of Usury Free Banking 1983" *Iran Year Book 1988*, s. 255-276.

- i) Yatırım genel bütçede yer almalıdır ve hazırlanan fizibilitede zarar görünmemelidir,
- ii) Proje lüks ve gereksiz tüketim maddelerine yönelik olmamalıdır,
- iii) Bankalar özel sektörle bağlantılı herhangi bir projede direkt yatırım yapmazlar,
- iv) Kâr ortaklarının sermayesinin ihtiyaç duyulan toplam fona oranı %40'dan az olamaz,
- v) Projenin yüklenmesi için gerekli olan toplam sabit sermaye uzun vadeli kaynaklardan sağlanmalıdır.

4.2.7. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç)

İslâmda faiz, bütün kredilerde yasaklandığı için; İslâmi prensiplere göre verilen borçlar faizsiz olmak zorundadır. Burada, ihtiyaç duyulduğu anda, para yetersizliğinin neden olduğu, finansal sıkıntıdan, kurtarmak için merhamete dayalı bir bağış söz konusudur.

Bankalar kâr amaçlı organizasyonlar olduğu için, bu tekniğe fazlaca başvuramazlar. Ancak İslâm bankaları bir sosyal fayda rolüde oynarlar. Bundan dolayı, bu bankalar, gelir getiren faaliyetlerden başka Karz-ı Hasen sağlamak için de fonlarından karşılık ayırırlar.

Bu tekniğin kullanılmasında, İslâm bankaları arasında çok küçük ayrılıklar bulunmaktadır. Mısır Faisal İslâm Bankası yönetim kurulunun belirlediği şartlara göre, katılım (yatırım) ve cari hesap sahiplerine faizsiz kredi temin etmektedir. Banka aynı zamanda, yönetim kurulunun emirleri doğrultusunda diğer bireylere de karşılıksız yardım (bağış) şeklinde kredi verebilmektedir.⁴⁸ Diğer taraftan, Ürdün İslâm Bankası Kanunu verimli, hayat standardını yükselten ve gelir sağlayan alanlar için, bankanın Karz-ı Hasan şeklinde kredi vermesini teşvik etmektedir.⁴⁹

⁴⁸ Faisal Islamic Bank of Egypt Brochure.

⁴⁹ "The Jordan Islamic Bank For Finance and Investment Law, Article 7-b", The Jordan Islamic Bank, Second Edition, s. 8.

İran Bankaları kaynaklarının bir kısmını faizsiz kredi (Karz-ı Hasan) olarak; yatırımı veya çalışma sermayesini, diğer kaynaklardan sağlama imkanı olmayan, çiftçiler, küçük üreticiler ve müteşebbislere ve ihtiyacı olan fakir (yoksul) müşterilere çok cüz'î bir hizmet ücreti karşılığında vermektedirler.⁵⁰

Pakistan'da ise Karz-ı Hasen işlemlerinde hizmet ücreti alınmaz ve Karz-ı Hasen faaliyetleri bankanın merkezinde yoğunlaşmıştır. Bu kredinin, şubeler tarafından verilmesine, müsaade edilmemiştir.⁵¹ Normal bankaların dışında Karz-ı Hasen işlemlerini yerine getirebilecek ve toplumda sosyal dayanışmayı kurumsal olarak oluşturabilecek, İslami sistemle çalışan sosyal yardımlaşma bankası kurulabilir.

Bu bankanın sermayesini devlet, hayırsever vatandaşların katkıları, vakıf gelirleri, bankanın normal işletme gelirleri ile bankalardan Karz-ı Hasen'le borç alan şahısların banka giderlerine katkı payı ödemeleri oluşturabilir. Banka kâr ödemesiz mevduat da kabul edebilir.

Belirtilecek limitler içerisinde, güvence karşılığı, şahıslara nakdi kredi verilir. Zor durumda bulunan şahıslara bankadaki özel hesaplardan (zekat, yardım, vakıf geliri, baaş vb.) gerekli ölçüde yardımlarda bulunabilir. Mesela geçim, düğün, mesleğe başlama, öğrenim, hastalık vb. durumlar için karşılıksız yardım hesapları çalıştırılabilir. Bu bankanın asıl fonksiyonu geçici krediye ihtiyaç duyan vatandaşlara faizsiz fon sağlamadır.

4.3. Faizsiz Bankaların Diğer Kaynak Kullandırma İşlemleri

4.3.1. Geliştirme Masrafları (Development Charges)

Bankalar, müşterilerine toprak (arazi) ve gayrimenkul geliştirmek için finansman sağlayabilirler. Bankalar, geliştirilen gayrimenkulün değerindeki artıştan pay alırlar. Bu tekniğin uygulaması şöyledir: Müşteri bankadan bir gayrimenkulün geliştirilmesi için finansman talebinde bulunur. Müşteri detaylı tahmini geliştirme masraflarını ve masrafları geri ödeme tarihini bankaya bildirir. Banka proje üzerinde çalışır, eğer kıymete değer bulursa, bahsedilen araziye müşteriden satın alır. Gayrimenkulün satış fiyatı, projenin geliştirilmesi için yapılan harcamaların tutarı-

⁵⁰ Iran Year Book, 1988, s. 257.

⁵¹ Abdul Jabbar Khan, a.g.m., s. 13-14.

dır. Aynı zamanda, müşteri aynı gayrimenkulü bankadan daha sonraki bir tarihte ödenebilecek bir fiyattan geri satın alır. Böylece banka ve müşteri arasındaki işlem nakit temelinde olurken, banka ile müşteri arasındaki geri satın alma işlemi vadeli olarak gerçekleşmektedir. Genellikle bankalar, tahmin edilen geliştirme harcamalarından daha fazlasını finanse etmezler. Geri ödeme periyodu ve metodu müşterek olarak kararlaştırılır. Eğer müşteri ödemeleri zamanında yaparsa veya son ödeme tarihinden önce yaparsa kendisine iskonto yapılır. Bu teknik Pakistan'da yaygın olarak kullanılmaktadır.

4.3.2. Ticari Senet Alımı

Bankalar ticari senet satın alabilirler. İhracatta, döviz üzerinden yapılan senet ve gayrikabili rücu akreditif gibi durumlarda, döviz kuru farkı, bankanın getirisidir. Yerel ticari senetler, murabaha temelinde elde tutulur. Bu teknik Pakistan bankalarınınca kullanılmaktadır. Senet vadeli borcun belgesi veya para olarak değerlendirilmelidir. Eğer senedi aldıktan sonra, alan şahıs ticari işlemlerinde kullanıyor ise para gibidir. Eğer vadesi gelene kadar elinde tutuyorsa belgedir. Bu işlem de para gibi olduğundan ticari senet alım satımı yapılabilir.*

4.3.3. Taşınır ve Taşınmaz Mal Geri Satın Alma (Anlaşmaları)

Bu finansman tekniğinde taşınır veya taşınmaz bir mal, müşteri tarafından bankaya, üzerinde anlaşılan bir fiyattan satılır ve müşteri tarafından başka bir fiyattan, geri satın alınır. Birinci satış; (müşterinin bankaya olan satışı) nakit olarak yapılırken, ikinci satış; (bankanın müşteriye satışı) vadeli olarak yapılır. Müşteri bankaya olan ödemesini belirlenen bir tarihte, defaten veya taksitler halinde yapabilir. Müşteri, varlığı geri almayı reddedebilirken, banka müşteriye ödemeyi nakit olarak hemen yapar. Bu işlem, vefaen alışveriştir. (Bey-i bil vefa) Uygun değildir. Ancak Ebu Yusuf bu işlemi uygun görmektedir*.

Geri satın alma anlaşmaları Pakistan'da değişik yollarla büyük hacimli olarak yapılmaktadır. Geri satın alma anlaşmalarının iyice anlaşması için iki örnek verilmiştir. Bunlar;

---

* Bu görüş Prof.Dr. Orhan Çeker ile yapılan mülakata dayanmaktadır.

- a) Kısa ve uzun vadeli finansman sağlamak,
- b) Geri satın alma temelinde veya inşaat finansmanı sağlamaktır.

Bu örnekler United Bank Limited of Pakistan bankasının anlaşmalarına dayanmaktadır.

a) Geri Satın alma Yoluyla Kısa ve Uzun Vadeli Finansman

Müşteri, üzerinde anlaşılan belirli bir para karşılığında, bankaya, kendisine ait olan hammadde, mamül madde, yedek parça, makine vb. satar. Müşteri, aynı malları bankadan, "mark up" temelinde geri satın almak üzere anlaşır. Bankanın müşteriye ödediği fiyat, satış fiyatı olarak isimlendirilir. Müşteri, satın alma fiyatı olarak referans edilen fiyattan, aynı malları, bankadan hemen geri satın alır.

Satın alma fiyatı, normal olarak, orijinal satış fiyatı artı banka ile müşteri tarafından üzerinde anlaşılan "mark up" miktarından oluşur. Satın alma fiyatı, müşteri tarafından bankaya belirlenen ileri bir tarihte defaten veya eşit taksitler halinde ödenebilir. Anlaşmada müşterinin ödeyeceği satın alma fiyatının tamamı ve vadesi belirlenir. Taksitler vadesinde veya vadesinden önce ödenirse banka müşteriye iskonto yapar. Ödemeyi güvence altına almak için, aynı mal bankada rehin tutulabilir. Rehinin mümkün olmadığı hallerde, banka başka güvencelere başvurur. Müşteri aynı mal için, sadece bir bankadan, bu şekilde finansman sağlayabilir.⁵²

b) Mark up Temelinde Ev/daire veya İnşaat Satın almak için Finansman

Pakistan'da geri satın alma anlaşmaları kullanılarak ev/daire veya inşaat finansanse edilebilmektedir. Önce müşteri, ev, daire veya arsa için üçüncü şahıslarla pazarlık eder, daha sonra bankaya, gerekli finansmanı sağlamak amacıyla başvuruda bulunur. Müşteri, bu varlığı bankaya belirlenen bir fiyattan (satış fiyatı) satma, daha sonra bu varlığı, bankanın belirlediği satış fiyatı ile markup toplamından oluşan fiyattan geri satın alma konusunda anlaşmaya varır. Satın alma fiyatı taksitlere bağlanır. Ödemeler vadesinden daha önce yapılırsa, müşteriye iskonto yapılır.

Anlaşma; arsa üzerine inşa edilen ev içinde uygulanabilir. Müşterinin üzerinde ev yapacağı arsanın kullanım hakkı, (zilyetliği) kendisine ait olmalıdır. İnşaa-

⁵² A. Ahmad, *Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques*, s. 52-53.

tın maliyeti bütün ayrıntıları ile banka tarafından hesaplanır. Banka inşaat için, ihtiyaç duyulan bütün malzemeyi belirli bir süre için müşteriden satın alma konusunda anlaşma yapar. Bu yatırım bankaya ait olan bir yatırımdır ve yatırım değeri inşaat tamamlandıktan sonra ortaya çıkar. Müşteri ise, inşaat malzemelerini, bankadan, vadeli olarak taksitli ödemeler şeklinde geri satın alır. İnşaatın kabul edilen plana göre tamamlanması sorumluluğu müşteriye aittir.⁵³

Yukarıda tartışılan geri satın alma anlaşmaları; ekonomide banka finansmanın bulunduğu bütün sektörlerde, yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak alimlerin bu konuda; eğer dikkatli olunmaz ise, bu tür anlaşmaların faiz yasağını sulandırabileceği şeklinde endişeleri vardır. Örneğin, bu anlaşma yapıldığı zaman mal sahibine reel bir transfer yoktur. Bundan başka bir evin veya dairenin finansmanı gibi belirli durumlarda; İslâmi prensiplerden biri olan “Elde bulunmayan, sahip olunmayan bir şey satılmaz” perensibi ihlal edilmektedir. Bu ve benzeri diğer nedenlerden dolayı 23-25 Haziran (June) 1987 tarihleri arasında Amman’da yapılan “İslâm Bankacılığında yatırım stratejileri Workshop’unda” “Malın müşteriden alınıp tekrar kendisine vadeli olarak daha yüksek fiyattan geri satmaktan sakınınız.” şeklinde tavsiyelerde bulunulmuştur.⁵⁴

4.3.4. Özkaynağa Katılma

Bankalar şirketlerin hisse senetlerini satın alarak özkaynağa katılmaktadırlar. Bankalar bu yolla borç-özkaynak oranını etkileyebilirler. Böylece şirketlerin borç finansman ihtiyacı azalabilir. Bu yöntem Pakistan bankaları tarafından kullanılmaktadır.

4.3.5. Katılma Senedi ve Mudaraba Sertifikası Satılma

Pakistan’da, ticaret bankaları portföy yapılarını katılma senedi ve mudaraba sertifikası ile çeşitlendirebilmektedir. Katılma sertifikası transfer edilebilir, bir finansal araçtır. Bunlar, belirli bir süre için ihraç edilirler ve şirketin sabit varlıkları ipotek edilerek yasal güvence altına alınırlar.

⁵³ A. Ahmad, *Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques*, s. 53.

⁵⁴ *Recommendations of the workshop on Investment strategy In Islamic Banking: Application, Issues and Problems*, IRTI and Royal Academy for Islamic Civilization Research, Amman, 23-25, June 1987, s. 491.

Bir mudaraba sertifikası, mudaraba abonesine, ihraç edilen paranın kendisi tarafından imza karşılığı alındığını bildiren özel bir çeşit sertifikadır. Pakistan'daki şirketler, eğer mudaraba şirketi olarak tescil edilmiş olurlarsa, 1980 Mudaraba Yasası gereğince, kendi mudaraba hisselerini çıkarma hakkına sahiptirler. Ayrıca, Ticaret bankalarının mudaraba sertifikalarına yatırım yapmalarına müsaade edilmiştir. Aynı zamanda bir ticaret bankası mudaraba şirketi olarak tescil edilebilir ve kendi mudaraba sertifikasını ihraç edebilir.⁵⁵

4.3.6. Kira Paylaşımı

Kira paylaşımı Pakistan'da kullanılan diğer bir finansman şeklidir. Bu metod ticaret bankalarının yanısıra müteahhit firmalar tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sistemde bankalar; ev inşaatı, mesken kompleksleri, apartman daireleri vb. için finansman sağlarlar ve varlığın kira gelirinden pay elde ederler.

4.3.7. Hizmet Maliyetli Borç

Pakistan'daki bankalar, verilen kredinin miktarıyla ilişkili olmayan ancak sadece, yönetim masraflarıyla ilişkili olan hizmet maliyetli borç vermektedirler. Belirli bir süre için verilen kredinin hizmet maliyeti (fiyatı) şu formül ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Hizmet Maliyeti (Fiyatı)} = E \times 100 / A$$

E: Yıllık yönetim giderleri

A: Yıllık ortalama varlıklar (aktifler)

4.3.8. Selef İşlemler

Bu işlemler genellikle selem satış (forward satış) olarak bilinmektedir. İşletmelere çalışma sermayesi sağlamak için, İran bankaları, gelecekteki bir malı, avans fiyat ödeyerek satın almaktadırlar. Ürünün spesifikasyonları ve özellikleri mümkün olduğunca sözleşme zamanında belirlenir ve üzerinde anlaşılan fiyat, anlaşma zamanındaki pazar fiyatından fazla olamaz. Banka malların zilyetliğini alana kadar onları satamaz. Bu işlemin süresi, genellikle bir üretim süreci kadar veya bir yıldır.

⁵⁵ A. Ahmad, *Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques*, s. 55.

4.3.9. Taksitli Satış

Taksitli satış veya kredili satış; mevcut bir malı herhangi bir kimseye, belirli vadelerde eşit veya eşit olmayan taksitler halinde belirlenen değer üzerinden teslim etmektir. Üretim için gerekli çalışma sermayesi İran Bankaları tarafından bu teknikle finanse edilmektedir.⁵⁶

Bu teknikte talep edilen hammadde, bir üretim döneminde ihtiyaç duyulan hammaddeden fazla olmamalıdır ve fiyatı bir yıl içinde geri ödenmelidir. Müşteri tarafından bankaya ödenen fiyat maliyet artışı (cost plus) temelinde belirlenmelidir. Makine, araç-gereç ve diğer malzemelerin geri ödeme periyodu bunların ekonomik ömürlerinden fazla olmamalıdır. Varlıkların ekonomik ömürleri Merkez Bankası tarafından belirlenir.⁵⁷

4.3.10. Cuala*

Cuala, müddeti sınırlamadan belirli bir işi yapana belirli bir ücret vermeyi tek taraflı irade ile yapılan bir akitir. Bu akit ile muayyen veya meçhul bir iş karşılığında belli bir bedelin ödenmesi tek taraflı olarak kabul edilir. Diğer bir deyişle gerçekleşmesi ihtimal dahilinde bulunan bir menfaat karşılığında ödenen kiradır⁵⁸.

Faizsiz bankacılıkta ise Cuala komisyona dayalı bir işlemdir. Hizmetin özellikleri ve fiyatı, sözleşme zamanında tam olarak belirlenir. Bu sözleşme çerçevesinde bankalar herhangi bir acenta ile cuala anlaşması yaparak bazı hizmetler karşılığında bu acentaya komisyon ödeyebilir.⁵⁹

4.3.11. Muzaraa

Muzaraa, kelime anlamı itibariyle bitkinin bitmesi ve büyümesi için gereken şeyleri yapmaktır. Hukuki olarak, belirli bir toprak üzerinden elde edilen mahsul üzerinde, mal sahibi ile onu yetiştiren arasında yapılan bir anlaşmadır. Bu tür bir

⁵⁶ Central Bank of Iran, *Economic Report*, 1984, s. 72.

⁵⁷ Iran Year Book, 1988, s. 256.

* Detaylı bilgi için bkz. Halit Reşit Cümevli, *Cualatü ve Ahkamüha*, Bağdat: 1979, s. 25-28; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Cilt: 2, İstanbul: 1968, s. 338.

⁵⁸ Vehbe ez-Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Tercüme: Beşir Eryarsoy ve Diğerleri), Feza Yayıncılık, Cilt: 5-6, İstanbul: 1990, s. 66-69.

⁵⁹ Central Bank of Iran, *Economic Report*, s. 72.

anlaşmanın temelinde, tarlası olan ancak zirai bilgisi ve becerisi olmayan ile tarlası olmayan ancak zirai bilgi ve becerisi olan arasındaki dayanışma yer alır. Ekime el-verişli ve belirli bir arazinin kullanmaya hazır bir vaziyette, kullanıcıya verilmesi halinde, muzaraa anlaşması geçerlidir⁶⁰. Anlaşmada icap ve kabul esastır.

Bu anlaşma ile bankalar kendilerinin olan veya başka bir şekilde zilyetliğini elinde tuttuğu toprağı çiftçilere belirli bir süre için verirler. Tarlanın haritası tam olarak belirlenir. Banka ve çiftçi ürünü daha önceden anlaşılan oranda aralarında paylaşırlar.

4.3.12. Musakat

Musakat, “meyvenin aralarında taksim edilmesi şartıyla meyve ağaçlarının ıslah ve bakımını yapacak bir kimseye verilmeyi veya elde edilen mahsülün bir kısmı mukabilinde bakımını ve gözetimini yapması şartıyla bir kimseyle yapılan akit-tir.” Diğer bir deyişle, ürünün belli bir miktarı karşılığında, bakımlarını üstlenecek kimselere ağaçların teslim edilmesidir. Bu anlaşmada da, muzaraa da olduğu gibi icap ve kabul esastır.⁶¹

Bu sözleşme ile banka kendisinin olan veya başka bir şekilde zilyetliğin (kullanma hakkını) elinde tuttuğu meyve bahçelerini, bahçeleri veya ağaçları çiftçiye sağlar. Elde edilen hasat (mahsul) belirli bir orandan aralarında pay edilir.

4.4. Türkiye’de Özel Finans Kurumları

İslâm bankacılığının, İslâm’ın ekonomik ilkelerine göre kurulan, İslâmi finansman prensipleri ile çalışan, kendine has finansman teknikleri, ekonomik özellikleri bulunan ve uygulanabilirliği neticesinde toplum yararına sosyo ekonomik sonuçlar doğuran ve finansal sistemin bir parçası olarak kabul gören kurumlar olduğunu gördük. İslâm bankacılığının temeli faizsiz bir ekonomik sisteme dayanmaktaydı. Ancak, İslâmi finansman tekniklerini kullanan herhangi bir bankanın, faizli bir ekonomik sistemde çalışmadığı anlamına gelmez. Bu tür bankaların, içinde bulunduğu ülkenin yasal düzenlemelerinin müsaade ettiği ölçüde faaliyetlerini faizsiz finansman

⁶⁰ ez-Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 115-119.

⁶¹ ez-Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 129-132.

temelinde sürdürmesi, pratikteki uygulamalardan da anlaşılacağı gibi, mümkündür. Ülke yasalarının “İslâm Bankası” kavramını kabul etmemesi bu bankaların başka isimler altında çalışmasını engellemez.

Ülkemizin ekonomik sistemi; Batılılaşma sebebiyle karma liberal ekonomik sistem üzerine oturtulmuş olduğundan faizli bankacılık yürürlüktedir. Bu nedenle, faizli bankacılığa ilaveten ülkemizde İslâm prensiplerine, özelliklerine uygun çalışabilecek finans kurumlarının kurulması konusundaki çalışmalar 1980’li yıllarda başlatılarak, inancı gereği, elindeki tasarruflarını ülkenin finansal sistemine aktarmayan, ülke kaynaklarının atıl kalmasına neden olan bireylerin ihtiyaç ve taleplerine uygun finansal kurumlar ihdas edilmeye çalışılmıştır. Yapılan ekonomik, sosyal, siyasal ve anayasal incelemeler neticesinde, ekonomiye katkı sağlayacak, bu özel finans kurumlarının sosyal faydayı artıracacağı, ülkenin siyasal ve anayasal yapısı dahilinde, sistemle ve bütünlüde entegre olabildikleri ve hatta daha da geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

4.4.1. Tarihi Gelişim

Ülkemizde faizsiz finansmana ilişkin tartışmalar 1970’lerde başlamıştır. Türk Halkının moral değerlerine daha uygun olan bu finansman anlayışını hayata geçirmek amacıyla, özellikle, yurtdışında çalışanların tasarruflarını Türk ekonomisine kazandırmak için DESİYAB (Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.) kurulmuştur. 17.4.1975 tarih ve 1877 sayılı yetki kanuna dayanılarak, 11.1.1975 tarih ve 13 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulan DESİYAB, faizsiz, kâr ortaklığı esasına göre çalışan bir bankadır. Banka ana sözleşmesinde, bankanın faizle veya faizsiz (kar ortaklığı) şeklinde çalışma seçeneği, banka yönetim kuruluna bırakılmıştır. Banka 1978’den itibaren tamamen faizli çalışmaya başlamıştır.

15 Ocak 1982 tarihinde yayınlanan Merkez Bankasının 1 no’lu tebliği ile menkul değerler alım satımı ile uğraşanlar dışında kalan A.Ş.’lerin kâr-zarar ortaklığı belgesi (KZOB) çıkarabilecekleri hükmü getirilmiş, ancak 17.8.1982 tarihli 2 nolu MB tebliği ile ihraç izni sermaye piyasası kuruluna verilerek süreç bir nevi askıya alınmıştır.

Faizsiz finansman konusundaki en önemli adım, Özel Finans Kurumlarının kurulması hakkındaki 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinin çıkarılması olmuştur. Bu kararname 25 Şubat 1984 tarih ve 18323 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren sırasıyla 1984'de Al Baraka Türk ÖFK A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu A.Ş. 1988'de Kuveyt Türk Evkaf ÖFK A.Ş, 1991'de Anadolu Finans Kurumu A.Ş, 1995'de İhlas Finans Kurumu A.Ş. ve 1996'da Asya Finans Kurumu A.Ş. kurularak faaliyetlerini faizsiz temelde sürdürmeye başlamışlardır. Halen ülke genelinde toplam 112 şube ile faaliyet gösteren ÖFK'ların öz kaynakları toplam 7.309×10^9 TL. aktif büyüklükleri 224.331×10^9 TL.'dir.⁶²

4.4.2. Yasal Düzenlemeler

Bankalar hakkında 70 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 90'ıncı maddesi ile 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun uyarınca, Özel Finans Kurumlarının kurulması, faaliyetleri ve tasfiyelerine ilişkin düzenlemeler, Bakanlar Kurulu tarafından 16.12.1983 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu kararnamede Özel Finans Kurumlarının kuruluş, örgütlenme, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esas ve usullerin T.C. Merkez Bankası görüşleri alınarak Başbakanlıkça düzenleneceği ve bu düzenleme dışında kalan hususlarda TTK'nın hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir.

4.4.2.1. Kuruluş ve Örgütlenme

Özel Finans Kurumları asgari 5 tanesi kurucu ortak olmak üzere 100 ortaklı bir anonim şirket şeklinde kurulabilirler. Asgari sermaye miktarı 1 trilyon lira olup bu sermayenin $\frac{1}{4}$ 'ü başlangıçta defaten geri kalan kısmı ise altı ay içinde ödenmek zorundadır. İhraç edilen hisse senetleri nama yazılı nakit karşılığı ve itibari değeri 100.000 TL'den az olmamalıdır. Sermayenin tamamı veya bir kısmı Türkiye'de mukim olmayan kişilere ait olabilir, ancak bu ortaklar sermaye paylarını döviz cinsinden Türkiye'ye getirmek zorundadırlar. Kurucular kuruluş ve faaliyet izni alabilmek için T.C Merkez Bankasına yazılı müracaat ederek, bankanın olumlu görüşü ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın teklifi ile Bakanlar Kurulu'ndan izin al-

⁶² Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Hazine Müsteşarlığı, Mart, 1997, s. 131-132.

mak zorundadırlar. Kuruluş işlemleri TTK hükümlerine göre tamamlandıktan sonra banka bir beyanname ile T.C Merkez Bankası'ndan ayrıca bir faaliyet, izni talep etmek zorundadır. ÖFK'lar açacakları her şube için Merkez Bankası aracılığı ile müsteşarlıktan izin almak ve her şube için Başbakanlıkça belirlenecek miktarda sermaye artırmak zorundadırlar.⁶³

ÖFK'ların; 11.01.1997 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğ ile, bir yıl içinde en fazla 10 şube açabilecekleri, ve her bir şube için 60 milyar TL nakit sermaye artırımları gerektiği ve sermaye yeterliliği standart rasyosunun 8 olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme ile tasarruf sahiplerinin korunması amaçlanmıştır. Ancak uygulama ÖFK'lar aleyhine haksız rekabet doğurabilir. Çünkü bankalar bir yılda izin almadan 10 şube, izin alarak daha fazla şubeyi sermaye artırımına gitmeden açabilirler, ÖFK'lar, bir yılda en fazla 10 şubeyle sınırlandırılmış ve her şube için 60 milyar TL. nakit sermaye artırımı şartı getirilmiştir. Ayrıca ÖFK'lar kâr-zarar prensibi ile çalışan kuruluşlardır, yani zarar da edebilmektedirler. Sermaye yeterliliği standart rasyosu uygulaması haksız rekabetin diğer bir boyutudur.

83/7506 Sayılı Kararnamede ÖFK'larının organlarının Genel Kurul, İdare Meclisi ve Denetleme Kurulundan oluşacağı belirtilmiştir. Genel Kurulun (ortakların tamamı) seçeceği 7 kişi idare meclisini, idare meclisinin atayacağı bir kişi genel müdürü ve yine genel kurulun seçeceği 3 kişi denetleme kurulunu oluşturmaktadır.

4.4.2.2. Fon Toplama ve Fon Kullandırma

ÖFK'ları "Cari Hesaplar" ve "Katılma Hesapları olmak üzere iki tür hesapta fon toplayabilirler. Toplanan bu fonlar birbirinden ayrı hesaplarda, katılma hesapları da vadelerine göre müstakil hesaplarda takip edilmek zorundadırlar. Cari hesaplar için, hesap sahibine hiçbir gelir verilmezken katılma hesapları lehine tahakkuk ettirilen gelir mevduat geliri gibidir. Katılma hesapları döviz cinsinden açılabilir, açılan döviz hesapları diğer hesaplardan ayrılır, vadelerine ve cinslerine bakılmaksızın tek hesapta işletilir. Cari hesaplardaki dövizlerde ayrı olarak işletilir.

⁶³ Müsteşarlık Tebliği, md: 3-6.

Cari hesaplarda toplanan fonların %10'u nakit olarak kasada, veya ticari bankalarda, %10'u MB belirleyici nakit menkul kıymetlerde veya MB'de, geri kalan kısmın %50'si bir yıldan uzun vadeli, %50'si bir yıldan kısa vadeli ticari işlerin finansmanında kullanılmalıdır. Katılma hesaplarında toplanan fonların %1'i T.C. MB bloke edilir, geri kalan fonlar, üretim desteği, kâr ve zarara katılma, kira akdi (leasing) ve mal karşılığı olan vesaikin alım-satımı şeklinde kullanılır.⁶⁴

ÖFK'ların fon toplama ve fon kullandırma işlemleri ileride ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.4.3. Özel Finans Kurumlarının Bankacılık İşlemleri

Özel Finans Kurumlarının bankacılık işlemleride tıpkı modern bankaların işlemlerinde olduğu gibi kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve hizmet işlemleri olmak üzere üç kategoride incelenebilir. Ancak, Özel Finans Kurumları, faizsiz bankacılık işlemlerinin bir kısmını yapmaktadırlar. Bu nedenle bu kuruluşlar tam bir faizsiz banka sistemi olarak düşünülemez.

4.4.3.1. Özel Finans Kurumlarının Kaynak Oluşturma İşlemleri

Özel Finans Kurumları, Türk finans kesiminde aracı bir finansal kurum gibi çalışarak, ekonomik birimlerin ihtiyaç duyduğu fon ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak, fon fazlası olanlardan "Cari Hesap" ve "Katılma Hesabı" şeklinde fon toplayarak ve topladığı bu fonları, "Üretim Desteği", "Kar ve Zarara katılma"; "Kira Akdi (leasing)" ve "Mal Karşılığı olan Vesaikin Alım-Satımı" şeklinde kullandırarak ekonomik işlevlerini yerine getirmektedirler. Özel Finans Kurumlarının kaynak oluşturma işlemleri aşağıda incelenmektedir.

4.4.3.1.1. Özkaynaklar

Özel Finans kurumlarının özkaynakları, sermaye, yedek akçeler ve yeniden değerlendirme fonlarından oluşmaktadır. ÖFK'lar için gerekli asgari sermaye 1trilyon TL'dir. Yedek akçeler; TTK'ya göre ayrılması gereken miktardan, yeniden değerlendirme fonu ise ÖFK'nın aktifinde yer alan sabit kıymetlerin, Maliye Bakanlığınca belirlenen yeniden değerlendirme oranı ile değerlendirilmesi ile oluşur.

⁶⁴ Müsteşarlık Tebliği, md: 16, 17.

25.02.1984 tarih ve 18323 sayılı Resmi Gazete yayımlarının Müsteşarlık Tebliğinin 29. Maddesinde, ÖFK kendi özkaynakları dışındaki kaynaklarını muşaraka şeklinde kullanılamayacağı belirtilmektedir. Diğer bir deyişle ÖFK muşaraka (müstakil bir işletmeye sermaye koyarak ortak olmak, iştirakte bulunmak) tarzındaki fon kullandırmalarını özkaynak fonlarından karşılar.

4.4.3.1.2. Cari Hesaplar

Cari hesaplar 25 Şubat 1984 tarih ve 18323 Sayılı Müsteşarlık tebliğinde şöyle tanımlanmıştır: “Türk lirası veya tebliğlerle belirlenecek esaslar dahilinde döviz cinsinden açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilen özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine faiz, kâr veya her ne nam altında olursa olsun bir bedel ödenmeyen ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmeyen fonların oluşturduğu hesap türüdür.” Cari hesapların özellikleri şöyle sıralanabilir: ⁶⁵

- Cari hesaplar Türk lirası veya döviz cinsinden açılabilirler,
- Muhasebe işlemleri, döviz ve TL cinsinden hesaplar için ayrı ayrı olarak takip edilirler,
- ÖFK’lar bu hesapların işletilmesi ile elde edilen karı kendi hesaplarına kaydederler, hesap sahibine herhangi bir karşılık sağlamazlar. Ancak bazı banka hizmetlerinden öncelikli olarak yararlandırılabirler.
- Cari hesaplar mevduat sigortası güvencesinde değildir,
- Cari hesap sahipleri, kurumun aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyaz sahibidirler. Tasfiye esnasında, cari hesap alacaklılarına, tasfiye sonu beklenmeden ödeme tamamen yapılır,
- Cari hesaplarda biriken fonlar kurumun özkaynaklarının 10 katını aşamaz,
- Cari hesaplardan, bir gerçek veya tüzel kişiye kullanılacak fon tutarı kurumun özkaynaklarının %10’unun geçmez,

⁶⁵ Bu özellikler ÖFK’ların Kurulması hakkındaki 18256 sayılı Kararname, 18323 sayılı Müsteşarlık Tebliği ve 18348 sayılı Merkez Bankası Tebliğinden çıkarılmıştır.

- Cari hesapların %10'u nakit olarak kasada, %10'u T.C. Merkez Bankasında nakit olarak veya Merkez bankasının kabul edeceği nakit menkul değer olarak tutulur,
- Cari hesaplarda toplanan fonların %80'inin yarısı, diğer bir deyişle toplam cari hesapların %40'i bir yıldan uzun vadeli olarak, %40'ı ise bir yıldan kısa vadeli olarak ticari işlerin finansmanında kullanılabilir. Kullanılan bu fonların %80'i vadesinde tahsil edilmek zorundadır. Ancak geri kalan %20, fonu kullananın kâr ve zararına iştirak olarak ayrılabilir. Bu işlem sonucunda alınacak kâr-zarar payı açıkça gösterilir,
- Cari hesaplarda biriken fonlar, kurumun cari harcamalarını karşılamak amacıyla ve kasa ankesi sağlamak için kullanılabilir,
- Cari hesaplar hamiline veya nama açılabilir,

Sonuç olarak; cari hesaplar, modern bankalardaki vadesiz mevduat hesaplarıyla, modern bankaların mudiye çok azda olsa faiz vermesinin ve yasal zorunlulukları dışında yapı ve işleyiş itibariyle benzerlik göstermektedir.

4.4.3.1.3. Katılma Hesapları

“Kuruma kâr ve zarara katılma hesabı akdi karşılığında yatırılan fonların kullanılmasından doğacak, kâr ve zararlara katılma sonucunu doğuran, gerçek ve tüzel kişilerce yatırılan fonlardır”⁶⁶

Katılma hesapları Özel Finans Kurumlarının çalışma sisteminin temelini oluşturmaktadırlar. Kâr-zarara katılma hesaplarının özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.⁶⁷

- Katılma hesapları TL veya döviz cinsinden nama veya hamiline olarak açılabilirler,
- Özel Finans Kurumu ile Katılım Hesabı sahibi arasında esasları ve şekli T.C. MB belirlenmiş tektip bir “Kâr ve zarara katılma akdi” imzalanır,
- Katılma hesaplarının vadesi azami 5 yıl olmak üzere 30, 90, 180 ve 360 gün olabilir,

⁶⁶ 83/7506 Sayılı ÖFK Kurulması Hakkında Kararname md: 2/d.

⁶⁷ Bu özellikler Müsteşarlık Tebliği ve 83/7506 Sayılı Kararname'den çıkarılmıştır.

- Muhasebe işlemleri vadelere göre yürütülür, kayıtlar “Birim hesap değeri” * üzerinden yapılır,
- Katılma hesabı sahibine, faiz veya sabit bir gelir ödenmez ve anaparanın aynen geri ödeneceği garantisi edilmez. Katılma hesabı sahibi, ancak “Birim Hesap Değeri” kadar talep hakkına sahiptir. ÖFK bu miktarla mükelleftir.,
- ÖFK’den alacaklı olanların katılma hesaplardan herhangi bir talep hakkı yoktur,
- ÖFK’lar 6 aylık devreler halinde bu hesaplara ilişkin hesap vaziyetini kamuya ilân ederler,
- Katılma hesaplarının işletilmesine ilişkin bütün masraflar ÖFK’ya aittir,
- Kâr ve zarara katılma hesapları ÖFK’ya en çok 5 yıl için yatırılır. Bu tür hesaplar asgari 100.000 TL ile açılır,
- ÖFK bu hesapların işletilmesinden doğan kâr veya zarardan en fazla %20 pay alır. Bu oran MB izni ile %20’lik marjın içinde kalmak şartıyla değiştirilebilir,
- Bu hesaplarda biriken fonlar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmezler,
- Katılma hesaplarında toplanan fonlar; üretim desteği olarak kâr-zarara katılma yoluyla, finansal kiralama yoluyla ve mal karşılığı vesaikin alım satımı yoluyla kullanılır. Kullanılmayan fonlar bankalarda tutulabilir,
- Bu hesaplarda toplanan fonların en az %25’i kurumun ikinci faaliyet yılından itibaren döviz sağlayıcı faaliyetlerde kullanılmalıdır,

* **Birim Değeri:** Kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış beher fonda mevcut aktifler değeri toplamının, bir önceki gün mevcut hesap değeri toplamına bölünmesi ile bulunan, günlük veya haftalık olarak hesaplanan bir ağırlık birimidir.

Hesap Değeri: Katılma hesabına para yatıran gerçek veya tüzel kişilerin, bu fonda mevcut aktiflere katılma oranıdır. Bu oran hesaba para yatırıldığı veya çekildiği zaman değişir.

Birim Hesap Değeri: “Birim Değer” ile “Hesap Değeri”nin çarpılması ile bulunan ve katılma hesabı sahibinin üzerinde hak iddia edebileceği TL. cinsinden ifade edilen günlük veya haftalık hesap edilebilen meblağdır.

- Katılma hesaplarında vadeden önce para çekilebilir. Vadesinde çekilmeyen hesap, aynı vade ile yenilenmiş sayılır,
- Katılma hesaplarında toplanan fonlarda tek bir gerçek ve tüzel kişiye kullanılacak fon tutarı için bir sınır yoktur,
- Kâr-zarar dağıtımı “Birim Hesap Değeri” üzerinden yapılır. Bunun dışındaki yöntemler T.C. M.B. ve Müsteşarlığın onayına tabidir,
- ÖFK’larca katılma hesaplarına tahakkuk ettirilen gelirlerin vergilendirilmesi, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu Menkul Sermaye İradı’nın 75’inci, 94’üncü ve 14’üncü Maddelerinde yerini bulmuştur.

4.4.3.2. ÖFK Kaynak Kullandırma İşlemleri

ÖFK’ların kullandığı finansman tekniklerinin temel amacı; üretime katkıda bulunmak ve ticari işlemleri, piyasa kâr hadleri düzeyinde ve cari kredi maliyetlerinin altında bir karlılıkla yürütmektir. ÖFK’lar fon kullandırırken, bir malın alımına, satımına veya üretimine destek olmak zorundadır aksi halde faizsiz çalışma iddiası ortadan kalkar⁶⁸ ÖFK’ları ile ilgili Mevzuat çerçevesinde, bu kurumların kullandıkları faizsiz finansman yöntemleri veya kaynak kullandırma fonksiyonları, fonun kaynağına göre farklılık göstermektedir.

Müsteşarlık tebliğine göre; cari hesaplarda biriken fonların, yasal blokajlar dışında kalan kısmının, kısa ve uzun vadeli karşılıksız borç (karz-ı hausen) olarak verileceği, katılma hesaplarının ise vadelerine göre; üretim desteği (murabaha), kâr-zarara katılma (mudaraba), kiralama (leasing) ve mal karşılığı vesaikin alım-satımı şeklinde kullanılacağı belirlenmiştir.

4.4.3.2.1. Üretim Desteği

“Üretim desteği”, “Ticaretim Finansmanı” veya orijinal kavramıyla “murabaha” olarak da isimlendirilen bu yöntem, işletmeler için gerekli ham ve yarı mamül

⁶⁸ U. Chapra, “Money and Banking In An Islamic Economy”, *Monetary and Fiscal Economics of Islam*, (Edit by: M. Ariff), Jeddah: 1982, s. 146.

maddeler, makine teçhizat ve taşıt araçlarının, müteşebbisin talebi üzerine, ÖFK tarafından üçüncü şahıslardan peşin olarak alınıp müteşebbise vadeli olarak satılması şeklinde gerçekleştirilen kısa vadeli bir finansman desteğidir. ÖFK satın alma ve satma akdini aynı anda tamamlar.

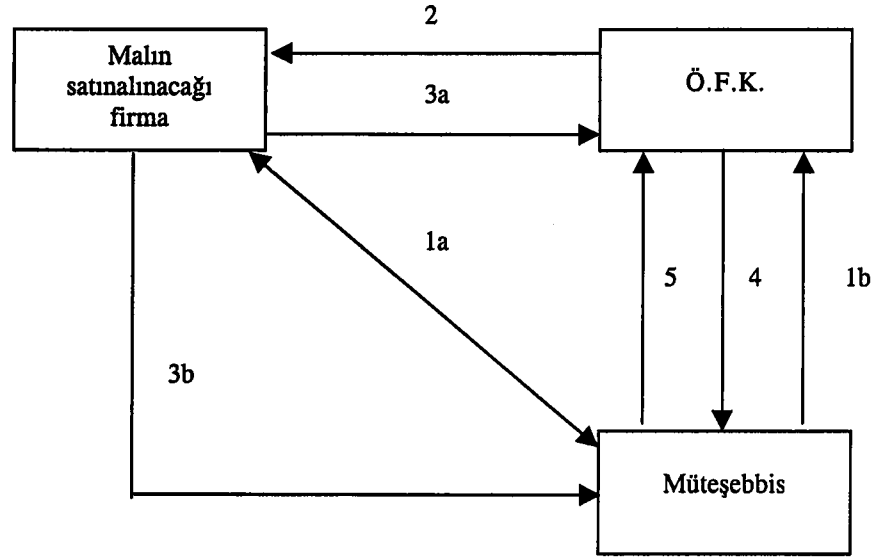
Üretim desteği, katılma hesabı şeklinde toplanan fonlardan kullanılır. Toplanan bu fonlar, müteşebbise nakdi kredi yerine, işletme sermayesi ihtiyaçlarını aynı olarak karşılamak için kullanılır.⁶⁹

Üretim desteği yoluyla finansman sağlanması yöntemi kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Müteşebbis, malın satın alınacağı firma ile bir ön anlaşma sağlar ve ÖFK ile kendisi arasında daha önceden tespit olunan kredi limiti çerçevesinde, mal alım talebini ÖFK'ya iletir,
2. ÖFK ve müteşebbis arasında geri ödeme planı ve uygulanacak kâr marjı konularında mutabakat sağlanır. ÖFK, müteşebbisten, daha önceden tesbit edilen teminatları alarak, malın satın alınacağı firmaya sipariş verir ve peşin fiyat üzerinden ödemeyi yapar,
3. Satıcı, peşin fiyatlı faturayı ÖFK adına, irsaliyeyi ÖFK adına ancak müteşebbisin adresine keserek, malı direkt olarak müteşebbise teslim eder,
4. ÖFK ise müteşebbis ile üzerinde mutabık kaldıkları kâr marjını, peşin fiyata ekleyerek malı müteşebbis adına fatura eder,
5. Vade sonunda, müteşebbis, mal alımından doğan ve anlaşma ile sabitlenen borcunu ÖFK'ya öder,

Üretim desteği şeklinde fon kullandırma işleminin işleyişi şekil 4.1.'de gösterilmiştir.

⁶⁹ Akın, a.g.e., s. 159, Müsteşarlık Tebliği, md: 20.

Şekil 4.1. Üretim desteği şeklinde fon kullandırmanın işleyişi

- 1 (a) : Ön anlaşma,
- 1 (b) : Mal alım talebi ve teminatlar,
- 2 : Mal siparişi ve peşin ödeme,
- 3 (a) : Peşin fiyat üzerinden fatura,
- 3 (b) : Malın sevki ve irsaliye,
- 4 : Kâr marjlı fatura
- 5 : Geri ödeme

ÖFK; yurtdışından, mal mukabili, vesaik mukabili ya da akreditifli olarak mal ithalatı yapabilmekte ve ithalata ilişkin bütün işlemler bu kuruluşlar tarafından üretim desteği şeklinde yürütülebilmektedir.

ÖFK'da üretim desteği şeklinde kullanılan fonların maliyeti, bu işlem için belirlenen kâr marjı olup, uygulamada, genellikle ticari banka kredi maliyetlerinin altında kalmaktadır. Bu işlem için belirlenen kâr marjı, müteşebbis için nihai maliyet olup, herhangi bir munzam maliyet söz konusu değildir. Ayrıca finansman maliyetinin (kar marjı) fiyata dahil edilmiş olması, müteşebbisin ürün birim maliyetini daha kolay hesaplamasına imkan sağlamaktadır. Bu işlemde alım-satım konu olan para değil, maldir. Bu nedenle taraflar arasında belirlenen kâr marjı, iddia edildiği gibi faiz değildir.

4.4.3.2.2. Kâr Zarara Katılma Yöntemi İle Fon Kullandırma

Literatürde “Mudaraba” olarak isimlendirilen bu yöntemin temeli emek sermaye ortaklığına dayanmaktadır. ÖFK, tasarruf sahibinden fon toplarken emek sahibi, yatırımcıya fon kullandırırken sermaye sahibi olarak işlev görmek suretiyle, çift-katlı mudaraba işleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. ÖFK mudaraba işlemindeki işlevi Tablo 4.2.’de gösterilmektedir.

Tablo 4.2.: ÖFK’nın mudaraba sistemindeki rolü (Çift Katlı Mudaraba)

Ortaklık	Tasarruf Sahibi	ÖFK	Yatırımcı
Birinci mudaraba	Sermayedar	Finans sahibi	-
İkinci mudaraba	-	Sermayedar	Emek sahibi

Kâr-zarara katılma fon kullanımı tüm faaliyetlerden doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde olabileceği gibi, proje bazında (belirli bir faaliyet veya bir parti malın alım-satımı) doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde de olabilir. ÖFK ile yatırımcı veya tasarruf sahibi arasında yapılacak mudaraba anlaşmalarında, sabit bir kâr belirlenemez, ancak kâr paylaşımı oranları önceden belirlenebilir. Örneğin ÖFK ile tasarruf sahibi arasında yapılan anlaşmada elde edilen karın %20’si ÖFK’ya %80’ tasarruf sahibine verileceği, ÖFK ile yatırımcı arasında yapılan mudaraba anlaşmasında, uygulanan sistemde elde edilen kârın %20’si yatırımcıya %80 ÖFK’ya verileceği belirlenir. Mudaraba yoluyla sağlanan finansmanda, emek sahibi tamamen serbesttir, ancak oluşacak zarar, tamamen sermaye sahibine aittir. Bu nedenle, mudaraba yoluyla finansman, diğer uygulamalarla birlikte ihracatın finansmanında da başarıyla kullanıldığı görülmektedir.

Kâr-zarara katılma şeklinde fon kullandırma işleminin işleyişi şöyle özetlenebilir:

1. Müteşebbis, ÖFK’ya kâr-zarar ortaklığı müracaatı yapar,
2. ÖFK ile müteşebbis, aralarındaki işbirliğinin şartlarını, kâr yüzdelerini müzakere ederek bir sözleşme ile hükme bağlarlar. ÖFK yatırımcıdan sözleşme hükümlerine uyuması konusunda teminat isteyebilir,

3. Müteşebbis, ÖFK tarafından konulan sermayeyi, anlaşma şartlarına uygun olarak idare eder. ÖFK, gerek gördüğü taktirde, müteşebbisi kontrol eder aksamalar varsa yönetimi üstlenebilir,
4. Elde edilen kâr-zarar önceden belirlenen oranlarda ve şartlarda ÖFK ile müteşebbis arasında paylaşılır.

4.4.3.2.3. Finansal Kiralama

Finansal kiralama, mal ve hizmet üretiminde kullanılacak teçhizatın; mülkiyeti ÖFK'da kalmak şartı ile, sözleşme serbestisi dahilinde, 3226 nolu Finansal Kiralama Kanunu uyarınca, gerçek veya tüzel kişilere kiraya verilmesi şeklindeki orta vadeli bir finansman tekniğidir.

Yatırımcılar bu tür teçhizat ihtiyaçlarını karşılamak için ÖFK'ya müracaat edebilirler. ÖFK gerekli etüd çalışmalarını yaparak, talep edilen teçhizatı 3226 sayılı Kanun çerçevesinde düzenlenen bir kira sözleşmesi ile müteşebbise kiralar. Kira süresi asgari 4 yıl olup, müteşebbis kira süresince aylık, üç aylık vb. periyodik kira ödemelerini ÖFK'ya yapar. ÖFK kira bedelini genellikle mal bedelini esas alarak beklenen getiri oranı üzerinden, yıllık eşdeğer maliyet yönetimine göre hesaplar.⁷⁰ Müteşebbis, yapılan anlaşma çerçevesinde, kiralama süresi sonunda malın mülkiyetine sahip olabilir.

Mart 1996 dönemi itibariyle, 43'ü finansal kiralama şirketi 9'u kalkınma ve yatırım bankası ve 5'i ÖFK olmak üzere toplam 57 kuruluş, finansal kiralama işlemi gerçekleştirmiştir. Bu işlemler sonucunda elde edilen toplam finansal kiralama geliri 13.701 milyar TL olup, bunun 248 Milyar TL'si, diğer bir deyişle %1,8'i ÖFK'lar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1994 yılında toplam finansal kiralama gelirleri 15.052 milyar TL, ve ÖFK'ların payı yaklaşık %1 iken 1995 yılında finansal kiralama gelirleri 90.393 milyar TL ve ÖFK'ların payı %15 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar gösteriyor ki ÖFK'ların elde ettiği finansal kiralama geliri toplam finansal kiralama gelirleri içerisinde çok az, ancak artış trendi içerisinde. ÖFK'ların kendi bilançoları incelendiğinde, ÖFK toplam gelirleri içerisinde finansal kiralama gelirle-

⁷⁰ Yıllık Eşdeğer maliyet (YEM) = $Y \times i(1+i)^n / (1+i)^n - 1$
Y = Yatırım tutarı
i = Beklenen getiri
n = Vade (yıl)

rinin payının 1994'de %13, 1995'de %15 ve Mart 1996 döneminde %21.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir.⁷¹

4.4.3.2.4. Mal Karşılığı Vesaikin Alım Satımı Yoluyla Fon Kullandırma

Bu tür bir fon kullandırma işleminde ÖFK ile müteşebbis arasında bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşma ile ÖFK mal karşılığı vesaiki peşin fiyattan satın alır ve müteşebbise vadeli olarak daha yüksek bir fiyattan geri satar. Bu tür fon kullandırma, dış ticaret için söz konusudur. Bu işlem, işleyiş itibariyle murabaha sistemine uygunluk arzeder. Konuya ilişkin düzenleme 18323 Sayılı Müsteşarlık Tebliğinin 20. Maddesinin (b) fıkrasında yapılmıştır.

4.4.3.2.5. Karşılıksız Borç Verme

ÖFK cari hesaplarında biriken fonların, 18323 Sayılı Müsteşarlık Tebliğinin 17. Maddesinde belirlenen zorunlu kısmın haricinde kalan fonların, %50'si gerçek ve tüzel kişilere bir yıldan uzun süreli olarak, geri kalan kısım ise en çok 12 ay vadeli olarak ticari işleri finanse etmek için kullanılabilmesi ve kullandırılan bu fonların en az %80'inin aynen geri tahsil edileceği en çok %20'sinin kâr ve zarara katılma prensipleri ile kullandırabileceği belirlenmiştir. Buna göre, ÖFK cari hesap fonlarının tebliğde belirlenen kısmını, aynen tahsil etmek üzere, karşılıksız borç olarak kullandırmak durumundadır. Bu uygulama Karz-ı Hasen prensiplerine uygundur. Uygulamada bu tür fon kullandırma "Yardım Gayeli Alacaklar" olarak ÖFK bilançolarında yer almaktadır.

4.4.3.2.6. Diğer Kaynak Kullandırma İşlemleri

ÖFK; ortaklıklar kurarak ticari amaçlı mülk alım-satımı yaparak, katılma hesaplarında toplanan fonları tarımsal endüstri alanında işletmeler kurarak ve çalıştırarak ve özel projelerin finansmanını sağlayarak da fon kullanma ve kullandırma imkânına da sahiptirler.⁷²

4.4.3.3. ÖFK Hizmet İşlemleri

Ekonomik hayatta ve ticaret alanında meydana gelen gelişmeler, bankaların yeni hizmetler üretmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu ürünler, bankalara, piyasada

⁷¹ Türk Mâli Sisteminin Temel Göstergeleri, Hazine Müsteşarlığı Mart-1996 s. 52-98.

⁷² Müsteşarlık Tebliği, md: 25.

rekabet avantajı sağlayabilmektedirler. ÖFK'larda Türk banka sistemi içerisinde faaliyet gösteren, faizsiz temelde fon toplayan ve kullandıran bankalardır. Dolayısıyla bu kuruluşlar da rekabet güçlerini artırmak için müşterilerine yeni hizmetler üretmek zorundadırlar.

Türkiye'de ÖFK'ları toplum tarafından yoğun bir şekilde desteklenmiştir. 1985-1997 dönemi içinde bu kuruluşlar büyük bir gelişme göstermişlerdir. Bu gelişme süreci içerisinde, diğer bankalarla rekabet içerisinde olmuşlardır. Modern bankalar, malî piyasada, yasal açıdan, daha köklü bir geçmişe sahip olmaları nedeniyle daha rekabetçi şartlarda çalışmaktadırlar. Oysa ÖFK'lar için henüz tam bir yasal çerçeve oluşturulamamıştır. Bu kuruluşların yasal dayanağı 1983 yılında çıkarılan 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 1984 yılında 18323 sayılı Resmi Gazete yayımlanan Müsteşarlık tebliği ve 1984 yılında 18348 sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan Merkez Bankası Tebliğidir. Bu nedenle ÖFK'ların diğer bankalar ile rekabet edebilmelerinin güç olduğunu söylemek mümkündür. Bu kuruluşların müşterilerine sunabileceği hizmetler, modern bankaların hizmetlerine benzer. Bu hizmetler şöyle sınıflandırılabilir:⁷³

a) Piyasaya sunulan ödeme Araçları:

- Havale ve transfer işlemleri,
- Seyahat çekleri,
- Çek, senet ödemeleri ve takaslaşma,
- Kredi kartları,

b) İthalat-ihracat ve Kambiyo Hizmetleri:

- Akreditif
- Belge karşılığı ödeme (ithalat ve ihracatta aracılık),
- Peşin ödeme,
- Alıcı firma prefinansmanı,
- Spot döviz alım-satımı,

c) Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler:

- Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgesi plasmanları,
- Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini saklama ve portföylerini idare etme,
- Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini teminat olarak kabul etme,

⁷³ Müsteşarlık Tebliği,

d) Diğer Hizmetler:

- Kiralık kasalar,
- Fizibilite etüdüleri hazırlamak,
- İş adamlarının uluslararası ihalelerine katılmalarını sağlamaya yönelik konsorsiyum kurmak veya konsorsiyuma katılmak,
- Teminat mektubu vermek.

Şu anda uygulanan faizsiz bankacılık işlemleri tablo 4.3'te özetlenmiştir.

Tablo 4.3.: Faizsiz Bankacılık İşlemleri

A) Kaynak Oluşturma İşlemleri	B) Kaynak Kullandırma İşlemleri	C) Hizmet İşlemleri
1. Cari Hesap Açma <ul style="list-style-type: none"> • Emanet Hesabı (Ürdün) • Karz-ı Hasen Cari Hesabı (İran) 	1. Murabaha <ul style="list-style-type: none"> • Murabahanın Akreditif uygulanması, • Satış rehinli murabaha, • Bonoya bağlanmış murabaha, • Hisse satışı murabaha (Int. Trade Fund). 	1. Havale ve transfer işlemleri
2. Tasarruf Hesabı <ul style="list-style-type: none"> • Vedia olarak, • Karz-ı Hasen olarak, • Özel yatırım müadesiyle, • Müşterek yatırım müadesiyle. 	2. Muşaraka <ul style="list-style-type: none"> • Devamlı muşaraka, • Azalan muşaraka, • İç ticarete muşaraka, • Mal ithalatında muşaraka, • Muşaraka esaslı akreditif, • Tarımda muşaraka. 	2. Seyahat çekleri,
3. Yatırım Hesapları <ul style="list-style-type: none"> • Müşterek-sınırsız genel yatırım hesabı, • Müşterek sınırlı genel yatırım hesabı, • Özel sınırsız yatırım hesabı, • Özel sınırlı yatırım hesabı. 	3. Vadeli Satış (Bey-i Müeccel)	3. Çek senet ödemeleri ve takaslaşma,
	4. Mudaraba <ul style="list-style-type: none"> • Projeye katılma, • Mudaraba sertifikası, 	4. Kredi kartı uygulamaları,
	5. İcara (Leasing) <ul style="list-style-type: none"> • Kiralama-Satınalma, • Kira paylaşımı. 	5. Akreditif,
	6. Direkt yatırım <ul style="list-style-type: none"> • Şirket kurmak, • Şirket hisselerinden satın almak, • Özel projeler geliştirmek (konut, alış-veriş merk. vb.) 	6. Belge karşılığı ödeme,
	7. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç)	7. Peşin ödeme,
	8. Geliştirme Masraflarını Üstlenme	8. Alıcı firma prefinansmanı,
	9. Taşınır ve Taşınmaz Mal Geri Satın Alma <ul style="list-style-type: none"> • Çalışma sermayesi finansmanı, • Ev, inşaat vb. finansmanı. 	9. Spot döviz alım satımı,
	10. Selef işlemler,	10. Hisse senedi ve kâr ortaklığı senedi plasmanı,
	11. Taksitli satış	11. Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini saklama ve portföy idare etme,
	12. Cuala,	12. Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini teminat olarak kabul etme,
	13. Muzaraa	13. Kiralık kasalar,
	14. Musakat	14. Fizibilite etüdü hazırlamak,
		15. Konsorsiyum kurmak veya katılmak,
		16. Teminat mektubu vermek.

4.4.3.4 ÖFK'ların Faizsiz Bankacılık Açısından Değerlendirilmesi

Uluslararası İslâm Bankaları Birliği, İslâm bankacılığının anlaşılmasına esas olmak üzere iki prensip belirlenmiştir. Birincisi; İslâm hukukunun, herbir Müslümanın hayatını düzenleyen Allah'ın emirlerinin tamamının anlaşılması ve uygulanması şeklinde anlaşılması gerektiğidir. İkincisi ise bunun sonucu olarak, İslâm bankacılığının manevi değerler ve sosyal adalet içermesi gerektiğidir⁷⁴.

İslâm bankacılığının temelinde riba yasağı yer almaktadır. Riba; literatürde ve kavramsal mânâda, adil olmayan kâr ve zenginlik veya karşısındakine mukabil kazanç sağlamayan şey olarak tanımlanmaktadır⁷⁵. Burada İslâm'ın yasak ettiği riba üzerindeki tartışmanın odak noktasını, faiz kelimesinin anlamı içine giren “her şey mi yoksa “hukuka ve adalete uymayan faiz seviyesini” oluşturmaktadır. Bu, İslâm dünyasında halen tartışılmaktadır. Bu tartışma; kendini İslâmi olarak tanımlayan, faizin her seviyesinin yasak olduğu durumlara kendisini adapte etmek isteyen, banka veya finansal kurumlar arasında da devam etmektedir.

Daha önceki bölümde ekonomik ve hizmet işlemleri ayrıntılarıyla işlenen ÖFK'ların İslâm bankacılığı açısından değerlendirilmesi, bu kuruluşların her bir işleminin İslâm hukukundaki yeri esas alınarak yapılacaktır.

ÖFK'lar genel manada faizsiz çalışmaktadırlar. Konuya ilişkin ÖFK kurulması hakkında Kararname ve Müsteşarlık Tebliği incelendiğinde bu kuruluşların kâr-zarar prensibi temelinde faaliyette buldukları görülür. Bu nedenle bu kuruluşlar prensip olarak İslâm Bankası kavramının ilk ve temel şartına uygun faaliyet göstermektedirler. Ancak, uygulamada finans sisteminin genel çehresi içerisinde, ilişki kurmak zorunda olduğu faizle çalışan finansal kurumların bulunması gözardı edilmemelidir.

ÖFK'lar üç şekilde kaynak sağlamaktadırlar: Birincisi, kurumun kendi özkaynaklarıdır. Bu kaynak A.Ş. şeklinde kurulabilen ÖFK ortakları tarafından sağlanır. İslâm hukukunda ortaklık, mal ortaklığı, iş ortaklığı ve kredi ortaklığı şek-

⁷⁴ Joseph Schacht, “Law and the state”, *The Legacy of Islam*, 1974, s. 392.

⁷⁵ Emad H. Khalil “The Modern Debate over Riba in Egypt and its Resolution in the Codes of Sanhuri”, *Harward Law School Seminar Submitted for publication to Brill's Islamic Law and society*, 1990, s. 4.

linde kurulabilir⁷⁶. Bu anlamda ÖFK'nın mal ortaklığı şeklinde kurulmuş şirketler olması nedeniyle, özkaynak şeklinde sağlanan fonlar İslâm hukukuna uygundur.

İkincisi; ÖFK'larının cari hesap şeklinde fon toplamasıdır. Cari hesaplara ilişkin yasal düzenlemeler ÖFK Kurulması Hakkındaki kararnamenin 2. Maddesinin (c) fıkrasında, Müsteşarlık Tebliğinin 1. Maddesinin (g) fıkrasında ve 17. Maddesinde yapılmıştır. Buna göre cari hesap şeklinde toplanan fonlar karşılığında, sahibine faiz veya kâr ödenmez ve kullandırılması karşılığında da herhangi bir karşılık alınmaz.

Cari hesap şeklinde toplanan fonlarda ÖFK, bu parayı ve başkanların parasını karıştırmamak çeşitli tasarruflarda (yasal düzenlemelerle belirlenmiştir) bulunmak üzere, cari hesap sahibi tarafından yetkilendirilmiştir. Bu anlamla ÖFK borçlu, cari hesap sahibi alacaklıdır ve bu bir borç akdi hükmünde olması nedeniyle İslâm Hukukunun izin verdiği bir muameledir⁷⁷.

Üçüncüsü, ÖFK'ların "katılma Hesabı" şeklinde fon toplamasıdır. Katılma hesaplarına ilişkin yasal düzenlemeler Kararnamenin 2. Maddesinin (d) fıkrasında ve Müsteşarlık Tebliğinin 2. Maddesinin (h,ı,i,j,l,m,n) fıkralarında, 18., 19. ve 20. Maddelerinde yapılmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde, bu hesapların kullanılması ve kullandırılmasında faiz söz konusu değildir. Burada "Katılma Hesabı" açtıran tasarruf sahibi sermayedar, ÖFK emek sahibidir. Diğer bir deyişle tasarruf sahibi ile ÖFK arasında "Mudaraba Ortaklığı" kurulmaktadır. Tasarruf sahibinin kazancı, ÖFK tarafından kullanılan fonlar içerisinde kendi payına düşen miktar kadardır. Bu miktarın hesaplanması ise Müsteşarlık Tebliğinde gösterildiği gibi "Birim Hesap Değeri" üzerinden yapılmaktadır. Bu tür bir hesap işlemi, tasarruf sahibine sabit bir kâr sağlamaz, aksine zarar var ise ondanda pay alma ortamı hazırlar. Bu nedenle ÖFK'ların "Katılma Hesabı" şeklinde fon toplamaları, İslâm Hukukunda mudaraba ortaklığı olarak yer bulması nedeniyle, İslâm hukukuna uygundur denilebilir.

ÖFK'lar, topladığı fonları; üretim desteği kâr zarara katılma, finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin alım-satımı ve karşılıksız borç verme şeklinde kullandırmaktadırlar.

⁷⁶ Hamdi Döndüren, "İslâm Ekonomisinde Faiz ve Finansman Kaynakları" İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri, İlmi Tartışmalar Dizisi 3, s. 198-199.

⁷⁷ Özsoy, Faiz ve Problemleri, s. 182-184.

Üretim desteğine ilişkin yasal düzenleme Müsteşarlık Tebliği'nin 20. Maddesinin (b) fıkrasında yapılmıştır. ÖFK'ların üretim desteği şeklinde fon kullandırması, İslâm hukukunda yer alan murabaha işlemine uygundur. Murabaha bir satım akdi olduğu için caizdir. İslâm hukukundaki murabaha şartları incelendiğinde, Müsteşarlık Tebliğinde belirlenen şartlara paralel olduğu görülebilir. ÖFK katılma hesabı (Mudaraba) şeklinde toplandığı fonları, üretim desteği (murabaha) şeklinde kullandırması da mümkündür⁷⁸.

ÖFK kâr-zarara katılma şeklindeki fon kullandırma işlemine ilişkin yasal düzenlemeler Müsteşarlık Tebliğinin 20. Maddesinin (b) fıkrasında yapılmıştır. İslâm hukukunda kâr-zarar paylaşımı esasına dayanan ortaklık mudaraba ve muşaraka şeklinde yapılmaktadır. ÖFK'lar topladığı fonları, müteşebbislere sermayedar olarak verirken, müteşebbisler emek sahibi ortak olarak kendini göstermektedir. Burada çift katlı bir mudaraba vardır ve İslâm hukukunda yerini bulmuştur. ÖFK'ların kazancı emek sahibi ile yapacakları anlaşma ile belirlenirken, çift katlı mudarabalarda, diğer bir sermayedar olan tasarruf sahibinin kazancı, ÖFK ile kendisi arasında yapılan anlaşma ile belirlenir.

ÖFK'lar kendi öz kaynakları ile diğer şirketlerin hisselerini satın alarak muşaraka şeklinde kâr zarar ortaklığı kurabilirler. Bu da kâr zarar ortaklığı kurabilirler. İslâm hukuku açısından, hissesi satın alınan şirketin faaliyet alanının meşru olması halinde, uygundur.

Finansal kiralama, herhangi bir mal veya hizmetin mülkiyeti kurumda kalmak üzere işletmeye kiraya verilmesidir. Bu işlemde ÖFK ile işletme arasında sözleşme serbestisi bulunmaktadır. İslâm hukukunda böyle bir işlemde alışveriş vaadi mecburu tutulmayıp sadece kira akdi yapılırsa uygundur, kira akdi içerisinde kira bitiminde alışverişin şart koşulursa uygun değildir. Satım akdi kira akdinden ayrı yapılmalıdır⁷⁹.

ÖFK'ları topladığı fonları, Müsteşarlık Tebliğinin 20. Maddesinin (b) fıkrasında belirlenen sözleşme serbesti şartı ile, finansal kiralama şeklinde kullandırılabilmektedirler. Bu şart, ÖFK'ların yukarıda belirlenen ölçülerde, finansal kiralama

⁷⁸ Vehbe ez-Zühayli "Finans ve Borsa" I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi (Tercüme: Ahmet Yaman), Kombad Yayınları, Konya, 1997 s. 303-306.

⁷⁹ ez-Zühayli, "Finans ve Borsa" s. 300.

sözleşmesi yapmasına imkan sağlayabilir. Bu nedenle ÖFK'ların bu işlevi İslâmi prensiplere uygundur.

ÖFK'ların diğer bir fon kullandırma şekli olan karşılıksız borç verme, İslâm hukukundaki Karz-ı Hasen şeklindedir. Mal karşılığı vesaikin alım satımı ise, mudaraba ve murabaha işlemlerinden türetilmiş finansman şekilleri olması münasebetiyle İslâm hukukuna uygundur.

ÖFK'ları, müşterilerine havale ve transfer hizmetleri sunarak, bu hizmetler karşılığında ücret alırlar. Bu ücret yapılan işin karşılığı olduğu için İslâm hukuku açısından hiçbir sakıncası yoktur. Ayrıca ÖFK'lar nakit hükmünde olan ve müşteriye ödeme kolaylığı sağlayan seyahat çekleri ihraç ederek komisyon geliri elde edebilmektedirler. Alınan bu komisyon yapılan hizmetin karşılığıdır ve dolayısı ile İslâm hukukuna uygundur.

Ticari hayatta para dolaşımını hızlandıran ve para yerine ödeme aracı olarak kullanılan çekler ÖFK'lar tarafından çıkarılabilmektedir. TTK'ya göre kambiyo senedi hükmünde olan çeklerin ÖFK'ları tarafından kullanılmasının, faize ilişkin herhangi bir işlem söz konusu olmadığı için İslâm hukukuna uygundur. Senet ödemelerinde, ÖFK'lar, iskonto sözkonusu olmadan bir müşterinin, tahsil edilmek üzere kendisine verdiği senedi, vekalet akdi hükümlerine göre tahsil ederek veya ödeyerek yaptığı hizmetin karşılığında ücret alabilir. Ancak vadesi gelmemiş senetleri, faiz söz konusu olduğu için, iskonto edemez⁸⁰.

Ticari hayatın canlanmasına büyük katkılar sağlayan kredi kartları, ÖFK'lar tarafından kullanılmaktadır. Kredi kartları ÖFK, ÖFK müşterisi ve üye işyeri arasında yapılan üçlü bir anlaşma ile uygulamaya konulur. Burada, ÖFK, kredi kartının hazırlanması ve devamlılığı sağlamak için, yaptığı harcama ve emek karşılığında ücret veya komisyon alır. Ayrıca satışı söz konusu olan mal veya hizmet bedeline göre para alması da aracılık ücreti olarak değerlendirilir. Kredi kartını kullanan kişinin nakit çekmemesi, mal alışına mukabil ödemelerde gecikmemesi şartıyla, bu kartları kullanması uygundur.⁸¹

⁸⁰ Özsoy, Faiz ve Problemleri, s. 203.

⁸¹ ez-Zühayli, "Finans ve Borsa" s. 297-299.

Akreditif ve belge karşılığı ödeme işlemleri, ÖFK'ların ithalat-ihracat konusunda sunduğu hizmetlerdir. Bu iki işlem hukuken vekalet esasına dayanan akid hükmündedir. ÖFK müşterisinin talebi üzerine ona vekaleten işlemleri yürütür ve bu hükümler karşılığında tahsil eder. Bu anlamda akreditif ve belge karşılığı ödeme işlemleri İslâm hukukuna uygundur.⁸²

ÖFK'ları spot piyasada döviz alım-satımı yapmaktadırlar. Bu tür bir işlemin hiçbir sakıncası yoktur. Dövizle ilişkin yapılabilen forward-future anlaşmaları ve swap opsiyon şeklindeki diğer döviz işlemlerinde faiz sözkonusu olduğu için uygun olmadığı şeklinde görüşler⁸³ ileri sürülmekle birlikte döviz swapında, para birimleri farklı olduğu için yapılan takas işleminin uygun olduğu da ifade edilmektedir. Ayrıca opsiyon işleminde, opsiyon alıcısının mecbur tutulmaması nedeniyle yapılan işlemin geçerli olduğu ifade edilirken, forward ve future işlemlerde mecburiyet olduğu için bu işlemlerin mu-teber olmadığı ifade edilmektedir*.

ÖFK tarafından verilen teminat mektuplarına ilişkin hüküm, İslâm Fıkıh Akademisi tarafından Cidde'de 22-28 Aralık 1985 tarihinde yapılan toplantının 12 nolu kararıyla sonuca bağlanmıştır. Buna göre teminat mektupları, karşılıklı olan ve karşılığı olmayan olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Bunlardan karşılığı olmayan (yani ÖFK'da teminat tutarını karşılayacak hesabı olmayan) teminat mektubu, kefalet gibidir. Bunun karşılığında idari masrafların haricinde ücret almak uygun değildir. Karşılığı olan teminat mektubu ise vekalet gibidir ve yapılan işin karşılığında ücret alınabilir.⁸⁴

ÖFK'ları karşılığı olsun veya olmasın, teminat mektubu vererek karşılığında idari masrafları karşılayacak kadar ücret almalarının uygun olduğudur.

ÖFK'larının hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerine plasmada bulunması, onları başkası adına koruması ve teminat olarak kabul etmesi gibi işlemlerinde, hiçbir şekilde faiz söz konusu değildir. ÖFK'ları bu hizmetleri karşılığında ücret alabi-

⁸² Özsoy, "Faiz ve Problemleri" s. 209; ez-Zühayli "Finans ve Borsa" s. 296.

⁸³ Muhammed Bakır Es-Sadr, (Tercüme: Beşir Eryarsoy) İslâm Ekonomi Sistemi, Cilt III, Rehber Yayınları, Birinci Baskı, Ankara: 1993, s. 133-136.

* Bu görüş Prof.Dr. Orhan Çeker ile yapılan mülakata dayanmaktadır.

⁸⁴ ez-Zuhayli "Finans ve Borsa" s. 293-294; Özsoy "Faiz ve Problemleri" s. 206.

lirler. ÖFK'nın şirketlerin hisse senedi ihracında garantili ve garantisiz olarak aracılık yapması da mümkündür⁸⁵. Ayrıca ÖFK'ların kiralık kasa hizmetleri karşılığında ücret alması, şirketlere fizibilite etütleri hazırlaması ve karşılığında ücret almasında da hiçbir sakınca yoktur.

Yukarıda incelenen işlemlerin dışında ÖFK'ların diğer faizsiz bankacılık işlemlerini de yapabilmesi için yasal düzenlemeler yapılarak, bu kuruluşların ekonomide daha etkin hale getirilmeleri mümkündür.

---

⁸⁵ Es-Sadr, a.g.e. s. 124.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MODERN BANKACILIK FONKSİYONLARI AÇISINDAN ÖZEL FİNANS KURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Özel Finans Kurumlarını modern bankacılıktan ayıran en önemli fark, bu kuruluşların bir inanca dayalı olarak çalışmaları ve faiz yerine kâr-zarar ortaklığı prensibini ikame etmeleridir¹. Bu kuruluşların fon toplama, fon kullandırma ve hizmet fonksiyonları bir önceki bölümde irdelenmiş ve icra ettiği her işlemin faiz yerine ikame edilen ve İslâm bankacılığının temel dayanağı olan kâr-zarar ve risk paylaşımı, yapılan hizmet karşılığında ücret alma esaslarına dayandığı, ortaya konulmuştu. Ancak, Özel Finans Kurumlarının bu işlemlerinin, günümüzde her alanda olduğu gibi, finans sektöründe de yoğun olarak yaşanan rekabet şartlarına uyum sağlaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel Finans Kurumlarının kendi temel prensiplerine bağlı olarak, faize dayalı bir finansal sistem içerisinde nasıl rekabet edebilecekleri oldukça önemli bir sorundur.

Bu bölümde, ülkemizde 1985 yılından itibaren faaliyet gösteren Özel Finans Kurumlarının, Modern Bankacılık işlemlerini Türkiye'nin ekonomik sistemi içerisinde ne kadar başarıyla icra edebildiği, modern bankacılık fonksiyonlarını hangi ölçüde icra edebileceği ortaya konmaya çalışılacaktır.

5.1. Bankacılık Fonksiyonları Açısından Değerlendirme

Modern bankacılık fonksiyonları çalışmada bölüm 1.7'de, Özel Finans Kurumlarının Fonksiyonları bölüm 3.3.'te açıklanmıştı. Bu bölümde Özel Finans Kurumlarının, modern bankacılık fonksiyonlarını icra edip edemeyeceği karşılaştırmalı olarak belirtilecektir.

---

¹ İlhan Uludağ, "Yeni Bir Alternatif Finans Sistemi-Faizsiz Bankacılık", Marmara Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi Cilt: 3, Sayı: 3, İstanbul: 1986 s. 60.

5.1.1. Özel Finans Kurumlarının Ekonomik Amaçlar ve Sermaye Birikimine Etkileri Yönünden Değerlendirilmesi

Modern bankacılık ve Özel Finans Kurumları, ülkemizde aynı finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren ancak farklı prensiplerle çalışan iki farklı bankacılık sistemidir. Bu iki sistem önceki bölümlerde benzerlikleriyle ve ayrılıklarıyla ortaya konmuştur.

1970'li yıllardan itibaren İslâm ülkeleri arasındaki yerel ekonomik gelişmelerin finansal boyutu, faizsiz bankalar aracılığı ile yürütülmektedir. ÖFK ise, inançları nedeniyle, üretim süreci dışında kalan kaynakların, ekonomiye aktarılmasını sağlayarak para sermaye hareketlerinin canlanmasına yardımcı olmaktadır.

Özel Finans Kurumlarının ekonomik anlayışının temelinde halkın finansal katılımı yatmaktadır. Bu nedenle bu kuruluşlar faizli borç vermek yerine, ortaklık kurarak sanayinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Yatırımların faizli finansman ile finanse edilmesinde, yatırımcı faiz riskini, ekonomik durgunluk döneminde çok fazla hissetmektedir. Küçük ve orta ölçekli sanayinin ihtiyaç duyduğu fonların faizli kredi ile sağlanması yerine, özel finans kurumları tarafından ortaklık prensibi ile sağlanması, ekonominin kılcal damarları olan bu kuruluşların daha güvenle çalışmasını sağlar.²

Klasik ekonomi kuramında sermaye bir üretim faktörüdür ve getirisi de faizdir. İslâm ekonomisi ilkelerine göre ise sermaye bağımsız bir üretim faktörü değil, müteşebbisin bir tamamlayıcısıdır. Diğer bir deyişle hem müteşebbis hem de sermaye risk alarak kâr ve zarara otomatik olarak katılmaktadır³. Faiz üretime katılmadığı için de tüketiciler daha ucuza malolan mamülleri daha düşük fiyatla aldıklarından, sistem; doğrudan toplumun refah seviyesi üzerinde müsbet yönde önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Keynesyen ekonomilerde faizin sıfır olması ideal olarak kabul edilmekte ise de tasarrufa hareketlilik kazandırdığı ileri sürülerek, para tutmanın nedenleri, işlem yapmak, ihtiyat ve spekülasyon olarak üç grupta toplanmıştır. Sosyalist ekonomiler-

² Volker Nienhaus, "Profitability of Islamic PLS. Bank, Competing with Interest Banks, Problem and Prospects" *Journal of Research Islamic Economics*, Vol: I, No: 1 Summer, 1983, s. 39.

³ Uludağ, a.g.m. s. 42-43.

de faizi kabul etmektedir. İslâm para teorisine göre ise, para, bir hesap birimi, değişim aracı ve değer ölçüsüdür. Para bir ticari mal değildir. Diğer bir deyişle para spekülâtif amaçlı kullanılamaz. İslâm ekonomi anlayışında faize yer verilmemesinin tasarrufu azalttığı yönündeki endişeler yersizdir. Çünkü bu sistemde insan aktiftir ve vergi alanında daha etkindir.⁴

Sonuç olarak, dayandığı ekonomik prensipler itibariyle Özel Finans Kurumlarının; modern bankacılık sisteminin dayandığı ekonomik sistemin, ferdiyetçilik, karar serbestisi, piyasa güçleri ve serbest piyasa konularında yakın görüşler içerdiği, ancak ayrıldıkları en önemli noktanın, paranın üretim faktörü olarak görülemeyeceğidir.

Modern bankalar, sermayeyi bir üretim faktörü olarak görmekte ve karşılığının ise faiz olduğunu kabul etmektedirler. Bu nedenle bankalar topladıkları fonları, ekonomide projelerin finansmanında kullanarak, faiz geliri elde etmektedirler. Diğer taraftan Özel Finans Kurumları sermayeyi bağımsız bir üretim faktörü olarak kabul etmemekte ve projelerin finansmanında kullanarak kâr-zarar paylaşımı prensibine işlerlik kazandırmaktadırlar⁵.

Özel Finans Kurumlarının gelişmekte olan ekonomilerde, kıt olan sermaye birikimine arz ve talep yönünden bazı etkileri vardır Bunlar⁶.

1) Özel Finans Kurumları bir tasarruf terbiyesi geliştirmiştir. Tasarruf sahiplerine, tasarruflarının hem kendileri için hem de toplum için en yararlı şekilde harcama ve yatırım yolları gösterilir. Böylece toplumda tefecilikle faizle yaşayan, aktif olarak üretime katılmayan bir sınıf engellenmiş olur,

2) Özel Finans Kurumları güven esasına dayanmaktadır. Bu kuruluşlarda toplanan fonlardan yararlanacaklarında aynı güveni tesis ve telkin etmeleri gerekmektedir, aksi halde sistem çalışmaz,

3) Özel Finans Kurumları bir kredi terbiyesi geliştirmişlerdir. Bu kuruluşlar, fon kullandırırken, verimli projeleri çalışmalar neticesinde seçer, böylece fonun

⁴ Muhammad Uzair "Socio-Economic Rationale For Islamic System of Financing", *Islamic Finance*, July 1983, s. 110.

⁵ Uludağ. a.g.m., s. 68.

⁶ es-Sadr (Tercüme:Beşir Eryarsoy) a.g.e., s. 13-29; Uzeyir, a.g.m., s. 110-112.

hızlı bir şekilde geri dönmesini sağlayarak fon oluşturma sirkülasyonuna işlerlik kazandırmaktadırlar,

4) Petrol zengini Arap ülkelerinde faaliyet gösteren veya bu ülke sermayeleri ile kurulmuş bulunan Özel Finans Kurumları, buldukları ülkelere fon transferi sağlaması mümkündür. Bu anlamda özel Finans Kurumları Arap sermayesini ülkemize getirebilir ve kalkınmamıza yardımcı olabilir,

5) Özel Finans Kurumları atıl fonları toplayarak ekonomiye ek finansman kaynağı oluşturur. Böylece mevcut bankacılık sistemi üzerindeki fon talebi baskısını azaltabilir ve kredi talebiyle oluşan aşırı emisyon hacminin oluşturduğu enflasyonist baskı hafifler,

6) Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde iş dünyası ile bankaların yüksek karla çalıştığı, buna karşılık tasarruf sahibinin aynı derecede karlı olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, uygulamada bankaların tasarruf faizlerini her zaman, gerçekleşen enflasyondan sonra, enflasyonun bir kaç puan yukarısında tespit etmeleridir. Bu durumda, bankaların garanti faiz uygulamalarının tasarrufu artırdığı tezi doğru değildir. Buna karşılık Özel Finans Kurumları eşit finansman sistemi ile (üretim dayalı finansman) elde edilen kazancı iş dünyası, banka ve tasarruf sahibi arasında eşit dağıtarak küçük tasarrufçuyu ve toplumu korumaktadır,

7) Özel Finans Kurumları, yapısal olarak, hem ticaret ve yatırım bankalarına hem de ticaret şirketlerine benzerlik göstermektedir. Bu kuruluşlar, normal bankacılık hizmetlerini icra edebilirken, ticari bankalardan ayrı olarak, müşteri ile ortak yatırım ilişkisine girmektedir. Özel Finans Kurumları tarafından kullanılan fonların geri dönmesi, Merkez Bankası garantörlüğü altında olmasa bile, bu kuruluşlar tüketiciden kamu kuruluşlarına kadar her kesime kısa vadeli faizsiz borcu garanti (ipotek, kefalet olarak) verebilmektedir. Ancak, bu faizsiz borçlar, kurumda cari hesabı bulunanlara verilmektedir. Bu nedenle bu sistemde yaygın olan şekil borç verme değil, daha çok yatırımlara ortaklıktır. Diğer bir deyişle para arzına yapılan ilâveler geniş ölçüde yatırımlar üzerine yoğunlaşarak, kâr-zarar ortaklığı esasına dayanan yeni bir finans sistemi ile, ekonomik ve politik gücün bir kesimde yoğunlaşmasının önüne geçilmiş olmaktadır⁷,

⁷ M.U. Chapra, "Money and Banking Im Islamic Framework", Seminar an Monetary of Islam Mecca: 1978, s. 45.

8) Özel Finans Kurumlarının ticari bankalara göre yetersiz kalabilecekleri nokta ise, kısa dönem işletme sermayesini kredi şeklinde finanse etmedeki güçlükleridir. Bu kuruluşlar ortaklık esasıyla çalıştıkları için kısa vadeli fon taleplerine, bu çerçevede cevap vermeleri dolaylıdır⁸. Bu işlemleri ticaretin finansmanı (mura-baha) şeklinde yapmaktadır. Yüksek enflasyon nedeniyle eriyen işletme sermayesi ihtiyacının Özel Finans Kurumlarına gelmesi muhtemel yabancı (petrol zengini Müslüman ülkelerden) sermaye ile finanse edilmesi ekonomik gelişmeye katkı sağlayabilir,

9) Özel Finans Kurumlarını modern bankalardan ayıran tek olgu faiz veya işlem tekniğindeki farklılıklar değil, aynı zamanda ekonomik sistemler arasındaki farklılıklardır⁹. Ancak bu farklılıklarına rağmen Özel Finans Kurumları ulusal ve uluslararası sermaye hareketlerinin içerisinde yer almaktadırlar¹⁰.

5.1.2. Tasarruf ve Yatırımları Etkileme Açısından Değerlendirme

Modern bankalar, gerek işletme ve birey bazında gerekse makro ekonomi bazında tasarruf sağlayarak bu tasarrufların yatırımlara kanalize olmasına yardımcı olmaktadır. Bankalar tarafından, otoritelerin direktifleri ve yasal zeminlere bağlı olarak belirlenen faiz oranları tasarruf ve yatırım miktarlarında temel değişkendir. Diğer bir deyişle, tasarruf sahibi için getiri oranı, banka için sermaye maliyeti olan tasarruf faiz oranı ve yatırımcı için sermaye maliyeti, banka için getiri oranı olan kredi faizi oranı modern bankacılık sisteminin temel unsurudur. Bu sistemde modern bankanın kazancı tasarruf faiz oranı ile kredi faizi oranı arasındaki faiz marjıdır. Bu faiz marjı ne kadar yüksek olursa bankanın kârı da o derece yüksek olacaktır.

Birer ticari kuruluş olan ve kâr amacıyla çalışan ticari bankaların kârını maksimize etmesi doğaldır. Bankaların kârını maksimum yapması faiz marjını yükseltmesiyle mümkündür. Diğer bir deyişle düşük faiz oranı ile mevduat toplayıp, yüksek faiz oranı ile kredi vermek, bankanın faiz marjını artırır. Ancak yüksek kredi

⁸ Islamic Solidarity, "Islamic Bank Can Make a Meaningful Contributions", Dakka March: 1985, s. 8-15.

⁹ Fahim Khan, "Islamic Bank and strategies of Economic Cooperation", *Journal of Research in Islamic Economics*, vol.2, No: 1, 1984. S. 92

¹⁰ Volker Nienhaus "Reviews and Abstracts" *Journal of Research In Islamic Economic*, Vol: 2 No: 1, Jeddah: 1984. S. 92.

faizlerinin yatırımları sınırlandıracağı, düşük tasarruf faiz oranının ise yüksek enflasyon ortamında tasarrufları azaltacağı bilinmektedir.

Bu konuda Özel Finans Kurumlarının kullandığı finansman teknikleri daha rasyonel temellere dayanmaktadır. Toplanan fonlar, daha fazla üretime dönük olarak kullanılmaktadırlar. Ayrıca Özel Finans Kurumu ile tasarruf sahibi müşterisi ve kredi müşterisi ile Özel Finans Kurumu arasında ortaklık ilişkisi, tasarruf sahibi ile kredi müşterisi arasında ise çift katlı bir ortaklık ilişkisi vardır. Bundan dolayı Özel Finans Kurumu kârını maksimum yapmak amacıyla ortaklık anlaşması ile belirlenen kâr marjının üstüne çıkmaya çalışmaz. Bu da yatırım maliyetinin daha düşük olmasına ve yatırımların artmasına yol açar. İlâveten moral değerleri nedeniyle tasarruflarını mali sisteme aktarmayan birimlerinde sisteme çekilmesiyle yatırımların artacağı söylenebilir. Tasarruflarını değerlendirebileceği uygun finansal kuruluşların bulunduğunu gören bireylerin tasarrufa yönelebileceği de ihtimal dahilindedir.

5.1.3. Finansal Aracılık Açısından Değerlendirme

Hem modern bankalar, hem de Özel Finans Kurumları fon fazlası olan ekonomik birimler ile fon açığı olan ekonomik birimler ile fon açığı olan ekonomik birimleri karşı karşıya getirmeleri açısından finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmektedirler. Modern bankalar finansal sistemin yapısı ve çalışma prensipleri itibariyle kısa vadeli fonları uzun vadeli hale getirerek ve fonlara akışkanlık sağlayarak hem uzun vadeli fon gereksinimini hem de kısa vadeli fon gereksinimini karşılamaktadır. Özel Finans Kurumları ise çalışma prensipleri itibariyle kısa vadeli fon gereksinimini karşılamada küçük sorunlar yaşayabilmektedir. Ancak gerekli yasal düzenlemelerin yapılması halinde bu sorunun da çözüme kavuşacağı söylenebilir.

5.1.4. Maliye Politikalarının Yürütülmesine Aracılık Açısından Değerlendirme

Faizsiz ekonomi alanında yapılan bilimsel çalışmaların çoğu, faizsiz ekonomide bankaların nasıl çalışabileceğini ortaya koymaya yönelik olarak yapılmıştır. 1986'da M. Khan tarafından yapılan çalışmada, Özkaynak ortaklığına (Equity Participation) dayanan İslâm bankacılığı modelinin sabit faizli geleneksel bankacılık modelinden daha istikrarlı olduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, İslâm banka-

cılığı modelinin bankacılık alanındaki krizler sonucu ortaya çıkan şokları daha kolay emilebileceği belirtilmiştir.

Bugüne kadar İslâm ekonomisi alanında makroekonomik modeller üzerinde çalışılmış ancak İslâm bankacılığı sistemi ve maliye politikası alanında çalışma yapılamamıştır.

Bilindiği gibi, sabit faizli bir finansman varlığı olan tahvillerle hükümet açıklarının finanse edilmesi daha fazla istikrarsızlık getirmektedir. Buna karşın özkaynak ortaklığına dayanan finansman daha fazla istikrar sağlamaktadır.

Devlet, vatandaşın refaha ulaşmasında çok önemli rol oynamaktadır. Devlet, gerekli altyapı ve diğer kamu mallarını veya mali araçları geliştirerek toplumun ihtiyaç duyduğu gerekli kaynakları uygun ekonomik şartlarla sağlamalıdır. Maliye politikasının temel amaçlarının nasıl gerçekleştirileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle hükümet bütçesi nasıl finanse edilmelidir veya bütçe açıkları varsa bu açık nasıl kapatılmalıdır gibi sorular temel sorulardır.

Faizsiz finansman teknikleri, hükümetlere bütçe hazırlamaları konusunda çok büyük esneklikler sağlar. İslâmi kaynaklarda (Kur'an ve Sünnet) bütçelerin denk olup olmaması veya bütçe açığının miktarının nekadar olacağı konularında herhangi bir hüküm yoktur. Tek şart bütçenin finansmanında faizli borç kullanılamaz olmasıdır.¹¹

Hükümetler ücret ve maaş ödemeleri gibi süreklilik gösteren harcamalarını vergilerle finanse ederlerken, belirli bir projenin finansmanı gibi konjonktürel harcamalar, özel sektörlerden kâr-zarar esasında yapılacak borçlanma ile finanse edilir. Merkez bankaları, kâr-zarar paylaşımı esasına dayalı olarak reel sektörlere direkt olarak yatırım yaparlar.

Faizsiz finansal sistemde zekat önemli bir yer tutar. Bu nedenle hükümet bütçeleri refah bütçesi ve genel bütçe olarak iki kısma ayrılabilir. Refah bütçesi zekat, bağış, vakıf fonlarıyla finanse edilirken; genel bütçe, vergi, harç vb. gelirler ve devlet mallarının gelirleriyle bankalardan sağlanacak faizsiz borçlarla devletin kendi kurum ve iştirak gelirleriyle finanse edilir.

¹¹ Ziauddin Ahmad, "Public Finance In Islam", IMF Working Paper, No: 89/68; 1989, s. 15-16.

Modern bankalar, merkez bankasının kontrolü altında maliye politikalarının yürütülmesinde aracılık yapmaktadırlar. Ancak yapılan işlemlerde faiz temel değişken olduğu için bütçe açıklarının kapatılması ve harcamaların yatırımlara yönelik olarak artması oldukça zordur. Çünkü bütçe açıklarının finansmanı için ihraç edilen devlet tahvili ve hazine bonosu gibi araçlar devletin faiz borçlarının uzun vadede geometrik olarak artmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan Özel Finans Kurumları, yine merkez bankasının kontrolü altında kâr-zarar temeline dayalı olarak bütçenin finansmanına katılabilir. Bankacılık alanında meydana gelecek muhtemel bir kriz, tabana yayılmış ortaklık nedeniyle kısa sürede yok edilebilir. Ayrıca merkez bankasının reel sektörlere direk olarak yatırım yapması maliye politikalarının daha etkin yürütülmesine katkı sağlayabilir. Bu konuda İslami maliye politikası faizsiz bankacılık açısından ciddi araştırmalar yapılarak bu boşluğun doldurulması gerekir.

5.1.5. Kaydi Para Oluşturma Açısından Değerlendirme

Kaydi paranın oluşması, banka sistemi içerisinde, bir bankadan kullanılan kredinin başka bir bankada veya aynı bankada yeniden mevduat olarak değerlendirilmesi ile mümkün olmaktadır. Diğer bir deyişle kaydi paranın oluşması bankadan alınan kredinin üretimde kullanılmak yerine tekrar banka sistemi içerisinde mevduat olarak yatırılmasıyla mümkün olmaktadır.

Özel Finans Kurumları kaynaklarını üretimin ve ticaretin finansmanında kullandıran kurumlardır. Bu kurumlardan mudaraba, murabaha veya leasing şeklinde kaynak kullanan yatırımcı ve tüccarlar bu kaynakları aldıkları amaca uygun olarak kullanmak zorundadırlar. Kullandırılan kaynakların amaca uygun kullanılıp kullanılmadığı, yapılan işlemde aracı veya taraf olan özel finans kurumu tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Bu durumda Özel Finans Kurumları tarafından kullanılan fonların direkt olarak kullanıcı tarafından sistem içine geri dönmesi mümkün değildir. Ancak örneğin murabaha işleminde satıcıya ödenen paranın banka sistemine geri dönmesi mümkündür. Bu durumda Özel Finans Kurumları da kaydi para oluşturabilmektedirler. Ancak, satıcının aldığı parayı yeniden banka sistemine geri sokması, halkın alışkanlıkları ve sosyal yapısıyla yakından ilişkilidir. Ayrıca, Özel

Finans Kurumlarının ihtiyat amacıyla kaynaklarından ayırdığı zorunlu veya zorunlu olmayan rezervlerde kaydi para oluşumunda, tıpkı modern bankalarda olduğu gibi, etkindir. Özel Finans Kurumlarının bulunduğu bir başka sistemde kaydi para oluşumu şöyle gerçekleşebilir:

1. Özel Finans Kurumuna cari hesap şeklinde para yatırılır,
2. Özel Finans Kurumu bu paranın yasal olarak belirlenen %20'lik kısmının dışında kalan tutarı kısa ve uzun vadeli kaynak olarak kullanır,
3. Özel Finans Kurumundan kullanılan fonlar, murabaha işleminde mal satıcısı tarafından, leasing işleminde kiralayana tarafından tekrar banka sistemine geri döner. Bu sirkülasyon devam ederek kaydi para oluşur.

5.2. Bankacılık Sistemi Açısından Değerlendirme

Hem modern bankaların hem de Özel Finans Kurumlarının fon toplama fon kullandırma ve hizmet işlemleri olmak üzere üç temel işlemi vardır. Ancak bu işlemler farklı prensiplerden hareketle farklı şekillerde ve farklı yasal zeminlerde icra edilmektedir. Bu yapısal farklılıklar şöyle özetlenebilir:

- 1) Özel Finans Kurumları “Cari Hesap” ve “Kar Zarara Katılma Hesabı” olmak üzere iki şekilde fon toplayarak kaynak oluştururken, modern bankalar, vadeli ve vadesiz mevduat toplayarak, Merkez bankası kredisi olarak repo işlemi yaparak, Eurodolar borçlanarak, tahvil ihraç ederek ve varlığa dayalı menkul kıymet ihraç ederek fon toplayarak kaynak oluşturmaktadırlar.
- 2) Özel Finans Kurumlarındaki “Cari Hesaplar” modern bankalardaki “vadesiz mevduata”, “Kâr-Zarara Katılma Hesabı” ise “vadeli mevduata” benzer Ancak ÖFK'lar cari hesaplar için herhangi bir ödeme yapmazken, modern bankalar vadesiz mevduata %10 faiz vermektedirler. Diğer taraftan ÖFK'lar kâr-zarara katılma hesabına, meydana gelen kâr veya zarardan pay tahakkuk ettirirken, modern bankalar, her halükarda faiz öderler. Böylece vadeli mevduat sahibi için bir risk söz konusu değilken, kâr-zarara katılma hesabı sahibi risk taşır. Diğer bir deyişle ÖFK'da getiri vade başında belli değilken modern bankalarda getiri

bellidir. Bankaların, vadeli hesap faiz oranlarını vade sonuna kadar değiştirememeleri, enflasyonun düşme eğilimi gösterdiği ekonomik konjunktürde dezavantaj iken, tersi bir durumda avantaj olabilir. Oysa ÖFK'lar için böyle bir sorun yoktur. Ancak uygulamada bankaların ödediği net faiz oranı ile, ÖFK'nın kârpayı oranı birbirine çok yakındır. Modern bankaların vadeli ve vadesiz mevduatları, ÖFK'ların cari hesap ve Katılma hesapları hem TL hem de döviz olarak açılabilmektedir.

- 3) Modern bankacılık sisteminde banka ile müşteri arasındaki güven sorunu bankanın alacağı teminat veya ipotekle çözülmektedir. Özel Finans Kurumları için güven sağlayan tek şey ortak olunan projenin kendisidir¹².
- 4) ÖFK'lar müteşebbise, talep ettiği fonu teslim etmez. ÖFK'lar ortaklık ilişkisi içerisinde fonları kendisi kullanmakta ve işlemleri tamamladıktan sonra işi müteşebbise devretmektedir. Böylece ÖFK'lar kullandığı fonları daha yakından takip etmekte, hem de fonların amaç dışı kullanımını engellemektedir¹³. Oysa modern bankalar kullandığı krediyi müteşebbise belli bir güvence karşılığında nakten ödemekte ve özel durumlar dışında, kredinin ne amaçla kullanıldığını takip etmemektedir.
- 5) ÖFK topladığı fonları aracı bir kurum olmadan, ortaklık ilişkisi içerisinde kullanılmaktadır. Tatbikatta bazı modern bankalar, topladığı fonları iştirakinin bulunduğu bir holdinge aktararak mudi ile holding arasındaki ortaklığa aracılık etmektedir¹⁴. ÖFK'ları hem banka hem ticari bir şirket hüviyeti kazanırken modern bankalar aracı bir finansal kuruluş olarak çalışmaktadırlar. Böylece modern banka paranın ticaretini yaparak maliyetini artırırken, ÖFK şirket ortağı olarak çalışmaktadır ve paranın maliyeti artmamaktadır.
- 6) Modern bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamında iken, ÖFK'lar bu fon kapsamında değildir. Modern bankalardaki tabi tasarruf

¹² Islamic Solidarity, "Islamic Banks can make Meaningful. Contribution", Dakka, March 23, 1985, s. 8-15.

¹³ Muhammad Sıddıqı, *Rationale of İslâmic Banking*, King Abdülaziz Üniv. Cidde: 1981, s. 21-22.

¹⁴ Uludağ, a.g.m. s. 65.

mevduatının sigorta kapsamında olması, fona ödenen pirimler nedeniyle, maliyeti artırıcı bir etken olsa da, bankaların lehine bir uygulamadır.

- 7) Modern Bankalar TTK ve ana sözleşme hükümlerinin ayrılması zorunlu kıldığı yedek akçelerden başka, yıllık safi karlarının %5'i tutarında Muhtemel Zararlar Karşılığı olarak TCMB nezdinde açılan Kanuni Yedek Akçeler Karşılığı Devlet Tahvili Hesabına yatırılır. ÖFK'lar ise sadece TTK ve ana sözleşme hükümleriyle ayrılması zorunlu olan yedek akçeleri ayırır. Modern bankaların ilave karşılık ayırması aleyhte bir uygulamadır.
- 8) Modern bankalar, TL. mevduatları için, %8 munzam karşılık, %6 senet olarak disponibilite, döviz tevdiat hesapları; için %11 munzam karşılık %3'ü senet olarak disponibilite ayırmaktadırlar. Ayrıca modern bankalar mevduat dışı TL. pasifleri için; %6'sı senet %8'i serbest olmak üzere toplam %14 desponibilite, mevduat dışı yabancı para pasifleri için; %3'ü senet %11'i serbest olmak üzere toplam %14 disponibilite ayırmak zorundadırlar. Buna karşılık ÖFK'ların cari hesaplarında toplanan fonların, %10'u nakit olarak kasa veya bankalarda %10'u Merkez Bankasında bloke edilirken, katılma hesaplarının %1'i Merkez Bankasında bloke edilmektedir. Özel Finans Kurumları tarafından ayrılan blokajların getirisi yoktur. Ancak modern bankaların senet olarak ayırdığı disponibilitenin TEFE+6 oranında getirisi vardır. Diğer taraftan blokaj yükümlülüklerini yerine getiremeyen ÖFK için, hiçbir yazılı yaptırım yokken modern bankaların munzam karşılık ve disponibilite yükümlülüklerine yerine getirmemeleri halinde yaptırım uygulanmaktadır¹⁵.
- 9) Modern bankalar, kullandıkları nakdi ve gayrinakdi (teminat mektubu) kredilere tahakkuk ettirilen faizler üzerinden KKDF tahsil ederken, Özel Finans Kurumlarının KDV yükümlülüğü bulunmaktadır.

¹⁵ 22.7.1996 tarih ve 96/1 Sayılı TCMB'unun Mevduat Munzam Karşılıkları ve Umum bir Prensipler Hakkındaki Tebliği.

- 10) Modern bankaların 3182 sayılı Kanunla ticaret yapmaları yasaklanmışken Özel Finans Kurumları, ticari amaçlı her türlü mal alım satımı yapabilmektedirler.
- 11) Modern bankalar, teminat mektubu şeklinde gayrinakdi kredi kullanılmaktadırlar. Özel Finans Kurumlarının teminat mektubu düzenleme yetkisi bulunmakla birlikte, Devlet ihale Kanuna göre açılan ihalelerde bu kuruluşların teminat mektubu kabul edilmez.
- 12) Modern bankalarda likidite oranı ve döviz pozisyonu oranları ile döviz kullandırma işlemleri sınırlandırılırken, benzer sınırlamalar ÖFK için yoktur.
- 13) Modern bankaların 3182 Sayılı Kanunla edinebilecekleri gayrimenkullerin toplamının, özkaynaklarının yarısı kadar olabileceği hükme bağlanırken ÖFK'larının gayrimenkul edinmeleri Yabancı Sermaye Kanununa göre yapılmaktadır.
- 14) Modern bankalar, para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık alanında faaliyet gösteren mali kurumlar dışındaki ortaklıklara, en fazla, özkaynaklarının %15'i kadar ortak olabilirlerken ve butür ortaklıklara yatırılacak kaynakların toplamı da özkaynakların %60'ı ile sınırlandırılırken, ÖFK için böyle bir sınırlama yoktur.
- 15) Modern bankalar Tesisi Gereken Karşılıklar Hakkındaki 88/12937 sayılı karar gereğince karşılık ayırırken, ÖFK'lar için böyle bir uygulama yoktur. Bankalar bu karşılıkları gider yazamazlar.
- 16) Modern bankalar, Yeminli Murakıplar Kurulu ve TCMB tarafından denetlenirler. Ayrıca, bağımsız denetimden geçmek, bünyelerinde müfettiş çalıştırmak ve Hazine Müsteşarlığına 32, TCMB'na 33 ayrı periyodik rapor hazırlamak zorundadırlar. Modern bankalar muhasebe işlemlerinde tekdüzen hesap planı kullanılmaktadırlar. Diğer taraftan ÖFK'larının işlem ve hesapları TCMB ve Müsteşarlık tarafından denetlenmektedir. Bu kurumlar için; bağımsız denetimden geçme, müfettiş

çalıştırma ve tekdüzen hesap planı uygulama zorunluluğu yoktur. Ancak Özel Finans Kurumları, kâr-zarara katılma yatırım akitlerinin birer suretini ve kâr-zarar hesapları ile yıllık sonuçlarını ve katılma hesaplarının her vade grubuna ait hesap durumlarını dönemler itibariyle TCMB'ne göndermek zorundadırlar.

- 17) Modern bankaların tamamı, 3182 sayılı Bankalar Kanununun 57. Maddesine istinaden kurulan, Bankalar Birliğine üye olmak zorundadırlar. Özel Finans Kurumları ise, hiçbir yasal dayanağı olmadan kurulan Özel Finans Kurumları Vakfına, zorunlu olmamak üzere, üye olabilmektedirler. Modern bankalar aralarındaki mesleki dayanışmayı yasal olarak sağlamak zorunda kalırlarken ÖFK'lar bu dayanışmanın dışında kalmaktadırlar.
- 18) Modern bankalarda 3182 sayılı Bankalar Kanununun 22. Maddesi uyarınca, banka yönetim kurulu üyelerinin Hisse Senedi Tevdi Yükümlülüğü varken, ÖFK için böyle bir düzenleme yoktur. Ayrıca, aynı kanunun 28. Maddesi uyarınca, banka yönetim kurulu ve üyelerinin, mahalli ticaret mahkemesinde yemin yükümlülüğü ve 24. Maddesi uyarınca banka genel müdürlerinin en az 10 yıl, genel müdür yardımcılarının en az 7 yıl iş tecrübesi sahibi olmaları şartı aranırken, ÖFK'lar için böyle düzenlemeler söz konusu değildir.
- 19) Modern bankalar için bir takvim yılı içerisinde 10 adedin üzerinde şube açılması müsteşarlığın iznine tabidir ve şubeler için ek özkaynak söz konusu değildir. Özel Finans Kurumları ise bir takvim yılı içerisinde izin almadan en fazla 3 şube açabilirler. Bunun üzerine şube açmak isteyen kurum, TCMB aracılığı ile Hazine Müsteşarlığından izin almak zorundadır. Ayrıca ÖFK'lar bir yıl içerisinde 10 adetten fazla şube açamazlar.
- 20) Modern bankalar 3182 Sayılı Bankalar Kanununun 83. Maddesi uyarınca, banka veya müşterilerine ait sırları kanunda belirlenen mercilerden başkasına açıklayamaz, açıklayanlar cezalandırılır. ÖFK için benzer bir düzenleme yapılmamıştır.

21) Modern bankalar, aykırı fiil ve hareketlerinden dolayı 3182 Sayılı Bankalar Kanununun 13. Bölümünde belirlenen cezai hükümlerle yargılanırken, ÖFK'lar, çıkarılan Kararname ve Tebliğlere aykırı davranışlardan dolayı, TCMB görüşü alınarak Müsteşarlıkça Cumhuriyet Savcılığına yazılı başvuruda bulunularak kovuşturmaya tabi tutulur.

22) Modern bankaların hale tabi olduğu mevzuat:

- 3182 Sayılı Bankalar Kanunu (2.5.1985 tarih ve 18742 Sayılı R.G.)
- 3182 Sayılı Bankalar Kanununa ilişkin 11 No'lu Tebliğ (9.2.1985 tarih 22197 Sayılı R.G.)
- Sermaye Tabanı/ Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler Standart Rasyosu hakkında çıkarılan 12 No'lu Tebliğ (9.2.1985 tarih ve 22197 s. R.G.)
- Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında 3167 sayılı kanun (3.4.1985 tarih 18714 s. R.G.)
- 3167 Sayılı Kanuna ilişkin 1 sıra nolu T.C.M.B. Tebliği (24.9.1988 tarih 18878 s. R.G.)
- Bankalararası Takas odaları Yönetmeliği (25.9.1985 tarih 18879 s. R.G.)
- 3182 Sayılı Bankalar Kanununa dair 2 nolu Tebliği (13.2.1986) tarih, 19018 s. R.G.)
- Bankalarca Tesisi Gereken Karşılıklar Hakkında 88/12937 sayılı karar (23.5.1988 tarih 19820 s.R.G.)
- 3182 sayılı Bankalar Kanununa ilişkin 4 No'lu Tebliği (23.5.1988 tarih ve 19820 s. R.G.)
- 88/12937 Sayılı Karar ve bu karara ilişkin 4 No'lu Tebliği ile ilgili yayımlanan 79239 sayılı genelge.
- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu hakkında 88/12944 sayılı karar (7.6.1988 tarih, 19835 s. R.G.)
- 88/12944 Sayılı Kararnamede değişiklik yapan 6 sıra No'lu TCMB Tebliği (26.8.1989 tarih ve 20264 s. R.G.)

- 79239 Sayılı Genelgede değişiklik yapan 23.10.1989 tarih ve 73205 Sayılı Hazine Müsteşarlığı Genelgesi.
- Serbest Bölgelerde Banka Kurulması ve Yabancı Bankaların Şube Açma esaslarına dair 90/999 sayılı karar (20.2.1990 tarih, 20671 s. R.G.)
- 90/999 sayılı Karar hakkında 1 No'lu Devlet Bakanlığı Tebliği (19.12.1990 tarih, 20730 s. R.G.)
- Bankaların, mevduat ve kredilere uygulayacakları faiz oranlarına ilişkin esas ve şartları belirleyen; Mevduat ve Kredi Faiz Oranlarına ilişkin TCMB'nin 91/1 sıra No'lu Tebliği (19.2.1991 tarih 20791 s. R.G.)
- Sigortaya Tabi Tasarruf Mevduatı ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil olunacak primler hakkında 92/2707 sayılı karar (6.3.1992 tarih, 21163 s. R.G.)
- 79239 sayılı Genelgede değişiklik yapan 14.10.1992 tarih 49679 Sayılı Hazine Müsteşarlığı Tebliği.
- Bankalarca Kredi işlemlerinde Faiz Dışında temin edilecek Menfaatler ve Tahsil olunacak Masraflar Hakkında 92/3469 sayılı karar (3.10.1992 tarih, 21364 s. R.G.)
- Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Standart Rasyosuna İlişkin Hazine Müsteşarlığı ile TCMB Tebliği (1.3.1995 tarih, 222,17 s. R.G.)
- Bankaların Şube Açmalarına İlişkin Yönetmelik (21.6.1995 tarih 22320 s. R.G.)
- Yeminli Mali Müşavirlerin Bankalar Kanununun 46. Maddesini göre yapacakları tasdike ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik (31.5.1995 tarih, 22299 s. R.G.)
- 79239 Sayılı Genelgede Değişiklik yapan 5.7.1995 tarih, 28330 sayılı Hazine Müsteşarlığı Genelgesi.

- Bankaların Müşterilerinin Kimliklerini Tespit Yükümlülüğü Hakkında Yönetmelik (4.9.1986 tarih, 22747 s. R.G.)
- Mevduat Munzam Karşılıkları Hakkında 96/1 sayılı TCMB Tebliği (22.7.1996 tarih, 22704 ms. R.G.)
- Umumi Disponibilite Hakkında 96/1 sayılı TCMB Tebliği (22.7.1996 tarih, 22704 ms. R.G.)
- Mevduat Türleri ve Kapsamı ile Vade Dilimleri Hakkında 97/1 No'lu TCMB Tebliği (30.1.1997 tarih, 22893 sayılı rg.)

23-) Özel Finans Kurumlarının Tabi olduğu Mevzuat:

- Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 sayılı karar (19.12.1983 tarih, 18256 sayılı R.G.)
- 83/7506 sayılı karara ilişkin Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Tebliği (25.2.1984 tarih, 18323 s. R.G.)
- 83/7506 karara ilişkin TCMB'nin 1 No'lu Tebliği (23.3.1984 tarih, 18348 s. R.G.)
- 2.5.1985 tarih ve 3182 sayılı Bakanlar Kanununun; Minimum ödenmiş sermaye miktarını belirleyen 5. Maddesinin (d) fıkrası, genel risk sınırları başlıklı 39. Maddesi, İştirak kredileri başlıklı 39. Maddesi Banka ortaklarına ve mensuplarına kredi başlıklı 41. Maddeleri,
- Özel Finans Kurumlarının Şube Açma Esaslarına İlişkin-Hazine Müsteşarlığı Tebliği (11.1.1997 tarih, 22874 s. R.G.)
- Özel Finans Kurumlarının Kurulması Hakkında 83/7506 sayılı Kararname Eki Karara ilişkin Sermaye Tabanı/risk ağırlıklı varlıklar ve gayrinakdi yükümlülükler standart rasyosu tebliği (11.1.1997 tarih, 22874 s. R.G.)

Modern bankaların özel Finans Kurumlara göre daha yoğun ve daha değişken bir mevzuata tabi olduğu açıkça görülmektedir.

5.3. Banka İşlemleri Açısından Değerlendirme

Özel Finans Kurumları ve modern bankaların işlemleri incelendiğinde benzer işlemleri farklı şekillerde icra ettikleri görülmektedir. Bu nedenle bu kuruluşlar, icra ettiği işlemler itibariyle bir çeşit bankadırlar¹⁶. Yapısal farklılıkları nedeniyle; Özel Finans Kurumları tarafından sunulan hizmetlerin bir kısmı, modern banka hizmetleriyle şekil ve içerik yönünden benzerlik gösterirken bazıları farklılaşmaktadır.

Özel Finans Kurumları; bankacılık sistemi içerisindeki farklılıkları olmasına rağmen, bu sistemin dışında düşünülemez. Burada Özel Finans Kurumları ile modern bankaların işlemlerinin benzeyen ve ayrılan yönleri, nedenleriyle birlikte, ortaya konulmaktadır.

Banka ve Özel Finans Kurumlarının işlemleri kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve hizmet olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Aşağıda, bu fonksiyonların bankalar ve Özel Finans Kurumları tarafından nasıl ve hangi şartlarda icra edilip edilmediği karşılaştırmalı olarak, nedenleriyle birlikte, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

---

¹⁶ N. Durakbaşı, "Özel Finans Kurumları Hakkında" **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 22 Sayı: 10, Ekim 1986 s. 37.

5.3.1. Kaynak Oluşturma Açısından Değerlendirme

Kaynak Oluşturma İşlemleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Özkaynaklar	Sermaye ve yedek akçelerden oluşur. Tutarları 3182 sayılı Bankalar Kanunu ve TTK hükümleri ile belirlenmiştir.	Sermaye ve yedek akçelerden oluşur. Tutarları 3182 sayılı Bankalar Kanunu ve TTK hükümleri ile belirlenmiştir.
Mevduat Toplamak	Tasarruf mevduatı, ticari mevduat, resmi kuruluş mevduatı şeklinde vadeli ve vadesiz olarak mevduat toplarlar ve karşılığında faiz öderler.	Cari hesap (vadesiz mevduat gibi) ve katılma hesabı şeklinde fon toplarlar. Cari hesaplar karşılığında herhangi bir karşılık ödemezler. Katılma hesapları vadeli mevduat gibidir, ancak karşılığında kâr elde edilirse kardan pay, zarar meydana gelirse zarardan pay ödenir.
Merkez Bankası Kredileri	Reeskont ve avans şeklinde Merkez Bankası'ndan kullanılan kredilerdir. Vadesi bir gün veya daha fazladır. Maliyeti reeskont oranlarıdır. Bu krediler, iskonto edilmiş senetlerin reeskontu ile, senetler karşılığı olarak ve tahvil ve kıymetli madenlerin rehni karşılığında sağlanan avanslar şeklinde toplanır.	Bu tür işlemlerde faiz sözkonusu olması münasebetiyle bu tür bir kaynak oluşturamazlar. Ancak kıymetli maden rehni karşılığında Merkez Bankası Kredisi kullanmaları mümkün olabilir. Banka, merkez bankasına önce altını satar. Sonra da banka merkez bankası bu altını geri satar. Görünürde rehin olmakla birlikte rehin değil, iki aşamalı bir satıştır*. Ayrıca devlet ile fert arasındaki ilişkide, faizin hükmü ve enflasyonun altındaki veya enflasyon seviyesindeki reeskont oranlarının hükmünün, son fıkıhçılar tarafından ortaya atılan tartışmalar çerçevesinde, yeniden gözden geçirilmesi yerinde olur.
Repo (Geri satın alma anlaşması)	Ellerindeki; vadesi henüz gelmemiş devlet tahvili, hazine bonusu gibi menkul kıymeteri çok kısa bir süre sonra geri almak üzere satarak kaynak sağlarlar. Maliyeti Merkez Bankası kredisi maliyetinden düşüktür. Repo işlemi bir nevi çok kısa vadeli mevduat gibidir.	Repo işleminde hareket noktası faiz olduğu için bu şekilde kaynak oluşturamamaktadırlar.
Eurodolar Borçlanmalar	Toptancı piyasalarda sıkça başvuru alan kısa vadeli bir kaynaktır. Ulusal bir bankanın, fon ihtiyacını yabancı ülke bankalarından, karşılığında faiz vererek karşılamaını ifade eder.	Bu şekilde bir kaynak oluşturamazlar.
Tahvil İhracı	Yatırım ve kalkınma bankaları tahvil ihraç ederek kaynak oluşturur ve sabit yatırımlarını finanse ederler. Merkez bankaları yasal olarak tahvil ihraç edemezler.	Hem yasal olarak, hem de faizli bir işlem olduğu için, tahvil ihraç ederek kaynak oluşturamazlar.

* Bu görüş, Prof.Dr. Orhan Çeker ile yapılan mülakata dayanmaktadır.

Kaynak Oluşturma İşlemleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Varlığa Dayalı Menkul Kıymet (VDMK)	Tüketici kredileri, konut kredileri, leasing sözleşmesi alacakları, ihracat kredileri, bireysel tarım kredilerinden doğan alacaklarını karşılık göstererek menkul kıymet ihraç etmek suretiyle kaynak oluşturur.	Uygulamada yasal bir engel olmamasına rağmen bu şekilde bir kaynak faizli olduğu için oluşturamazlar.
Diğer Kaynaklar	Bankada bekletilen faizler, tediye emirleri, müşteri havaaleleri ve muhtelif alacaklılar kalemleri çok kısa bir süre için kaynak oluşturabilirler.	Bekletilen kârpayları, tediye emirleri, müşteri havaaleleri kısa süreli kaynak oluşturabilirler.

5.3.2. Kaynak Kullanırma İşlemleri Açısından Değerlendirme

Kaynak Kullanırma İşlemleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Açık Kredi	Bankanın çok iyi bildiği ve tanıdığı kendi müşterisine, imzasından başka hiçbir teminat istemeden yüksek faizle verdiği kredidir.	Büyük ölçüde kendileriyle çalışan, zor durumda kalmış müşterilerine hiçbir getiri talep etmeden, özsermaye veya cari hesap kaynaklarından kullandırdıkları Karz-ı Hasen (Borç verme) şeklindeki borçlardır. Banka müşterisinden faiz alırken ÖFK sadece verdiği borcun aynen geri dönmesini amaçlar.
Cari Hesap Kredisi	Banka müşterisine belli bir limite kadar kredi açar. Müşteri bu limit içerisinde ihtiyacına göre para çeker ve karşılığında faiz öder. Bu tür kredi daha çok döner sermaye ihtiyacını karşılamaya yöneliktir.	Kâr-zarar ortaklığı şeklinde işletmelerin döner sermayeleri için konulan nakit sermaye cari hesap kredisine benzer. Ancak bankalar faiz alırken ÖFK'lar sermayedar ortak olarak kâr-zarardan pay alırlar.
İskonto ve İştirak Kredisi	Müşterisinin, vadesi gelmemiş senetlerini nominal değerinin altında alarak müşterisine kredi sağlarlar. Yapılan işlemde faiz sözkonusudur. Senetler bankanın mülkiyetine geçer.	İşlemden faiz olduğu için bu şekilde kaynak kullanmazlar.
Senet Karşılığı Kredi	Müşterisinin vadesi gelmemiş senetlerini teminata alarak karşılığında kredi verirler. Senetler vadelerinden önce nakte çevrilir. Banka açtığı kredi karşılığında faiz alır ve senetlerin tahsiline aracılık eder. Ayrıca banka bu senetleri MB reeskonto verebilir.	Üretim desteği şeklinde kullanılan fonlar karşılığında müşteriden teminat olarak senet alabilir, senetlerin tahsilinde aracı olurlar ve tahsil ücreti alabilirler. Ancak bu senetleri MB reeskonta, faiz olması nedeniyle, göndermezler.

Kaynak Kullandırma İşlemleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Mal Karşılığı Kredi	Malını hemen satmayan, satış için belirli mevsimleri bekleyen müşterisine, malın bankaya rehin bordrosu düzenlenerek rehedilmesi karşılığında açılan kredidir. Banka karşılığında faiz geliri elde eder.	Üretim desteği şeklinde kullandırılan fonlar için ipotek ve rehin alabilirler. Ancak bankanın verdiği kredi, aldığı rehinden farklı ise, uygun değildir.
Pay Senedi ve Tahvil Karşılığı Kredi	Senetler karşılığı sağlanan krediler gibidir.	Pay senetleri karşılığında üretim desteği şeklinde fon kullandırılır, ancak tahvilde faizli işlem sözkonusu olduğu için ve kullandırılan fonun geri dönmemesi halinde sorun çıkacağı için tahvil karşılığı üretim desteği sağlanmaz.
Ticari vesaik Mukabili Kredi	Mal karşılığı krediye benzer. Tek fark rehin alınan şeyin mal olmayıp malı temsil eden vesikanın bulunmasıdır. Banka faiz geliri elde eder.	Üretim desteği şeklinde sağlanan fonlar için varantlar teminat olarak alınır. İthalat ve ihracat vesikalari ise mal karşılığı vesaikin alım-satımı şeklinde işleme tabi tutularak fon kullandırılır.
Kabul Kredisi	Üzerine çekilen poliçeyi kabul ederek müşterisinin itibarı yerine kendi itibarını koyarak kullandırdığı nakdi olmayan kısa vadeli kredidir. Banka faiz ve komisyon geliri elde eder.	Faizli bir işlem olduğu için bu şekilde bir fon kullandırma sözkonusu değildir.
Kefalet Mukabili Kredi	Küçük esnaf, çiftçi, memur ve işçilere üçüncü bir kişi veya kurumun kefaleti karşılığında açılan kredilerdir. Banka faiz geliri elde eder.	Faizli bir işlem olduğu için böyle bir fon kullandırmaları mümkün değildir. Ancak, üretim desteği şeklinde kullandırılan fonlar için üçüncü bir kişi veya kurumun kefaleti istenebilir veya karşılıksız olarak kefil olabilirler.
Teminat Mektubu	Banka muhatap kişi veya kuruma karşı müşterisinin yüklenimini yerine getirmemesi halinde, miktarı yazılı tutarı kayıtsız şartsız ödemeyi kabul eder. Banka teminat mektubu tutarı üzerinden komisyon alır.	Teminat mektubu verirler. Ancak yasal olarak ÖFK'ların verdiği teminat mektupları Resmî ihalelerde kabul edilmez. verilen mektubu karşılığında idari masraflar için bir ücret alabilirler.
Kıymetli Maden Ticareti ve Ticari Emtia Piyasası İşlemleri	Toptancı bankalar, kıymetli maden ticareti yaparken, diğer bankalar bu işleme giremezler. Altın bankacılığı, henüz yasal çerçeveye oturtulmuştur. Ayrıca bankalar emtia ticareti yapamazlar, ancak bu ticaretin finansmanına katkı sağlarlar.	Birer ticaret şirketi olan ÖFK'ların her türlü kıymetli maden ticareti ve emtia ticareti yapmalarına hiçbir engel yoktur. Halen yapılanda bir nevi ticarettir.
Leasing	3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu hükümlerine tabidir.	3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu hükümlerine tabidir. İki akdi bir arada yapmak uygun değildir. Fakat başta satış olduğu halde vergi vb. den kurtulmak sebebiyle iki akit gibi gösteriliyorsa uygundur*. Bu çerçevede işlem yapmasında hiçbir sakınca yoktur.

* Bu görüş, Prof.Dr. Orhan Çeker ile yapılan mülakata dayanmaktadır.

Kaynak Kullanırma İşlemleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Üretim Desteği	Bu şekilde bir kaynak kullanırmazlar. Bunun yerine çeşitli şekillerde nakit kredi kullanırmazlar.	ÖFK, müşterisinin talebi üzerine, müşterisinin ihtiyaç duyduğu mal, araç, gereç, hammadde vb. üçüncü şahıslardan peşin alıp, müşterisine, üzerinde anlaştıkları bir kâr payı koyarak vadeli olarak satar.
Kâr-Zarara Katılma	Bu şekilde bir kaynak kullanırmazlar. Ancak, kaynaklarını çeşitli şirketlerin hisse senetlerini plase ederek, iştirak oluşturmazlar.	Emek-sermaye ortaklığıdır. ÖFK fon toplarken, emek sahibi, fon kullanırken sermaye sahibidir. Elde edilen kâr, önce ÖFK ile fon kullanan arasında, sonra ÖFK ile mudi arasında önceden belirlenen oranda bölüşülür.
Karşılıksız Borç Verme (Karz-ı Hasen)	Bu şekilde bir kaynak kullanırmazlar. Yasal olarak da mümkün değildir.	ÖFK üst yönetimi alacağı kararla, zor durumda olan müşterilerine karşılıksız olarak durumu düzeldikten sonra aynen tahsil edilmek üzere kaynak tahsis edebilir.
Diğer İşlemler	Bankalar, yasal olarak ticarete ve sanayiye direk olarak giremezler. Ancak iştirak yolu ile yasa ile belirlenen ölçüde benzer işlere ortak olabilirler.	ÖFK'lar ticari amaçlı mülk alım satımı, ticari ve zirai yatırımlar kurabilir ve çalıştırabilirler.

5.3.3. Hizmet İşlemleri Açısından Değerlendirme

Bankaların hizmet fonksiyonları, çalışmamızda sekiz ana kategoride incelenmiştir. Bu bölümde, bölüm 2.3'de incelenen banka hizmet işlemlerinin özel Finans Kurumları tarafından icra edilip edilemeyeceği karşılaştırmalı olarak nedenleriyle birlikte ortaya konulmaya çalışılacaktır.

5.3.3.1. Piyasayı Ödeme Araçları ile Teçhiz Etmek Açısından Değerlendirme

Ödeme Araçları	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Çek	TTK'ya göre kambiyo senedi niteliğinde olan ve piyasada para yerine ödeme aracı olan çek karnesi, banka tarafından ticari mevduat ve tasarruf mevduatı sahiplerine verilir.	Cari hesap sahibi müşterilerine çek karnesi verirler. Anlaşmalı diğer modern bankalardan çekleri belli bir limite kadar tahsil edebilirler. Ayrıca modern banka çeklerini müşteriler için ücretsiz tahsil ederler..
Kredi Kartları	Müşterisine, belli limite kadar nakit çekme ve bankanın belli bir iskonto geliri elde etmek şartıyla, anlaşmalı bulunduğu alış-veriş merkezlerinden alış-veriş yapma olanağı tanıyan şifreli plastik kartlar verirler. Nakit çekmelerde faiz hemen işlerken alışverişlerde vadesinde yapılan ödemeler için faiz işlemez. 1997 yılı sonu itibarıyla toplam kredi kartı sayısı 4.857.166'dır. ¹⁷	Müşterisine peşin alım, vadeli satım (murabaha) prensiplerine göre veya komisyon alarak kredi kartı verebilmektedirler. Uygulamada, müşteri, kurum ile yapacağı anlaşma ile kredi kartı harcamalarını hesap kesim tarihinde hiçbir ücret ve komisyon ödemeden defaten ödeyebileceği gibi ödemelerini murabaha prensiplerine uygun olarak, kurumun belirleyeceği kâr oranı ilave edilerek vadeye yaya-bilmektedir. Müşteri, faizli işlem olması nedeniyle nakit çekemez. Yapılan fıkıh toplantılarında da nakit çekmemek ve temerrüde düşmemek şartı ile kredi kartı kullanılmasında bir sakınca olmadığını belirtenler olmuştur. ¹⁸
Havale ve Seyahat Çekleri	Müşterisi tarafından ödeme emri verilen aracı durumundaki banka, yaptığı bu hizmet karşılığında komisyon ve ücret geliri elde eder. Ayrıca seyahat çekleri ihraç ederek müşterisinden komisyon alırlar.	Havale hizmetleri için idari masraflar karşılığı ücret alırlar. Ayrıca nakit hükümünde olan ve müşterisine ödeme kolaylığı sağlayan seyahat çekleri ihraç ederek yapılan hizmet karşılığı olarak komisyon alırlar.

5.3.3.2. İthalat-İhracat ve Kambiyo Hizmetleri Açısından Değerlendirme

İthalat-İhracat Kambiyo Hizmetleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Belge Karşılığı Ödeme	İhracat-ithalat işlemi sırasında alıcı ile satıcı arasında aracılık yapar, karşılığında komisyon geliri elde eder. Bir nevi akreditif olan bu işlemde süre akreditiften uzun, ödeme tamamen ithalatçının insiyatifinde ve daha esnekler. İşlem beş aşamadan meydana gelir.	Yapılan işlem esas itibarıyla vekalet gibidir. Dolayısı ile ÖFK bu işlemi tıpkı modern bankalar gibi yaparlar ve bu hizmet karşılığında ücret alırlar.
Peşin Ödeme ve Alıcı Firma Prefinansmanı	Bankalar ihracat bedelini fiili ihracattan önce döviz veya TL cinsinden tahsil ederek, prefinansmanlı ihracatta aracılık yaparlar. Bankanın kazancı Lİ-BOR + % x kadardır. Bu işlem çok sık yapılmaz, çünkü banka ihracatçının kefilidir.	Üretim desteği şeklinde sıkça kullanılmaktadır. Ancak burada Libor uygulaması yoktur. Bu şartlar altında hizmet karşılığı ücret alabilirler.

¹⁷ Bankalarımız, 1997, s. 61.

¹⁸ Halil Güneng, "Faiz, Finans ve Borsa ile İlgili Bazı Meseleler", I Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Kombad Yayınları, Konya: 1997, s. 259; ez-Zuhayli, "Finans ve Borsa", s. 297.

İthalat-İhracat Kambiyo Hizmetleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Akreditif	Akreditif, bankanın belli şartlara uyulduğu takdirde mal veya hizmet bedelini ödemeyi taahhüt ettiği şartlı bir banka garantisidir. Banka hizmeti karşılığında komisyon geliri elde eder.	Müşaraka ve murabaha temelinde akreditif uygulaması yapabilirler. Murabaha temelinde yapılan akreditif işlemi tıpkı bankalardaki gibi yapılır ve vekalet esasına dayandığı için ÖFK yaptığı hizmet karşılığında ücret alır. Müsaraka temelinde yapılan akreditifte ise kâr-zarar paylaşımı yapılır.
Forfaiting	Banka ihracatçının senetli alacaklarına garanti vererek, veya kendi bünyesinde oluşturduğu departmanlar aracılığı ile bu alacakları iskonto ederek satın almak suretiyle bu işlemi gerçekleştirir. Garanti vermek suretiyle komisyon geliri, iskonto etmek suretiyle faiz geliri elde eder.	Forfaiting işlemi üretim desteği (murabaha) şeklinde yapılmaktadır. Ancak ÖFK bu işlemde hem aracı hem ihracatçı konumundadır. Diğer bir deyişle ÖFK ihracatı kendisi yapar sonra da bu malları müşterisine (ihracatçıya) vadeli olarak satar ve karşılığında ihracat satış fiyatı ile müşterisine satış fiyatı arasındaki fark kadar gelir elde eder. Ayrıca forfiter senedi tahsil ettiği için, emeğinin karşılığını alabilir.
Factoring	Banka, bağlı kuruluşları aracılığı ile veya bünyesinde oluşturduğu departmanlar aracılığı ile bu işlemi gerçekleştirir. Bankanın geliri; kredi ve piyasa araştırmaları, alacak kayıtların tutulması ve alacaklara tahsilatı gibi işler için yapılan harcamaların karşılığı olan ve satışların yüzdesi olarak hesaplanan komisyon geliri ve bankadan vadesinden önce tahsil edilen alacaklara uygulanan faiz geliri olmak üzere iki gruptur.	Vadesinden önce çekilen alacaklara bankanın uyguladığı faiz nedeniyle ÖFK'lar tarafından şüpheli görülmektedir. Ancak sunulan hizmetler karşılığında satışlar üzerinden alınan komisyon, vekalet ücreti gibidir. Bu nedenle, factoring işleminin bu kısmı ÖFK'larca yapılabilir, ancak işlemin bir bütün olması konuya daha temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Şüpheli görülen bu işlem nedeniyle ÖFK factoring işlemi yerine kâr-zarar ortaklığı veya murabahayı taklit etmektedirler.
Swap	Farklı birimlerden oluşan paraların veya farklı koşullar taşıyan faizlerin bir mal gibi düşünülerek karşılıklı olarak değiştirilmesidir. Banka hem faiz swapına hem de para (döviz) swapına aracı olarak veya son kullanıcı olarak katılmaktadır. Aracı konumundaki banka komisyon geliri elde ederken, son kullanıcı banka riskten korunmakta ve faiz geliri elde etmektedir.	Döviz swapı, para birimleri farklı olduğu için, borç takası yapabilirler. Bu nedenle, döviz swapında ÖFK'lar taraf olarak katılmak suretiyle risklerini azaltırken, aracı olarak katılarak, komisyon geliri elde edebilirler. Ancak faiz swapına hiçbir şekilde giremezler.
Opsiyon	Bankalar faiz ve döviz opsiyonlarına hem aracı hem taraf olarak katılmaktadırlar. Aracı konumunda olan banka; opsiyon işleminde taraflar arasında belirlenen opsiyon primi üzerinden komisyon geliri elde ederken, taraf olan banka, kur riski ve faiz oranı riskinden korunmayı amaçlar. Faiz ve döviz opsiyonları dışındaki diğer opsiyon işlemlerinde banka aracı konumundadır ve komisyon geliri elde eder.	Faiz ve döviz opsiyonlarının temelinde faiz ve paranın mal gibi düşünülmesi yer almaktadır. Bu nedenle ÖFK faiz ve döviz opsiyonu işlemine taraf olarak, aracı olarak katılmazlar. Ancak faiz ve döviz opsiyonu dışında kalan opsiyon işlemlerine murabaha temelinde aracı olarak katılırlar. Murabaha anlaşmasında, müteşebbisin üzerinde anlaşılan ve kurum tarafından peşin alınıp kendisine vadeli satışı yapılacak malı, almasını zorunlu kılan bir taraf yoktur. Buradaki fark ÖFK'nın satışının bir vadeye bağlanmaması ve karşılığında opsiyon primi almamasıdır. Bu da kurumun yüklenmediği ekstra bir risktir.

İthalat-İhracat Kambiyo Hizmetleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Forward ve Future İşlemler	Bankalar, döviz kuru ve faiz oranı risklerinden korunmak, future piyasalara üye olmayanlar için, verdikleri teminatlarla uluslararası güven ortamını sağlamak üzere, bu işlemleri gerçekleştirirler. Opsiyon işlemine benzer, tek fark işlemin anlaşma ile zorunlu olarak gerçekleştirilmek zorunda olmasıdır. Bankanın kârı veya zararı, belirlenen döviz kuru veya faiz oranı ile vade tarihinde oluşan piyasa döviz kuru veya piyasa faiz oranı arasındaki farktır.	Tamamen faize dayalı bir işlem olması ve paranın bir mal sahibi gibi düşünülmesi nedeniyle ÖFK'lar bu işlemi yapmazlar. Çünkü bu işlemlerin bağlayıcılığı vardır.

5.3.3.3. Elektronik Bankacılık Hizmetleri Açısından Değerlendirme

Elektronik Bankacılık Hizmetleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Otomatik Vezne Makinaları (ATM)	Banka daha fazla müşterisine hizmet götürerek, bu makinalar sayesinde 24 saat aralıksız işlem yapmak suretiyle toplanan fonları gecelik işlemlerde (Repo) kullanarak gelir elde eder. Yüksek sabit yatırım finansmanı gerektirmektedir. 1997 yılı sonu itibariyle toplam ATM sayısı 6.504'dür. ¹⁹	Yüksek sabit yatırım finansmanı gerektirdiği için ve bu yatırımın kısa sürede geri dönmesini sağlayabilecek gecelik işlemler, faiz nedeniyle yapılamadığı için, henüz böyle bir uygulama mevcut değildir. Ancak rekabet gücünü artırdığı kabul edilen bu uygulamaya repo işlemi yapmak şartıyla kısa sürede geçilmesi gerekmektedir.
Satış Noktasında Elektronik Fon Transferi (EFTPOS)	Banka bu hizmeti karşılığında satıcılardan komisyon geliri elde eder. 1997 yılı sonu itibariyle EFTPOS sayısı 58.636'dır. ²⁰	ÖFK'lar henüz bu uygulamayı başlatmamışlardır. Ancak en kısa zamanda bu hizmeti vermelerinde, yüksek maliyet dışında, hiçbir engel yoktur. Cari hesaplardan rahatlıkla karşılanabilir.
Ev ve Büro Bankacılığı	Bankacılık hizmetleri daha geniş coğrafi bölgelere yayılarak bankanın daha fazla hizmet ve daha fazla gelir elde etmesini sağlar.	Henüz böyle bir uygulamaya geçilmemiştir. Ancak rekabet üstünlüğü sağlayabilecek bu uygulamaya geçilmesinde hiçbir engel yoktur.
Elektronik Nakit Yöntemi	Banka müşterisine sunduğu elektronik nakit yönetimi hizmetleri karşılığında ücret ve komisyon geliri elde eder.	Henüz böyle bir uygulamaya geçilmemiştir. Ancak güven esasına dayanan bir anlayışla çalışan ÖFK'nın bu hizmetleri sunarak karşılığında gelir sağlamasında hiçbir engel yoktur.
SWİFT	Swift uluslararası bankacılık alanında muhabirlik ilişkisini gerçekleştirmek için bilgi transferi sağlar. Halen dünyada 3.500 banka bu sistemden yararlanırken ülkemizde faaliyet gösteren 72 bankadan 63'ü bu sistemden yararlanmaktadır. ²¹	Özel Finans Kurumları yurtiçi ve yurtdışı muhabir banka hizmetleri vermekte ve bu hizmetlerden yararlanmaktadır.

¹⁹ Bankalarımız, 1997, s. 60.

²⁰ Bankalarımız, 1997, s. 59.

²¹ Bankalarımız, 1997, s. 62.

5.3.3.4. Menkul Kıymet Plasmanları ve Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler Açısından Değerlendirme

Menkul Kıymet Üzerine Yaptığı İşlemler	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Aracılık	Bankalar, şirketlerin hisse senedi, tahvil vb. menkul kıymetlerin ihracında kanunda belirlenen şekil ve şartlarda aracılık yaparak karşılığında komisyon geliri elde eder. Yatırımcıların portföy oluşturmalarına, kanunla belirlenmiş olan şekil ve şartlarla yatırım fonları kurmak ve idare etmek şeklinde aracılık yaparak, karşılığında komisyon geliri elde eder. ayrıca müşteri nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımına aracılık yaparak karşılığında ücret alır.	Yasal olarak menkul kıymet ihraç edemez ve yatırım fonu kurup işletemez. Bu yasağın ortadan kalkması halinde bile, sadece hisse senedi ihracına aracılık edebilir ve hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu kurup işletebilirler. Çünkü diğer menkul kıymetler faiz esasına göre işlem görmektedirler.
Menkul Kıymet Plasmanı	Her türlü menkul kıymete kaynaklarını plase ederek kâr amacıyla çalışırlar.	Sadece hisse senetlerine, ÖFK kendi özkaynaklarını plase edebilir. Ayrıca cari hesaplarında ve yatırım hesaplarında toplanan fonların TCMB tarafından belirlenen kısmı yine bu banka tarafından belirlenen likit kıymetlere plase edilir. Bunun dışında menkul kıymet plasmanı yoktur.
Teminat Olarak Kabul Etmek	Her türlü menkul kıymeti, kullandıkları krediler için teminat olarak alırlar. Amaç, kredi riskini en aza indirmektir.	Murabaha şeklinde kullanılan fonlar karşılığında menkul kıymetleri teminat olarak almaktadırlar. Ancak kullanılan borcun geriye dönmesi halinde, teminata alınan menkul kıymetin tahvil vb. faizli olması, teminata alınacak menkul kıymetlerde seçici davranılması gereğini ortaya çıkarmaktadır.
Saklama ve İdare Etme	Her türlü menkul kıymeti, kiralık kasalarda veya serbest depo (vedia) anlaşması ile korur ve bu hizmeti karşılığında ücret alır. Ayrıca banka menkul kıymetlerin idaresini üstlenerek müşterisinin adına onun yapması gereken (faiz ve temettü kuponu tahsili vb.) bütün işlemleri bir ücret karşılığında yapar.	Her türlü menkul kıymet için kiralık kasa hizmetini kira geliri karşılığında sunarlar. Ancak sadece hisse senedi ve kâr-zarar ortaklığı belgelerinin idaresini üstlenirler. Diğer menkul kıymetlerin, faizli işlem gerekçesiyle, idaresini üstlenmezler.
Banka Bonoları ve Banka Garanti Bonoları	Banka bonoları ihracı ile kendi finansman ihtiyacını, banka garantili bono ihracı ile müşteri işletmenin finansman ihtiyacını karşılayan banka faiz geliri elde eder.	Tamamen faizli bir sistem olduğu ve yasal olarak yapmalarına imkan tanınmadığı için bu işlemleri yapmazlar.

5.3.3.5. Diğer İşlemler Açısından Değerlendirme

Diğer Hizmetleri	Modern Bankalar	Özel Finans Kurumları
Proje Finansmanı	Projelerin finansmanında kullanılan kredinin geri dönüşü, projenin nakit akışına dayanır. Risk yüksek olduğu için konsorsiyum şeklinde finanse ederler. Riski dağıtmak için eurotahvil ihraç edilir veya eurokredi sağlanır.	Proje finansmanında mudaraba veya muşaraka şeklinde fon kullanırlar. Projenin büyük hacimde olması halinde riski dağıtmak için tahvil ihracı sözkonusu değildir. Ancak özel projelerin finansmanı için ve münhasıran o işe tahsis edilmek üzere müstakil hesaplarda fon toplanabilirler.
Şirket Devir ve Birleşmelerinde Aracılık	Uzman personelleri ile şirketlerin devir ve birleşmelerinde danışman olarak işlev görürler. Karşılığında danışmanlık ücreti alırlar.	Uzman personeli ile şirket devir ve birleşmelerinde ve diğer yatırım konularında fizibilite hazırlayabilmektedirler.

5.4. Performansları Açısından Değerlendirme

Bu bölümde ÖFK'lar ile modern bankalar; bilanço büyüklükleri, kârlılık, sermaye yeterliliği, gelir-gider yapısı, aktif kalitesi ve pazar payı açılarından, 1990-1997 dönemi esas alınarak, performansları karşılaştırmaktadır. Böylece ÖFK'ların icra edebildiği banka fonksiyonlarındaki görelî, başarı veya başarısızlığı ortaya konularak, çalışmada amaçlanan, ÖFK'ların Türkiye'nin finans kesimine katkılarının olup olmayacağı belirlenmeye çalışılacaktır.

1997 yılı sonu itibarıyla toplam 72 modern banka 6.819 şube ve 154.864 personeliyle ülke genelinde faaliyet göstermektedirler. Toplam aktifleri 19.378.544 milyar TL, toplam kredileri 8.811.893 milyar TL, toplam mevduatı 1.253.190 milyar TL, toplam özkaynakları 1.253.190 milyar TL ve toplam net dönem karları 458.421 Milyar TL, olan modern bankaların 8 tanesi kamu sermayeli 64'ü özel sermayelidir²². Diğer taraftan Türkiye'de 6 özel Finans Kurumları 112 şube ile faaliyet göstermektedirler. Toplam aktifleri 224.331 Milyar TL, kullandığı toplam fon tutarları 184.873 Milyar TL, toplam özkaynakları 7.309 Milyar TL ve toplam net dönem karları 4.655 Milyar TL olan özel Finans Kurumlarının 3'ü yerli özel sermayeli 3'ü yabancı özel sermayelidir²³.

²² Bankalarımız 1997, Türkiye Bankalar Birliği Yay No: 205 s. II-531-533.

²³ Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Mart, 1997, s. 131-132.

5.4.1. Pazar Payları Açısından Değerlendirme

Oligopolistik bir yapı sergileyen Türk bankacılık sektörünün, mali sektör içindeki payı, Merkez Bankası'nda dahil edildiğinde %94'e ulaşmaktadır²⁴. Tablo 5.1 incelendiğinde, bankaların vadeli ve vadesiz mevduatları ile, Özel Finans Kurumlarının cari ve katılma hesaplarından meydana gelen toplam fon miktarlarının 1990-1997 döneminde her yıl ortalama %103,5 arttığı görülmektedir. Toplanan fonların ortalama %97,9'u modern bankalar tarafından, %2,1'i Özel Finans Kurumları tarafından toplanmaktadır. Modern bankalar tarafından toplanan fonlar, her yıl ortalama %96,7 artarken, Özel Finans Kurumları tarafından toplanan fonlar %118 artmaktadır. Buna göre ÖFK her yıl bir önceki yıla göre ortalama 1.18 kat daha fazla fon toplarken, modern bankalar 0.967 kat daha fazla fon toplamaktadırlar. Diğer bir deyişle ÖFK modern bankalara göre her yıl ortalama 0.213 kat daha hızlı büyümektedirler. Ancak ÖFK'ların toplam fon içerisindeki payının %2.1 gibi çok küçük bir düzeyde bulunması, bu kuruluşlar tarafından toplanan fon tutarlarının modern bankalar tarafından oluşturulan fon tutarlarına ulaşması, bu artış hızıyla dahi kısa dönemde mümkün görülmemektedir.

Tablo 5.2 incelendiğinde modern banka ve özel Finans Kurumları tarafından kullanılan toplam fon miktarının 1990'da 78.823 milyar TL olup bunun %98.4'ü modern bankalar tarafından %1,6'sı Özel Finans Kurumları tarafından, 1991 yılındaki 130.481 milyar TL'nin %98'i modern bankalar %2'si Özel Finans Kurumları tarafından, 1992 yılındaki 234.269 milyar TL'nin %97,5'i modern bankalar %2,5'i Özel Finans Kurumları tarafından, 1993 yılındaki 437.717 milyar TL'nin %96,7'si modern bankalar %3,3'ü Özel Finans Kurumları tarafından, 1994 yılındaki 819.355 milyar TL'nin %96.2'si modern bankalar %3.8'i Özel Finans Kurumları tarafından, 1995 yılındaki 1.807.289 milyar TL'nin %96.5'i modern bankalar %3.5'i Özel Finans Kurumları tarafından 1996 yılındaki 4.009.020 milyar TL'nin %96.3'ü modern bankalar %3.7'si Özel Finans Kurumları tarafından kullanıldığı görülmektedir.

²⁴ Finans Kurumları Özel İhtisas Komisyonunun Özet Raporu ve Merkez Bankacılığı, DPT yayını No: 2451, Ankara: Ekim 1996 s. 15.

Kullandırılan fonlardaki, 1996-1997 dönemindeki ortalama yıllık büyümeye %93,5'tir. modern bankalar tarafından kullanılan fonların bu dönemdeki ortalama büyümesi %94,75 iken, Özel Finans Kurumları için bu rakam %116,6'dır. 1990 yılında modern bankaların kullandığı fon miktarı %74 atarken, Özel Finans Kurumlarındaki artış %77 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışlar sırasıyla 1991'de %65 %104, 1992'de %78 %134, 1993'de %85, %143, 1994'de %86 %118, 1995'de %121 %106, 1996'da %121 %134 ve 1997'de %128, %24 olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılında kullandırılan toplam fonlardan %1,6 pay alan Özel Finans Kurumları, ortalama yılda %116,6 büyüyerek, 1996 yılında %3,7 1997 yılında %2,1 pay alır duruma gelmişlerdir. Bu gelişme özel Finans Kurumlarına olan güvenin giderek daha da artmasına yol açabilecek bir gelişmedir. Ancak modern bankaların payının 1997 itibariyle %97,9 olarak gerçekleşmesi, bu pazarda, Özel Finans Kurumlarının fazla ağırlıklı olmadığını göstermektedir. Özel Finans Kurumlarındaki bu büyüme hızıyla, bu kuruluşların, bu pazardan alacağı payın kısa vadede çok büyüyeceği sonucuna ulaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Ancak uzun vadede özel Finans Kurumlarının sayısının artması ve şube ağının genişlemesi ile, bu pazardan alacağı payın artırılacağı söylenebilir. Ülkemizde halen 72 banka 6189 şubesiyle hizmet vermektedir. Diğer bir deyişle bankacılık hizmeti veren kuruluşların %92'sini modern bankalar oluştururken, %8'ini Özel Finans Kurumları, şube ağının %98,2'si modern bankaların iken %1,8'i Özel Finans Kurumlarıdır. Bu durumda Özel Finans Kurumlarının kullandırılan toplam fonlardan aldığı ortalama %2,1'lik payın başarı olduğu söylenebilir.

Ayrıca modern bankalar toplanan fonların ortalama %97,9'unu toplayıp, kullandırılan fonların %97,2'sini kullandırırken Özel finans kurumları toplanan fonlardan ortalama %2,1 kullandırılan fonlardan ortalama %2.8 pay almaktadırlar. Diğer bir deyişle Özel Finans Kurumları topladığı fonları modern bankalardan daha fazla kullandırmaktadırlar.

Tablo 5.3'te modern bankalar ile özel Finans Kurumlarının aktif büyüklükleri karşılaştırılmaktadır. Buna göre 1990 yılında modern banka ve özel finans kurumlarının toplulaştırılmış aktiflerinin %99'u modern bankaların, %1'i ÖFK'ların iken 1997'de bu oranlar sırasıyla %98,7 ve %1,3 olmuştur. Diğer bir deyişle Özel

Finans Kurumları, aktif büyüklük itibariyle, modern bankalarla kıyaslandığında, ortalama %1.6 gibi çok küçük bir düzeyde kaldığı görülmektedir.

Tablo 5.4 ve 5.5'te sırasıyla modern bankalar ve Özel Finans Kurumlarının aktif ve pasif yapıları karşılaştırılmıştır. Modern bankalar, 1990-1997 döneminde, toplam aktiflerinin %36,9'unu likit kıymetlerden oluşurken, bu dönemde Özel Finans Kurumları için bu oran, ortalama %11,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde modern bankaların finansal yatırımları toplam aktiflerinin ortalama %42,8'ini, sabit yatırımların ortalama %4,25'ini oluştururken, bu oranlar Özel Finans Kurumları için sırasıyla %74,7 ve %9,1 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 1990-1997 döneminde modern bankaların kaynaklarının ortalama %59,4'ü mevduatlardan, %6,6'sı özkaynaklardan oluşurken, Özel Finans Kurumlarının özkaynaklarının ortalama %78,9'u cari ve katılma hesaplarından, %5,5'i özkaynaklardan oluşmaktadır.

Modern bankalar 1990-1997 döneminde kaynaklarının %59,4'ünü mevduat olarak toplayıp bunun %42,8'ini kredi olarak kullandırırken, Özel Finans Kurumları kaynaklarının %78,9'unu cari ve katılma hesabı olarak toplayıp bunun %74,7'sini kredi olarak kullandırmışlardır. Diğer bir deyişle modern bankalar topladığı fonların %16,6'sını kredi dışı bırakırken Özel Finans Kurumları topladığı fonların %4,2'sini kredi dışı bırakmaktadırlar. Bankalar topladığı fonların %16,6'sını üretime dolayısı ile ekonomiye katkı sağlayacak kredilere aktarmak yerine, kendi bünyelerinde tutarak rant(repo vb.) sağlarken, Özel Finans Kurumları, topladığı fonların ancak %4,2'sini kendi bünyesinde tutmaktadırlar. Buna göre, modern bankalar topladığı, fonların %83,4'ünü kredi olarak ekonomiye kazandırırken, Özel Finans Kurumları topladığı fonların %95,8'ini ekonomiye aktarmaktadırlar.

5.4.2. Sermaye Yeterliliği Açısından Değerlendirme

Tablo 5.6'da görüldüğü gibi, modern bankalar 1990 yılında toplam aktiflerin %10,2'sini özkaynak ve dönem kârı ile finanse ederken, 1997 yılında bu oran %9,4'e gerilemiştir. Diğer taraftan Özel Finans Kurumları için ise bu oran; 1996 yılında %7,7 iken 1997'nin ilk üç ayı itibariyle %4,1'e gerilemiştir.

Tablo 5.7 incelendiğinde modern bankaların topladığı fonların 1990 yılında %13,4'ünü özkaynak ve dönem kârı ile karşılarken, bu oranın 1997 yılında %11,6'ya gerilediği görülmektedir. Özel Finans Kurumları için bu oran 1990 yılında %10,9 iken 1997'nin ilk üç ayı itibariyle %4,8'e gerilemiştir.

Tablo 5.8'de net çalışma sermayesi/toplam aktifler karşılaştırılmıştır. Buna göre modern bankaların 1990 yılında net çalışma sermayesi toplam aktiflerinin %2,1'ini oluştururken, yıllar itibariyle farklılık göstermekle birlikte 1997 yılında %2,8'e yükselmiştir. Bu oran Özel Finans Kurumları için 1990 yılında %14 iken 1997 yılının ilk 3 ayı itibariyle %6 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, modern bankalar özkaynak yeterliliği açısından özel Finans Kurumlarından çok daha iyi durumdadırlar. Modern bankaların özkaynak ve dönem karlarının toplam aktifleri karşılama oranı ortalama %9,2 iken, bu oran Özel Finans kurumları için %5,2'dir. Ayrıca modern bankaların özkaynak ve dönem karlarının topladıkları fonları karşılama oranı, ortalama %11,7 iken, bu oran özel Finans Kurumları için %6,7'dir Ancak net çalışma sermayesi itibariyle özel Finans Kurumlarının modern bankalardan çok daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Özel Finans Kurumları için net çalışma sermayesi/toplam aktif oranı ortalama %12,6 iken bu oran modern bankalar için %1,5'dir.

5.4.3. Aktif Kalitesi Açısından Değerlendirme

Tablo 5.9 incelendiğinde, modern bankaların, 1990-97 döneminde aktiflerinin ortalama %43,25'inin kullandığı kredilerden oluştuğu görülmektedir. Buna karşılık aynı dönemde, Özel Finans Kurumlarının aktiflerinin ortalama %75,75'inin, bu kurumlara mahsus, kredi şeklinde kullandırıldığı görülmektedir. Bu rakamlara göre Özel Finans Kurumları modern bankalara kıyasla %32,5 daha riskli çalışmaktadırlar. Özel Finans Kurumlarının aktiflerinin ortalama %24,25'i kurum bünyesinde kalırken, %75,75'i müteşebbis kurum müşterileri vasıtasıyla, ticarete ve sanayiye, dolayısı ile ekonomiye aktarılırken, modern bankalar aktiflerinin ortalama %56,78'ini kendi bünyesinde tutarak geri kalan %43,25'ini ekonomiye aktarmaktadırlar. Risk yüklenimi açısından, Özel Finans Kurumları daha risklidir, ancak ekonomiye direkt katkıları açısından daha etkilidirler.

Tablo 5.10 incelendiğinde modern bankaların 1990-97 döneminde toplam krediler içindeki takibe alınan kredilerin payının, ortalama %3,3 olduğu, buna karşılık Özel Finans Kurumlarında bu oranın ortalama %1,89 olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle Özel Finans Kurumları, kullandığı fonların geri dönüşünü modern bankalardan daha etkin olarak sağlamaktadırlar.

Modern bankalar Özel Finans Kurumlarına göre daha az riskli çalışmalarına rağmen, kredilerin geri dönüşünü sağlamada, ÖFK'lar kadar başarılı olamamaktadırlar. Bize göre bunun iki temel nedeni olabilir. Birincisi modern banka ve Özel Finans kurumu müşterilerinin kişisel özellikleri ve moral değerlere bağlılıkları, ikincisi; kurumların çalışma prensipleridir. Özel Finans Kurumlarından fon kullanan müteşebbislerin daha muhafazakar ve toplumun moral değerlerine daha fazla bağlı olduğu bilinmektedir. Bu yapıdaki bir müşteri kitlesinin, başkasının parasını kullanmada ve geri ödemede göstereceği titizlik daha fazladır. Ayrıca Özel Finans Kurumları fon kullandığı müteşebbis ile daha çok ortaklık prensibi ile çalışarak kara ve zarara ortak olduğu için müşteri seçiminde daha titiz davranmaktadırlar. Kullanılan fonun geri dönmemesi halinde, müşteriyi zorlayacak yasal bir yaptırımın olmaması da Özel Finans Kurumlarının müşteri seçiminde daha titiz davranmaya zorlamaktadır. Diğer taraftan modern bankalar kullandığı kredi karşısında sabit bir faiz geliri elde etmektedir. Kredi müşterisinin iflası veya parayı nerede kullandığı bankayı çok fazla ilgilendirmediği ve bankalar arası yoğun bir rekabet yaşandığı için, bankalar müşteri seçiminde çok fazla titiz davranmamaktadırlar. Bu da kredinin geri dönüşünü sağlamada bazı zorluklar doğurmaktadır.

5.4.4. Likidite Açısından Değerlendirme

Tablo 5.11 incelendiğinde, modern bankaların likit aktiflerinin, 1990-97 döneminde toplanan fonların ortalama %46,9'una denk düştüğü görülmektedir. Diğer bir deyişle, modern bankalar mevduat ve mevduat dışı kaynaklardan topladıkları fonların ortalama %46,9'unun, nakit değerlere, bankalara ve menkul kıymetlere yatırmakta ve münzam karşılık olarak ayırmakta, geri kalan %53'ünü ise kredi olarak kullanılabilmektedir. Modern bankaların likit aktiflerinin dağılımı incelendiğinde bu kalemden en büyük payı %42,8 ile bankalar, ikinci olarak %32,4 ile hazine bonusu ve devlet tahvilinden oluşan menkul değerlerin, üçüncü olarak %15,3 ile münzam karşılıkların ve dördüncü olarak %9,5 ile nakit değerlerin aldığı görül-

mektedir. (Tablo 5.13) Diğer bir deyişle modern bankalar, topladığı fonların ortalama %19'unu bankalara yatırarak, %16,2'sini menkul kıymetlere plase ederek, %7,5'ini munzam karşılık ayırarak, %4,5'ini kasada tutarak değerlendirmektedirler.

Özel Finans Kurumlarının, 1990-97 döneminde, toplanan fonların ortalama %14,1'inin likit aktiflerden oluştuğu görülmektedir. Bu kurumlar katılma hesabı ve cari hesap şeklinde topladıkları fonların %14,1'ini likit aktiflere plase etmekte, geri kalan %85,9'unu kuruma mahsus fonlarda kredi olarak kullanılmaktadır. Özel Finans kurumlarının likit aktiflerinin dağılımı incelendiğinde, bankaların (yurtiçi ve yurtdışı bankalar) %74,8 ile birinci sırayı aldığı, nakit değerlerin %23,5 ile ikinci sırayı ve menkul değerlerin %1,7 ile üçüncü sırayı aldığı görülmektedir. Diğer taraftan modern bankaların, 1990-97 döneminde, toplam aktiflerinin ortalama %36,5'i likit aktiflerden meydana gelirken, bu oran Özel Finans Kurumları için ortalama %11,2'dir.

Bu rakamlara göre, modern bankaların likidite gücünün Özel Finans Kurumlarındakinden ortalama %25,3 kat daha güçlü olduğu söylenebilir. Bankaların likidite güçlerinin yüksek olması, banka sisteminin tasarruf sahiplerine güven vermesi açısından çok iyi olduğu söylenebilir. Ancak banka sisteminin temel işlevlerinden en önemlisi, bankalarda toplanan küçük tasarrufların, müteşebbislere kanaliz edilerek, ekonomiye canlılık sağlamak ve yatırımları finanse ederek yeni istihdam alanları oluşturmaktır. Bankaların, yasal olarak belirtilen tutarların dışında, topladığı fonlar likit olarak tutması, rant ekonomisine hizmet etmek anlamını taşır. Modern bankaların 1990-97 dönemindeki likit aktiflerinin, ortalama dağılımından da görüldüğü gibi, (Tablo 5.13) bu kurumların likit aktiflerinin %42,8'inin faiz geliri sağlayan bankalara plase edildiği, %32,4'ünün ise yine faiz geliri sağlayan devlet tahvili ve hazine bonosuna plase edildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle modern bankaların likit aktiflerinin %75,2'si, toplanan fonların %35,2'si, toplam aktiflerin %27,5'i rant ekonomisine kanalize edilmektedir.

Tablo 5.13'de görüldüğü gibi, Özel Finans Kurumlarının likit aktiflerinin %74,8'i yurtiçi ve yurtdışı bankalara, %1,7'si menkul kıymetlere plase edilmektedir. Diğer bir deyişle Özel Finans Kurumları, likit aktiflerinin %76,5'ini, toplanan fonların %10,8'ini, toplam aktiflerin %8,6'sını rant ekonomisine zorunlu olarak kanalize etmektedirler.

5.4.5. Kârlılık Açısından Değerlendirme

Tablo 5.14 incelendiğinde, 1990-97 döneminde, modern bankaların özkaynak kârlılığının, 1994 yılı hariç, sürekli bir artış trendi içinde olduğu ve bu dönemde ortalama özkaynak karlılığının %46,7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Buna karşılık aynı dönemde Özel Finans Kurumlarının özkaynak karlılığının iniş trendi içerisinde olduğu ve bu dönemde ortalama özkaynak karlılığının %33,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1990-97 döneminde, modern bankalar, Özel Finans Kurumlarından, 13,6 puan daha fazla, özkaynakları üzerinden kâr elde etmişlerdir. Diğer bir deyişle modern bankalar kendi kaynaklarını kurumsal açıdan daha verimli kullanmışlardır.

Modern bankaların toplam aktifleri üzerinden sağladığı kârlılık 1990-1997 döneminde, 1997 yılı hariç, sürekli bir yükseliş trendi göstermiş ve bu dönemde ortalama aktif karlılığı %3,05 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 5.15) Buna karşılık bu dönemde Özel Finans Kurumlarının aktif karlılığının iniş trendi içerisinde olduğu ve ortalama aktif kârlılığının %1,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1990-97 döneminde modern bankalar toplam aktifleri üzerinden ÖFK'lara göre ortalama 1,65 kat daha fazla kâr elde etmişlerdir.

Kurumsal açıdan bakıldığında modern bankaların daha karlı oldukları görülmektedir. Bankaların karları, kredilerden alınan faizler ile mevduata verilen faizler arasındaki faiz farkından oluşmaktadır. Ayrıca faiz dışı gelir ve gider arasındaki farklarda bu kâr üzerinde etkilidirler. Bu durumda, modern bankaların kurumsal olarak çok fazla kârlı görünmeleri, bu faiz farkının çok fazla banka lehine olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, banka çok fazla kâr ederken, tasarruf sahibi mudileri aynı oranda kâr elde edememekte veya kredi müşterileri aşırı faiz yüküne maruz bırakılmaktadırlar. Bu her iki durum, ekonominin gelişmesinde lokomotif olan para sirkülasyonunun sağlanmasını, olumsuz etkileyebilmektedir. Buna karşılık özel Finans Kurumlarının özkaynak kârlılığı ve aktif kârlılık açılarından modern bankaların çok altında kalmalarının para sirkülasyonuna daha fazla olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Ancak her iki kurumun gelir gider yapısının incelenmesi bu konuda daha rasyonel sonuçlara ulaşmamızı sağlayabilir.

5.4.6. Gelir Gider Yapısı Açısından Değerlendirme

Tablo 5.16 incelendiğinde modern bankaların, 1990-97 döneminde toplam gelir toplam gider oranının, ortalama %116, Özel Finans Kurumlarının ise %106,6 olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle modern bankalar %16 kâr marjı ile çalışırken, Özel Finans Kurumları %6,6 kâr marjı ile çalışmaktadırlar. Diğer taraftan tablo 5.17'ye göre, modern bankaların faiz gelirlerinin toplam gelir içindeki payı, 1990-97 döneminde, 1997 yılı hariç sürekli artış trendi içerisinde olup, bu dönem içinde faiz gelirlerinin toplam gelir içindeki ortalama payı %80,1 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık, Özel Finans Kurumlarının kârpayı ve komisyon gelirlerinin toplam gelir içindeki payı bu dönemde sürekli düşüş göstermekte olup ortalama %83,8 olarak gerçekleşmiştir.

Modern bankaların faiz gelirlerinin, toplam gelir içerisindeki payının artması, bu kuruluşların faiz dışı gelirlerinin giderek daha da azaldığını göstermektedir.

Ancak faiz gelirlerinin dağılımına bakıldığında, kredilerden alınan faizlerin payının, 1990-97 döneminde, ortalama %63,8, devlet tahvili ve hazine bonosundan oluşan menkul kıymetlerden alınan faizlerin payının %22,9, bankalardan alınan faizin payının, %6,7 ve diğer faiz gelirinin ise %6,6 olduğu görülmektedir. (Tablo 5.19) Buna göre asıl işi tasarrufları toplayıp kredi kullandırmak suretiyle kâr elde etmek olan bankalar, faiz gelirlerinin %26,2'sini kredi faizi dışındaki yerlerden (devlet ve bankalardan) sağlamaktadırlar. Bu da bankaların reel ekonomiye aktardığı kaynağın topladığına göre daha az olduğu anlamına gelir. Diğer taraftan Özel Finans Kurumlarının kârpayı ve komisyon gelirlerinin, toplam gelir içindeki payının, 1990-97 döneminde, ortalama %83,8 olması, bu kurumların topladığı fonların çok büyük bir kısmını reel ekonomiye aktardığı anlamına gelir. Tablo 5.4'te görüldüğü gibi, modern bankalar toplam aktiflerin ortalama %42,8'ini kredi olarak kullanırken Özel Finans Kurumları ortalama %74,7'sini kullanılmaktadırlar.

TABLÖLAR

Tablo 5.1.: Toplanan Fonların Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması

Yıllar	Toplanan Fonlar* Milyar TL	Banka Grubu					
		Modern Banka			ÖFK		
		Tutar Milyar TL	%Pay	%Büyüme	Tutar Milyar TL	%Pay	%Büyüme
1990	93.981	92.759	98,7	52	1.222	1,3	75
1991	165.934	163.223	98,3	76	2.711	1,7	122
1992	306.974	300.654	97,9	84	6.320	2,1	133
1993	526.293	511.552	97,2	70	14.741	2,8	133
1994	1.304.574	1.270.064	97,3	148	34.510	2,7	134
1995	2.729.487	2.664.935	97,6	109	64.552	2,4	87
1996	6.305.053	6.145.516	98,6	131	159.357	2,5	147
1997	12.736.479	12.545.561	98,5	104	190.936**	1,5	20
Ort.			97,9	96,7		2,1	118

Tablo 5.2: Fon Kullanımlarının Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması

Yıllar	Kullandırılan Toplam Fonlar***	Banka Grubu					
		Modern Banka			ÖFK		
		Tutar 10 ⁹	%Pay	%Büyüme	Tutar 10 ⁹	%Pay	%Büyüme
1990	78.823	77.596	98,4	74	1.227	1,6	77
1991	130.481	127.976	98	65	2.505	2	104
1992	234.269	228.414	97,5	78	5.855	2,5	134
1993	437.717	423.506	96,7	85	14.208	3,3	143
1994	819.355	788.430	96,2	86	30.925	3,8	118
1995	1.807.289	1.743.686	96,5	121	63.603	3,5	106
1996	4.009.020	3.860.068	96,3	121	148.952	3,7	134
1997	8.996.766	8.811.893	97,9	128	184.873**	2,1	24
Ort.			97,2	94,75		2,8	116,6

* Toplanan fonlar, modern bankalar için vadeli ve vadesiz mevduatlar, ÖFK için cari hesaplar ve katılma hesapları olarak alınmıştır. ÖFK için toplanan fonlar toplulaştırılmış bilançolarda borçlar ve muhtelif borçlar olarak gösterilmektedirler.

** ÖFK için 1997 yılı bilgileri bu yılın ilk 3 ayına ait bilgilerdir.

*** Fon kullanımları, ÖFK'lar için; üretim desteği, finansal kiralama (leasing) ve proje bazında kar-zarar ortaklığı hesapları, modern bankalar için; verilen krediler (orta, uzun, kısa vadeli ve ihtisas kredileri) alınmıştır. ÖFK'lar için fon kullanım kalemlerinin toplamı, toplulaştırılmış bilançolarda, alacaklar ve tahsili gecikmiş alacaklar kalemlerinde toplanmıştır.

TEC KURUMSAL YATIM KURULU
DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ

Tablo 5.3.: Aktif Toplamların Yıllar İtibariyle Karşılaştırılması

Yıllar	Toplam Aktifler	Banka Grubu					
		Modern Banka			ÖFK		
		Tutar	%Pay	%Büyüme	Tutar	%Pay	%Büyüme
1990	166.151	164.421	99	56	1.730	1	84
1991	294.286	290.696	98,8	77	3.590	1,2	107
1992	552.883	545.000	98,5	87	7.883	1,5	120
1993	1.014.232	997.346	98,3	83	16.886	1,7	114
1994	2.049.192	2.007.415	97,9	101	41.777	2,1	147
1995	4.187.343	4.102.383	97,9	104	84.960	2,1	103
1996	9.157.544	8.959.111	97,8	118	198.433	2,2	134
1997	19.621.875	19.387.544	98,7	116	24.333*	1,3	22,6
Ort.			98,4	92,75		1,6	115,6

Tablo 5.4.: Aktif Yapıların Karşılaştırılması**

Yıl	Banka Grubu					
	Modern Banka			ÖFK		
	Likit Değ.	Finansal Yatırımlar	Sabit varlık	Likit Değer	Finansal Yatırım***	Sabit Yatırım
1990	33	47	4,2	10	71	14
1991	35,5	44	4,9	15	70	11
1992	38	42	4,8	13	74	9,5
1993	39,8	42,4	4,8	9,5	87	3,2
1994	39	39,2	5,5	13,3	74	8,2
1995	36,9	42,5	5,6	11	75	9,3
1996	36,4	43,1	4,9	10,8	75	10,5
1997	33,5	45,5	4,1	5,6*	81,5	4,7
Ort	36,9	42,8	4,25	11,9	74,7	9,1

* Bu bilgi ÖFK için 1997 yılının ilk 3 ayına aittir.

** Her bir aktif grubunun toplam aktif içindeki payı gösterilmektedir.

*** Finansal yatırımlar olarak; modern bankalar için krediler, ÖFK için ise alacak ve tahsili geçmiş alacaklar alınmıştır.

TABLO 5.5 Pasif Yapıların Karşılaştırılması*

Yıl	Banka Grubu			
	Modern Bankalar %		ÖFK %	
	Toplanan Fonlar**	Özkaynak	Toplanan Fon	Özkaynak
1990	56,4	7,8	70	7,7
1991	56,1	7,2	75,5	7,1
1992	55,2	6	80	5,1
1993	51	6,8	87,3	4,9
1994	63,2	6,2	82,6	3,5
1995	65	6,1	75,9	5,1
1996	68,6	6	80,1	3,9
1997	64,7	6,5	85***	3,3
Ort	59,4	6,6	78,9	5,.

Tablo 5.6: Özkaynak+Dönem Karı/T. Aktitler Karşılaştırması (Sermaye Yeterliliği)

Banka Grubu	Yıllar							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	10,2	9,6	8,6	9,6	8,3	8,9	8,9	9,4
ÖFK	7,7	7,1	5,1	4,9	3,5	5,1	4,1	4,1***

Tablo 5.7.: Özkaynak+Dönem Karı/Toplanan Fonlar Karşılaştırması (Sermaye Yeterliliği)

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	13,4	12,8	11,1	12,3	10,3	11,3	10,8	11,6
ÖFK	10,9	9,4	6,4	5,6	4,2	6,7	5,2	4,8***

Tablo 5.8.: Net çalışma Sermayesi/Toplam Aktif Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	2,1	1,1	0,7	2,2	0,4	1,4	1,6	2,8
ÖFK	14	17	15	14	12	15	7,5	6***

* Her bir pasif grubun toplam pasif içindeki payı gösterilmektedir.

** Toplanan fonlar, modern bankalar için mevduatlar, ÖFK için borçlar ve muhtelif borçlar alınmıştır.

*** 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

Tablo 5.9: Fon Kullanımları/Toplam Aktifler Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	47,2	44	44,9	42,5	39,3	42,5	43,1	45,5
ÖFK	70,9	69,8	74,3	84,1	74	74,8	76,5	81,6*

Tablo 5.10.: Takipteki Krediler/Toplam Krediler Karşılaştırılması

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	4,2	4,9	3,4	3,1	4,1	2,8	2	2,1
ÖFK	2,3	1,8	06	0,6	4,2	3,2	1,9	0,5*

Tablo 5.11.: Likit Aktifler/Toplanan Fonlar Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	43,4	47,7	50,3	53,1	48,9	46,7	44	41,1
ÖFK	15,4	19,8	16,2	10,6	16,1	14,8	13,6	6,6*

Tablo 5.12 Likit Aktifler/Toplam Aktifler Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR							%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Modern Banka	32,7	35,5	38,2	39,8	39,1	36,9	36,4	3,3
ÖFK	10,8	15	12,9	9,5	13,3	11,2	10,7	5,6*

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

Tablo 5.13 Likit Aktiflerin Ortalama Dağılımı**

Banka Grubu	Nakit Değerler %	Bankalar %	Menkul Değerler %	Munzam Karşılık %
Modern Banka	9,5	42,8	32,4	15,3
ÖFK	23,5	74,8	1,7	—

Tablo 5.14 Net Kâr/Özkaynak Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR								%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Modern Banka	36,8	32,8	42,7	54,4	33,2	55,8	64,3	54,1	
ÖFK	41	45,4	36,7	46,3	23,5	26,1	25,4	20,1*	

Tablo 5.15 Net Kar/Toplam Aktif Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR								%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Modern Banka	2,8	2,4	2,8	3,6	2,1	3,4	3,9	3,4	
ÖFK	2,3	2,3	1,4	1,6	0,7	1,1	1,1	0,7*	

Tablo 5.16 Toplam Gelir/Toplam Gider Karşılaştırması

Banka Grubu	YILLAR								%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Modern Banka	115,6	112,9	112,8	120,3	112,2	118,3	118,4	117,9	
ÖFK	110	105	105	103	110	103	108	109*	

Tablo 5.17 Faiz Geliri-Kârpayı ve Komisyon Geliri/Toplam Gelir

Banka Grubu	YILLAR								%
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Modern Banka	74,8	71,7	76	72,7	58,3	93,5	94,5	99,4	
ÖFK	95,7	91,9	96,2	95,4	86,5	84,1	78,5	41,9*	

** 1990-97 dönemine ait bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

* 1997'nin ilk 3 ayına ait bilgilerden hesaplanmıştır.

Tablo 5.18 ÖFK Gelirlerinin Dağılımı

GELİR KALEMİ	1990-97 Ortalama %
Kârpayı ve Komisyon Gelir	83.8
Finansal Kiralama Diğer Gelirler	16.2

Tablo 5.19 Banka Faiz Gelirlerinin Dağılımı *

FAİZ GELİRİ KALEMİ	1990-97 ortalama %
Kredilerden Alınan Faiz	63.9
Menkul Değerlerde Alınan Faiz	22.9
Bankalarda Alınan Faiz	6.7
Diğer Faiz Gelirleri	6.6

---

* 1990-97 dönemine ait bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Finansal sistem; finansal kurumlar, finansal araçlar ve finansal piyasalardan oluşan, ekonomide fon fazlası veren birimlerden, fon açığı veren birimlere fon aktarımını piyasa mekanizması içinde sağlayan bir sistemdir. Finansal sistemin amacı, fonların en uygun fiyatlarla, en hızlı ve en düşük maliyetle optimal şekilde el değiştirmesine imkan vermek, üretimin, milli gelirin, verimliliğin ve rekabet gücünün artmasını sağlamaktır.

Bir finansal sistem içerisinde yer alan, finansal kurumlar, finansal araçlar ve finansal piyasalar; tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için zaman içerisinde çeşit, sayı ve nitelik açısından gelişmeler göstermek zorundadır. Türkiye’de 19. yüzyılın ikinci yarısında az sayıda ve tamamen yabancı sermayeli banka, sigorta şirketi ve bankerlerle başlayan finansal kurumsallaşma, günümüze gelindiğinde, Merkez Bankası koordinatörlüğünde, ticari bankalar, kalkınma ve yatırım bankaları, özel finans kurumları, menkul kıymet borsası, finansal kiralama ve factoring şirketleri, aracı kurumlar, yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları, altın borsası gibi oldukça gelişmiş bir düzeye gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasası uzun vadeli fon aktarımı sağlamak yerine kısa vadeli ve spekülasyon bir yapıya bürünmektedir. Bu sorunu aşmanın yolu ise finansal sistem içerisinde bu spekülasyonları en aza indirerek, uzun vadeli finansman işlevi görecek yeni finansal yapının ve finansal kurumların oluşturulmasıdır. Ülkemiz de gelişmekte olan bir ülkedir. Spekülasyon olmayan ve uzun vadeli fon sağlayabilen kurum olarak, özel finans kurumları tesis edilmiştir.

Bankacılık sisteminde mevduata verilen reel faiz, kredi maliyetini artırmaktadır. Kredi maliyetlerini artıran diğer bir faktör ise Merkez Bankası karşılık ve dispoñibilite oranlarıdır. Merkez Bankası para politikası araçlarını kullanarak, tercihli kredi uygulamasına giderek kamu yararına olan sektörlerle subvansiyon sağlamaktadır. Faiz, modern bankalar için temel unsurdur. Ancak faizin sosyo-ekonomik sonuçları, hem batı hem de müslüman ilim adamlarınca olumsuz olarak nitelendiril-

miştir. Ayrıca faiz moral açıdan, bütün ilahi dinlerde yasaklanmıştır. Ancak uygulamalar bu prensipten sapma göstermektedir.

Bankalar, modern toplumların vazgeçemeyeceği temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu birimler toplumun her kademesinde önemli fonksiyonlar icra etmekte ve önemli hizmetler sunmaktadırlar. Bu fonksiyonlar, finansal aracılık, dış ticareti fonlama, uluslararası mali piyasalarda risk yönetimi, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, gelir ve servet dağılımını etkileme, kaydi para yaratma, para ve maliye politikalarını yürütme ve ekonomiyi yönlendirmedir. Piyasayı ödeme araçları ile teçhiz ederek, elektronik bankacılık hizmetleri sunarak ve menkul kıymetler üzerinde hem kendi adına hem de müşteri adına birtakım işlemler yaparak hizmetler sunarlar. Ancak bu kurumların çalışma prensiplerinin, toplumun gelişmesi, adil bölüşüm, istikrar, sosyal adalet gibi temel kavramlar üzerindeki etkisi, bu kurumların mahiyeti üzerinde tartışmalar doğurmaktadır.

İslâm Ekonomisi, sosyal adalet, eşitlik, refah ve insan ihtiyaçlarının en iyi şekilde sağlanması prensiplerine dayanmaktadır. Bu prensiplerin işlerlik kazanması için kullanılacak araçlardan biri de faizsiz çalışan bankalardır. İslam bankacılığının temelinde riba yasağı vardır. Riba ise, adil olmayan kar, zenginlik veya karşısındakine mukabil kazanç sağlamayan artı değer olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle İslam Bankacılığı ekonomik ve sosyal kalkınmaya, manevi değerlere ve sosyal adalet prensiplerine dayanan bir bankacılıktır. İslam ve modern bankacılık arasındaki farkların en önemlisi, İslam bankaları tarafından yapılan işlemlerin faiz içermemesinden kaynaklanmaktadır.

Ribanın yasak olduğuna ilişkin ayet, son dönemde indiği için, faizli işlemler İslamın ilk döneminde yapılmıştır. Ancak riba yasağına ilişkin ayetin inmesinden kısa bir süre sonra Peygamberin vefat etmesi, ribanın terkinin ne olduğu konusunda tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Günümüzde yapılan tartışmaların odak noktasını ribanın, faiz mi (interest) yoksa aşırı kazanç mı (usuary) olduğu oluşturmaktadır. Bu tartışmalarda ribanın terkinin konusunda henüz kesin bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Ancak gelenekçi büyük bir çoğunluk, ribayı; borç paralar üzerinden elde edilen faiz (interest) veya yasaklanan ödemeler olarak kabul etmektedir. Buna karşın liberal azınlık bilim adamları, ribayı; aşırı faiz olarak algılamakta olup, enflasyonun

tolere edilebildiği bir faiz oranının bulunmasını gerekli görmekte-dirler. Ulusal ve uluslararası faiz uygulamalarına ilişkin yasal düzenlemeler, azınlıkta kalan bilim adamlarının görüşleri doğrultusunda yapılmıştır. Diğer bir deyişle liberal azınlık görüşü, müslüman ülkelerde hükümetin faiz politikalarını belirlemektedir. Mısır'da 1948 yılında Abdullah Rezzak Ahmet el Sanhuri tarafından hazırlanan medeni kanunda enflasyonu tolere eden basit faize müsaade edilmiştir. Diğer müslüman ülkelerden Libya, B.A.E., Suriye, Ürdün vb. ülkelerde Sanhuri tarafından hazırlanan bu kanun çerçevesinde yasal düzenlemeler yapmışlardır.

İslam bankacılığında iki türlü mevduat hesabı bulunmaktadır. Birincisi, istendiğinde geri ödenebilen ve kar hakkı olmayan vadesiz mevduat niteliğinde olan "Cari Hesaplar", ikincisi, "Katılma Hesabı" olarak isimlendirilen ve kar ödenebilen yatırım mevduat hesaplarıdır. Yatırım hesabı sahipleri İslam bankasının bütün işlemlerinden elde ettiği kara katılabileceği gibi, kurumun özel proje ve sektörlerden elde ettiği kara da katılabilir. Bu, müşteri ile banka arasında yapılan anlaşma ile belirlenir.

İslam Bankacılığında, banka yatırımlarında faiz içeren işlemlerin yasaklanması, bu kuruluşların, modern bankaların verdiği anlamda ödünç işlemlerine (kredi) girmesine engel oluşturması ve bu ihtiyacı farklı şekilde karşılamasıdır.

İslam bankalarının yatırım faaliyetleri; gayrimenkul, iktisadi müesseseler, araç-gereç kiralaması ve ticaretin finansmanıdır. Bu faaliyetlerin tamamı, sabit getiri üzerinden risk bölüşüm tercihini yansıtmaktadırlar.

Mudaraba bir kar bölüşüm anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile İslam bankası sermayeyi temin ederken, müteşebbis iş fırsatlarını değerlendirerek emek koymaktadır. İslam fıkıhçılarının hakim görüşü, bu tür bir yatırımın proje ile sınırlandırılması ve makul bir zaman periyodu içerisinde projenin likit hale gelmesi yönündedir. Bu anlaşma ile, kar bölüşümü üzerinde taraflar arasında anlaşma sağlanırken, zarar sadece İslam bankası hesaplarında yer alır, müteşebbis sadece emek riski taşımaktadır.

Muşaraka ortaklığında, banka ile müşterisi veya işletme arasında yapılan bir anlaşma ile sermayeye katılım sağlanır. Kâr, anlaşmada belirlenen şartlarda, zarar ise sermayeye katılım oranında paylaşılır. Ortaklık belirli bir proje veya zaman periyodu ile sınırlandırılabilir. Muşaraka ortaklığı devamlı ve azalan muşaraka or-

taklığı Şeklinde, i ticaretin finansmanında, mal ithalatında, akreditif Şeklinde ve tarımda uygulanır.

Murabahada mal alımı veya ithali için kredi temininden çok, banka ticareti finanse etmektedir. Banka, mŐűterisinin verdiđi spesifikasyonlara bađlı olarak mal alır ve bu malı alıŐ maliyetinin őrzerine mŐűterisiyle anlaŐarak koyacađı bir kar yŐzdesi ile mŐűterisine yeniden satar. Murabaha iŐlemi İŐlam bankalarının portfŐylerinin önemli bir kısmını oluŐturmaktadır.

İcara iŐlemi, bankanın satın aldığı varlıkları mŐűterisine, anlaŐılan sŐre ve kira bedeli karŐılıđında, varlığın sŐre sonunda bankaya iadesi veya mŐűteriye kalması Őeklinde olmak őrere, kiralaması Őeklinde yapılır. Bu iŐlem modern bankaların yaptığı leasing iŐlemi ile, kaldıraç etkisinin olmaması hariç, benzerlik göstermektedir.

İŐlam bankaları, direkt yatırım, karşılıksız borç, geliştirme masrafları, ticari senet alımı, taşınır-taşınmaz mal geri satılma, anlaşmaları özkaynağa katılım, katılma senedi ve mudaraba sertifikası satılma, kira paylaşımı, hizmet maliyetli borç, selef işlemler, taksitli satış, cuala, muzaraa ve murakat Şeklinde kaynak kullandırmaktadır.

İŐlam bankaları, geliri İŐlam hukukunda meŐru sayılmayan; kumarhaneler, iki ve Őarap imalathaneleri ve bunların dağıtımı, faize dayalı çalıŐan kurumlara hiçbir Őekilde finansman sağlayamazlar. İŐlami finansal kurumların en belirgin özelliği, iŐ ilıŐkisine girdikleri firmalarda, yatırım, oy hakkı, yönetim kuruluna katılma ve gŐnlük ilıŐkilerde aktif rol oynamalarıdır. Diđer önemli bir özellik ise, İŐlam bankalarının insani ve sosyal hizmet faaliyetleri ön plana çıkarmasıdır. İŐlam bankaları, ihtiyaı olanlara, eğitim, evlilik veya diğer sosyal amaçlar için karŐılıksız borç (Karz-ı Hasen) veya yardım fonlarından yardım vermektedirler. KarŐılıksız borç, İŐlam bankasında hesabı olan ancak çeŐitli nedenlerle likidite sıkıntısına dŐŐen, kurumun kendi mŐűterilerine de verilmektedir. Böylece dŐrŐst yatırımcılar için mali sorunlarını çözme imkanı dođmuŐ olmaktadır.

İŐlam bankacılığı, çok geniş bir finansal kurum, fonksiyon ve yapısal formlar içermektedir. Genellikle İŐlam bankaları Pakistan ve İŐlan'da olduğu gibi genel kanun ve dŐzenlemeler ile veya Mısır ve TŐrkiye'de olduğu gibi İŐlam bankaları için

çıkarılan özel kanun ve düzenlemeler ile kurumsallaştırılmaktadırlar. İslam bankaları Merkez bankaları tarafından veya para otoriteleri tarafından, genel bankacılık prensipleri çerçevesinde özel yasal düzenlemeler içeren bankalar olarak tanımlanmaktadır. İslam bankaları yatırım ortaklıkları ve yatırım fonlarıyla yapısal benzerlik gösterir. Ancak İslam bankalarında tasarruf sahipleri, yatırım sertifikası sahipleri ve ortaklar bulunurken, yatırım ortaklıklarında sadece ortaklar bulunmaktadır.

Faize dayalı bankacılığın yasaklandığı Pakistan ve İran gibi ülkelerde normal faiz ödemesine yakın ücret ve komisyon ödemesi yapılmaktadır. İran'da bankalar tüketici kredilerinden aşırı derecede komisyon almaktadırlar. Fakat Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi, modern bankalar ile İslam bankalarının birlikte bulunduğu ülkelerde İslam bankalarının faiz yasağına kesinlikle uymaları sağlanmıştır.

İslam bankaları, direkt veya dolaylı olarak faiz veya sabit getiri içeren; banka kabulleri, interbank borçlanmalar, gecelik mevduatlar (Repo), fatura ve senet iskontoları, mevduat sertifikası ve hazina bonusu ihracı ve ticareti gibi modern bankacılık işlemlerini yapamazlar. İslam bankacılığında spekülasyon yatırımlar garar olarak tanımlanmaktadır ve yasaktır. İslam bankacılığının felsefesinde pozitif değer edinimi sözkonusudur. Buna göre, bankalar müşterileri ile riske katılırken, mevduat sahipleri de banka ile riske katılmaktadırlar.

Genelleştirilmemekle birlikte, modern bankalar, faaliyetlerinde dini inançları ve sosyal adaleti hesaba katmamaktadırlar.

Modern bankalar ile İslam bankaları arasında farklılıkların yanısıra benzerlikler de bulunmaktadır. İslam bankaları tamamen ücret veya komisyona dayalı olarak, banka garantileri verebilmekte ve akreditif çıkarabilmektedirler. Ayrıca, İslam bankaları modern bankaların veremedikleri finansal planlama ve danışmanlık, varlık yönetimi, fizibilite hazırlama, proje seçimi, garanti vermek ve acenta hizmetleri sunmak gibi danışmanlık hizmetleri vermektedirler. Bunlardan başka, banka hizmetlerinden çek, poliçe ve posta havalesi ile yabancı para transfer işlemlerini de yapmaktadırlar. Forward ve future pazar işlemleri haricinde, spot olarak döviz işlemleri de yapmaktadırlar.

Dünya finans piyasalarında yaşanan entegrasyona bağlı olarak, 1980-1990 döneminde, modern bankalarda ve finansal kurumlarda, İslam bankacılığı hizmetleri

sunabilen bölümler kurulmuştur. Böylece modern banka ve finansal kurumlar, İslam bankaları ile birlikte İslamlaştırılmış finansal ürünler sunarak, müslüman müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Ayrıca müslüman ülkelerde faaliyet gösteren modern bankalarda faaliyetlerini İslamlaştırmeye başlamışlardır.

İslam bankaları ile modern bankalar arasında interbank ilişkilerden kaynaklanan zorluklar bulunmakla birlikte, İslam bankacılığı modern bankacılıkla çatışmayıp, tamamlayıcılık özelliği taşımaktadır. Bu tamamlayıcılık özelliğinin yanısıra, fon toplama, fon kullandırma ve yatırım yapmak gibi alanlarda bu iki sistem arasında sağlıklı bir rekabet ortamı da vardır. İslam bankacılığı, modern bankacılık hegemonyası için bir tehdit olabilir veya bu iki sistem, birbirini tamamlayarak birbirinden yeni şeyler öğrenebilirler.

Faizsiz bankacılık alanında, dünya üzerinde yapılan düzenlemelerin amacı, bu bankaların, modern bankacılık fonksiyonlarını ve işlemlerini, modern toplumların ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak ve bunu yaparken de moral değerler ile çatışmaya girmemektir. Faizsiz bankalar, toplumda; finansal aracılık, tasarruf ve yatırımları etkileme, ekonomik büyümeyi ve istikrarı sağlama, gelir dağılımını etkileme ve istihdam sağlama gibi fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Faizsiz bankalar, bu fonksiyonları, İslami prensiplere uygun temel finansman teknikleri ve bunların türevlerini kullanarak ifa etmektedirler.

İslam bankacılığının Türkiye yansıması Özel Finans Kurumlarıdır. Türkiye Doğu'lu İslami örgütlerden OIC, IBD ve ECO'ya; Avrupa örgütlerinden NATO, OECD ve AB gibi birliklere üye olan güçlü bir ülkedir. Türkiye'de 1980 sonrası yaşanan ekonomik revizyon ve yeniden yapılanma ülkenin itibarını hem doğuda hem de batıda artırmıştır. Yabancı banka ve finans kurumlarının Türk finans piyasasına girmesi bu dönemde hızla artmış, hem Doğulu hem de Batılı sermaye ülkemize girmeye başlamıştır. Modern bankacılığın yanında, Özel Finans Kurumlarına, 1983 yılında müsaade edilmiştir. 1997 yılı sonu itibariyle ülkemizde Ortadoğu sermayeli 4, yerli sermayeli 2 olmak üzere toplam 6 Özel Finans Kurumu 112 şubesiyle hizmet vermektedir.

Özel Finans Kurumlarının kaynakları ödenmiş sermaye, cari hesaplar ve katılma hesaplarından oluşur. Cari hesaplar vadesiz ve döviz olarak açıklanabilir. İstendiğinde çekilebilir ve karşılığında kar ödenmez. Katılma hesapları vadeli olarak TL ve döviz olarak açılabilir. Müşteri parasını yatırırken Özel Finans Kurumu ile mudaraba anlaşması imzalar. Bu nedenle kar veya zarar müşterek olarak paylaşılır. Kar edilmesi halinde Özel Finans Kurumunun payı %20 olarak belirlenmiştir.

Özel Finans kurumları kaynaklarını, mudaraba, muşaraka, murabaha, leasing ve karşılıksız borç (karz-ı Hasen) şeklinde kullanır.

Mudaraba işleminde, Özel Finans Kurumu tüm finansmanı üstlenirken, müşteri sadece emeğini ortaya koyar. Parayı yatıran finansmanı yüklenir, finans kurumu ise yatırım işini yapar. Dönem sonunda gerçekleşen karın %20'si hesap sahibi, kalanı Özel Finans Kurumu alır. Yapılan bu işlem iki kat (two-fold) mudaraba olarak isimlendirilir. Bu işlemde mali risklerin tamamının Özel Finans Kurumu tarafından yüklenilmesi, kurumun %20 kar payı istemesini haklı kılar.

Muşaraka ortaklığında ise hem Özel Finans Kurumu hem de müşteri, yapılacak işin sermayesine, değişen oranlarda katılabilirler ve net kar önceden belirlenen oranlarda aralarında paylaşılır. Bu işlem Özel Finans Kurumları tarafından fazlaca kullanılmaz.

Murabaha şeklinde fon kullandırma işleminde, Özel Finans Kurumu, üçüncü şahıstan peşin olarak aldığı malı, üzerine belli bir kar ekleyerek vadeli olarak tekrar satar. Bu işlem Özel Finans Kurumları tarafından en fazla kullanılan finansman işlemidir.

Leasing işleminde Özel Finans Kurumları, bir makinayı, aleti, teçizat veya aracı satın alarak müşterisine kiralarken, karşılıksız borç işleminde zor durumda kalan kendi müşterilerine yönetim kurulu kararı ile yardımda bulunurlar.

Özel Finans Kurumları yasal olarak ve dayandığı prensipler itibarıyla faizsiz çalışan finansal kurumlardır. Bir ülkede gayri safi milli hasılanın yükselmesi yatırımlar ve kaynakların karlı alanlara tahsis edilmesi ile mümkündür. Yatırımların artması, üretimi ve istihdamı artırarak gelirin ve hayat standardının yükselmesine yol açar. Yatırım kararlarında temel değişken ise yatırımdan beklenen kar oranıdır.

Yatırım yapılırken, yatırımdan beklenen kâr ise sektördeki kar veya cari faiz oranları arasında bir karşılaştırma yapılır, yatırımdan beklenen kar cari faiz oranından yüksek ise yatırım yapılır, aksi halde rant ekonomisine yönelinir.

Bir ekonomide faiz oranları yüksek ise toplam yatırım düşer, cari faiz oranları düşük ise yatırım hacmi artar. Bu nedenle, ekonomide cari faiz oranlarını aşağı çeken her faktör toplam yatırım hacmini artırarak, ekonomiyi olumlu yönde etkiler. Özel Finans Kurumları kar-zarar paylaşımı esasına dayalı olarak tüketimi değil üretimi finanse eden, finansman tekniklerini kullanmak suretiyle faiz oranlarını aşağı itebilmektedirler. Karlı yatırımlar için tahsis edilmesi gereken kaynaklarda en önemli değişken faizdir. Faizin yüksek olması bu yatırımları engelleyerek ekonomik büyüme ve gelişmeyi yavaşlatır. Faiz yerine ikame edilen kar-zarar paylaşımı ekonomide ve mali piyasalarda istikrarı sağlayarak ekonomik büyüme ve gelişmeye olumlu katkılar sağlar.

Ekonomik ve toplumsal bir ihtiyaçtan doğan Özel Finans Kurumları, mali piyasanın dışında kalan atıl tasarrufları harekete geçirerek ekonomiye kaynak aktarmaktadır. Çeşitli nedenlerle modern bankalara mevduat olarak gitmeyen tasarruflar, Özel Finans Kurumlarına aktararak, bir tür risk sermayesi uygulaması ile sermaye piyasasının derinleşmesi ve gelişmesine katkı sağlanmıştır. Bu nedenle Özel Finans Kurumları Türk Mali Piyasasında, rakip olarak değil tamamlayıcı bir unsur olarak yer almıştır.

Özel Finans Kurumları, nakdi finansman tahsis etmek yerine sanayici ve tüccarın ihtiyaç duyduğu emtiayı fatura karşılığında alıp satmak suretiyle, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alabilmektedir. Bu kurumlar vadeli döviz işlemleri dışında spot işlem yaparak ve ihracatı finanse ederek döviz kazancı sağlamaktadırlar. Elde edilen her türlü kazanç, Kurumlar Vergisine, Banka, Sigorta muamele vergisine, katma değer vergisine veya gelir vergisine tabidir. Diğer bir deyişle bu kurumlar vergi mükellefi veya vergi sorumlusudurlar.

Özel Finans Kurumları, sanayici ve tüccarların hammadde, yarı mamül, mamül madde veya yatırım malı ihtiyaçlarının temininde kullanılmak üzere üretimi ve yatırımı doğrudan finanse ederek, ekonomik ve mali istikrarı bozacak hiçbir spe-

külatif faaliyet içine girmemektedirler. Bu kuruluşlar T.C. yasaları ile kurulmuşlardır ve faaliyetlerini bu yasalar çerçevesinde sürdürmekte ve modern bankalar gibi ilgili kamu otoritelerince düzenli olarak denetlenmektedirler.

Modern bankaların hakim güç olduğu Amerika ve Avrupa mali piyasalarında faaliyetlerini sürdüren büyük bankalar, faizsiz çalışan bankaların uyguladığı finansman prensiplerinin sosyo-ekonomik ihtiyaçlara daha rasyonel cevap verdiğini göerek, bu alanda çalışmak üzere kendi bünyelerinde özel birimler oluşturmuşlardır.

Özel Finans Kurumları, yasal ve kurumsal olarak ülkemiz mali piyasasının tamamlayıcı bir unsurudur. Ancak, faize dayalı modern bankalar, uluslararası mali ve ekonomik entegrasyon nedeniyle mali piyasada hakim güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güç, ülke ekonomisinde, kaydi para oluşturma, para ve maliye politikalarını yürütmeye aracılık, istihdam sağlama, enflasyonu kontrol altında tutma, makro düzeyde tasarruf sağlama, gelir ve senet dağılımını etkileme, dış ticareti finanse etme, uzun vadeli fon ihtiyaçlarını karşılama ve uluslar arası mali riskleri yönetme gibi çok önemli fonksiyonları icra etmektedir. Bu fonksiyonların yanısıra, modern bankalar, ekonomide kaynak oluşturma, kaynak kullandırma ve çok çeşitli sayıda hizmet işlemlerini de icra ederek, ekonomik hayata canlılık, kaynaklara akışkanlık, hizmetlere hız ve güven ortamı sağlamaktadırlar. Modern bankalar, bu fonksiyon ve işlemleri icra ederken, banka sistemi içerisinde koordinasyonu ve eşgüdümü sağlayan birim Merkez Bankasıdır. Modern bankaların kaydi para oluşturmada ve hükümetlerin ekonomik ve mali politikalarının yürütülmesinde, istihdam sağlamada vb. konularda, Merkez Bankasının kullandığı reeskont oranı, karşılıklar ve açık piyasa işlemleri, belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu işlemlerden reeskont işlemleri ve açık piyasa işlemlerinden hazine bonosu ve devlet tahvili ihracı ve itfası faizli işlemler karşılık oranı ise mudilere güven sağlamaya yönelik bir işlemdir.

Özel Finans Kurumları bu fonksiyonları daha rasyonel olarak icra etme imkanına sahiptirler. Ancak bu kurumların faizsiz çalışma prensibi mevcut finansal sistemde özellikle faizli işlemler hususunda yeniden yapılanmayı gerektirmektedir. Özel Finans Kurumları kar-zarar paylaşımı prensibine dayalı olarak çalıştıkları için, meydana gelecek herhangi bir ekonomik sarsıntı sonucunda mali piyasalarla birlikte bu piyasa katılımcıları (mudiler) da etkilenir. Bu durum mali sistemde ve ekonomide

istikrarı sağlar. Ayrıca mali kurum ile birlikte tasarruf sahibinin ortaklık kurması, kaynakların bu kuruluş tarafından daha rasyonel yatırımlara yönlendirilmesini sağlar. Bu da istihdamı artırırken enflasyonu kontrol altında tutar.

Kaydi para oluşturmanın temelinde paranın bir üretim faktörü olarak görülmesi ve bankadan kredi kullananların bu krediyi tekrar banka sistemine geri döndüreceği kabulü yatmaktadır. Özel Finans Kurumları topladığı kaynakları nakdi kredi olarak kullanılmamaktadırlar. Bu nedenle faizsiz çalışan bankaların bulunduğu bir finansal sistemde kaydi para oluşturulması modern bankalarda olduğu gibi kredi müşterisine bağlı değildir. Faizsiz çalışan bu bankaların bulunduğu bir finansal sistemde, Merkez Bankaları, tıpkı faizli finansal sistemde olduğu gibi yer alırlar. Ancak Merkez Bankaları faizli işlem olan ve spekülasyon meydana getiren reeskont ve açık piyasa işlemlerini yapmaz. Ancak tasarruf sahiplerinin güvencesini sağlamaya yönelik olarak karşılıkları belirleyebilir. Ayrıca selektif kredi kontrolü, narh koyma, dispoñibilite oranı belirleme, ikna yolu, kredi sınırları koyma ve ithalatı teminat oranı gibi para politikası araçlarını da kullanabilir.

Özel Finans Kurumları modern bankacılık işlemlerini de çok rahat bir şekilde yapabilmektedirler. Bu kurumlar, kendine mahsus faizsiz yollarla fon toplayıp onları yine faizsiz yollarla kullanılmaktadırlar. Ayrıca sunduğu hizmetler de modern bankaların sunduğu hizmetlerle dini nedenlerden dolayı, birkaç istisna hariç benzerdir. Bu istisnalar ise forward ve future işlemler, senet iskontosu, merkez bankası kredisi, faizli mali araç alım-satım ve saklamasıdır. Yasal düzenlemeler yapılması halinde faizsiz menkul kıymet ihracında da rol oynayabilir.

Türkiye’de, 1990-1997 döneminde modern banka ve Özel Finans Kurumları tarafından toplanan fonların ortalama %2.1’i özel finans kurumları tarafından, %97.9’u bankalar tarafından toplanırken, kullanılan fonların %2.8’i Özel Finans Kurumları tarafından, %97.2’si modern bankalar tarafından kullanılmıştır. Diğer bir deyişle özel Finans Kurumlarının pazar payı yaklaşık %3 iken, modern bankaların pazar payı yaklaşık %97’dir. Diğer taraftan modern bankalar topladığı fonların %83.4’ünü kredi olarak ekonomiye aktarırken, Özel Finans Kurumları topladığı fonların %95.8’ini ekonomiye aktarmaktadırlar. Özel Finans Kurumları toplam aktiflerinin %75.75’ini kredi olarak kullanırken, modern bankalar aktiflerinin

%56.78'ini kredi olarak kullanarak daha az riskli çalışmaktadırlar. Risk yüklenimi açısından daha riskli çalışan Özel Finans Kurumları ekonomiye direkt katkıları açısından daha etkilidirler. Özel Finans Kurumları riskli çalışmalarına rağmen kullanılan kaynağın geri dönüşü modern bankalardan daha iyidir. Bu da Özel Finans Kurumu müşterisinin yapısından kaynaklanmaktadır.

Modern bankaların kârlılığı Özel Finans Kurumlarından, özkaynak karlılığı açısından 13.6 puan, aktif kârlılık açısından 1.65 puan daha fazladır. Özel Finans Kurumları %6.6 kar marjı ile çalışırken, modern bankalar %16 kar marjı ile çalışmaktadırlar. Kurumsal açıdan daha kârlı olan, modern bankalardır. Ancak bankalar çok kazanırken mudi az kazanmakta, kredi borçlusunu fazla faiz ödemektedir.

Buraya kadar yapılan çalışmalardan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Faizsiz bankacılık özellikle İslam ülkelerinde yaygın bir biçimde kullanılmakta ve iktisadi hayata katılmaktadır. Şu anda Dünya üzerinde 50'den fazla faizsiz banka, 70 ayrı ülkede faaliyette bulunmakta olup, toplam aktifleri 100 milyar doların üzerindedir.
2. Faizsiz bankacılık Batı'da da kabul görmüştür. Citibank, Chase Manhattan Bank, Morgan Stanley, Morgan Guaranty, Deutsche Bank, Indosues, Credit Lyonnais ve Swiss Bank gibi birçok büyük banka, bünyelerinde faizsiz bankacılık hizmetleri sunan birimler oluşturmuşlardır.
3. Faizsiz ekonomik sistem, faizli işlemlerde dengesiz risk paylaşımı dışındaki bütün bankacılık işlemlerini yerine getirdiği gibi, sosyal ve ekonomik bir yardımlaşma kurumu fonksiyonunu da yerine getirebilmektedir.
4. Faizsiz bankacılık sistemi, faizsiz ekonomi sistemindeki dinamiklik, elastikiyet, gelişmeye açık olması, hızlı üretim artışı gibi özellikleri sebebiyle; merkez bankası, ticari, yatırım, sosyal yardımlaşma, toptancı, perakendeci, ihtisas tipi vb. her türlü bankacılık tipinde kurulmaya müsaittir ve ekonominin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak seviye ve dinamikliktedir.
5. Faizsiz bankalar, tüm dünyada, modern bankalarla birlikte ve diğer bankalar arasında olduğu gibi, rekabet içerisinde çalışmaktadırlar.

6. Faizsiz bankacılık hem İslam ekonomilerinde hem de Batı ekonomilerinde çalışacak esnekliğe, dinamikliğe ve iç tutarlılığa sahiptir. Özel Finans Kurumları ekonominin ihtiyaç duyduğu para ihtiyacını, kaydi para mekanizması, murabaha sistemi ile karşılarken, MB kaynaklarını da doğrudan kâr ve zarara katılma sistemi ile kullanarak ek bir fon akışı sağlayabilir, ekonominin ihtiyaçlarını devamlı kontrol altında bulundurur, fon düzenlemesi fonksiyonunu yerine getirir.
7. Özel Finans Kurumlarının kurulmasına, 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile izin verilmiştir. Bunlar İslami bankacılığın % 40'ına tekabül eden işlemleri yürütmektedirler. Şu anda işlemlerinin % 90'ına yakını murabaha tarzındadır.
8. Modern bankalar topladığı fonların ortalama % 53'ünü, toplam aktiflerin % 42.8'ini kredi olarak kullanarak ortalama özkaynak kârlılığını % 46.7, aktif kârlılığını % 3.05 olarak gerçekleştirirken, Özel Finans Kurumları topladığı fonların % 85.9'unu, toplam aktiflerinin % 74.7'sini kredi olarak kullanarak özkaynak kârlılığını % 1.4 olarak gerçekleştirmiştir. Buna göre Özel Finans Kurumları toplumsal kârlılığı kurumsal kârlılığın önünde tutmaktadır.
9. Özel Finans Kurumları, Türkiye'de modern bankaların yürüttüğü işlemlerin % 80-85'ini yapmaktadırlar.
10. Yapılacak yasal düzenlemeler ile Özel Finans Kurumları, halihazırda yasal olarak yapmasının mümkün olmadığı işlemleri de yapabilecek hale getirilebilirler. Kanaatimizce, Özel Finans Kurumlarının işlem yönünden yetkilendirilmesi, ekonomik zenginliğimizi, sosyal dayanışmayı ve sosyal barışı, iktisadi kalkınmayı hızlandıracak görünümündedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Mustafa, "Teori ve Pratiği ile İslam Bankacılığı", **Hilal**, Sayı: 366, Haziran 1993, s.30
- ACKERMAN, J ve diğerleri, **Documentary Credits, Documentary Collections, Bank Guarantee**, Switzerland, 1987
- AHISKA, Aydın, "Finansal Kiralamada Vergi ve Muhasebe Sorunları", **Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Finansal Kiralama Semineri**, 5-6 Aralık, 1985, s.1-3
- AHMAD, Ausaf, "Contemporary Experience of Islamic Banks: A Survey", **Journal of Objective Studies**, July, 1992
- AHMAD, Ausaf, "Comparative Experience of Islamic Banks: A Survey", **Seminar On Financial Institutions In Accordance with the Islamic Laws**, Jakarta, September, 1990
- AHMAD, Ausaf, **Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques**, IRTI, Research Paper, No: 20, First Edition, Jeddah, 1993
- AHMAD, Ausaf, **Development and Problems of Islamic Banks**, IRTI, Islamic Development Bank, Jeddah, 1987
- AHMAD, Khurshid, **Studies In Islamic Economics**, The Islamic Foundation, Leicester, UK, 1979
- AHMAD, Osman, "Sudan: The Role of Faisal Islamic Bank", **Islamic Financial Markets**, Routledge Press, London, 1990
- AHMAD, Ziauddin, **Concept and Models of Islamic Banking: An Assessment**, International Institute of Islamic Economics, Islamabad, 1985
- AHMAD, Ziauddin, **Islamic Banking: State of The Art**, IRTI, IBD Prize Winners Lecture Series No:2, First Edition, Jeddah, 1994
- AHMAD, Ziauddin, **Some Misgivings About Islamic Interest Free Banking**, Annual Lecture in the Annual Lecture Series of Faisal Islamic Bank of Sudan, Khartoum, 1985.
- AHMET, Shaghil, "Islamic Banking and Finance: A Review Essay", **Journal of monetary Economics**, vol: 24, s.157-167
- AK, Emel, "Repo - Ters Repo", **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Sayı: 1, Mart: 1993
- AKBULUT, Ahmet, **Uluslararası Kambiyo ve Avrupa Para Piyasaları**, T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1983

- AKÇAY, Belgin, “Finansal Sektörün Gelişmesinde Merkez Bankasının Rolü”, (Çeviri), **İşletme, İktisat ve Finans**, Sayı: 127, Ekim 1996, s.36-51
- AKDEMİR, Süleyman, “Faizsiz Bankanın Kuruluşu, Teşkilatlanması ve Yönetimi”, **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Tartışmalı ilmi Toplantılar Dizisi-6, İSAV Yayınları, İstanbul, 1987, s.193-226
- AKGÜÇ, Öztin, “Dünya Bankacılığında Gelişmeler ve Türkiye Yansıması”, **BASİSEN**, Sayı: 59, Ocak 1998, s.29-32
- AKGÜÇ, Öztin, **Finansal Yönetim**, 5.Basım, Avcıol Matbaası, İstanbul 1989
- AKGÜÇ, Öztin, **Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık**, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 1987
- AKHAN, Hüsnü, “Altın: Dünya ve Türkiye Gerçekleri ve Bankacılık Sektörü”, **Bankacılar Dergisi**, TBB, Sayı: 16, Şubat 1996, s.38-40
- AKIN, Cihangir, **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**, Kayıhan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1986
- AKSOY, Ahmet; “Finansal Pazarlar ve Çeşitleri”, **Gazi Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 1-2, Yıl: 1987, s.369-381
- AKSOY, Ahmet, **Menkul Kıymet Yatırımlarının Analizi**, 2.Baskı, Ankara 1988
- AKSU, Ömer, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İ.Ü. Basımevi, İstanbul, 1993
- AKTAN, Hamza, “Ticaret Hukukunun Yeni Bazı Problemleri Üzerine İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme (Borsa, Teminat Mektubu, Leasing)”, **1.Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresinde Sunulan Tebliğ**, 25-29 Eylül, Konya, 1996
- el ABJI, Kauthar Abdul Fatah, “A Study of Investment Feasibility in the Light of Figh”, **Journal of Research In Islamic Economics**, vol: 2, No: 2, 1985, s.1-44
- , Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş., **Fon Kullandırma Hizmetleri**, Yayın No:3, Nisan 1989
- el JARHI, Ma’bid Ali, “A Monetary and Financial Structure For an Interest Free Islamic Economy: Institutions, Mechanism and Policy”, **Money and Banking In İslam**, 1983, s.69-88
- ALBAYRAK, İlhan, “Kâr ve Zarar Ortaklığı (Mudaraba) Esasına Göre Finansman ve Karşılaşılan Sorunlar”, **Hilal**, sayı: 366, Haziran 1993, s.28-29
- ALKİN, Erdoğan, **İktisat**, İstanbul Üniv. Yay. No: 2256, Elektronik Ofset, İstanbul, 1977
- ALPARSLAN, Melike, “Perakendeci Bankacılık Piyasaları”, **Bankacılar**, Sayı: 14, Temmuz 1994

- ALPERGİN, Pelin, **Bireysel Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 160, Ankara, 1990
- ALPTÜRK, Nevzat, **Merkez Bankacılığı**, Türkiye Bankalar Birliği Yay.No: 49, Bilgi Basımevi, Ankara, 1972
- ALTUNBAŞ, Yener- Ayhan SARISU, “Bankacılık Sistemindeki Riskler ve Gelecekteki Risk Beklentileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı:5, Ocak 1997, s.1-3
- ALTUNBAŞ, Yener- Ayhan SARISU, **Avrupa Birliği Sürecinde Türk ve Avrupa Bankacılık Sistemlerinin Karşılaştırılması**, TBBY, İstanbul, 1996
- AMERICAN BANKER ASSOCIATION, **Principles of Banking**, Thrid Edition, Washington, 1988
- AMIN, S.H., **Islamic Banking and Finance: The Experience of Iran**, Vahid Publication, Tehran, 1986
- ANGELL, Nicholas B., “Islamic and Western Banking: Part I Major Features, Structural Forms Comparision with Western Banks, Riba”, **Middle East Executive Reports**, Vol: 17, Number: 12, 1994, s.9-13
- ANGELL, Nicholas B., “Islamic and Western Banking: Part II. Legal Statüs and Appraisal of Current Islamic Banking”, **Middle East Executive Reports**, Vol: 18, Number: 1, 1995, s.9-16
- ANTMEN, Alpay, “Bankaların 1367 Sayılı Kanun Açısından Çek İle İlgili Yükümlülükleri”, **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Yıl:1, Sayı: 1, Mart 1993
- AREN, Sadun, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Savaş Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 1992
- ATAÇ, Kuter; “Bir Finansman Yöntemi: Factoring”, **H.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 9, 1991, s.60-64
- ATASOY, Adil, Ali BARDAKOĞLU, “Anonim Ortaklıkların Finansmanında Yeni Bir Araç Olarak Kar/Zarar Ortaklığı Belgesi ve Konunun İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İslami Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s.491-521
- ATILGAN, Ahmet, **İslamın Ekonomik Politikaları**, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1996
- ATTİA, Gamal, “Financial Instruments Used by Islamic Banks”, **Paper Presented at the Islamic Banking and Finance Conference**, London: 1985
- AYDIN, Savaş, **Kredi Kartları**, Ankara, 1994.
- AYDOĞAN, Kürşat, “Varlığa Dayalı Menkul Kıymet ve Yurtdışı Uygulamaları”, **İşletme ve Finans**, Sayı: 84, Mart 1993

- AZHAR, Ahmed Rauf. "A Theory of Investment Decision Making In an Islamic Economy", **Paper Presented to the Seminar on Teaching Islamic Economics For University Teachers**, IIU, Islamabad, 1987
- BABUŞCU, Şenol, **Toptancı Bankacılık ve Türkiye Uygulaması**, Türkiye Halk Bankası Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1991/2
- BALAK, Deniz, "Dış Ticarete Forfaiting Uygulamaları", **D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 1992, s.57
- BALDWIN, David - Rodney, WILSON, "Islamic Finance In Principle and Practice", **Islamic Law and Finance**, (Edited by Chibili Mallat), Graham and Trotman, London, 1988, s.172-190
- BALTACIOĞLU, İlhan, "Serbest Bölgeler ve Kıyı Bankacılığı", **İTO Seminer**, Eylül 1991
- , **Bankalarımız 1997**, TBBY, Yayın no: 205, İstanbul, Mayıs 1998
- BARAL, Kemal, **İhracat El Kitabı**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982
- BARİNG Brothers and Company Limited, **Merchant Banking Today**, London 1970
- BARRO, R.J., "Rational Expectations and The Role of Monetary Policy", (Ed: Lucar R. and Sergent), **Rational Expectations and Econometric Practice**, Allen and Unwin, London: 1981
- BAYATLI, Ömer, "Türev Araçları ve Bunların Kullanımı", **Finans Dünyası Dergisi**, Sayı: 64, Nisan 1995, s.84-86
- BAYINDIR, Abdülaziz, "Faizsiz Finansman Yolları", **1.Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresinde Sunulan Tebliğ**, 25-29 Eylül, Konya, 1996,
- BLANDEN, Michael, "Why Merchant Bankers Are Different" **The Banker**, August 1981, s.38-45
- BOLAK, Mehmet, **Sermaye Piyasası, Menkul kıymetler ve Portföy Analizi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, Sermet Matbaası, 1.Baskı, İstanbul 1991
- BOLAY, Hüzeyme Cahide; "Teknoloji Ürünü Yeni Bir Faaliyet Alanı: Global Saklama", **Bankacılar**, Sayı:3, Ekim 1990
- BOWDEN, Elbert V., **Revolution In Banking**, Robert F.Dame, Inc., Virginia
- BOWER, R.S., "Issues in Lease Financing", **Financial Management**, 2 Winter, 1973.
- BRITTAIN, Alfred, "The New Drive Into Wholesale Banking" **Euromoney**, October 1981, s.60-61

- , "Bireysel Bankacılıkta Stratejik Planlama", **Finans Dünyası**, Sayı: 88, Nisan 1997, s.50-53
- BRONSON, W.H., **Macroeconomic Theory And Policy**, 2nd edition, Harper And Row, New York, 1979
- BRYAN, Lowell, "The Credit Bomb In Our Financial System", **Harward Business Review**, January-February 1987, s.45-51
- BULLARD, B., James, "Learning, Rational Expectation and Policy: A Summary of Recent Research", **Federal Reserve Bank of St. Louis**, January-February, 1991
- BULLEN, Halsey G. And Others, "The Fundamental Financial Instrumet Approach", **Journal of Accountancy**, Nowember 1989, s.73
- BUSH, Tony, "What Is Project Finance", **Euromoney-Trade Finance**, March 1988
- BÜYÜKDEMİR, Burak, "İnternet Bankacılığını Düş Görenler İçin", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 22, Eylül 1997, s.29-35
- BÜYÜKDENİZ, Adnan, "Capital Adequacy and Central Bank Reserve Requirement In Interest Free Banks", **14-16 Ekim 1996'da İstanbul'da Yapılan Faizsiz Bankacılık ve Finansmanda Yenilikler Konferansında sunulan tebliğdir.**
- BÜYÜKDENİZ, Adnan, **Türkiye'de Faiz Politikaları**, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, Yayın No:1, İstanbul, 1991
- CAMPBELL, John Y., N. Gregory Mankiw, "Consumption, Income and Interest Rate: Reinterpreting the Time Series Euidence", **National Burean of Economic Research Working Paper**, No: 2929, Aprill, 1989
- CANBAŞ, Serpil, Hatice, DOĞUKANLI, **Finansal Pazarlar Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Beta Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1997
- CANE, Alan, "The EFT Revolution", **The Banker**, February, 1982, s.60
- CAREY, Patric, "Derivatives, Understanding The Instruments and Controlling, The Risks", **Irish Banking Review**, Winter 1995, s.26-27
- CEYLAN, Ali, **Finansal Teknikler**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1993
- CHAPMAN, Stanley, **The Rise of Merchant Banking**, George Allen and Urvin, London, 1984
- CHAPRA, M. Umar, **Towards a Just Monetary System**, The Islamic Foundation, 1985
- CHAUDHURY, M.A. and Azizur RAHMAN, "Macroeconomic Relations In The Islamic Economic Order", **Journal of Social Economics**, 1983

- CHAUDHURY, M.A., "A Mathematical Formulation of Mudaraba and Profit-Sharing In Islam" **Proceedings of the Third Regional Conferance of Muslim Social Scientists of the US and Canada**, Muslim Trust, Indiana, 1974
- CLARK, Tom, **Leasing**, Euromoney Publication, 1985
- CLAY, C.C.J. - B.S., WHEBLE, **Modern Merchant Banking**, Wothead-Faulkner, Cambridge, 1983
- COCHRAN, John A., **Money Banking And The Economy**, The MacMillan Company, New York
- , "Comperative Economics of Some Islamic Financing Techniques", IRTI, 1991
- CONNORS, Jane, "Towards a System of Islamic Finance In Malaysia", **Islamic Law and Finance**, (Edited by Chibili Mallat), Graham and Trotman, London, 1988
- ÇAKIROĞLU, Peyami Safa, "Faktoring, Türkiye Uygulamasındaki Son Yasal Düzenlemeler ve Sorunlar", **Yönetim**, Yıl: 6, Sayı: 20, Ocak 1995, s.23
- ÇANAKÇI, Demet, "Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığı Belirleyen Faktörler: Bir Ekonometrik Çalışma", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 18, Eylül 1996, s.27-35
- ÇEKER, Mustafa, "Kredi Kartı Uygulamasında Güncel Sorunlar", **Bankacılar**, Sayı: 10, TBBY, Ekim 1992, s.52-54
- ÇELİK, O.-ACAR, M., "Faizsiz bankacılık-Faiz Meselesi ve Tarihçe", **Hilal**, Sayı: 366, Haziran 1993, s.4-16
- ÇELİK, Osman, "Bankacılık Sektörü ve Özel Finans Kurumlarının Sektördeki Yeri", **Hilal**, Sayı: 366, Haziran 1993, s.20-23
- ÇEVİK, Seyfullah, **Bankacılık ve Mali Kurumlar**, D.E.Ü. Z.T.B.F. Resmi Teksir Yay. No:241, İzmir, 1987
- ÇIKRIKÇI, Mustafa; **Finansal Kurumlar ve Piyasalar**, Ticari Uygulama, Derya Kitabevi, 1.Baskı, Trabzon, 1995
- DİAMOND, Douglas W.; "Monitoring and Reputation. The Choice Between Bank Loans and Directly Placed Nebt", **Journal of Political Economy** 99, No: 4, 1991, s.689-721
- DİE, 1987 **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları**, Yayın No: 1441, Ankara, 1990.
- DİE, 1994 **Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları**, Türkiye, Kent, Kır ve Bölgelere Göre, Yayın No: 2051, Ankara, 1997.
- DİKEL, Mübin, **Banka İşletmesi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1967

- DİKMEN, Ahmet Alpay, "Forfeiting Risk ve Riskten Kaçınma", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: 41, Sayı: 3-4, Haziran-Aralık 1992, s.113
- DORNBUSCH, R., **Stabilization, Debt and Reform: Policy Analysis for Developing Countries**, Harvester Wheatsheat, New York: 1993
- DORNBUSCH, R., S. Edwards, "The Macroeconomic of Populism In Latin America", **Journal of Development Economics**, Vol: 32, 1990
- DÖNDÜREN, Hamdi, "İslam Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları", **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İlmî Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s.153-237
- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Mayıs, 1998.
- DRABENSTOTT, Mark- Larry, MEEKER, "Financing Rural America: A Conference Summary", **Economic Review Federal Reserve Bank of Kansas City**, Vol: 82, Number: 2, Second Quarter, 1997, s.89-98
- DURAKBAŞA, Necdet, "Özel Finans Kurumları Hakkında", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 22, Sayı: 10, Ekim 1985, s.37-48
- DURUER, Salih, **Türkiye'de Ticaret Bankalarının Sermaye Yapı ve Yeterliliği**, Yapı Kredi Bankacılık Araştırma Dizisi, No: 8, İstanbul, 1988
- EDGE, Ian, "Shari'a and Commerce In Contemporary Egypt", **Islamic Law and Finance**, (Ed. Chibili Mallat), 1988
- EKREN, Nazım, **Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği**, T.İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1986
- el ASHKER, Ahmed, "Egypt: An Evaluation of Major Islamic Banks", **Islamic Financial Markets**, 1990.
- el GHAZALİ, Abdel Hamid, **Profit Versus Bank Interest In Economic Analysis and Islamic Law**, Islamic Research and Training Institute Islamic Development Bank, Islamic Economic Translation Series No:2, First Edition, Jeddah, 1994
- el-GHAZALİ, Abdel Hamid, **Man Is The Basis of The Islamic Strategy For Economic Development**, Islamic Development Bank Islamic Research and Training Institute, Islamic Economic Translation series No: 1, First Edition, Jeddah, 1994
- ELTON, E.J.; GRUBER, M.J., **Modern Portfolio Theory And Investment Analysis**, John Wiley And Sons. Inc., New York, 1982
- ERDEMOL, Haluk, **Bankalarda Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulama**, Akbank Ekonomi Yay., İstanbul, 1990

- ERDOĞAN, Niyazi, **Uluslararası İşletmelerde Mali Risk ve Yönetimi ve Çağdaş Finansman Teknikleri**, MÜ-KA Matbaacılık Ltd., Ankara, 1993
- ERGİN, Feridun, **Para ve Faiz Teorileri**, Beta Basım-Yayım Dağıtım, 2.Baskı, İstanbul, 1983.
- ERKAN, Nurhan, **Özel Finans Kurumları**, SPK Araştırma Raporu, No:2, Ekim 1986
- EROL, Cengiz, "Faizsiz Kredi Modeli: Venture Kapital Finansman Modeli", **Bankacılar**, Sayı: 8, TBBY, Nisan 1992, s.28-32
- EROL, Ümit, **Future Piyasaları, Teori ve Pratik**, TBB Yayın No.190, Ankara, 1994.
- ERSAN, İhsan, "2000'li Yıllara Doğru Uluslararası Finansal Pazarlardaki Gelişmeler ve Türkiye", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 4-5, Nisan-Mayıs 1992, s.27-35
- ERSAN, İhsan, "Dünya ve Türkiye'de kıyı Bankacılığı", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Şubat 1986, s.45-52
- ERSOY, Arif, "Faizsiz Banka ve İşlevleri", **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 6, İSAV Yayınları, İstanbul, 1987, s.1-18
- ERTUNA, Özcan, **Finansal Kurumlar**, Teori Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 1986
- ESEN, Rifat, "Ticari Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi", **Bankalar 7**, TBBY, Ocak 1992
- ESKİCİOĞLU, Osman, "İslam Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü", **I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresinde Sunulan Tebliğ**, 25-29 Eylül, Konya, 1996
- eS-SADR, Muhammed Baqır, **İslam Ekonomi Sistemi** (Tercüme: Mehmet Keskin, Sadedtin Ergün), Cilt: I-III. Rehber Yay. Birinci Baskı, Ankara 1993
- EYÜPGİLLER, Servet, **Banka ve Mali Kuruluşlar**, Yargı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1988
- EYÜPGİLLER, Servet, **Bankacılar İçin Banka İşletmeciliği Bilgisi**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No: 286, Beşinci Baskı, Ankara, 1994
- ez-ZÜHAYLİ, Vehbe, "Finans ve Borsa", (Tercüme: Ahmet YAMAN), **1.Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresinde Sunulan Tebliğ**; 25-29 Eylül, Konya, 1996
- ez-ZÜHAYLİ, Vehbe, **İslam Fıkhı Ansiklopedisi**, (Tercüme: Beşir Eryarsoy ve Diğerleri), Feza Yayıncılık, Cilt: 5-6, İstanbul, 1990
- FAİRLAMİS, David, "Technology In Banking", **The Banker**, April 1981, s.113-115

- , "Faizsiz Bankacılık", A.Aydın DÜNDAR Yönetiminde Kenan Bulutoğlu ve Necdet Durakbaşa ile yapılan söyleşi, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 22, Sayı: 5, Mayıs 1985, s.13-35
- FEVZİBEYOĞLU, İhsan, "Kıyı Bankacılığında Neler Bekleniyor, Uygulamadaki Durum", **İTO, Kıyı Bankacılığı Semineri**, Eylül 1991
- FINDIKLI, Remzi, "Faizsiz Kredileşme Sisteminde Genel Hizmetler", **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Tartışmalı İلمي Toplantılar Dizisi: 6, İSAV Yayınları, İstanbul, 1987, s.61-77
- FISHER, Irwing, **The Theory of Interest**, Macmillan, New York: 1930
- , **Finans Kurumları Özel ihtisas Komisyonu Özet Raporu ve Merkez Bankacılığı**, DPT Yayın No: 2451, Ankara, Ekim 1996
- FLATH, David, "The Economics of Short-term Leasing", **Economic Inquiry**, vol. XVIII, April: 1980
- FLENDI, Carlo, "The Internationalization of Banking and Its Economic Advantages", **Banco Di Roma, Review of Economic Condition In İtaly**, September-December, 1984
- FRENKEL, Roberto, "Az Gelişmiş Ülkelerde Finansal Liberalleşme Deneyimleri" Söyleşi, **İktisat-İşletme ve Finans**, Sayı: 127, Ekim 1996, s.4-14
- FROOT, A. Kenneth, David S. Schrfstein, Jeremy C. Stein, "Risk Management: Coordinating Corporate Investment and Financing Policies", **The Journal of Finance**, Vol: XLVIII, No: December, 1993
- FRY, M., "Inflation and Economic Growth Im Pacific Basin Developing Economics", **Federal Reserve Bank of San Fransisco Economic Review**, Fall, 1981
- GEİSST, Charles R., **A Guide To Financial Institutions**, Macmillan Press Ltd., First Published, London, 1988
- GEYLAN, Ramazan, **Ticari Banka Yönetimi ve Türk Ticari Bankalarının Temel Yönetim Sorunları**, Anadolu Üniv. Yay. No: 86, Eskişehir, 1985
- GHAZALI, Aıdit, **Development An Islamic Perspective**, Pelanduk Publications, Selangor Darul Ehsan, Malaysia, 1990
- GIDDY, Ian H., "The Blossoming of The Eurobord Market", **The Columbia Journal of World Business**, Winter 1975, s.64-71
- GLEN, Jack-JORİON, Philippe, "Currency Hedging For International Portfolios", **The Journal of Finance**, Vol: XLVIII; No: 5, December 1993

- GÖKER, Orhan, "Finansal Kurumların Karşılaştığı Sorunlar ve Etmeleri", **İstanbul Üniv. İşletme Fak. Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, Nisan 1984, s.65-72
- GÜNENÇ, Halil, "Faizsiz Kurumlar Hakkında Bir Sohbet", **Hilal**, Sayı: 366, Haziran 1993, s.31-33
- GÖZÜBENLİ, Beşir, "İslamda Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi", **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat-39, İlmi Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s.78-120
- GRABBLE, J.Orlin, **International Financial Market**, Elsevier Science Publishing Co. Inc. 1991
- GRADDY, Duane B. ve Diğerleri, **Commercial Banking And The Financial Services Industry**, Reston Publishing Company, Inc, Virginia
- GÜLD, Ian, "Forfaiting As a Tool For International Bankers", **The Banker**, May 1982
- GÜLD, Ian; "Forfaiting Widens Its Appeals", **The Banker**, April 1984
- GUNTHER, Jeffery W., "Bank Consolidation: When Less Means More", **Financial Industry Studies**, Federal Reserve Bank of Dallas, December 1996, s.1-8
- GÜNENÇ, Halil, "Teminat Mektubu ve Kredi Kartı İslama Uygun mudur?", **1.Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresinde Sunulan Tebliğ**, 25-29 Eylül, Konya 1996.
- GÜRDOĞAN, Nazif, "Türkiye'de Uygulandığı Şekliyle İslam Bankacılığı", **MÜSİAD, Çerçeve Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 18, Ağustos-Aralık 1996, s.75-80
- GÜRLESEL, Can Fuat, **Türkiye Finans Yılığ**, 1996, Creative Yayıncılık Ltd.
- GÜVENDİK, Ataamaç, **Banka Hizmetleri**, 4.Baskı, Ekim 1990
- HABİBİ, Nadir, **The Economic Consequences of the Interest Free Islamic Banking System**, Michigan State University, 1987
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, "İslam İktisadının Sermaye Birikim Modeli ve Bankacılık Düzeni", **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İlmi Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul 1986, s.354-417
- HAMOUD, Sami, **İslamic Banking Arabian Information Hd.**, First Published, London, 1985
- HAMOUD, Sami, "Utilization of Funds Generated Through Islamic Financial Instruments" **Proceedings of the Seminar on Developing a System of Islamic Financial Instruments**, Kuala Lumpur, 1986

- HAQ, Nadeemul; Abbas MİRAKHOR, “Optimal Profit Sharing Contracts and Investment In an Interest Free Economy Banks”, **Paper Peresented at the Islamic Banking and Finance Conference**, London, 1985
- HARDOUVELIS, Gikas A.-KİM, Dongeheol, “Price Volatility and Future Marging”, **The Journal of Future Markets**, vol: 16, No: 1, February 1996, s.95
- HARRINGTON, R., **Asset And Liability Management by Banks**, Fransa, 1987
- HASAN, Aynul M, Ahmet Naem, SIDDIQI, “Is Equity-Financed Budget Deficit Stable In an Interest Free Economy?”, **Islamic Economic Studies**, Vol: 1, No: 2, June 1994
- HDTM, **Başlıca Ekonomik Göstergeler**, 1992
- HEALEY, J, S. Page, **The Use of Monetary Policy**, 1993
- HEDGING **Interest Rate Exposures**, Interest Risk Management Series, First Edition, BPP Financial Publishing, London, 1992
- HEMPEL, George H, Donald, G, SIMONSON, Alan B, COLEMAN, **Bank Management** Fourth edition, John Wiley and Sons, Inc., Singapore, 1994
- HOEING, Thomas M., “Bank Regulation; Asking the Right Questions”, **Economic Review City**, Volume 82, Number: 2, First Quarter 1997, s.5-10
- HOOKERJEE, Ajay S., James I. Jr., CASH, **Global Electronic Wholesale Banking**, Graham and Trotman Ltd., First Published, London, 1990
- HORTEN, Monica, “Financial Sector Firms Are Queuing to Try Out A New High Speed Network Technology, Asynchronouy Transfer Mode”, **Banking Technology**, November 1993
- HORULU, Cem M., “Opsiyonlar: Call ve Put”, **Trend**, 24 Nisan 1994, s.82-83
- HOSSAIN, Akhtar, Anis Chowdhury, **Monetary and Financial Policies In Developing Countries: Growth and Stabilisation**, First Published, London, 1996
- HOSSAIN, Akhtar, **Inflation Economic Growth and Balance of Payment: A Macroeconomic Study**, La Trohe University, Phd Theisis, 1989
- HUG, Ernst, “Forfaiting An Alternative Inexport Financing”, **Prospects**, Swiss Bank Corporation, August-September, 1984.
- HULL, John, **Options Futures And Other Derivative Securities**, Prentice Hall Int. Inc., Englewood Cliffs, 1989
- , “Islamic Banking Going Global”, **The Banker**, March: 1995, s.45-46

- , “Islamic Banking, “Serving and Mammon”, *Euromany*, November 1994, s.46-49
- IQBAL, Zubair; MİRAKHOR, *Islamic Banking*, Occasional Paper 49, International Monetary Fund, Washington D.C., March, 1987
- İNAG, Nihal, “Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Kontrolü”, *Standart*, Yıl: 3, Sayı: 408, Aralık 1995
- JAMES, Ellen L., “Merchant Banking”, *Institutional Investor*, September 1989, s.234-240
- JOHNSEN, Terry; Forest, MYERS, “New Community Reinvestment Act Regulation: What have been the effects?” *Financial Industry Perspectives*, Federal Reserve Bank of Kansas City, December 1996, s.1-12
- JONES, Terry, “The Role of Banks In Financing Commodity Markets”, *The Banker*, January 1982
- KAHF, Monzer, Tariqullah, KHAN, *Principles of Islamic Financing*, IRTI, Research Paper, No: 16, Jeddah, 1992
- KANYILMAZ, İbrahim, “İslamiyet ve Finansman Teorisi”, *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu*, Ensar Neşriyat İlmi Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul 1986, s.23-76
- KAPUR, B., “Formal and Informal Financial Markets and the Neo-structuralist Critique of the Financial Liberalization Strategy In Less Developed Countries”, *World Development*, vol: 38, No: 1
- KARSLI, Muharrem, *Sermaye Piyasası: Borsa Menkul Kıymetler*, Sermet Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1989
- KARTAN, Figen, *Bankacılıkta Ödeme Sistemlerinin Otomasyonu: Elektronik Fon Transfer Sistemleri*, TBB Yayını, Mayıs 1990
- KAUFMAN, George G., *The US Financial System, Money Markets and Institution*, New Jersey, 1989
- KHALİFA, M.Uthman, “Islamic Banking: Experience of Sudanese Islamic Bank”, *Proceedings of the Seminar on Islamic Banking*, The Islamic Foundation, Leicester, 1988
- KHALİL, H. Emad, “The Modern Debate Over Riba In Egypt and Its Resolution In the Codes of Sanhuri”, *Harward Law School Seminar on Brill’s Islamic Law and Society*, 1990.
- KHAN, M.A. Jabbar, “Non-Interest Banking In Pakistan: A Case Study”, *Proceedings of Seminar on Developing A System of Islamic Financial Instruments*, Kuala Lumpur, 1986

- KHAN, M.Fahim, "Economic Rationality of Islamic Banking", **Proceedings of the Seminar on Islamic Banking**, The Islamic Foundation, Leicester, UK, 1988
- KHAN, M.Fahim, "Profitability of Islamic PLS Banks: Comment" **Journal of Research In Islamic Economics**, vol: 1, No: 2, Jeddah, 1984, s.73-78
- KHAN, M.Fahim, "Value of Time In Islamic Perspective", **Mimeograph**, IIIIE, Islamabad, 1987
- KHAN, M.Fahim, **Comparative Economics of Some Islamic Financing Techniques**, IRTI, Research Paper No: 12, First Edition, Jeddah, 1991
- KHAN, Mohsin S.; A., MIRAKHOR, "The Financial System and Monetary Policy In an Islamic Economy" **The Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance**, 1986, s.163-164
- KHAN, Mohsin S.; Abbas, MIRAKHOR, **Theoretical Studies In Islamic Banking and Finance**, The Institute for Research and Islamic Studies, Houston, Texas, USA, 1987
- KHAN, Mohsin S., "Islamic Interest Free Banking: A Theoretical Analysis", **IMF Staff Papers**, vol: 33, No: 1, Washington, 1986, s.1-27
- KHAN, S.R., "An Economic Analysis of a PLS Model For the Financial Sector", **Pakistan Journal of Applied Economics**, vol: iv, No:2, 1984
- KHAN, Shah Ruklu Rafi, "An Economic Analysis of a PLS Model for the Financial Sector" **Pakistan Journal of Applied Economics**, vol: 3, 1984, s.89-105
- KHAN, Waqar Masood, **Towards an Interest Free Islamic Economic System: A Theoretical Analysis of Prohibiting Debt Financing**, The Islamic Foundation, Liecester, 1985
- KHAYRULLAH, Walid, "Al Muqaradah Bonds As The Basis of Posfit Sharing", **Islamic Economic Studies**, Vol: 1, No: 2, June 1994, s.79-102
- KILIÇBAY, M.Ali, "Din ve Faiz", **Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi**, Sayı: 18, 1997.
- KILINÇ, Gonca, "Aktif-Pasif Yönetimi", **Bankacılar** 6, TBBY, Ekim 1991
- KING, David, **Banking And Money**, Edward Arnold Inc.
- KIRIM, Arman, "Döviz ve Faiz Swapları", **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Temmuz, 1991
- KIRKMAN, Patrick, **Electronic Funds Transfer System**, Basil Blackwell Inc. Oxford, 1987
- KIRLIOĞLU, Hilmi; Hüseyin, İSKENDER, "Modern Finansal Tekniklerde Factoring İşlemleri ve Muhasebeleştirilmesi", **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl:11, Sayı:128, Kasım 1996, s.60-70

- KLİSE, Eugene, **Money and Banking**, Fifth Edition, South-Western Publishing Co.
- KÖK, Recep, **Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik: Bir Uygulama**, Atatürk Üniv. Yayın No: 680, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum, 1991
- KÖKLÜ, Aziz, **Makro İktisat**, S Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1984
- KÖKLÜ, Aziz, **Para ve Kredi: Teori ve Pratik**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963
- KREDİTE BANK, "Factoring", **Weekly Bulletin**, January 2, 1981
- LATİF, Bijan, "Inflation Caused by Monetary Functions In Both Islamic (Interest Free) and Non-İslamic (Interest Based) Banking System", **Paper Presented at Special Seminar on İslamic Finance and Banking**, The International University of Japan, Tokyo, November, 1987.
- LEAPER, Rosamund, "Project Finance-A Term To Conjure With", **The Banker**, August 1978
- LEVIS, M.K.; DAVIS, K.L., **Domestik And International Banking**, First Published, Philip Allen, London, 1987
- LIBESNY, J. Herbert, "Judical Systems In the Near and Middle East: Evolutionary Development and Islamic Revival", **The Midle East Journal**, 1983
- LIM, J., "The New Structuralist Critique of The Monetarist Theory of Inflation: The Case of Philippines", **Journal of Development Economics**, vol: 25, 1987
- LİPİS, Allen H. And others, **Elektronik Banking**, John Wiley and Sons, Inc. 1985
- LLEWELLYN, David T., "International Banking In The 1970's: An Overview", **A Framework of International Banking**, Guilford Educational Press, London, 1979
- LUIZET Palombo, "Banka Birleşmeleri ve Satın Almalar", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 20, Mart 1987, s.21-28
- MADURA, Jeeff, **Financial Market And Institutions**, Second Edition, West Publishing Comany, 1992
- MALLAT, Chibili, "The Debate on Riba and Interest In Tweentieth Century Jurisprudence", **Islamic Law and Finance**, (Edited by Chibili Mallat), Graham and Trotman, London, 1988, s.70-87
- MAN, Zakaria, "Islamic Banking: The Malaysiaian Experience", (Ed: Mohammad Ariff), **Islamic Banking In South East Asia**, 1988
- MANNAN, M.A., "Mobilizing Mudarabah's Other Half", **Arabia**, July: 1984
- MANNAN, M.A., **Islamic Economics: Theory and Practice**, Revised Edition, Houdder and Staughton, The Islamic Academy, Cambridge, 1986

- MANNAN, M.A., **İslam Ekonomisi: Teori ve Pratik** (Çeviri: Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu), Fikir Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1980
- MASTERSON, Mary, **Wholesale Non-Credit Bank Services in an Era of Change**, Seattle First National Bank, Seattle, May 1978
- McCULLOCH, Hugh, (Tercüme) "Bankacılara Tavsiyeler", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 16, Şubat 1996, s.62
- MEEK, Paul, **Open Market Operation**, Federal Reserve Bank of New York, August, 1985
- MEEKER, Larry; Forest, MYERS, "Community Reinvestment Act Lending: Is It Profitable", **Financial Industry Perspectives**, Federal Reserve Bank of Kansas City, December 1996, s.13-35.
- MEVDUDİ, "Faiz hakkındaki İslam Ahkâmı", (Tercüme; Seyfettin Oğuz), **Hilal**, Sayı: 324, Mart 1989, s.17-27
- MIRAKHOR, Abbas, "The progress of Islamic Banking: The Case of Iran and Pakistan", **Islamic Law and Finance**, (Ed. Chibili Mallat), 1988
- MONTIEL, P.J., "The Transmission Mechanism for Monetary Policy In Developing Countries" **IMF Staff Paper**: 33, 1991
- MORE, Robert R., "Banking's Merger Fervor: Survival of the Fittest?", **Financial Industry Studies**, Federal Reserve Bank of Dallas, December 1996, s.9-14
- MULLINEAUX, Donald J., "Efficient Markets, Interest Rates and Monetary Policy", **Business Review**, Federal Reserve Bank of Philadelphia, May/June 1981
- MURPHY, Neil, **A Study of Wholesale Banking Behavior**, Federal Reserve Bank of Boston, Boston, February 1969
- MÜMİNOĞLU, Miray, **Yeni Mali Ürünler ve Türkiye'de Uygulanması İçin Gerekli Düzenlemeler**, TBB Yayın No: 184, Ankara 1994
- NAJJAR, Ahmad, **Banking Without Interest as a Strategy For Economic and Social Development of Muslim Countries**, King Abdulaziz University, Jeddah, 1972
- NAPOLİ, Janet; Herbert L., BAER, "Disintermediation Marches On", **Chicago Fed Letter**, Federal Reserve Bank of Chicago, January 1991, s.1-3
- NAQVI, S.N.H., **Ethics and Economics: An Islamic Synthesis**, The Islamic Foundation Leicester, 1981, s. 136
- NEAL, Catherine Bonser; Kathryn L., DEWENTER, **Does Financial Market Development Stimulate Saving? Evidence From Emerging Market**

- Stock, Markets Research Division Federal Reserve Bank of Kansas City, December 1996
- NIENHAUS, V., "Principles, Problem and Prospects of Islamic Banking", **Intereconomics**, vol: 20, No: 25, September/October, 1985
- NIENHAUS, Volker, "The Performans of Islamic Banks: Trends and Cases", **Islamic Law and Finance**, (Edited by Chibili Mallat), Graham and Trotman, London, 1988, s.130-170
- , "Now Is The Time to Tune Into Home Banking", **The Economist**, January 26, 1989, s.45-51
- ONURSAL, Erkut, **Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulama**, Ankara, 1996
- ORMAN, Sabri, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz", **Para Faiz ve İslam**, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi-4, İlimi Neşriyat, İstanbul,1987, s.1-77
- ÖÇAL, Tezer ve diğerleri, **Para Banka: Teori ve Politika**, Gazi Kitabevi, I.Baskı, Ankara,1997
- ÖÇAL, Tezer, **Para Teorisi: Banka, Kredi, Para**, Gazi Üniv. Yay. no: 157, Ankara, 1990
- ÖZCAN, Sedat, **Kambiyo Kalemleri Kurs Notları**, Türk Ticaret Bankası A.Ş. Yayını, Ankara,1991
- ÖZSOY, İsmail, "Kredi Faizi: Kur'ana Göre Bir Değerlendirme", **İslami Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 3, Cüz: 1994, s.31-41
- ÖZSOY, İsmail, **Faiz ve Problemleri**, Nil Yayınları, İzmir
- ÖZSOY, İsmail, **Özel Finans Kurumları**, Asya Finans Kültür Yayınları, İstanbul, 1997
- ÖZSUNAY, Ergun, "Türkiye'de Tüketici Kredileri: Hukuki Çerçeve ve Uygulama Üzerine Bazı Düşünceler", **İTO Tüketici Kredileri ve Batı Ülkelerindeki Uygulamalar Paneli**, Yayın No: 1992-3, İstanbul, 1991
- PAGE, S., J. Healey, "The Financial Sector", **Seminar to SEACEN**, Jakarta, 1993
- PARASIZ, İlker, **Para, Banka ve Finansal Piyasalar**, Bursa Haşet, Genişletilmiş 3.Baskı, Bursa, 1985
- PARASIZ, İlker, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 5.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993
- PARDEE, Scott, "Internationalization of Financial Markets", **Economic Review**, Federal Reserve Bank of Kansas City, February 1987, s.3-7

- PARKER, Mushtak, "Islamic Banking: A Point of Interest", *The Banker*, June 1993, s.51-53
- PAVEL, Christina-McELRANEY, John N., "Globalization In The Financial Services Industry", *Economic Perspectives Federal Reserve Bank of Chicago*, May/June 1990
- PERLMAN, Robert, "Changing Role In World Commodities", *The Banker*, February, 1976
- POLAK, J., V. Argy, "Credit Policy and The Balance of Payments", *IMF Staff Papers*, 1971
- RADEZ, Richard, "Opportunities In Project Financing", *The Banker*, August 1978
- RAHANDJO, M. Dawan, "The Question of Islamic Banking In Indonesia" (Ed. Mohammed Arif), *Islamic Banking In Southeast Asia*, Institute of South East Asian Countries, Singapore, 1988
- REED, Edward W., *Commercial Bank Management*, Harper and Row Publisher, London
- RENDLEMAN, Richard J., "How Risks Are Shared In interest Rate Swaps", *Journal of Financial Services Research*, Vol: 7, Issue, 1
- REVELL, J.R.S., *Banking And Elektronik Fund Transfers*, OECD
- REWELL, J.R.S., "Measures Taken to Strengthen The Guarantees of Solvency And of Liquidity of Various Financial Institutions", *Paper For The Development of Financial Institutions In Europe Colloquium*, April 29-May 1, 1976
- , "Risk Sermayesi Paneli", *Uzman Gözüyle Bankacılık*, Haziran 1993, s.21-23
- RODRÍQUEZ, Rita M. - CARTER, E.Eugene, *International Financial Management*, Third edition, Prentice Hall. International, Inc., New Jersey, 1984
- ROSE, Peter S., *Money And Capital Markets: The Financial System In An Increasingly Global Economy*, Fifth Edition, Richard O.Irwin Inc. 1994
- RUDNÍC, David, "Islamic Banking: Praying for Profit", *Euromony*, November 1992, s.23-25
- SADEQ, Abul Hasan M., "Economic Growth In an Islamic Economy" *Development and Finance In Islam*, International Islamic University Press, Malaysia, Jalan Sultan, 1991
- SADEQ, Abul Hasan M.; Ataul Huq, PRAMANÍK, *Development and Finance In Islam*, The International Islamic University, Malaysia, 1991

- SADR, Muhammad Baqer ve diğerkleri, **Islamic Economics: Contemporary Islam Perspectives**, Iqra, Kuala Lumpur, 1991
- SAK, Güven; YELDAN, Erdinç, "Varlığa Dayalı Menkul Kıymet Uygulamalarında Türkiye Deneyimi Üzerine Bazı Gözlemler", **İşletme ve Finans**, Sayı 87, Haziran 1993
- SALEH, Nabil, "Financial Transaction and the Islamic Theory of Obligation and Contracts", **Islamic Law and Finance**, (Edited by Chibili Malat), Graham and Trotman, London, 1988, s.14-29
- SARIKAMIŞ, Cevat; "Taksitli Satışlar: Tüketici Kredisi ve ABD Tecrübesi", **İTO Semineri**, İstanbul, 1988
- SECK, D.; Y.H., Nil; "Financial Liberazation In Africa", **World Development**, Vol: 2, No: 11, 1993
- SELÇUK, Hasan, "Kıyıötesi Finans Merkezlerine Genel Bir Bakış ve Bahreyn Kıyıötesi Finans Merkezleri", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Yıl: 27, Sayı: 314, 22 Nisan 1992
- , Sermaye Piyasası Kurulu Aylık Bülteni, Ocak 1997.
- SERTER, Nur, **Genel Olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme**, İ.Ü. Basımevi, İstanbul, 1993
- SHAHADAH, Musa Abdul Aziz, "Experience of Jordan Islamic Bank", **The Workshop on Investment Strategy In Islamic Banking: Applications Issues and Problems**, Organized by IRTI and Royal Academy For Islamic Civilization Research, Amman, June, 1987
- SHALLAH, Ramadan, "Jordan: The Experience of Jordan Islamic Bank", **Islamic Financial Markets**, Routledge Press, London
- SHANKER, Latha, "Derivatives Usage And Interest Rate Risk of Large Banking Firms", **The Journal of Future Markets**, vol: 16, No: 4, June 1996, s.473
- SHEHATA, Shawkı İsmail, "Limitations on the Use of Zakah Funds In Financing Socioeconomic Infrastructure", **Islamic Economic Studies**, Vol: 1, No: 2, June 1994, s.63-78
- SHIRAZI, Habib, **Islamic Banking Contarcts**, Banking Training Centre Central Bank of The Islamic Republic of Iran, Publication No: 6, First Print, Tahran, 1988
- SHİRREFF, David, "Swaps, Managing The Future", **Euromoney**, October 1984
- SHOPİRO, Eli; Ezra, SOLOMON; William L., WHITE, **Money and Banking**, Fifth Edition, Halt Rinehart and Winston Inc., New York

- SIDDIQI, M. Nejatullah, **Banking Without Interest**, The Islamic Foundation, Leicester, 1983.
- SORENSAN, Eric H.; Terry F., BOLLIER, "Pricing Swap Default Risk", **Journal of Financial Analysts**, May-June 1994, s.24
- SPENCE, Alan, "The Expanding Role of Futures", **The Banker**, October 1980
- SUNGUR, Turgut, **Bankacılar İçin Banka Tekniği**, 3. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yay. No:275, Ankara, 1993
- SUVLA, Refii Şükrü, **Para ve Kredi**, Güven Basımevi, İstanbul, 1963
- ŞENAY, Ertuğrul, "Finansal Kiralama", **Tarihsel ve Güncel Ekonomide Dialog Dergisi**, Sayı: 28-29, Aralık-1986, Ocak 1987, s.52
- ŞENCAN, Hüner, "Günümüzde Banka, Faiz-Kredi Sorunları ve Müslümanca Tutum Arayışları", **Para Faiz ve İslam**, İlmi Tartışmalar Dizisi:4, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1987, s.217-230
- TABAKOĞLU, Ahmet, "İslamda Para Politikası Hakkında Bir Deneme" **Para Faiz ve İslam**, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi-4; İlmi Neşriyat, İstanbul 1987, s.79-89
- TABAKOĞLU, Ahmet, "The Roles of Mental and Historical Factors In The Islamic Development Problem", **Marmara Üniv.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, İstanbul,1986, s.97-107
- TANZI, V., "Fiscal Disequilibrium In Developing Countries", **World Development**, Vol: 10
- TARLAN, Selim, **Tarihte Bankacılık**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 283, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1986
- TAŞÇIOĞLU, Abdullah, "Bankalar İle Özel Finans Kurumları Arasındaki Farklar", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 20, Mart 1997, s.58-65
- , TBB, "Altın Bankacılığı", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 18, Eylül 1996, s.49-61
- TBB Araştırma ve Yayın Grubu; "Uluslararası Bankacılık Ağına Girmek", **Bankacılar**, Sayı: 2, Temmuz 1990
- , T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Hazine ve Aylık İstatistikleri**, Kasım-Aralık 1996
- TECİRLİ, Asiye, "Munzam Karşılık Uygulamaları ve Bankacılık Sistemine Etkileri", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 20, Mart 1987, s.14-20

- TEKİR, Sabri, "Faizsiz Sistemde Kredileşme ve Kredi Müessesesi", **Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli**, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi:6, ISAV Yayınları, İstanbul, 1987, s.78-95
- TEMPLE, Peter, "Islamic Banking: Principles as well as Roots", **Accountancy**, Vol: 110, Number: 1187, July 1992, s.46-47
- THE BANK OF JAPAN Economic research Department, **The Japanese Financial System**, 1978
- TİMBERLAKE, Richard, H., **Money Banking And Central Banking**, Harper Row Publisher, New York, 1965
- TİRYAKİ, Çiğdem A., **Elektronik Fon Transferleri 1**, TCMB Bankacılık Genel Müd. Seri No: 7, Mart 1989
- TİRYAKİ, Çiğdem, "Kıyı Bankacılığı", **Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, TCMB, Ocak 1990, s.37-52
- TUĞAY, Fatoş, "Elektronik Fon Transferi", **Bankacılar**, Sayı: 6, Ekim 1991
- TUNCEL, Kürşat, "Swap Sözleşmeleri I", **Uzman Gözüyle Bankacılık**, Mart 1994, s.31
- TÜMAY, Turhan, **Dış Ticaret Banka Tekniği**, Kambiyo Yayınları, İstanbul 1987
- UÇAR, Mustafa, "Interest Free Banking Implementation In Turkey (Special Finance House)", **Middle East Business and Banking**, Vol:12, Number:4, s.18-25
- UÇAR, Mustafa, **Türkiye'de-Dünya'da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri**, FEY Vakfı Yayınları,
- ULUDAĞ, İlhan, "Uluslararası Sistem İçerisinde İslam Bankacılığı", **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İlmî Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s.419-489
- ULUDAĞ, İlhan, "Yeni Bir Alternatif Finans Sistemi: Faizsiz Bankacılık", **Marmara Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, İstanbul, 1986, s.39-77
- UNAMUM, Raymond, "Dünyadaki Önemli Kıyı Bankacılığı Merkezleri ve Özellikleri", **İTO Seminer**, Eylül 1991
- URAL, İbrahim, "Ortaçağ İslam Dünyasında Bankacılık Türü İşlemler ve Finansman Meseleleri", **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İlmî Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s.255-314
- URGANCI, Hikmet, **Para ve Banka**, Önder Matbaası, Adana, 1982
- USTA, Mahmut, **Teminat Mektupları**, Pamukbank T.A.Ş. Eğitim Böl.Yayını-II. Baskı, Şubat 1992

- UYANIK, Senan, **Proje Finansmanında Finansal Kiralamanın Rolü**, TOBB Yayını, Ankara, 1990.
- ÜNAL, Gülcan, “Elektronik Fon Transferlerinde Mutabakat Sistemleri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 1996, s.22-34
- ÜNAY, Vecdi, **Bankalarca İç Ticaretin ve Sanayinin Finanse Edilmesi Usulleri**, Es Yayınları, İstanbul, 1985
- UNITED STATE GENERAL ACCOUNTING OFFICE (GAO), **Financial Derivatives, Actions Needed To Protect The Financial System Report To Ceneressional Requesters**, Washington, May 1994
- VACCA, John, “Few Banks Opt For Electronic Tax Filing”, **Computer In Banking**, May 1990
- VAN HORNE, James C., **Financial Markets Rotes and Flows**, Second Edition, Englewood Cliffs, N.J.Prentice-hall, 1984
- VARLIK, Levent, “Tacir Bankalar Nasıl Çalışır”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Mayıs 1987
- VAROL, Alparslan, “Yatırım Bankacılığı”, **Bankacılar**, Sayı: 14, Temmuz 1994
- VAUGHAN, James A.; Auner M., PORAT, **Banking Computer Style**, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey
- WALKER, John R., (Çev: Feryal Orhon), **Bankaların Karar İşlemlerinde Maliyetler, Banka Hizmetlerinin Fiyatlanmasında Maliyet Yöntemleri**, Yapı ve Kredi Bankası İktisadi Araştırmalar Müd., Bankacılık Araştırmaları Dizisi, No: 1, İstanbul
- WHITING, D.P., **Elements of Banking**, Second edition, Mc Donald And Evans, Great Britain, 1979
- WHITING, D.P., **Finance of Foreign Trade And Foreign Exchange**
- WILSON, Rodney, “Competition In Islamic Banking”, **Islamic Financial Markets**, Routledge press, London, 1990
- WILSON, Rodney, “Saudi Arabia: The Islamic Development Bank’s Role as a Pan-Muslim Agency”, **Islamic Financial Markets**, Routledge press, London, 1990
- YENİÇERİ, Celal, “İslamda Kredi Kaynakları ve Veriliş Biçimi”, **İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri Sempozyumu**, Ensar Neşriyat 39, İlmi Tartışmalar Dizisi-3, İstanbul, 1986, s. 239-253
- YENİÇERİ, Celal, **İslam İktisadının Esasları**, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1980

- YETİM, Sedat, "Kredi kartları ve Tüketici Kredileri", **Hazine Dergisi**, Sayı:8, Ekim 1997, s. 75-80.
- YOLALAN, Reha, "Türk Bankacılık Sektörü İçin Görelî Mali Performans Ölçümü", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 19, Aralık 1996, s.35-40
- YOLCU, Tanju; Gonca, KILINÇ, "Bilgisayar Kullanımı Bankacılık Hizmetlerinin Her Alanına Giriyor", **Bankacılar**, Sayı: 11, Nisan 1993
- YOUNG, George K., **Merchant Banking Practice And Prospects**, Weidenfold And Nicolson, London, 1966
- YÜKSEL, Ali Sait, **Bankacılık Hukuku**, Trabzon İ.T.İ.A., Karadeniz Matbaası, 2.Baskı, Trabzon, 1982
- YÜKSEL, Ali Sait, **Özel Finans Kurumları İle İlgili Düzenlemeler ve Bankacılık Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi**, Emet Matbaacılık, 5.Baskı, İstanbul, 1986
- YÜZGÜN, Arslan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Banka Sistemi (1923-1981)**, Der Yayınevi, İstanbul, 1982
- ZAIDI, Nawazish Ali, **Eliminating Interest From Banks In Pakistan**, The Royal Book Company, Karachi, 1987
- ZARQA, M.Anas, "Stability In an Interest Free Economy", **Pakistan Journal of Applied Economics**, vol: 2, Winter, 1983, s.181-188
- ZARQA, Muhammad Anas, "Financing and Investment In Awgaf Projects: A non-technical Introduction", **Islamic Economic Studies**, Vol: 1, No: 2, June 1994, s.55-62
- ZERQA, Ahmed; Muhammed Abdulaziz, en NECCAR, **İslama Göre Banka ve Sigorta** (Çeviri: Hayreddin Karaman), Nesil Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1992.
- ZEYTİNOĞLU, Erol; "İslamda ve Diğer Sistemlerde Faiz", **Para Faiz ve İslam**, İlmî Tartışmalar Dizisi: 4, İlmî Neşriyat, İstanbul, 1987, s.91-114